

AZƏRBAYCAN FOLKLORU

(Məktəblilər üçün seçmələr)

“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKI-2005

*Bu kitab "Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı antologiyası."
(İki kitabda, Bakı, XXI-YNE, 2001) nəşri əsasında
təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Tərtib edəni və
ön sözün müəllifi:

Bəhlul Abdulla

Redaktoru:

İsrafil Abbash

398.2 - dc 21

AZE

Azərbaycan folkloru (Məktəblilər üçün seçmələr). Bakı, "Şərq-Qərb", 2005, 360 səh.

Elimizin tarixən yaratdığı solmaz bədii düşüncə sərvətləri onun ömür kitabının mənalı səhifələrini təşkil edir. Bayatılarımız, nağıllarımız, dastanlarımız, el sözləri... tükənməz estetik gözəllik xəzinəsidir.

Kitaba daxil edilmiş çoxsaylı örnəklər Azərbaycan folklorunun neçə-neçə janrını əhatə etməklə qalmayıb, şifahi xalq ədəbiyyatımızın zənginliyini göstərir, milli mənəviyyatımızın, söz sənətimizin hansı qaynaqlar əsasında intişar tapması haqqında aydın təsəvvür yaradır.

Folklor antologiyası səciyyəsi daşıyan bu kitab əsasən, məktəbyaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

ISBN 9952-418-40-7

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2005

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

**“Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında”**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

XALQ TARİXİ

Şifahi ədəbiyyat kitabələr sinəsinə qazılmamış, müddətlər boyu yazıya hopmamış xalq tarixidir. Məkanı xalq sinəsi, xalq könlü olan bu poetik irsdə xalq öz kimliyini, yaşayış tarixini, iş-gücünü, əməl-istəyini, gün-güzəranını, taleyini əks etdirir. Bu üzəndən də onun qorunub qalmasına, nəsildən-nəslə çatması ilə yaşamasına çalışır.

Şifahi ədəbiyyat örnəklərinin yaranıb yayılmasında yurdda, eldə-obada yaşayan, fəaliyyət göstərən, az qala hər fərd, soy, nəsil, ümumilikdə el iştirak edir. Üstündə möhür-damğasını daşdığı xalqın tarixi taleyinə qovuşaraq zaman-zaman qabağa yollanan şifahi ədəbiyyat həmçinin bu yollanmada cilalana-cilalana, yeni anlamlar qazana-qazana, formaləşə-formaləşə şəkillər, janrlar, növlər qəlibində bitkinləşir, sabitləşir.

Geniş mənada eposdan, lirikadan, xalq dramından, epik ənənədən və bu ənənəyə daxil olan əsas növlərin çeşidli birləşmələrindən, qovuşma-uzlaşmalarından ibarət olan poetik xalq yaradıcılığının yaranma çağı çox əskidir və bəzi hallarda bu əskiliyi ayırd etmək heç asan da deyil. Belə bir çətinliyin ortaya çıxmasının başlıca səbəbi folklor örnəklərinin yarandığı vaxtlarda yazının olmaması ilə bağlıdır. Amma bu, o demək deyil ki, sözü gedən məsələ sükut qürbətində yaşamalıdır. Bu məqamda yenə də elə folklorun özü yardımçı olur. Çünki əldə olan bir çox şifahi xalq ədəbiyyatı örnəkləri yarandığı zamanın ovqatını, sosial-siyasi, tarixi hadisələrin iz və əlamətlərini qoruyub özündə saxlayır. Bu incə mətləblərin məhz elə tükənməz sərvətlər xəzinəsi olan poetik xalq yaradıcılığı əsasında öyrənilməsi, əslində xalqın özünün, dilinin, adət-ənənəsinin, ayin-mərasimlərinin, bütövlükdə tarixinin öyrənilməsi deməkdir.

Öz zərifliyi və zərif hisslər qaynağı olması, mənalılığı ilə hər bir normal insanı duyğulandıran, düşündürən, mənəviyyatımızın ayrılmaz, tərkib hissələrindən olan şifahi ədəbiyyatımız müstəqil dövlətimizin müstəqil şəxsiyyəti, müstəqil vətəndaşı tək yetişəcək körpələrimizin, məktəbli uşaqlarımızın tərbiyəsində, etik, estetik düşüncəsində, saf duyğulara sahib olmasında, doğma yurda, el-obaya, vətənə məhəbbət bəsləməsində, vətənpərvər olaraq böyüməsində milli-əxlaqi dəyərlərimizi, adət-ənənələrimizi mənimsəyib dərk etməsində və yaşatmasında, xalqımızın keçdiyi tarixi tale yolunu öyrənməsində Azərbaycan torpağının, təbiətinin zənginlikləri ilə tanış olmasında, bir

fərd olaraq özünü tanımaq meyllərində xarakter cizgilərinin üzə çıxarılmasında da müstəsna mahiyyət daşıyır.

Şifahi xalq ədəbiyyatı örnəklərini eşidən, dinləyən, oxuyan uşaqlar, yeniyetmələr özlərini bu örnəklərdə təsvir, təqdim olunan obrazlara oxşadır, özlərini bu örnəklərin süjetində cərəyan edən hadisələrin, əhvalatların içində hiss edir. Onlar buradakı aqılanə, ibrətəməz fikirlərlə, bir növ, müdrikləşir, qəhrəmanlara qoşulub özünü qəhrəman bilir, buradan hazırcavablıq öyrənir, mətanətli, iradəli olur, özündən böyüklərə hörmət qayda-qanunlarını yadında saxlayır. Qəlblərində insanlara, torpağa, təbiətə, ən başlıcası Vətənə sevgiləri, məhəbbətləri artır, çoxalır. Folklor, həmçinin uşaqlar üçün zəngin bilik qaynağı mərtəbəsində durur. Onların nitq inkişafına dəyərli ölçüdə yardım edir, doğma dilin gözəlliyini, şəhd-şəkərini məhz buradan duyur, öyrənir.

Hər bir folklor janrına daxil olan örnəklərin məxsusi cizgiləri vardır. Misal üçün, insanın həyatında eşitdiyi ilk nəğmələr – laylalar, nazlamalar yalnız körpəni yatırmaq, öyləndirmək vasitəsi deyil. Bu örnəklərdə valideyn məhəbbəti, körpəyə ümid, inam hissələri daha çox ananın dili ilə bədii şəkildə ifadə olunur. Ana körpəsini gələcəkdə elin ağıllı, igid, qəhrəman övladı tək görmək istəyir:

Nazlasın dilim səni,
Böyütsün elim səni.
Meydanda at oynadan
Bir igid görüm səni.

Layla balam, a layla,
Körpə gülüm, a layla.

Qürbət diyara düşmüş, yadlar arasında öz doğmaları üçün həsrət çəkən ana köksünə sıxıb qoruduğu körpəsinə arxalanır. Onun köməyi ilə darlıqdan qurtaracağına, arzusuna, istəyinə çatacağına inanır. Odur ki, qoynunda uyutmaq istədiyi körpəsinə üz tutub:

A layla, balam layla,
Gözəl, göyçəyim layla.
Qürbət ölkə, yad eldə,
Arxa, köməyim layla –

deyir.

İlkin yaşayış dövrünün insanları dolanacaqlarını sahmana salmaq üçün yollar aramışlar. Suya düşən ağacların batmadığını görəndə ağacı yonub qayıq düzəltmiş və bu qayıqla çayın, gölün dərinliklərinə üzüb balıq tutmuşlar. Küləkdən, tufan və şaxtadan, yırtıcılardan qorunmaq üçün mağaraların timsalında, açıq yerlərdə ağaclardan, daşlardan daldalanacaqlar, komalar tikmişlər. Düzəlttikləri xışla əhliləşdirdikləri heyvanların köməyi ilə torpağı şumlayıb əkin əkməmişlər. İnsanlar gördükləri bu işlərin ritmini, ahəngini, öz ovqatlarını zümzümələri, melodik səsləri, tək-tək sözləri ilə müşayiət etmişlər. Bu zümzümələr, melodik səslər, sözlər zaman-zaman formalaşmış, mənə qazanmış və beləliklə əmək nəğmələrinə çevrilmişdir. Azərbaycan folklorunda ilk əmək nəğmələrinin ən bitkini əkinçiliklə bağlı cüt nəğmələri – holavarlardır. Bu nəğmələri iş vaxtı, yer sürüləndə xodaqlar, yəni cütçülər avazla oxuyurlar. Holavarlının məzmunu əməklə, görülən işlə xodaqın ovqatı ilə, cütə qoşulmuş heyvanların işə həvəsləndirilməsi ilə sıx bağlı olur.

Sayaçı sözləri də əmək nəğmələrinin ən əski növlərindəndir. Bu nəğmələr bilavasitə qoyunçuluq təsərrüfatı ilə bağlı yaranmışdır. Sayaçı nəğmələrinin özündə onların Adəm atadan qalması bildirilir. Dəyərlidir ki, bu nəğmələrdə, hətta tarixi şəxslərin adlarına da tuş gəlmək olur. Misal üçün, bir sayaçı nəğməsində deyilir:

Nənəm, a qızıl qoyun,
Yollara düzül, qoyun.
Şuqayıbdan qalmısan,
Qalasan yüz il, qoyun.

Burada “Şuqayıb”dakı Şu, qaynaqların verdiyi xəbərə görə miladdan qabaq dördüncü yüzillikdə yaşamış və türk tayfası Qayın hökmdarı imiş. Tayfanın adı ilə Şuqayıb çağırılırmış. “Qayı” isə o tayfadır ki, “Kitabi-Dədə Qorqud”un lap ilk səhifəsində bu barədə belə deyilir: “Axır zamanda xanlıq geri Qayıya dəgə, kimsə əllərindən almaya, axır zaman olub qiyamət olunca”. Yəni nə tövr olur-olsun, son olaraq hakimiyyət Qayı tayfasının əlində qalacaq. Və bunu da bilməliyik ki, İskəndər Zülqərnəyin Türkünə qoşun yetirdiyi vaxt türk hökmdarı həmin bu Şu imiş. Dünyanı təlatümə gətirən İskəndər tədbirli Şunu məğlub edə bilmir. Elə əski “Şu” dastanı da bu hadisəni özündə yaşadır. “Qurani-Kərim”in “Əl-əraf” surəsinin ayələrində də Şunun adı Şüeyb şəklində çəkilir. Tanrı tərəfindən təyin olunmuş peyğəmbərlərdən olan Şüeyb (Şu) yənə elə “Qurani-Kərim”in ayrı-ayrı surələrində qoyun sahibi olduğu, Musa peyğəmbərin də onun qoyunlarını

otardığı, qızı ilə evləndiyi, sehrli əsasını da Şüeybin əsaları sırasından seçdiyi bildirilir.

Deməli, biz bu gün çoxsaylı əmək nəğmələrimizi öyrənib bilməklə əcdadlarımızın həm ilkin məşğuliyyəti, əmək fəaliyyəti tarixini, həm də hansı soylarla, köklərlə bağlılığını təyin etmiş oluruq.

Atalar sözü və məsəllər folklor sərvətimizin ən dəyərli inci və gövhərlərindəndir. Yiğcamlığı, konkret fikir ifadə etməsi ilə xüsusi səciyyə daşıyan bu örnəklərdə xalq dühasının, təfəkkür və düşüncəsinin həyati təcrübəsinin nəticələri ilə yanaşı, tarixdə üzləşdiyi hadisələr də öz əksini tapır. İki örnəyə baxaq:

Ərəb nədi, corab nədi?
Ərəb öldü, qan düşdü.

Vaxtilə ustadımız M.H.Təhmasibin də dediyi tək, isti Ərəbistan çöllərindən istilaçı olaraq gələn bədəvi ərəbin burada üşüyən çılpaq ayağına corab geyməsinə görməyənlər, yaxud bir ərəbin cəhənnəmlik olması ilə yüzlərlə yurddaşımızın qətlinə şahid olmayanlar belə-belə örnəkləri yarada bilməzdi.

Tarixi hadisələri özündə yaşatmaq baxımından dastanlara sığmayan bir həsrət, bir yanğı hissi ifadə edən

Zülfün suda mar kimi,
Oynar su damar kimi,
Sızıldatdın aşiqi
Yağa su damar kimi –

tək bir örnəyi ilə bu günün yüzlərlə bədii əsərini tərəzinin gözündə özündən yüngül saxlayan bayatılar da baxışı çəkir. Bayatılarda istismarçılara nifrət, qürbətə düşənlərin vətən həsrəti, dostluq, sədaqət, sevgi motivləri, azad, xoşbəxt yaşayış yolunda mübarizə, vuruş hissləri ilə yanaşı, tarixdə doğrudan-doğruya olmuşlar da poetik biçimdə əks olunur. Bu örnəklər qorunub qalmaları ilə ərəblərin, monqolların Azərbaycanda törətdiklərinə yazılmamış sənəd tək şahidlik edir:

Ərəb gəldi hay verin,
Nə istəsə pay verin.
Aza duran deyillər,
Gətirin tay-tay verin.

Apardı Batı məni,
Qul edib satı məni.
Yollar uzun, mən yorğun,
Doğrayır çatı məni.

Xalqımızın əski çağ tarixi ilə bağlı görüşləri, mifoloji inamları özündə qoruyan arxaik folklor janrı sınımalardır. Sınımalar xalqın düşüncəsini, onun çevrəsindəkilərə münasibətini həyata baxışını, etnoqrafik görüşlərini izləmək baxımından çox yararlıdır. Bəllidir ki, ilkin təfəkkür çağında çevrədəki bir çox məsələlərin mahiyyətində gizlənən suallara cavab tapmaqda, nəticə çıxarmaqda insanlar çətinlik çəkmişlər. Onlar həyatda üzləşdikləri çıxılmazlıqların, əngəllərin səbəbini, əsasən, təbiətdə axtarmış, ayrı-ayrı hadisə və nəsnələr arasındakı azacıq bənzəyişə, oxşarlığa daxili bağlılıq tək baxmışlar. Bu üzdən də qarmaqarışq təbiət intəhasızlığına təsir etmək cəhdi, bununla da istəyə qovuşmaq ehtirası gözqoyma, müşahidə nəticəsində yaranan sınımaların formalaşmasına yol açmışdır. Elə folklorumuzun arxaik janrlarından sayılan alqış, dua, ovsunlarda da insanların arzusunda olduqları istəklərinin həyata keçəcəyinə inam ifadə olunur və bunların hər birinin müfəssəl təhlili, hansı görüşlərlə bağlılıqlarının açımı konkret faktın, tarixi həqiqətin üzə çıxmasına yol açır.

Ta əskidən üzü bizə sarı daşdıqları mənə, məzmun xüsusiyyətlərinə görə mərasimlər iki bölgüdə təsnif olunmuşdur: təqvim, yəni mövsüm mərasimləri və ailə-məişət mərasimləri.

Hər bir xalqın həyatı anlaması təcrübəsinin bəri tək formalaşan istər mövsüm, istərsə də ailə-məişət mərasimlərinin bir-birinə uyğun, oxşar cizgiləri ilə yanaşı, milli çalarlara bürünən yönləri də çoxdur. Sözsüz, bu da səbəbsiz deyil. Bəlli olduğu üzrə, hər bir mərasim, bu mərasimin ayini, sözü, nəğməsi aid olduğu xalqın həyatını, yaşayışını, dolanacağını sosial-siyasi görüşlərini, təbiət və cəmiyyətdə qarşılaşdıqlarına baxışının, münasibətinin ayrı-ayrı məqamlarını dürüst biçimdə ehtiva edir. Bundan savayı, mərasimlərdə, mərasimlərin ayin nəğmələrində xalqın keçdiyi tarixi yolun, onun poetik təfəkkürü ilə bağlı çox-çox mətləblərin də bir qədər mifik, bir qədər gerçək əlamətləri qorunub qalır.

Mövsüm mərasimləri ilin fəsillərinin konkret çağları ilə ilgili keçirilir. Mərasimlərdə icra olunan ayinlər, nəğmələr yenə də daha çox əməklə, təsərrüfatla bağlı olur. Misal üçün, ehtiyacın ödənilməsi üçün bol su qaynaqlarından hələ gərəyinçə istifadə etmək imkanı və səriştəsi olmayan əcdadlarımız çay-göl yaxınlığından uzaqlarda – dəmyə torpaqlarda əkin-biçinlə məşğul

olmaq məcburiyyətində qaldıqda ümidini yağışa bağlamalı olur. İl quraqlıq keçib məhsulun tələf olmaq qorxusu yarandıqda isə adamlar yağış çağırmağa və bu münasibətlə mərasim keçirməyə, ayinlər icra etməyə, nəğmələr oxumağa başlayırlar. Yaxud, çox yağması ilə təsərrüfat üçün artıq fəlakətə çevrilməkdə olan yağışa qarşı mübarizə bəlgəsi tək adamlar Günəşi köməyə çağırmış, “Günəşi dövət” mərasimi keçirmişlər ki, bu mərasimin də nəğmələri çoxçeşidlidir.

Azərbaycanda qışın bitməsi, yazın başlaması ilə ilgili olan mərasimlərin, mərasim nəğmələrinin, mərasim oyunlarının sayı çoxdur. Və onlar məzmunca daha zəngindir. Ümumilikdə götürsək əski çağlarda ilin bütün fəsillərinə münasibət belə ifadə olunmuşdur:

Üç bizə yağdı,
Üçü cənnət bağdı,
Üçü yığıb gətiri,
Üçü vurub dağıdı.

Göründüyü kimi, ilin dörd fəslini səciyyələndirən bu örnəkdə qış “yağı”, başqa sözlə, yaz “cənnət bağı”, yay bolluq, firavanlıq, bərəkət gətirən, payız olan-olmazı tükəndirən adlanır. Burada daha dəyərli olan odur ki, örnəkdə adamlarımızın aminist təsəvvürlərə inamının tarixi əks olunmuşdur. Bu yön qışın Böyük çilləsinin başlanğıcında səməni halvası bişirən zaman oxunulan nəğmədə də özünü qorumuşdur:

Səməni, saxla məni,
İldə göyərdərəm səni.
Səməniyə saldım badam,
Qoymurlar bir barmaq dadam.
Səməni, bezana gəlmişəm,
Uzana-uzana gəlmişəm.

Qış fəslinin Kiçik çilləsi soyuqluğu, boran, tufanı ilə seçilir. Bu çillənin “Xıdır Nəbi” adlanan ilk ongünlüyü nəinki fəslin, ümumiyyətlə, ilin ən sərt, dondurucu çağı sayılır. Əbəs yerə deyilmir ki, “Xıdır girdi qış girdi, Xıdır çıxdı qış çıxdı”. Kiçik çillənin birinci ongünlüyünün tamamı günü elə bu vaxtın adıyla xalq “Xıdır Nəbi” mərasimi keçirməklə qışdan qorxmadığını nümayiş etdirir.

Sözsüz, bütün bu ayın və mərasimlər əslində qışın bitməsi, yazın başlanması şərəfinə hər zaman geniş şəkildə qeyd olunan Novruz bayramına

hazırlıqdır. Novruz bayramına qədər qeyd olunan yeddi çərşənbə, xüsusən son dördüncü – “Əzəl çərşənbə”, yaxud “Müjdəçi çərşənbə”, “Kül çərşənbə”, “Gül çərşənbə”, “İlaxır çərşənbə” çoxçeşidli ayinləri ilə seçilir.

Azərbaycan mərasim poeziyasının mühüm bir qismi məişət mərasimləri ilə əlaqədardır. Buraya əsasən insanın dünyaya gəlməsi – doğulması, ailə qurması, dünyasını dəyişməsi daxildir. Bu mərasimlər, mərasim ayinləri, ayinlərdə müraciət olunan poeziya – daha çox bayatı şəkili örnəklər də məişət tariximizin öyrənilməsində xüsusi səciyyə daşıyırlar.

Xalq yaradıcılığının digər növləri ilə tutuşdurmada təbiət və cəmiyyət hadisələri, dünyanın, insanın yaranması haqqında bir qədər fantastik, bir qədər möcüzəli söz açan mifin tarixi daha qədimdir. Mövzuya görə mifin, əsasən, üç növü vardır: göy səma, səma cisimləri, kainatla bağlı kosmoqonik miflər, cəmiyyətlə, insanlarla bağlı etnoqonik miflər, təqvim mifləri.

Kosmoqonik miflərdə dünyanın yaranmasından, göy – səma cisimlərinə danışıqlar. Bu növə aid bir mifdə deyilir ki, lap qədim əyyamlarda Tanrıdan başqa kimse yox imiş. Hər yan su imiş. Tanrı əvvəl bu suyu lilləndirir. Sonra bu lili qurudub torpaq eləyir. Torpaqdan bitkiləri cücərdir, palçıq yoğurur, bu palçıqdan insan yaradıb ona can verir.

Cəmiyyətlə, insanla bağlı etnoqonik miflərin kosmoqonik miflərlə sıx bağlılığı vardır. Bu miflərdə daha çox cəmiyyətin yaranmasından, əmək alətlərinin düzəldilməsindən, adət-ənənələrin, qayda-qanunların meydana gəlməsindən söz açılır. Nuhun tufanı, dirilik suyu, əcdadlar, qəhrəmanlar haqqında olan miflər bu növə aiddir.

Təqvim mifləri də çoxluq təşkil edir. Bu isə səbəbsiz deyil. Çünki insanın həyatı, dolanacağı, bilavasitə təbiətlə, iqlim şəraiti ilə sıx bağlıdır. Havaların quraqlıq, yoxsa yağıntılı olacağını, qışın mülayim, yoxsa sərt keçəcəyini, ayların, günlərin vaxtını müəyyənləşdirmək və s. haqqında çoxlu miflər vardır. Bunların hamısı təqvim miflərinin tərkibinə daxildir.

Azərbaycan folklorunun epik növləri sırasında sayca ən çox olanı nağıllardır. Haqqın nahaqqa, xeyirin şərə üstün gəlməsi nağıllara məxsus əsas xüsusiyyətlərdəndir. Nağılların mövzusunda görə, əsasən, üç növü var: heyvanlar haqqında nağıllar, sehrli nağıllar, məişət nağılları.

Ən qədim sayılan heyvanlar haqqında nağıllarda, bir qayda olaraq, heyvan və quşlar – öküz, inək, at, ilan, şir, bülbül, göyərçin, balıq və s. insanın köməkçisi, onu çətinlikdən qurtaran obraz olaraq təsvir edilir.

Azərbaycan nağılları sırasında sehrli nağıllar qat-qat çoxdur. İnsanlar bir vaxt təbiət hadisələrinin sirlərini hələ tam qavramamış, vəhşi, yırtıcı varlıqlarla mübarizədə özlərini gücsüz saymışlar. Odur ki, bu varlıqları sehrli

zənn etmiş, mifoloji qüvvələr – əjdaha, div, cin görkəmində düşünmüşlər. Onlarla bağlı qoşulub-düzülən söhbətlər isə nəticədə sehrlı nağılların yaranıb-yayılmalarına səbəb olmuşdur.

Nağılların bir qismi də bilavasitə ailə və məişətlə bağlı olur. Digər növ nağıllarda olduğu tək məişət nağılları adı ilə tanınan örnəklərdə də əsas ideya haqsızlığa, zorakılığa qarşı mübarizədir.

Nağıllar kimi folklorun epik növünə daxil olan əfsanələrdə də sehrə, möcüzəli hallara tez-tez tuş gəlmək olur. Burada da insanlar daşa, bulağa, qayaya, quşa, çiçəyə çevrilir. Nağıllarda bu işləri görən küpəgiren qarılar, ifritələr, əfsunkarlardır. Amma əfsanələrdə isə belə işlər sözün, alqış-qarğışın yardımı ilə olur.

Əfsanələrin məzmununda vətən sevgisi, yadlara, düşmənlərə, haqsız iş tutanlara el nifrəti, doğma yurda, el-obaya bağlılıq, cavanların saf, sədaqətli məhəbbəti, doğruluq, düzgünlük uğrunda mübarizə motivləri əsas yer tutur. Əfsanə örnəklərində xudbinlik, loğçalıq, acgözlük, zalımlıq pislənir. Azərbaycan əfsanələrini oxuduqca elə bil doğma torpağımızın, bu torpaqda bitən gülün, çiçəyin ətrini duyursan. Gur çayların şırıltısını, şır-şır axan sərin bulaqların zümzüməsini eşidirsən. Zümrüd meşələrimizdə cəh-cəh vuran quşların könül açan nəğmələrini dinləyirlər. Ər igidlərin hünərindən vəcdə gəlirsən.

Folklorada tarixi şəxsiyyətlər, əlamətdar hadisələr, coğrafi məkanlar haqqında şifahi şəkildə yaranıb yayılan epik növlərdən biri də rəvayətlərdir. Rəvayətlərdə hər hansı bir tarixi hadisə, qəbilə, tayfa, tanınan məşhur şəxsiyyət, qəhrəman, hal-hazırda da mövcud olan kənd, qala haqqında dəyərli xəbərlər olur. Elə bu səciyyəvi cizgisi ilə rəvayət mif, nağıl, əfsanədən seçilir. Rəvayətlərin, əsasən, iki növü vardır: tarixi şəxsiyyətlərlə bağlı tarixi rəvayətlər, bir də yer adları ilə bağlı toponim rəvayətlər.

Cəmiyyətdə özünü göstərən çatışmazlıqları aşkar demək mümkün olmadıqda və ya tənqidi fikri daha qabarıq nəzərə çatdırmaq istədikdə təmsilə müraciət olunur. Təmsildə insana aid olan xüsusiyyətlər bitkilərin, meyvələrin, quşların, heyvanların üzərinə köçürülür. Onlara alleqorik surətlər deyilir. Təmsildə müqayisə, bənzətmə, əlaməti əsasdır. Burada canavar yırtıcılığın, amansızlığın, vəhşiliyin, tülkü hiyləgərliyin, şir cəngavərliyin, dovşan qorxaqlığın alleqorik surəti tək təsvir olunur. Təmsil kiçik süjetli olur və nəsihətli sonluqla bitir. Təmsil örnəklərində alleqorik surətlərin danışığı, dialoqu geniş yer tutur. Təmsil tənqidi məzmun daşdığından burada bədii gülüşün müxtəlif formaları fikrin əsas ifadə vasitəsinə çevrilir.

Tam bir fikri və ya əhvalatı gülüş yolu ilə ifadə edən, yığcam süjet xətti olan lətifələr hədəfi düzgün nişan alması ilə folklorun digər janrlarından

seçilir. Lətifələrdə satira, yumor, istehza güclü olar. Lətifələr vasitəsilə xalq, ictimai həyatda və məişətdəki yaramaz, gülünc hadisələri, yenilik və köhnəlik arasındakı qarşılaşmanı, ziddiyyətləri incə bir yumor, müdrik bir kəlam, kəskin bir ironiya ilə lakonik şəkildə əks etdirir.

Kitaba daxil edilmiş çoxsaylı örnəklərin hamısından bu kiçik yazıda, lap yığcam şəkildə olsa belə, sözsüz ki, danışmaq çətindir. Bununla belə, gəlin razılaşaq ki, elə bu deyilənlər də ümumilikdə örnəklərin səciyyəvi cizgiləri, ifadə yönləri haqqında müəyyən təsəvvür yaradır. Burada neçə-neçə janrı əhatə edən nümunələr bir yandan folklorumuzun zənginliyini açıb göstərsə, o biri yandan mənəviyyatımızın, xüsusən yazılı ədəbiyyatımızın hansı qaynaqlar əsasında inkişaf etməsi, formalaşması haqqında təsəvvür yaradır. Bu zəngin xəlqiyyatımızda biz həmçinin tariximizin mühüm səhifələri ilə tanış olmaq imkanı qazanırıq. Ən çox dəyərlı olanı da budur.

Bəhlul Abdulla

əməkdar elm xadimi

Laylalar

Layla dedim yat bala,
Yuxuna şəkər qat bala,
Ümidim bircə sənsən,
Boya-başa çat, bala.

Layla dedim ağlama,
Ürəyimi dağlama,
Böyü bir qoç igid ol,
Mənə ümid bağlama.

Bağçamızda miyana,
Gül sünbülə dayana.
Oxu, bülbülüm, oxu,
Bəlkə balam oyana.

Bir gül əkdim boyunca,
İyləmədim doyunca,
Ömrüm, günüm uzansın,
Bu balamın toyunca.

Evində, eşiyində,
Yat quzum beşiyində,
Dan ulduzu, bir də mən,
Durmuşuq keşiyində.

Qurban aran, dağ sənə,
Güllü bağça, bağ sənə.
A layla, oğlum, layla,
Tutmuşam qaymaq sənə.

Layla çaldım həmişə,
Karvan enər enişə,

Yastığında gül bitsin,
Döşeyində bənövşə.

Boya-buxuna dol, göz,
Boynuma dola qol, göz,
Cavanlar sirəmində,
Sən də bir igid ol, göz.

Oxşasın dilim səni,
Böyütsün elim səni,
Meydanda at oynadan
Bir igid bilim səni.

A layla, yenə layla,
Can deyim, sənə layla,
Sənə gələn dərd-bəla
Qoy gəlsin mənə layla.

A layla, balam, layla,
Alınmaz qalam layla.
Sənə kəc baxanları,
Yandırsın nalam layla.

A layla, bəyim, layla,
Gözəl-göyçəyim layla,
Qürbət ölkə, yad eldə,
Arxa, köməyim layla.

Layla, beşiyim layla,
Evim, eşiyim layla,
Sən yat şirin yuxuda,
Çəkim keşiyin layla.

Layla maralım layla,
Gəlmir qərarım layla.
Böyü bir qoç igid ol,
Sənə yar alım layla.

A layla, quzum, layla,
Ayım, ulduzum, layla,
Sən hasilə çatınca
Hər dərdə dözüm, layla.

Layla, bülbülüm, layla,
Sarı sünbülüm layla,
Bağçalarda gül çoxdur,
Bir qızılgülüm layla.

A layla, gülüm layla,
Gülüm, sünbülüm layla.
Böyü, sənın sayəndə
Mən də bir gülüm, layla.

Layla balam, can balam,
Mən sənə qurban balam,
Ağlayıban könlümü
Gəl eyləmə qan, balam.

Layla balam, gül balam,
Sən mənım sünbül balam,
Laylayıma yatasan,
Oyatsın bülbül, balam.

Layla dedim, can dedim,
Yuxudan oyan dedim,
Sən yuxudan durunca,
Canımı qurban dedim.

Layla dedim, yat dedim,
Yastığa baş at dedim,
Bala, çəkım nazını,
Boya-başa çat dedim.

Mən sənə qalam deyım,
Gül deyım, lalam deyım.
Yat, incitmə ananı,
Sağ olsun balam deyım.

Laylayım, sözü qurban,
Qoç qurban, quzu qurban.
Hər səhər üzün görsəm,
Kəsərəm quzu qurban.

Layla dedim yatasan,
Qızılıgülə batasan,
Qızılıgülün içində,
Şirin yuxu tapasan.

Balamı tanıram mən,
Hər sözün qanıram mən,
Yuxuda ah çəkəndə,
Od tutub yanırım mən.

Xırdacasan, məzəsən,
Sən hər güldən təzəsən,
Qurban olum o günə,
Ayaq tutub gəzəsən.

Layla dedim biləsən,
Düşməyəsən dilə sən,
Boya-buxuna çatıb,
Oynayasan, güləsən.

Məni oyaq qoyan sən,
Qızılıgülə boyan sən,
Öpüm qara gözündən,
Bəsdir yatdın, oyan sən.

İgid qalasan istər,
Dağın lalasan istər,
Mən balamı istərəm,
Balam, balasan istər.

Qoxusu güldən gəlir,
Güldən, bülbüldən gəlir,
Balamın gül beşikdə
Yuxusu birdən gəlir.

Nazlamalar

Balama qurban inöklər,
Balam haçan imöklər.

Balama qurban ilanlar,
Balam haçan dil anlar.

Balama qurban sərçələr,
Balam nə vaxt əl çalar.

Balama qurban ağ atlar,
Balam haçan çay atlar.

Balama qurban xalası,
Balam qızıl parası.

Balama qurban meyvələr,
Balam haçan evlənər.

Balama qurban daylaqlar,
Balam haçan oynaqlar.

Dağda darılar,
Sünbülü sarılar.
Qoca qarılar
Bu balama qurban.

Dağdakı atlar,
Quyruğun qatlar,
Göyçək arvadlar
Bu balama qurban.

Çaydakı qazlar,
Tükün tarazlar,

Nişanlı qızlar
Bu balama qurban.

Bir bölük atlar,
Çəməndə otlar,
Ərsiz arvadlar
Bu balama qurban.

A dağdağanlar,
Bülbül boğanlar,
Oğlan doğanlar
Bu balama qurban.

Dağda meşəlik,
Gül, bənövşəlik.
Mən həmişəlik
Bu balama qurban.

Ağardı başım,
Yoxdu sirdaşım,
Qohum-qardaşım
Bu balama qurban.

Dağda inəklər,
Otlar, iməklər,
Xonçalı bəylər
Bu balama qurban.

Göydə ulduzlar,
Şaxtalı buzlar,
Cehizsiz qızlar
Bu balama qurban.

Çəkdim cəfasın,
Gördüm vəfasın,
Böydüm onu
Sürüm səfasın.

Tükəndi ahım,
Yoxdur günahım,
Balam böyüsün
Odur pənahım.

Gördüm nalasın,
Çəkdim bəlasın,
Balam da istər
Körpə balasın.

Oğul ürəkdir,
Qızıl dirəkdir,
Götürün saxlayın
Qıza gərəkdir.

Qız bir maraldır,
Gözdə qaraldır,
Həsret çəkənin
Rəngin saraldır.

Badam badamı,
Oğlan adamı,
Qoy elçi gəlsin
Alsın qadamı.

Ay qız adamı,
Sındır badamı,
Elçiyə çay ver
Alım qadamı.

Güzgüdə düymə,
Tozunu silmə,
Xonçada tirmə
Gələr qızımçün.

Nübar yanağı,
Gəzər oynaqı,

Bir cüt qolbağı
Gələr qızımçün.

Altında xalça,
Çalır kamança,
On dənə xonça
Gələr qızımçün.

Ağmaya əllər,
Belində kəmər,
Qızıl düymələr
Gələr qızımçün.

Əlində var dəf,
Üstündə sədəf,
Bir zərli örpək
Gələr qızımçün.

Göydə gedən qaz,
Dimdiyi almaz,
Bir dənə naz-naz
Gələr qızımçün.

Yolun gedir dolama,
Gəlir bizə salama,
Obalar qurban olsun
Mənim bircə balama.

Dağların lalasına.
Gözlərin qarasına,
Analar qurban olsun
Öz körpə balasına.

Atım-tutum mən səni,
Şəkərə qatım mən səni,
Dədən evə gələndə,
Qabağa tutum mən səni.

Balamın əl yaylığı,
Ortası zər yaylığı,
Hərə bir dəfə desin
Balama can sağlığı.

Əlində var hanası,
Qulağında tanası,
Bir toyunu görəydim,
Olaydım bəy anası.

Tuluq səni asaydım,
Yağın tasa basaydım,
Oğlum böyük olanda
Qulplu qazan asaydım.

Çalxan-çalxan yağ olsun,
Balam yeyib sağ olsun.
Qızılgül bağım olsun,
Bağlar oylağım olsun.
Tanrıdan arzum budur.
At minən çağın olsun.

Şan bağlayan arılar,
Qonar gülə, sarılar,
Balama qurban olsun
Yaşı ötmüş qarılar.

Öldüm ahunun dərdindən,
Əncir qaxının dərdindən.
Arvadlar oğlan doğur
Mənim qızımın dərdindən.

Göydəki quşlar, bu balama qurban,
Yağan yağışlar, bu balama qurban,
Kişnəyən atlar, bu balama qurban,
Sonsuz arvadlar, bu balama qurban,
Həyətdə itlər, bu balama qurban.
Meşədə quşlar, bu balama qurban.

Ay Allah, bundan üç dənə ver,
Üç dənə vermə, beş dənə ver,
Həsretin çəkmişlərə ver,
Alı-gülü solmuşlara ver.

Çapan çalan əlləri,
Ağrıməsın qolları,
Ağrısə da ağrısın,
Özgələrin əlləri.

A Tanrı, bundan beş dənə ver,
Göydən uçan quşlara ver,
Qarımış, qocalmışlara ver,
Evində qalmışlara ver.

Sanamalar

ÇƏK ƏLİN

Əl-ələ əlpənə,
Sən çalginən çəpənə,
Əldən çıxdı kəpənə.
Şah, şux, şaha bacı
Molla dedi, çək əlin.

SƏN ÇIX

Razi, ha balam, razi,
Tikib donunu dərzi.
Abbası verim xərclə,
Toyu təzədən başla.
Qarğa qur,
Sən çıx
Sən yerində dur.

ƏMİM OĞLU

Əmim oğlu,
Uzun buğlu,
Haldırım dedi,
Huldurum dedi.
Göyə bir ağac atdı,
Kərki sapı,
Gül budağı.

BARMAQLAR

Baş barmaq,
Başala barmaq.
Uzun hacı
Qıl turacı,
Xırdaca bacı.
Bu vurdu,
Bu tutdu
Bu bişirdi,
Bu yedi
Vay, bəbəyə qalmadı.

İYNƏ, İYNƏ

İynə, iynə
Ucu düymə.
Bal ballıca
Ballı keçi.
Şam ağacı,
Şatır keçi.
Qoz ağacı,
Qotur keçi,
Hoppan, huppan,
Yırl, yırtıl,
Su iç, qurtul.

BƏLİ, BƏLİ

Bəli, bəli bətir keçi,
Qoz ağacı, qotur keçi,
Haldırın dedim, huldurun dedim,
Hoppan, huppan, dağdan hoppan,
Yırl, yırtıl, su iç, qurtul.

MOTAL-MOTAL

Motal-motal,
Tərsə motal.
Yağ atar,
Qaymaq tutar.
Ağ quşum,
Ağ arçınım.
Göy quşum,
Göyərçinim.
Qarğa qara,
Durna çala.
Çilmə çilik,
Bircə əmlik.
Qəmbər çarıq
Biz də varıq.
Əmrə qulu,
Yoxdu pulu.
Vur nağara,
Çıx qırağa.

HOP-HOP HOPPAN

Qızıl tap.
Kimsədə yox,
Məndə çox.
Mənsə bu gün,
Sünbülə gəldim.
Sünbüllər açmış,
Zər-zəncəfil,
Dınğır, dınğır.
Sənsə çınqır.

BİR, İKİ

Bir, iki,
Bizimki,
Üç, dörd,
Qapını ört.
Beş, altı,
Daşaltı.
Altıda alma,
Yeddidə bölmə,
Səkkizdə sərçə,
Doqquzda dolça,
Ona oraq,
On birə qonaq.
Pəppə qağa
Gəldi bizə.
Təpiknən vurdum
Dombalaq uçdu.

MIRT, MIRT

Mirt, mirt.
Adın nə?
– Balqabaq.
Evlənsənə?
– Gələn yox.
Dillənsənə?
– Qoyan yox.
İstəsənə?
– Verən yox.
Oynasana?
– Çalan yox.
– Yerin hara?
– Samanlıq.
– Saman yeginən.

- Qarnım tox.
- Onda çəkil,
- Gəndən bax.

ƏKİL-BƏKİL

Əkil-bəkil quş idi,
Ağaca qonmuş idi.
Gətdim onu tutmağa,
O məni tutmuş idi,
Meydana salmış idi.
Meydanın ağacları,
Dən gətirir quşları.
Çəpər çəkdim, yol açdım,
Qızılgülə dolaşdım.
Bir dəstə gül dərməmiş,
Nənəsi gəldi, mən qaçdım.

İKİ DƏNƏ, HA İKİ DƏNƏ

İki dənə, ha iki dənə,
İki dənə bir quş idi.
Ağaca qonmuş idi,
Bəy oğlu görmüş idi,
Oxuyla vurmuş idi.
Oxundan mən bezaram,
Kətan köynək yazaram.
Kətan köynək mil-mili,
Mil-mili urum dili.
Urumdan gələn atlar,
Ağzında ilan çatlar,
Çatını verdim quşa,
Quş mənə qanad verdi.
Qanadlandım uçmağa,
Haqq qapısını açmağa.

SIRADAN ÇIX

Şap-şapım şappıldadı,
Atlar qaçıb tappıldadı.
Qoyunlarım qapıdadı.
Olma qotur,
Sən otur.
Kürəyinə vurum mıx,
Tez ol, sən sıradan çix.

BİRƏ – BİRƏ

Birə – birə,
İkiyə – iynə.
Üçə – üzük,
Dördə – döşək,
Beşə – beşik,
Altıya – alma,
Yeddiyə – yemiş,
Səkkizə – sərçə,
Doqquza – dolça,
Ona – oraq.
Yanına qonaq,
Gəlin gedək,
Həsən bəyin
Evin yaraq.

BİRİ BİZDƏ

Biri bizdə,
İkisi sizdə.
Üçü üzdə,
Dördü düzdə.
Beşi bəstə,
Altısı asta.

Yeddisi yüzdə,
Səkkizi səsdə.
Doqquzu dəstə,
Onu – sonu.
Başa vur çəkil,
Dur burdan əkil!

ƏL, ƏL, ƏPƏNƏK

Əl, əl, əpənək,
Əldən çıxdı kəpənək.
Kəpənəyin yarısı,
Yumurtanın sarısı.
Yumurtalar hindədi,
Əldə durmaz gündədi.
Kündə təndir içində,
Təndir kəndir içində.
Kəndiri ver çərçiyə,
Çərçi satsın çəpiyə.
Çəpik çalan dağadı,
Burda duran qarğadı.

Düzgünlər, oyun nəğmələri

ÜŞÜDÜM HA, ÜŞÜDÜM

Üşüdüm ha, üşüdüm,
Dağdan alma daşıldım.
Almacığımlı aldılar,
Mənə cürüm verdilər.
Mən cürümdən bezaram,
Dərin quyu qazaram.
Dərin quyu beş keçi,
Hanı bunun erkəci?
Erkək qaya başında,
Hay elədim gəlmədi,
Çiyid verdim yemədi.
Çiyid qazanda qaynar,
Qənbər bucaqda oynar,
Qənbər getdi oduna,
Qarğı batdı buduna.
Qarğı deyil, qamışdı,
Beş barmağım gümüşdü.
Gümüşü verdim tata,
Tat mənə darı verdi,
Darını səpdim quşa,
Quş mənə qanad verdi.
Qanadlandım uçmağa,
Haqq qapısın açmağa.
Qapıçı qapı toxur,
İçində bülbül oxur.

ÜŞÜDÜM HA, ÜŞÜDÜM

Cənubi Azərbaycan variantı

Üşüdüm hay, üşüdüm,
Dağdan alma daşdım.
Almacığımı aldılar,
Məni zülmə saldılar.
Mən zülümdən bezaram,
Dərin quyu qazaram.
Dərin quyu beş keçi,
Hanı bunun erkəci?
Erkək qazanda qaynar,
Qənbər yanında oynar,
Qənbər getdi oduna,
Qarğı batdı buduna.
Qarğı deyil, qamışmış,
Beş barmağı gümüşmüş.
Gümüşü verdim tata,
Tat mənə darı verdi.
Darını səpdim quşa,
Quş mənə qanad verdi.
Qanadlandım uçmağa,
Haqq qapısın açmağa.
Haqq qapısı kilidli,
Kilidi dəvə boynunda,
Dəvə Gilan yolunda.
Gilan yolu suludu,
Suda balıq doludu.
Gilan yolu sərbəsər,
İçində meymun gəzər.
Meymunun balaları
Məni görcək ağladı,
Ürəyimi dağladı.

A TEŞTİ

A teşti, teşti, teşti,
Vurdum Gilanı keçdi.
İki xoruz dalaşdı,
Biri qana bulaşdı.
Qan getdi çaya düşdü,
Çaydan göyərçin uşdu.
Göyərçin alabaxta,
Yuvası, qəlbi taxta.
Görüm onu kim vursa,
Qan qussun laxta-laxta.

A VƏLLİ-VƏLLİ-VƏLLİ

A vəlli-vəlli-vəlli,
Naxır gəlir dörd əlli.
Nənəm sağar gətirər.
Pişik başın batırar,
Pişik kimin pişiyi,
Xan evinin pişiyi.
Xan evinin nəyi var,
Çala-çuxur çayı var.
Dağa çıxan atı var,
Göy muncuqlu iti var,
Qoyunlarda südü var,
Altı batman əti var.
Xan qızı kilim toxur,
İçində bülbül oxur.
Ondan böyük qardaşı,
Ustad kalamın oxur.

A TEŞTİ-TEŞTİ

A teşti, teşti, teşti,
Ağacdən alma düşdü.
Almanın yanı zədə,
Zədəni yeməz gədə.
Çoban çöldə gəzirdi,
Davarların düzürdü.
Çoban qoyuna gedər,
Köpəyi adam didər.
Qabağında üç keçi,
Hamı bunun erkəci.
Erkək qazanda qaynar,
Qənbər bucaqda oynar.
Qənbər getdi oduna,
Qarğı batdı buduna.
Qarğı demə, qamışdı,
Beş barmağım gümüşdü.
Gümüşü verdim tata.
Tat mənə darı verdi,
Darını səpdim yerə,
Darı bitib göyərə.
Yerdən darı göyərdi,
Bıçınçı gəldi dərdi.
Bıçınçı Həzrətqulu,
Cibində vardı pulu.
Həzrətqulu bənnadı,
Arvadını dännadı.
Arvadı Cahanbanı,
Bunun çarşabı hamı?
Çarşabı cırılıbdı,
Qolbağı qırılıbdı.
Çarşabını yamama,
Cahan gedib hamama.
Hamamın suyu isti,
İsti su da nə pisdi.

Telpəri onun qızı,
Paltarları qırmızı.
Oğlunun adı Xıdır,
Əlindəki dəhrədir.
Xıdır bəyin dəhrəsi,
Telpərinin cəhrəsi.
Cəhrə demə, əsasdı,
Dəhrə demə, almasdı.
Telpəri yunu darar,
Xıdır bəy odun yarar.

TURŞULU AŞ İÇMƏRƏM

Turşulu aş içməyəm,
Darvazadan keçməyəm.
Darvaza mənim olsun,
Qırmızı donum olsun.
Geyim gədim Təbrizə,
Təbrizdə toyum olsun.
Qızlar gəlsin toyuma,
Qurban olsun boyuma.

HAVALAN HA, HAVALAN

Havalan ha, havalan,
Havalandıq uçmağa.
Haqq qapısını açmağa.
Qanadımız üzüldü,
El yaylağa düzüldü.
El yaylaqdan gəlincə,
Buğdaları dərincə,
Qoca başı kəsdilər,
Qındırqandan asdılar.
Qındırğa qılıq yağı,
İçində qurd-quş yağı.

Qurd-quş yağı dərmandı,
Canım sənə qurbandı.
Yoldaşlar hamı getdi,
Oyunlar burda bitdi.

BU MEŞƏ BAŞDAN-BAŞA

Bu meşə başdan-başa findığı meşə,
Od yanar, dəmir qızar, ördək üzər.
Ördəyi bağlamağa ipək gərək,
Yar ilə oynamağa ürək gərək.
Yar mənə alma verib almamışam,
Atımı çöl-dərədə bağlamışam.
Çöl-dərədən bir qız çıxdı,
Əlində polad qayçı, məxmər biçir.
Bu hərəm kiminkidir?
– Həsən bəyin.
Atına arpa verin, kişnəməsin,
İtinə sümük verin, dişləməsin.

USUBDU

Usubdu, ha usubdu,
O kişi mənim dostumdu.
Getdi Gilana, gəlmədi,
Yaylığım aldı, vermədi.
Yaylığımın ucu qara,
Yolladım İmamyara.
İmamyarı öldürdülər,
Ağ şala geydirdilər.
Ağ şalın saçaqları,
Zil qara bucaqları.
Vurdum, sandıq açıldı,
İnci, mərcan saçıldı.
İnci, mərcan fil-fili,

Yəl, oxu bizim dili.
Bizim dil Urmi dili.
Urundan gələn atlar,
Ağzında yüyən çatlar.
Heyvanın ağacları,
Bar gətirməz başları,
Vurdum başı üzüldü,
El yaylağa düzüldü.
El yaylaqdan gəlincə,
Yarı canım üzüldü.

KƏSİBDİ

Əlimi bıçaq kəsibdi,
Dəstə bıçaq kəsibdi;
Yağ gətirin, yağlayaq,
Bal gətirin, ballayaq,
Dəsmal gətirin, bağlayaq.
Dəsmal dəvə boynunda,
Dəvə Şirvan yolunda.
Şirvan yolu lil bağlar,
Dəstə-dəstə gül bağlar.
O gülün birisin üzəydim,
Tellərimə düzəydim,
Qardaşımın toyunda
Oturub-durub süzəydim.
Çay daşıbdir, sel gəlir,
Dəstə-dəstə gül gəlir.
O gülün birin üzəydim,
Saç bağım düzəydim.
Saç bağım qatar-qatar,
Üstündə qardaş yatar.
Qardaşın əl yaylığı,
Ucları zər yaylığı,
Hərə bir ağız desin,
Qardaşa can sağlığı.

Hop-hopun olsun, qardaş!
Gül topun olsun, qardaş!
Dəyirman üstü çiçək,
Oraq gətir, gəl biçək.
Qardaş, nişanlın gördüm,
Uzunboy, qarabirçək.

HAMAM HAMAM İÇİNDƏ

Hamam hamam içində,
Xəlbir saman içində.
Dəvə dəlləklik elər,
Köhnə hamam içində.
Qarışqa şıllaq atdı,
Dəvənin budu batdı.
Hamamçının tası yox,
Baltaçının baltası yox.
Orda bir tazı gördüm,
Onun da xaltası yox.
Günlərin bir günündə,
Məmmədnəsir tinində,
Göytəpənin belində.
Şah Abbas cənnətməkan,
Tərəziyə vurdu təkən,
İki qoz, bir girdəkan.
Milçək mindik, çay keçdik,
Yabaynan dovğa içdik.

TÜLKÜ, TÜLKÜ

Tülkü, tülkü, tünbəki
Quyruq üstə lünbəki.
Aslan ala ağamız,
Qaplan qara qağamız,
Xoruz bizim mollamız,

Çaqqal bizim çavuşumuz.
Ala qarğa carçımız,
Sağsağan xəbərçimiz,
Toyuq bizim çərçimiz,
İlan bizim qəmçimiz.
Sarıbabada gəzərsən,
Sarı bığların burarsan,
Bir çomaq vurram ölərsən.
Tülkü, tülkü, tülkü səni,
Öldürərlər bil ki, səni.
Tülkü, tülkü, tünbəki,
Quyruq üstə lünbəki.
Ayı axmaq, donuz toxmaq.
Qurd ulavuş,
Çaqqal çavuş.
İlan qamçı,
Tısbəğa çanaq,
Biz ona qonaq.

OXUTDU

Atam məni oxutdu,
Qara saçım toxutdu.
Qara saçımın şeyvəsi.
Qızıldandır düyməsi.
Qızılları itirdim,
Var-yoxumu bitirdim.

QONŞU QIZI PÜSTƏDİ

Qonşu qızı Püstədi,
Gümüş kəməri istədi.
Gümüş kəməri Gilanda,
Filan oğlu filanda.

Filanı ətəklədim,
Bal verib pətəklədim.
Pətək dolu arıymış,
Qanadları sarıymış.
Qanadlanıb uçdular,
Qap-bacanı açdılar.
Qap-bacalar qızılı,
Gümüş kəmər düzülü.
Düzülüdən götürdüm,
Qonşu qıza gətirdim.
Qonşu qızı Püstədi.
Əmri gözüm üstədi.

BACADAN BAXAN

Bacadan baxan dəvərə göz,
Biri kəhər, biri boz.
Mindim bozun belinə,
Çıxdım Urum yoluna.
Urum yolu azandı,
Mövlam yazı yazandı.
Yazı mələyin işi,
Küllü-küləyin işi.
Küllü-külək minaya,
Ucu ərşə dayana.
Dayanmasın neynəsin,
Saqqız alıb çeynəsin.
Saqqız satan çərçidi,
Çərçi nə çərənçidi!
Çərənçilər yığılsın.
Axça verək, dağılsın!

PİRİK

Şir əl çəkib belimə,
Kim yapışar əlimə,
Arxam yerə qoyulmaz,
Dərim bərkdi soyulmaz.
Yüklər üstü yaylağım.
Sobaaltı qışlağım.
Gəlin verir qaymağı,
Qarı çalır quymağı.
Çöldə gəzmək bilirəm,
Suda üzmək bilirəm.
Mən muncuğu götürrəm,
Tez Yanığa yetirrəm.

GƏL SƏNƏ HANNAN DEYİM...

Gəl sənə hannan deyim.
Köhnə zamannan deyim.
Xəlbir samannan deyim,
Saman sandıq məkanı,
Yanı baqqal dükkanı.
Dükan demə, yatırdı.
Müştərisi qatırdı.
Qatır qamış ottuyur,
Dörd qıçını qattıyır.
Qıç demə, nizə kimi,
Burdan Təbrizə kimi!
Təbriz deyil, Sərabdı,
Sərabın hampaları
Tamam başdan xarabdı!

Oyunlar

QƏLƏNDAR

Qələndar oyununa hazır olan uşaqlar bir nəfəri oyun başçısı seçirlər. Oyun başçısı seçiləndən sonra uşaqları sıraya düzür və bir turna başda durana verirlər.

Özü nisbətən uca yerə çıxıb nəzərdə tutmuş bir quşu, ya bir heyvanı hərəkətləri ilə uşaqlara nişan verib söyləyir:

Bir quşum var buxartana,
Qələndar, ay qələndar.
Dimdiyi var buxartana,
Qələndar, ay qələndar.
Su içər buxartana,
Qələndar, ay qələndar.
Gözləri var buxartana,
Qələndar, ay qələndar.
Qanadları buxartana,
Qələndar, ay qələndar.

Başı mənim, ayağı sizin tapın görək. Uşaqlar növbə ilə cavab verməlidirlər. Hər kəs öz ağına gələn bir şeyə oxşadar və deyər. Düz deməyən şəxs turnanı yanındakına verməlidir.

Hər kəs düz desə oyunun başçısı deyər: “palan”

O vaxt tapan turna ilə o biri uşaqları döyər. Əgər başçı desə “yalan” uşaqlar çalışırlar turnanı tapandan alsınlar və onu tutsunlar. O da çalışır ki, başçının yanına özünü çatdırsın. O, başçının yanına çatan-
dan sonra oyunun dövrəsi qurtarır, təzədən oyun başlanır.

USTA ŞAGİRD

Bu oyunda on-on beş nəfər uşaq iştirak edir. Onlardan biri usta olur. Usta uşaqlardan birini çağırıb əliylə gözünü bağlayır və bir nəfərə deyir, gəlib onun dalından vursun.

Uşaq gəlib vurandan sonra astaca geri çəkilər. Sonra usta soruşar:

– Ay canım şagird, ay gözüm Şakir, səni kim vurdu, kim gördü?

Şakir cavab verir:

– Ay canım usta, ay gözüm usta, məni o vurdu, siz gördüz.

Əgər düz desə usta deyər:

– Ay bərəkallah, yüz bərəkallah! Səni o vurdu, biz gördük. Sonra özgə bir uşağın gözlərini bağlar. Əgər düz deməsə usta deyər:

– Ay kor olasan səni. Bu vurdu, biz gördük. Sonra özgə bir uşağın gözlərini bağlar. Əgər düz deməsə usta deyər:

– Ay kor olasan, vay kor olasan səni. Bu vurdu, biz gördük. Bu sözləri bütün uşaqlar təkrar edərlər və oyun saatlarla davam edər.

İYNƏ-İYNƏ

Bir neçə uşaq çəm olub özlərinə başçı seçirlər.

Uşaqlar əllərini açıb üzüstə yerə qoyurlar. Sonra başçı aşağıdakı sözləri deyir və hər barmağın üstünə bir kəlmə ilə işarə edir:

Bər, bər inci,
Bər kəşinci,
Şam ağacı,
Şatır keçi,
Qoz ağacı,
Qotur keçi,
Happan,
Hoppan,
Yırl,
Yırtıl,
Su iç,
Qurtul.

Hansı barmağa “qurtul” gəlməsi düşsə, o barmaq sahibi cərgədən çıxar. Bu iş bütün barmaqların aradan çıxmasına qədər davam edir.

Başçı axıra qalmış uşağın qulağından tutub deyir:

Razi, ha balam razi,
Tikib donunu dərzi.
Abbası verim xərclə,
Oyunu təzədən başla.
Qarğa qur,
Qarğa istəyirsən, quş?

Uşaq qarğa, ya quşdan birin istər.

Uşağın istədiyi göydən uçana qədər başçı uşağın qulağını çəkər və bununla toplanmış uşaqlar oyunu davam etdirirlər.

Bəzi yerlərdə əlləri yerə qoyandan sonra başçı aşağıdakı sözləri deyər:

Əl-əl-əlpənə.
Sən çalginən çəpənə,
Əldən çıxdı kəpənə.
Şah şux, şaha bacı,
Molla dedi, çək əlin.

BARMAQ

Əl barmaqların düz tutub kiçik barmaqdan başlayaraq deyirlər:

Gəlin gedək oğurluğa.

İkinci barmaq deyər:

Hanı nərdivan?

Üçüncü barmaq deyər:

Məndən uca nərdivan?

Dördüncü barmaq deyər:

Yaxşı iş deyil: insaf var, mürvət var.

Beşinci barmaq dördüncü barmağın ağzını öyərək deyər:

Yi-yi-yi.

ÇIRTI, ÇIRTI

Uşaqlardan biri başçı seçilir. Başçı ortada dayanır, qalan uşaqlar isə dairəvi düzülürlər. Başçı əlində çubuq oyuna başlayır. Əvvəl-əvvəl sağ tərəfdə olan uşaqlara deyir:

– Çırtı, çırtı!

Sağdakı uşaqlar cavab verir:

– Can çırtı!

Soldakı uşaqlar deyir:

– Bizim çırtı sizin çırtıya yalan dedi.

Sağdakı uşaqlar deyir:

– Kimin saqqalına yaraşır?

Soldakı uşaqlar deyir:

– Hər kəs ayağını çöp qoysa, onun saqqalına yaraşır.

Bütün cərgədə olan uşaqlar soldan sağa bir-bir ayaqlarını irəli çıxarırlar. Başçıya çatana qədər irəliləyirlər. Başçı yenə əvvəlki sözləri təkrar edir; sol ayağını sağ ayağının barmaqları üzərinə qoyub, iki dəfə fırlanır. Uşaqlar əvvəlki qaydada geri çəkilirlər.

Başçı sağ əlini ayağının çəçələ barmağının üstünə qoyur. Hamı başçı kimi edir, baş barmaqlarının ucu ilə başçının yanına gəlirlər. Başçı əl baş barmağını burnunun ucuna qoyub deyir:

– Çırtı, çırtı!

Uşaqlar ona cavab verirlər:

– Can çırtı!

Uşaqlar yenə geri çəkilirlər. Bu dəfə başçı sol əlinin baş barmağını qulağına vurur. Uşaqlar onun kimi edib başçıya yaxınlaşırlar. Başçı deyir:

– Çırtı, çırtı!

Sağ tərəfdəki uşaqlar ona cavab verirlər:

– Can çırtı!

Başçı deyir:

– Bizim çırtı sizin çırtıya yalan dedi.

Sağdakı uşaqlar deyirlər:

– Kimin saqqalına yaraşır?

Başçı deyir:

– Hər kəs tez qaçmasa, onun saqqalına yaraşır.

Hamı nişan qoyulmuş yerə qaçır. Kim geridə qalsa ona deyirlər:

Tısbığa tıs, boynunu qıs!

Oyun axıra çatınca heç kəsin ixtiyarı yoxdur özü istədiyi kimi hərəkət etsin. Qaydanı pozanlar töhmətlənilib oyundan çıxarılır. Hamı başçının əmri ilə hərəkət edir, nizam-intizama tabe olur.

MƏRƏ

Uşaqlar halay gəlmək şərti ilə iki dəstəyə ayrılırlar. Oyun iştirakçıları özlərinə gizli ad qoyub iki-iki gəlib başçıların qarşısında dururlar:

– Halay, halay!

Başçılar deyərlər:

– Haldıx, qıldıx.

Uşaqlardan biri deyir:

– Kimə çaylar qurudan, kimə dağlar dağıdan.

Başçılardan biri cavab verər:

– Mənə dağlar dağıdan.

Özünə şərti olaraq “dağlar dağıdan” adı qoyan uşaq bir başçıya, “çaylar qurudan” da o birisinə düşür.

Bu minvalla uşaqlar iki yerə ayrılırlar. Uzaqda bir daş nişan qoyurlar. Hər dəstədən biri qaçır. Kim tez gedib əlini daşa vurur və başçısının yanına tez qayıdarsa qələbə çalar. Kim geri qalsa, itələnilib sıradan çıxarılır.

YOLDAŞ, SƏNİ KİM APARDI?

Halay-halay getmək yolu ilə uşaqlar başçılar arasında iki dəstəyə ayrılırlar. Sıra ilə dal-dala düzülürlər. Geridə düzülmüş dəstədən bir uşaq gəlir, onlardan birinin arxasından irəli itələyib aparır. Aparılan uşaq geri baxmamalı, ancaq himlə onu aparən uşağı tanımalıdır.

Yoldaşlarından biri aparılan uşağa bərkdən deyir:

Yoldaş, səni kim apardı?

Uşaq aparmanı tapa bilsə, onu da götürüb öz yoldaşlarının içinə qaydır, dəstədə bir nəfər artır. Yox, uşaq tapa bilməsə, aparən uşaq onu götürüb öz dəstəsinə qaydır. Bu qayda ilə oyunda uşaqların hamısı iştirak edir. Hansı dəstənin uşaqlarının hamısı o biri dəstəyə keçsə, o dəstə uduzmuş olur.

BEŞDAŞ

Bu oyunu iki və ya dörd uşaq oynayır. Hər uşaq beş balaca daş hazırlayır. Qürrə (çöp) atıb oyuna başlayırlar. Oyuna başlayan daşın birini əlində saxlamalıdır ki, buna saqqa deyərlər. Saqqanı göyə tullayıb ovcunun içində olan dadları yerə tökməli, saqqanı göydə tutmalıdır. Əvvəl saqqanı yuxarı tullamaqla daşları bir-bir ovcuna yığmalıdır. Əsas şərt ondan ibarətdir ki, daş götürülərkən nə başqa daşa dəyməli, nə də saqqaya yerə düşməlidir. İki əllə götürmək və saqqanı tutmaq olmaz.

Daşları bir-bir götürüb qurtarandan sonra yerə tökməli, yuxarıdakı şərtlərə əməl etmədən daşları yerdən iki-iki, sonra üçünü birdən, birini tək, sonra dördünü də birdən götürülməlidir.

Bunları qurtarandan sonra daşları bir-bir iki barmağın arasından keçirməli və barmaq arasından keçirilmiş daşların hamısını bir yerdə götürməlidir.

Sonra daşlar barmaqların hamısının arasından bir-bir keçirilməlidir. Bu şərti də bitirib daşları bir qarış məsafədə bir-birindən aralı qoyurlar. Saqqanı yuxarı atmaqla yerdəki daşları sürüşdürülüb birdən götürülməlidir.

Saqqadan başqa bir daş ovucda saxlanılır. Saqqanı yuxarı atıb tutmaqla daşın birini ovucdan yerə salıb, cəld o birini yerdən götürməlidir ki, buna yumurtlamaq deyərlər. İki-iki və üç-üç daşı yerə salıb birini götürmək lazımdır. Bundan sonra şaqqıldama gəlir. Yəni daşları yerdən bir-bir ovuca yığırlar. Axırda o yoldaşlardan biri bir daşı itdaş təyin edir. O daş əl dəyilməmiş qalır. Bu itdaşı birdəfəliyə barmaqların arasından keçirmək lazımdır. Bunların hamısını səhvsiz, birdəfəyə oynaya bilən qalibiyyət qazanır. Daşı yerdən götürə, barmaq arasından keçirə bilməyən, saqqanı yerə salan və daşı götürərkən əlini başqa daşa vuran uduzmuş olur.

MOZU-MOZU

Bu oyunda üç nəfər iştirak edir. Uşaqların bir yumru, bir yastı daşı olur. Onlar bir-bir yastı daşla yumru daşı vururlar. Yumru daş vurulanda nə qədər gedərsə o məsafəni addımla ölçürlər. Şərt qoyulan məsafəyə kim qabaqca daşı vurub apararsa o, oyunda udmuş olur.

BƏNÖVŞƏ

Uşaqlar özlərinə iki başçı seçirlər. “Halay-halay” gəlməklə iki dəstəyə ayrılırlar. Dəstələr bir-birindən yüz addım aralı əl-ələ tutub dayanırlar. Başçılardan biri o birisinə deyir:

– Bənövşə!

O birisi cavab verir:

– Bəndə düşə!

Əvvəlki başçı deyir:

– Bizdən sizə kim düşə?

O biri başçı uşaqların birinin adını çəkib deyir:

– Əli, yaxud Qəmər düşə!

Əli, ya Qəmər cərgədən ayrılıb yüyürə-yüyürə əl-ələ tutulmuş uşaqların səfini yarmalıdır. Burada güclülük əsas şərtlərdəndir. Əgər oyunçulardan biri güc verib əl-ələ tutmuş uşaqların əlini bir-birindən ayırsa, o biri tərəfə keçə bilsə, bir uşaq da götürüb yenə öz əvvəlki yerinə qayıdır. Yox, əgər keçə bilməsə, orada qalmalı, o dəstəyə qoşulmalıdır. Hansı tərəf uşaqların hamısını öz tərəfində saxlaya bilsə, o dəstə oyununda qalib gəlir.

ARTIRMA

Uşaqlar iki dəstəyə ayrılırlar. Püşk (çöp) atırlar. Püşk hansı dəstəyə düşsə, o dəstə aşağı əyilir. O biri uşaqlar bir-bir onların üstündən atılır, axıra çatan uşaq yerə əyilir. Bu minvalla sıra əvvəldən artır, axırdan azalır. Məsələn, uşaqların hər dəstəsində on uşaq olarsa, onu da aşağı əyilir. İkinci dəstənin üzvləri bir-bir onların üstündən hoppanıb özü onların sırasında aşağı əyilir. Hamı atılıb qurtarandan sonra aşağıya əyilmiş yeni bir dəstə yaranır. Birinci dəstənin uşaqları bir-bir ayağa qalxıb aşağı əyilən uşaqların üstündən hoppanırlar. Bu minvalla oyun davam edir.

GÖZBAĞLICA

Uşaqlar yenə də iki dəstəyə ayrılırlar. Başçılar növbə ilə uşaqların gözlərini möhkəm bağlayıb meydana buraxırlar. Bir uşaq daş çaqqıldadır və ya səs çıxarıb qaçır. Gözübağlı uşaq çox əziyyətlə səs çıxaranı tutur, gözübağlılıqdan azad olur. Tutduğu uşağın gözünü bağlayırlar. Belə-belə oyun davam edir.

SİÇAN-PIŞİK

Uşaqlar dairəvi əl-ələ tuturlar. Başçı oyunçulardan birini pişik, birini də siçan adlandırır. Siçan qaçır, pişik qovur. Əl-ələ tutanlar siçana imkan vermirlər ki, içəri girsin. Pişiyə isə yollar açıqdır. Siçan uşaqların qollarının arasından soxulub içəri girir, yenə bayıra çıxır. Nəhayət, pişik siçanı tutur. İndi də digər iki uşağın biri siçan, digəri pişik olur. Oyun davam edir.

Bu oyunun başqa variantında uşaqlar siçanı dövrənin içərisinə buraxmamalıdırlar. Siçan hansı uşağın qolunun altından dövrənin içərisinə girə bilsə, o siçan olur. Pişik isə başçı tərəfindən dəyişdirilir. Bu variantda cəza siçan olmaqdır.

DİRƏDÖYMƏ

Uşaqlar iki yerə ayrılıb, bir dairəvi cızıq çəkir və püşk atırlar. Püşk hansı dəstəyə düşsə o dəstə mətəyə-dairəyə girir. Uşaqlar hərəsi ayağının altına bir toqqa qoyur. Dairədən kənar qalanlar toqqanı götürməyə çalışırlar. Dairədəkilər isə ayaqla vurur, toqqaları götürməyə yol vermirlər. Dairənin içərisində olanlar kənardakılardan birini ayaqla vursa, dairədəki uşaqlar kənara çıxır, kənardakılar dairəyə girirlər. Kənardakı oyunçu içəridəkilərdən birini əli ilə tutub dairədən çıxara bilsə, onu bir nəfərə həvalə edib saxladır və yiyəsiz qalmış toqqanı götürməyə cəhd edir. Bu zaman içəridəkilər həm öz toqqalarını, həm də çöldəki yoldaşlarının toqqasını qorumalı olurlar. Yaxud, əksinə, içəridəkilər çöldəkilərdən birini fəndlə tutub dairəyə salsalar, dəstə-

lەر yerlərini dəyişməli olur. Dairədən kənardakı uşaqların biri toqqanı ələ keçirsə, dairənin içərisində olan uşaqları toqqa ilə vurur, ayaqları altındakı toqqaları kənara çıxarıb götürməyə çalışırlar. Hansı dəstə toqqaları tamam ələ keçirsə, qələbə qazanır. Dairədən kənardakılar içəridəkiləri toqqa ilə döyürlər.

MƏRƏKÖÇDÜ

Bu oyunu iki və ya dörd uşaq oynayır. Dairə şəklində hər uşağa üç mərə (çala) düzəldirlər. Hərə 21 balaca daş götürür, daşları iki-iki saymaqla mərə-mərə paylayıb yığır. Say aşağıdakı kimidir:

– Dana, dana, qır dana, iki öküz, bir dana.

Hər mərəyə yeddi daş yığırlar. Qürrə atıb oyuna başlayırlar. Püşk düşən uşaq daşlardan mərənin içində birini saxlayır. Qalanlarını mərələrə paylayır. Adamın sayına görə daş udmaq olar. Müqabil tərəfin mərələrində bir və ya üç daş varsa, paylanan adamın daşı da bir və ya üç daşlı mərələrdə qurtarır, deməli, daşlar cütləşirsə o, həmin daşları udmuş olur. İlk udulmuş daşa mertik deyirlər. Hansı uşaq başqa bir uşaqdan yeddi və ya çox daş udsa, daşlar onun olur, o birinin mərəsi və daşları azalır. Belə-belə hər kəsin bütün mərələri boşaldıqda o, sıradan çıxır.

DƏSMALALDI, QAÇ

Uşaqlar dairəvi şəkildə yerə oturub, ortada dayanan başçıya baxırlar. Bir uşaq dairə boyunca qaçır və dəsmalını oyunçulardan birinin arxasında yerə qoyur. Başçı uşaqlardan soruşur:

– Dəsmal kimin arxasındadır?

Uşaq dəsmalın öz arxasında qoyulduğunu bilməse onu ortaya salır, bir-birinin üstünə itələyirlər. Döyülən uşaq başqa birisinin üstünə yığıla bilsə onu azad eləyir, üstünə yığıldığı oyunçunu onun yerinə ortaya çıxarıb itələməyə başlayırlar. Belə-belə uşaqlar hamısı ortaya çıxmalı olur. Özünü möhkəm müdafiə edib ortaya çıxmayan qalib gəlir.

GİZLƏNQAÇ

Uşaqlar iki dəstəyə ayrılırlar. Bir dəstədə olanların gözlərini bağlayırlar. O biri dəstədəki gözüaçıq uşaqlar qaçıb gizləndikdən sonra onların gözlərini açırlar. Bu oyunçular gizlənenləri axtarmalı, həm də başçının yanını, mərəni nəzərdən qaçırmmamalıdır. Qaçıb gizlənen uşaqlar onların gözlərinə görünmədən özlərini başçının yanına, mərəyə salsalar, oyunda qalibyyət qazanır, o biriləri töhmətlənirlər. Qaçıb başçının yanına gəlmədən yaxalansalar məğlub olur və beləcə oyun davam edir.

LALDİN MƏZ

Uşaqlar oyunu idarə etmək üçün özlərinə başçı seçirlər. Oyunçular cərgəyə düzülür. Burada danışmamaq əsas şərtidir. Gülib danışan və səs çıxaran uduzmuş olur. Uşaqları danışdırmaq və güldürmək üçün başçı hər vasitəyə əl atır. Çubuğunu yerə vurub deyir:

– Bu yer qoruqdur, qoruqdur. Heç kəsin bura gəlməyə ixtiyarı yoxdur.

Heç kəs dinmir. Başçı bir az dayanır. Gülməli, məzəli hərəkətlər edir. Meymun kimi mayallaq aşır, ağız-gözünü büzür. Uşaqlardan biri özünü saxlaya bilməyib gülr. Səs çıxaran uşağı yamsılayan başçı çubuqla onu vurur. Başqa uşaqlar da başçının sözünü təkrar edib, danışan və ya güləni çubuqla vururlar. Uşaqlardan biri nə səs çıxarsa, yaxud hansı sözü ağzından qaçırırsa, başçı da eynən təkrar edib onu vuracaq. Qalan oyunçular da bunu təkrar etməlidir. Susub bitərəf dayanan olsa, onu da araya çəkib döyürlər. Başqa bir uşaq danışanda əvvəl döyüləni azad edib, onu döyməyə başlayırlar.

Bu qayda ilə oyun çox fəal və şən keçir.

SAY SAYMAQ

Uşaqlar oyuna başçı seçirlər. Başçı uşaqları cərgəyə düzür, müəyyən say rəqəmi seçir. Əsasən 15, 25, 35, 45, 55, 65, 75, 85, 95 rəqəm-

lərini götürür. Uşaqlardan bir-bir bu rəqəmləri tez-tez söyləməyi tələb edir.

Çaşana hamı bir yerdə: “Maymaq, a maymaq” – deyir, onu utan-dırırlar.

HOFBANA HOFBAN

Uşaqlar çöpatma və ya sayma qaydası ilə oyun başçısı seçirlər. Başçı uşaqları iki dəstəyə ayırır. Sağdakı uşaqlardan birinə bir şey uzadıb deyir:

– Al bunu!

Soldakı uşaqlardan biri soruşur:

– O nədir?

Sağdakı uşaqlardan biri deyir:

– Hofbana hofbandı. Kim hofbana hofban deyə bilməsə, hofba hofba, ver yoldaşına, hofbana hofban eləsin, bu sözləri desin.

Yuxarıdakı sözləri uşaqlar dövrə vurub bir-bir deyir, başçının yanına yüyürlər. Başçının yanına çatınca hər kəs həmin sözləri söyləyə bilməsə, həərə ona ləpux vurur.

TURNAVURDU

Bu oyunu həm qızlar, həm də oğlanlar oynayırlar. Uşaqlar iki bərabər dəstəyə ayrılırlar. Hər dəstənin bir başçısı olur. Dairəvi cızıq çəkirlər. Dəstələrdən birindəki adamların sayı qədər turna eşirlər. (Dəsmalı eşib ucuna kəndir bağlamaq.) Başçılardan biri ovcuna bir şey alır, əllərini bərk yumub o biri başçıya uzadır. Başçı şeyin hansı əldə olduğunu tapsa qalib gəlir; əlini yuman başçının dəstəsi turna çəkilən dairəvi cızığa girir. Kənarda qalan qalib dəstə cızıqdakı turnaları götürməyə çalışır. Götürə bilməsələr onları turna ilə vururlar. İçəridəkilər kənara çıxır, kənardakılar cızığın içərisinə girirlər. Burada oyun turnanı ələ keçirmək uğrunda mübarizədən ibarətdir. Turnanı ələ keçirənlər qalib gəlir.

ÇÖMÇƏBAŞI BƏZƏMƏ

Uşaqlar iki dəstəyə ayrılırlar. Hər dəstənin bir başçısı olur. Adi bir çömçənin başını bəzəyirlər. Püşk atırlar. Püşk hansı dəstəyə düşsə, oyunu o dəstə başlayır.

Oyunçuların növbə ilə gözlərini bağlayırlar. Digər dəstədən bir nəfər çömçəni əlinə alır. Çömçənin başına zıncırov salırlar. Əlində çömçə olan uşaq ağacla dairə içərisində o tərəfə bu tərəfə qaçır, çömçəni tərpedərək zıncırovu səslədir. Gözübağlı elə cəld hərəkət etməlidir ki, zıncırovun səsi çıxan kimi həmin oyunçunu tutsun. Zıncırov on dəfə səslənməlidir. Bu on dəfədə heç kəsi tuta bilməsə gözünü açıb, ona ləpux vururlar. Əgər tuta bilsə, çömçəgəzdirənə 10 ləpux vurub çömçə götürməkdən məhrum edirlər.

Uşaqların hamısı bu əməliyyatı edir. Hansı dəstənin uşaqları zıncırov çalanlardan az tutubsa, o dəstənin başçısını töhmətləyib çıxarırlar, yerinə başqa başçı qoyurlar. Bu oyun 5 dəfə təkrar edilir.

DƏYİRMAN

Uşaqlar dairəvi əyləşirlər. Başçı əlində çubuq, başı papaqsız ortada dayanır. Qalan uşaqların başında papaq olur. Başçı çubuğu yerə vurub uşaqları qorxudur. Hamı əl çala-çala deyir:

– Tağ-ı-tağ, tağbatağ...

Bu sözləri 4-5 dəfə təkrar edəndən sonra başçı sağdan bir uşağın papağını götürüb öz başına qoyur. Papağı götürülən uşaq da yanında olan uşağın papağını götürüb öz başına qoyur. Bu hərəkət dairənin sonuna qədər gedir. Bu minvalla papaqgötürmə 4-5 dəfə dövrə vurur. Papaqlar tez-tez hərlənir, uşaqlar əl vurub “Tağ-ı-tağ, tağbatağ” deyirlər. Oyun qızıdır. Papağın hərlənməsi bir növ dəyirman daşının hərlənməsinə bənzəyir. Oyunun şiddətli yerində başçı əlini başına qoyub çağırır.

– Dağğa... dağğ...

Bu zaman hər kəs başındakı papağı bərk saxlamalıdır. Başaıçiq qalana hərə bir çubuq vurur. Başçı çubuğu nə cür vurursa, qalan uşaqlar da elə vurmalıdırlar.

OYUN – TAPMACA

Dəstə başçıları bir quşu müəyyən edib, əl hərəkəti ilə uşaqlara deyirlər:

- Bir nəfər: – Bir quşum var bir belə.
Hamı: – Lov gələ ha, lov gələ.
Bir nəfər: – Dimdiyi var bir belə.
Hamı: – Lov gələ ha, lov gələ.
Bir nəfər: – Quyuğu var bir belə.
Hamı: – Lov gələ ha, lov gələ.
Bir nəfər: – Qanadı var bir belə.
Hamı: – Lov gələ ha, lov gələ.
Bir nəfər: – Ayaqları bir belə.
Hamı: – Lov gələ ha, lov gələ.
Bir nəfər: – Başı var bir belə.
Hamı: – Lov gələ ha, lov gələ.
Bir nəfər: – Gözləri var bir belə.
Hamı: – Lov gələ ha, lov gələ.
Bir nəfər: – Kəkili var bir belə.
Hamı: – Lov gələ ha, lov gələ.
Bir nəfər: – Boynu var bir belə.
Hamı: – Lov gələ ha, lov gələ.
Bir nəfər: – Tapsa kim bu heyvanı,
Alacaq o, meydanı.

Dəstəyə bölünən uşaqların hansı söylənən quşu taparsa o, oyunda qalib gəlir.

YAMANAM HA, YAMANAM

Bir uşaq ilin axır çərşənbəsində nənəsinə bayram sovgatı aparırmış. Gecədən qar yağıb küçə-bacanı sürüşkən etmişdi. Uşaq evdən çıxanda anası deyir:

– Ehtiyatlı ol, ay bala, buz yaman olur, səni yıxar.

Uşaq deyir:

– Qorxma, ay ana, buz nədi ki, məni yıxsın?

Mən yamanam, mən yaman, – mahnısını oxuya-oxuya küçəyə çıxır.

Uşaq küçədə buzun üstündə ehtiyatla yeriyir ki, sürüşüb yıxılmasın. Amma birdən ayağının altında buz parçası qalıb onu yıxır. Əlindəki sovqatı da dağılır. Pərt olmuş uşaq ayağa qalxıb deyir:

– Sən nə yamansan, ay buz, adam yıxansan, ay buz.

Buz deyir:

– Yaman olsaydım günəş məni əritməzdi.

– Sən nə yamansan, ay Günəş?

Günəş deyir:

– Yaman olsaydım, bulud üstümü almazdı.

– Sən nə yamansan, ay bulud?

Bulud deyir:

– Yaman olsaydım, yel məni qovmazdı.

– Sən nə yamansan, ay yel?

Yel deyir:

– Yaman olsaydım, yağış məni yatırmazdı.

– Sən nə yamansan, ay yağış?

Yağış deyir:

– Yaman olsaydım, ot məndən bitməzdi.

– Sən nə yamansan, ay ot?

Ot deyir:

– Yaman olsaydım, qoyun məni yeməzdi.

– Sən nə yamansan, ay qoyun?

Qoyun deyir:

– Yaman olsaydım, qurd məni yeməzdi.

– Sən nə yamansan, ay qurd?

Qurd deyir:

– Yaman olsaydım, köpək məni boğmazdı.

– Sən nə yamansan, ay köpək?

Köpək deyir:

– Yaman olsaydım, çoban məni döyməzdi.

– Sən nə yamansan, ay çoban?

Çoban deyir:

– Yaman olsaydım, xanım məni söyməzdi.

– Sən nə yamansan, ay xanım?

Xanım deyir:

– Yaman olsaydım, siçan torbamı dağıtmazdı.

– Sən nə yamansan, ay siçan?

Siçan deyir:

– Yaman olsaydım, məstan məni yeməzdi.

– Sən nə yamansan, ay məstan?

Yamanam, ha yamanam,

Bığlarımı buraram,

Yük üstündə duraram,

Xanım qapıdan gəlsə,

Mən bacadan qaçaram.

Siçanları tutaram,

Pələng kimi udaram.

Yamanam, ha yamanam.

Bıratmalar

Daş-daşa
Dırnaq daşa,
Siz savaşa
Biz tamaşa.

Süm əkə, süm əkə,
Sünbülüm əkə,
Nallı xoruz,
Çullu təkə.

Alı, alı
Dımdım Alı,
Saqqalına mindim Alı,
Bazara getdim, bazar yox,
Şəhərə getdim, şəhər yox,
Çömçə itib, qazan yox.

Bu gələn arıxdımı,
Əynindəki çarıxdımı,
Altında qotur yabı,
Böyründə nöyüt qabı.
Nə minibsən çərrəmişi,
Baldırrarın qırıxdımı.

Göydə nə var?
Göy muncuğu
Yerdə nə var?
Yer muncuğu.
Anan nə bişirib?
Halvacıq.
Götür məni dalacıq.

Hədiydi, hüdüydü,
Sənin yerin gədiydi.
Ala başına, kül başına
Əttaxtasın vur başına.
Gəl gedək bağa
Mən də, mən də
Çıxaq budağa,
Mən də, mən də.
Şaftalı yığaq,
Mən də, mən də.
Bağban gəlsin,
Mən də, mən də.
İtə qışqırsın,
Mən də, mən də.
İt mənə hürsün,
Mən də, mən də.

Nərgizə bax, nərgizə,
Qurd gəlib boynun üzə.
Götürə qaça Təbrizə.
Təbrizin ağacları,
Bar gətirməz başları,
Ağa dayımın quşları,
Tökülüb qabaq dişləri.

Bizə üç ad bəllidi,
Şəkərlidi, ballıdı.
Əli, Vəli, Pirvəli,
Üçü ondan irəli,
Pambıqatan, qozsatan,
Rəhmətlik sənin atan,
Bir də bu köndələn yatan.

Fatma, Zibeydə,
İkisi bir boyda.
Fatma dalaşdı,

Zibeydə qaşdı,
Barıdan aşdı,
Çarxa dolaşdı,
Təndirə düşdü.

Fatma təndirdə,
Əl-ayağı kəndirdə.
Fatma biçində,
Qan tər içində,
Cırıqdır donu,
Neynirəm onu.
Zibeydə çöldə,
Ayağı göldə.
Başı dumanlı,
Köhnə tumanlı.
Əli süpürgəli,
Saçı sirkəli.
Yanı itdi,
Yaxası bitdi.
Fənadı sonu,
Neynirəm onu.

Tükəzban yatır,
Qız demə, qatır.
Xor-xor xoruldar,
Qur-qur quruldar.
Gözləri miş-mişi,
Yanağı bişmişi.

Əlləri fətir,
İstəyir xətir.
Ayağı kəndir,
Nəfəsi təndir.
Dili bir ərşin,
Burnu bir sajin.
Ömrü axırdı,

Axırı naxırdı.
Belə söylərəm,
Onu neylərəm.

Keçəl, keçəl, daz keçəl,
Hər yanda pərvaz keçəl.
Qış gəlib qurtarmısan,
Budu gəlir yaz, keçəl.
Keçəl, keçəl, mərəndi,
Qolları düymələndi,
Eşitdi saçlı gəlir,
Başına kül ələndi.

Keçəl, keçəl, noxudu keçəl,
Başı-gözü qoxulu keçəl.

Keçəl, keçəl, mərəndə,
Arpa, buğda sərəndə.
Bir arpanı beş eylər,
Yeddi qazan aş eylər.
Gəlin, yığılaq başına,
Zəhər qataq aşına.

Keçəl, başın şişibdi,
Noxudların bişibdi.
On iki keçəl bir yerdə,
Xorta-xorta düşübdü.

Keçəlin xondu başı,
Eşşəyə mindi başı.
O yanda dava düşdü,
Bu yanda sındı başı.

Saat birin yarısı,
Yumurtanın sarısı.
– Əmi, hara gedirsən?

- Qarabağa gedirəm.
- Qarabağda nəyin var?
- Bir oğlum, bir qızım var.
- Oğluna nə almısan?
- Oğluma at almışam.
- Qızına nə almısan?
- Qızıma sap almışam.

Tağı, Tağı,
İtirib bağı.
Hey axtarır,
Yağ çırağı.

Ay Tağı, Tağı,
Tapginən sağı,
Çək çarığı
Qırılısın bağı.

Əli əlimdən gəlir,
Əlimin içindən gəlir.
İçinin içindən gəlir,
İçində də bir noxud
Onun içindən gəlir.

Ay Zərbəli, Zərbəli,
İti boşla gəl bəri.

Həsəndi, ha Həsəndi,
Başı yerindən əsəndi.
Yolları su basıbdı
İndi qapı kəsəndi.
Keçəl, keçəl banıya,
Mindü quleybanıya,
Sürdü divanxanıya.
Keçəl deyər, vay başım,
Qazanda qaynar aşım.

Aşımı içən olmadı,
Başımı biçən olmadı.

Keçəl, keçəl, daz keçəl,
İşləri nasaz keçəl.
Keçəl mindi danıya,
Sürdü divanxanıya.
Divanxana bağlıdı,
Keçəlin başı yağlıdı.

HOLAVARLAR

Qara öküz aranda,
Çıxar gün qızaranda.
Xodaq murada çatar,
Torpaqdan bar alanda.

Qaşqa kəlim boz, ala,
Tarlaya saldım yola.
Tay öküzlə iş aşmaz,
Öküz gərək cüt ola.

Dağ döşündə yatana,
Gün gedər ay batana.
Qara öküz qarğıyar,
Cütün maçın tutana.

Gün düşdü qar üstünə,
Bağçada bar üstünə.
Tənbəl yatan öküzün,
Quşlar qonar üstünə.

Qara kəl gedər işə,
Qorxum var bağıri bişə.
Nola bir bulud kələ
Yağış yağa, nəm düşə.

Öküz, öküz, xan öküz,
Boynu qızılqan öküz,
Çək çayırı çəməndən,
Sənə can qurban, öküz.

Öküzlər qoşa getdi,
Güc vurdu daşa getdi.
Cütün macı qırıldı,
Zəhmətim boşa getdi.

Qızıl öküzüm yeri,
Qoyma şum qala geri.
İti tərپən, maralım,
Düşmənlər baxır bəri.

Gözlə xoruz banını,
Kəllər işdə sanını.
Cütə getməyən öküz
Yerişindən tanını.

Öküz qıyar canını,
Bilməz qamçı sayını,
Qayıq çəkən qaşqa kəl
İş üstündə tanını.

Qara kəl, ilim barı,
De dərdin bilim barı.
Məni mağmın eyləmə,
Açılsın dilim barı.

Kotanın hodaqları,
Partlayıb dodaqları.
Qarğayın kotan sınsın,
Dincəlsin hodaqları.

Boynunu mən yağlaram,
Yaman közü dağlaram.
Tez çək, maral öküzüm,
Geri qalsan ağlaram.

Öküzüm birdi mənim,
Taleyim kürdü mənim.

İki oldu öküzüm
Qara çuxam durdu mənim.

Başına mən dolanım,
Mən dönüm, mən dolanım.
Ölmə, ölmə yazığam
Kölgəndə mən dolanım.

Öküz qayıtdı qaşdan,
Ay Allah, saxla daşdan,
Bədnəzər qabaqdadı,
Yolunu sal bu başdan.

Dağların enişi var,
Diki var, enişi var.
Cütə gedən öküzün,
Özünün yerişi var.

Axşamlar, ay axşamlar,
Axşamlar yanar şamlar.
Hərə evinə gedər,
Xodaq harda axşamlar.

Qara kəl asta gedər,
Dolanar, dosta gedər.
Ay qaranlıq gecədə,
Hastabahasta gedər.

Öküzlərim naz eylər,
Quyruq bular, toz eylər.
Hər axşam gün batanda,
Kövşəndə pərvaz eylər.

İşlək malı öyəllər,
Tənbəlini söyəllər.
Öküz cütə getməsə,
Qaşqasına döyəllər.

Qara kəlim san gedir,
Öküzlərdən yan gedir.
Gecə-gündüz işləyir,
Dırnağından qan gedir.

Qara kotan ağırdır,
Öküzlərim yağırır.
Qarmax tellim çəkməyir,
Xınalım da sağırır.

Qurd sürüdən pay salır,
Çoban dağa hay salır.
Öküz ax-vay deməkdən,
Boyunduruq vay salır.

Çəkən öküz mərd olur,
Çəkməyəne dərd olur.
Tənbəl öküz yiyəsi,
Xəcil olur, pərt olur.

Hola dedim düşdü qac,
Köydə oynadı qırmanc.
Öküzlər ota getdi,
Qara kəlim qaldı ac.

HEYVANLARIN BƏHSİ

Qoyun deyər:

Mən heç otdan doymaram,
Payız oldu çörün-çöpün qoymaram,
Hər evi mən yunum ilə bəzərəm,
Allı-güllü xalçalarım var mənim!

K e ç i d e y ə r :

Adım Əbdülkərimdi,
Qavala çəkilən mənəm dərimdi,
Üç ay qışı ölməm Allah kərimdi.
Şeytan-şeytan balalarım var mənim,
Qəlbi-qəlbi qayalarım var mənim!

C a m ı ş d e y ə r :

Payız olcaq samanlığı doldurun,
Yaz olanda boyunduruğu yondurun,
Cütə getməsəm, vurun məni öldürün.
Dolu-dolu mərəklərim var mənim,
Buz qatığım, ağ-ağ kərəm var mənim!

Ö k ü z d e y ə r :

Mən yiyəmə nökerəm,
Üç ay qışı tövləsində bikaram,
Yaz olanda çayır-çəmən sökərəm,
Ağlı-qırmızılı buğda əkərəm.
Dolu-dolu xırmanlarım var mənim,
Uca-uca tayalarım var mənim!

İ n ə k d e y ə r :

Mən doğanda mələrəm,
Ahım ilə dağı-daşı dələrəm,
Qurudumu kündə-kündə sərərəm.
Dadlı-dadlı kərələrim var mənim,
Gözəl-gözəl balalarım var mənim!

A t d e y ə r :

Yel kimi göydə uçaram,
Yollar keçib dağdan-dağa aşaram,

İgidlərlə bir məqamda yaşaram.
Pəhləvanlar kimi yiyəm var mənim,
Saraylara oxşar dəyəm var mənim!

Eşşək deyər:

Mən hamıdan fağıram,
Palçığa düşəndə dağdan ağıram,
Çöldə qalsam mən yiyəmi çağırram.
Kərənaydan yoğun səsim var mənim,
Atlarıman böyük bəhsim var mənim!

Dəvə deyər:

Heç heyvan götürməz mənim yükümü,
İgid oğlan gərək çəkə ipimi,
Ərəbistan içər mənim südümü.
Uzaq-uzaq mənzillərim var mənim,
Dizləri bərk nəsillərim var mənim!

Qoyun deyər:

Qarnımı doydur, qara quyla məni.

Keçi deyər:

Qarnımı doydur, qora quyla məni.

ƏKİNÇİ İLƏ ÖKÜZ

Əkinçi:

Sarı öküz, səndən budu diləyim,
Bir günlüyü tamam gərək əkəsən.
İstəmirəm axşamadək çəkəsən,
El töhmətin üstümüzə təkəsən.

Öküz:

Sən havaxtda mənim gördün işimi,
Qoymayırsan dinc saxlayım başımı.
Qoyundan, keçidən ver yoldaşımı,
Gör mən onlar ilə necə çəkərəm.

Əkinçi:

Yaxşı olsan yiyən səni satmazdı,
Yarımçıq zəmidə işi yatmazdı.
Həftədə üç günü mala qatmazdı,
Hər il yarım kəviz toxum əkəsən.

Öküz:

Öküzün yiyəsi olmasın naşı,
Payızda işlədib saxlasın qışı.
Belimə minməsə arvadla kişi,
Boyunduruq altda quş tək səkərəm.

Əkinçi:

Gücə düşüb axır durarsan üzə,
Ay balalı, hardan tuş oldun bizə?
Nə deyim biqeyrət, tənbel öküzə,
Ölüb qurtarasan bizdən bəlkə sən.

Öküz:

Tənbeləm, hər nəyəm, günahımdan keç,
Yenə də yaxşını yamanından seç.
Payız əkdiyimi gedib yayda biç,
İndən belə şuma qan-tər tökərəm.

SARI SÜNBÜLÜM

Tarlada tər tökərəm,
Hər yaz səni əkərəm.
Hər nazını çəkərəm,
Sarı sünbülüm, sarı,
Sarı sünbülüm, sarı.

Eli, günü bəzərsən,
Gözlər üstə gəzərsən.
Hər gözəldən gözəlsən.
Sarı sünbülüm, sarı,
Sarı sünbülüm, sarı.

DƏRİN NANƏNİ, DƏRİN

Dərin nanəni, dərin,
Sərin nanəni, sərin,
Quruyub gəlsin haya,
Dönüb getməsin zaya.

Nanəni düzdüm yerə,
Tayalar güldü üzə.
Yara namə göndərdim,
Doldurdum cama göndərdim.

Xırmanda vurdum taya,
Kölgəsi düşdü çaya.
Neçə aylıq zəhmətim,
Qoymaram getsin zaya.

Dərin nanəni, dərin,
Sərin nanəni, sərin,
Quruyub gəlsin haya,
Dönüb getməsin zaya.

ƏKİN ÇƏLTİYİ, ƏKİN

Ağ çəltiyin iki başı,
Darı onun yoldaşı.
Şitili bir-bir düzün,
Arada yoxdu naşı.
Əkin çəltiyi, əkin,
Çəltiyə çəpər çəkin!

Biçini biçər gələr,
Dağ suyu içər gələr.
Hər il biçin vədəsi
Biçini uçar gələr
Əkin çəltiyi, əkin,
Çəltiyə çəpər çəkin!

Cütçü gəldi biçinə,
Sarı sünbül içinə.
Bir gün onu tutaydım
Təzə geyim-kecimə.
Əkin çəltiyi, əkin,
Çəltiyə çəpər çəkin!

SAYAÇI SÖZLƏRİ

Salaməleyk say bəylər,
Bir-birindən yey bəylər!
Saya gəldi gördünüz,
Salam verdi aldınız.
Alnı təpəl qoç, quzu,
Sayaçıya verdiniz.
Siz sayadan qorxmursuz,
Səfa yurda qonmursuz,
Səfa olsun yurdunuz!
Ulamasın qurdunuz!
Aç getsin avanınız,

Tox gəlsin çobanınız.
Bu saya yaxşı saya,
Həm çeşməyə, həm çaya.
Həm ülkərə, həm aya,
Həm yoxsula, həm baya.

Bu saya kimdən qaldı?
Adəm atadan qaldı.
Adəm ata gələndə,
Qızıl öküz duranda,
Qızıl buğda bitəndə,
Dünya binnət olanda.
Musa çoban olanda
Şişliyimiz erkəçdi.
Onun dördü uludu,
Aşığı qurudu.
Uçası qiymətlidi,
Qabırğası dadlıdı.
Qabırğa içi pərdə,
Salmaz adamı dərde.
Pərdəsi iki rəngdi,
Böyrək ona dirəkdi,
Altmış arşın bağırsağ,
Bir-birinə ulğaşıq.
Qoyun baxar dağlara,
Sel tək axar dağlara.
Arandan dönən sürü
Yayda çıxar dağlara.
Gözəl keçsin halınız,
Artsın qara malınız.
Avanınız yox olsun
Tox gəlsin çobanınız.

Qoyunun üzü gəldi,
Dolandı düzü gəldi.
Çobanın qucağında
Bircə cüt quzu gəldi.

Qoyunun üçü gəldi,
Dolandı köçü gəldi.
Sürünün qabağında,
Bir ala keçı gəldi.

Nənəm qoyunun kəlini,
Avşara gəlməz yelini.
Onu sağan gəlinin
Xınlayım əlini.

Tut qoyunun belini,
Ələ gəlmir yelini.
Bir doyunca görəydim
Onu sağan gəlini.

Dağları, dərələri,
Daşları, bərələri.
Oturun, qoyun sağın
Bol olsun, kərələri.

Nənəm o xallı keçı.
Məməsi ballı keçı.
Uca qaya başında
Tutubdu yallı keçı.

Nənəm o qatar keçı,
Qayada yatar keçı.
Qışı soyuq gələndə
Balanı atar keçı.

Nənəm qoyunun ağı,
Dolandı gəldi dağı.
Çobana çarıq bağı,
Qızlara cehiz ağı.

Canım qoyunun ağı,
Gedib dolanar dağı.

Otlar qara qiyağı,
İçər sərin bulağı.
Acı olar dırnağı,
Şirin olar qaymağı.
Qarılar tutar yağı
Gəlin yeyər qaymağı.
Qızlara cehiz olar
Çobana çarıq bağı,
Uşağa bələk bağı.

Saya yaxşı sayadı,
Yeri-yurdu qayadı.
Onun gözəl sözləri
Yatanları oyadı.

Bayrama day nə qaldı,
Nə qaldı, nə qalmadı?
Bir əllicə gün qaldı.
Əlli günü say ötür,
Qarmala quzu götür.
Əlli günü, gecəsi,
Sağmal subay seçəsi.
Sayan yağış yağası
Sarmaşiq ot bitəsi.
Quzu təlkə tutası
Çəpiş irtmək atası.

Ellərin xan çobanı,
Sürünün yan çobanı,
Qoyun arxacda qalsa
Oyadar ban çobanı.
Gəlinin dodağı bal,
Durub qabağında lal.
Gəlin tez ol, pay gətir,
Sayaçımı yola sal!

Altı bulaq içərəm,
Üstü zəmi biçərəm.

Bir şişəyin yolunda
Candan-başdan keçərəm.

Açdım yazılar gördüm,
Nə tamarzılar gördüm.
Çoban dağdan enəndə
Çoxlu quzular gördüm.

Qoyunlu evlər gördüm,
Qurulu yaya bənzər.
Qoyunsuz evlər gördüm,
Qurumuş çaya bənzər.

Yerin dağ olsun, çoban.
Kefin çağ olsun, çoban.
Sürünü yaxşı saxla,
Üzün ağ olsun, çoban.

Saya-saya sayadan,
Qoyun gəlir qayadan.
Sayaçıya pay verin,
Damazlığı mayadan.

Saya, saya sayadan,
Damazlığı mayadan.
Sürülər dağdan gəlir,
Keçi gəlir qayadan.

Kərəsindən, ağından,
Öldürmüsüz sağından.
Qoyun nədən hasildi?
Kimya yarpağından.
Bir bizə də gətirin
Şişliyindən, yağından,
Bir bala qab sağından.

Qoyunu qoyun getsin,
Dərisin soyun getsin,

Balası çox mələyir,
Anasın qoyun getsin.

Sürüdə var az qoyun,
Kef-damağı saz qoyun.
Çoban qurddan çəkinsə,
Çölə çıxammaz qoyun.

Nənəm boz-ala qoyun,
Yolda ovcala qoyun.
Yiyən sənin sayanda
Gedib qız ala qoyun.
Çoban, ağna düzlərə,
Qoyma az ola qoyun.

Nənəm o qaşqa qoyun,
Minibsən eşqə qoyun.
Yiyən sənin sayanda,
Çıxıbdı köşkə qoyun.

Canım o saçaq qoyun,
Bərədən qaçaq qoyun.
Sənə əyri baxanın
Gözünə bıçaq qoyun.

Nənəm qarala qoyun,
Bənzər marala qoyun.
Çoban yununu qırxıb,
Basar xarala, qoyun.

Nənəm o nazlı qoyun,
Qırqovul gözlü qoyun.
Pendiri kəsmə-kəsmə,
Qatığı üzlü qoyun.

Nənəm o xallı qoyun,
Məməsi ballı qoyun.

Sürü dağdan enəndə,
Tutarıq yallı, qoyun.

Nənəm o şişək qoyun,
Yunu bir döşək qoyun.
Bulamanı tez yetir,
Ağlaşır uşaq, qoyun.

Canım o səkil qoyun,
Bəлиндə kəkil qoyun.
Qaranlıq gecələrdə,
Arxaca çəkil, qoyun.

Nənəm o dəli qoyun,
Dolanıb gəli qoyun.
Gəlinlər güzəmindən
Toxuyar xali, qoyun.

Nənəm o kəlin qoyun,
Gətirər yelin qoyun.
Arxacda səni sağər,
Bir gözəl gəlin, qoyun.

Nənəm qaraqaş qoyun,
Qarlı dağlar aş qoyun.
Ay qaranlıq gecədə,
Çobana qardaş qoyun.

Nənəm a narış qoyun,
Yunu bir qarış qoyun.
Çoban səndən küsübdü,
Südü ver barış, qoyun.

Nənəm yad alı qoyun,
Qanlı-qadalı qoyun,
Yiyən sənin ucundan,
Böyük ad alı qoyun.

Nənəm a sarı qoyun,
Ayaqla qarı qoyun.
Qapımda bol eləsin,
Nəslini tarı, qoyun.

Canım o kəlin qoyun,
Qovzana telin qoyun.
Yiyən sənin ucundan,
Gətirib gəlin, qoyun.

Sürünün gözü qoyun,
Dolan gəl düzü qoyun.
İldə bir əkiz gətir
Sevindir bizi, qoyun.

Təkəm, təkəm üç qoyun,
Bizim bağı keç qoyun.
Sürünü sal otlağa
Birin elə beş, qoyun.

Kərəsini qoyunun,
Kürəsini qoyunun.
Aclıqdan biz gəzərik
Dövrəsini qoyunun.

Qoyun gəlir yol olsun,
Yolun sağ sol olsun.
Yaxşı otar sürünü
Südü, yağı bol olsun.

Toğlu kəssən ət olar,
Çobana fürsət olar.
Sürüdən ayrı düşən
Boz qurda qismət olar.

Qoyun var kərə gəzər,
Qoyun var kürə gəzər,

Gedər dağları otlar,
Gələr evləri bəzər.

Ağ qoyun aya bənzər,
Dağ aşar çaya bənzər.
Qoyunlu evlər gördüm,
Qurulmuş yaya bənzər.

Qoyun gələr, naz gələr,
Sürü nədən az gələr?
Ağartısı bol olsa,
Elin günü saz gələr.

Yeyər-yeyər gərnəşər,
Ayağıyla yer eşər.
Gəzər dağlar döşünü,
Buynuz vurur döyüşər.

Nənəm qoyunun uzununu,
Döşündə bəslər quzunu.
Soluna yatar bozdar,
Sağına baxıb gözlər.
Əli çanaqlı qızlar
Qoyunun yolun gözlər.
Çoban qoyun götürəsi,
Onu bərəyə yetirəsi.
Ağ biləkli gəlinlər,
Sağım-sağım deyəsi.
Ağ birçəkli qarılar,
Bılığım-bılığım deyəsi.
Bu oğlumun deyəsi,
Bu qızımın deyəsi.
Sarı suyu qalanda
Boz köpəyə tökəsi.
Ucu yanıq kösöv ilə
Boz köpəyi döyəsi,
Yeri qoyuna deyəsi.

Can quzu, canım quzu,
Tükü çalır qırmızı.
Əbrişim telli quzu,
Qonurdu onun gözü.
Artıb çoxalsın sayı
Biri gəlinin olsun,
Biri çobanın payı.
Eşit sayaçı sözünü:
Ərsəyə çatdır quzunu.
Qoyunu yaxşı saxla,
Ağ elə öz üzünü.

TƏKƏ

Təkəm, təkəm, axta təkəm,
Boynunda var noxta təkəm.
Tükləri biz-biz olub
Qışda yeyib şaxta təkəm.
Təkəm bir oyun eylər,
Quzunu qoyun eylər.
Yığar Gilanın düyüsün,
Çəpiş bəyin toyun eylər.
Təkəm getdi xanlığa,
Üz qoydu yamanlığa.
Təkəmi öldürdülər,
Atdılar samanlığa.
Təkəm getdi Mərəndə,
Tamaşadı gələndə,
Yaxşı insan çox yaşar,
Vay pisədi öləndə.
Bu təkə axta təkə,
Boynunda var noxta təkə.
Yayda qul olar satılar,
Qışda çıxar taxta təkə.
Bu təkə yarış təkə,
Gərdəni bir qarış təkə.

Keçi ilə küsüşmüş,
Çəpiş ilə barış təkə.
Saya, saya sayadan,
Təkəm gəlir qayadan.
Təkəmə arxalıq ver,
Xanım evin abadan.
Təkəmə bir pay gətir,
Tüklərini say gətir.
Təkəmi tez yola sal,
Özünə bir tay gətir.
Bu təkə arıq təkə,
Ay dabanı yarıq təkə.
Yığar qoyun-quzunu
Bayramı pişvaz eylər.

YOXLAMA VƏ CÜTLƏMƏ

Ala kərə, tayın gördüm,
Sarı kürə, tayın görmək gərək!
Qara kərə, tayın gördüm,
Qumral şişək, tayın görmək gərək!
Qara kürə, tayın gördüm,
Özünü görmək gərək!
Sarı kərə, tayın gördüm,
Qumral kərə, tayın görmək gərək!
Ala kərə, tayın gördüm,
Özünü görmək gərək.
Qumral qoç, özünü gördüm,
Tayını görmək gərək.
Qara gəlin tayın gördüm,
Özünü görmək gərək.
Qaraxallı tayın gördüm,
Səni görmək gərək.
Ağ heriyin tayı gəldi,
Balvazın tayı gəlmədi.
Tayın gəlsin, qumral kərə,

Sarı kərə tayın tapaq gərək.
Cüt əkə,
Cütmək əkə,
Qumral qoça
Saqqal təkə.

SAGIN

Dutum, dutum,
Nənəm dutum,
Səni sağan,
Dutum, dutum,
Mənəm dutum!
Dutum, dutum,
Bağım dutum.

EYDİRMƏLƏR

Maral, maral inəyim,
Qarnı xaral inəyim.
Qatığın bıçaq kəsməz,
Südü yarar inəyim...
Anam ay inəyim,
Sonam ay inəyim.

Dağlar qoynu meşədi,
Nərgizdi, bənövşədi.
Yelinin ay parçası,
Əmcəklərin şüşədi,
Bacım ay inəyim,
Cijim ay inəyim.

Naxırın gözü Maral,
Dilimin sözü Maral.
Çöldə gəlin yerişli,

Qapıda quzu Maral.
Canım ay inəyim,
Gülüm ay inəyim.

Balası göyçəyim Maral,
Mayası çiçəyim Maral.
Əllərim sıǵal çəkər,
Aǵrımaz əmcəyin Maral.
Balım ay inəyim,
Gülüm ay inəyim.
Nənəm ay tutey,
Tutey, başına dönnəm.
Körpə balalı nənəm.
Teli xınalı nənəm.
Dönnəm, başına dönnəm.
Dolu məmə, başına dönnəm,
Körpə bala, başına dönnəm.
Dolu məməli, ay tutey,
Bajım ay tutey,
Körpə balalı nənəm, ay tutey,
Bajım ay tutey.
Maralım irahatdı,
Nənəm, ay tutey.
Balası faraǵatdı,
Gülüm, ay tutey.
Nənəm, başına dönnəm,
Dönnəm, başına dönnəm.
Tutey, ay tutey...

ÇOBAN VƏ BƏNƏK

Haramı gəldi,
Qoyunu basdı.
Bənək ha, a bənək ha,
Bənək ha, a bənək ha.

Səhər ertə yel əsdi,
O yel səbrimi kəsdi.
Bənək ha, a bənək ha,
Bənək ha, a bənək ha.

Suyun bulaqda qaldı,
Yalın yaylaqda qaldı.
Bənək ha, a bənək ha,
Bənək ha, a bənək ha.

Ellər arana köçdü,
Harayladı gəlmədin.
Çoban yaylaqda qaldı,
Bənək ha, a bənək ha,

Bənək ha, a bənək ha.
Bənək ha, a bənək ha,
Bənək yoldan azıbdı,
Bənək qurdu basıbdı.

ÇOBAN

Göydəki göy buludlar,
Yorğanıdı çobanın.
Yastı-yastı təpələr
Yastığıdı çobanın.
Yumru-yumru qayalar
Yumruğudu çobanın.
Əlindəki dəyənək.
Qalxanıdı çobanın.
Yanındakı boz köpək
Yoldaşığıdı çobanın.
Ağzı qara canavar
Düşmənididi çobanın.

Mövsüm mərasim nəğmələri

YEL BABA

Heyva, narın iyi gəlir,
Əs, ey gilavar, gilavar.
Güldən xarın iyi gəlir,
Əs, ey gilavar, gilavar.
Səndən yarın iyi gəlir,
Əs, ey gilavar, gilavar
Ay xoş gilavar, gilavar.

A Yel baba, Yel baba,
Qurban sənə, gəl, baba.
Taxılıımız yerdə qaldı,
Yaxamız əldə qaldı.
A Yel baba, Yel baba,
Qurban sənə, gəl, baba.
A Yel baba, gəl baba,
Saman sənin, dən mənim.

Yel baba əsdi neynim,
Dolunu kəsdi neynim.
Çəkirəm yar qüssəsin,
Falım da nəsdi neynim.

Mən aşiq qolu güclü,
Kəsibdi yolu güclü.
Yel əssin, bulud getsin
Yağmasın dolu güclü.

YATDI DƏYİRMAN DAŞIM

Yelli babam
Yel babam,
Telli babam
Tel babam.

Təknədə qaldı aşım,
Yatdı dəyirman daşım,
Elim-günüm batdı gəl,
Çərpələngim yatdı gəl.
Yelli babam
Yel babam,
Telli babam
Tel babam.

Gülpərinin arpası,
Xanmuradın yarması,
Novatda dalda qaldı...
Uşaqlar darda qaldı,
Çiynimə düşdü başım,
Yatdı dəyirman daşım.

Yelli babam, yel babam,
Güllü babam, gül babam,
Dərdimi gəl bil, babam,
Gəl babam, ay gəl babam.
Güllü tutdu savaşım,
Təknədə qaldı aşım.
Yatdı dəyirman daşım
Yelli babam,
Yel babam,
Gəl babam, ay,
Gəl babam.

ƏS KÜLƏYİM

Yan süpürgə
Yel gəti, gəl!
Süpürgə yandı,
Yandı, oddandı.
Yanmağa tələs,
Əs, küləyim, əs!

HEYDƏR, HEYDƏR, ƏSƏ, GƏL

Heydər, Heydər, əsə, gəl!
Yeddi xırman basa gəl!
Qırıldı oğul-uşaq,
Dəsmal götür, yasa gəl!

Çətir-çətir bulud, gəl!
Uşaqları ovut, gəl!
Xırman sovurur baba,
Arpa, buğda, noxud, gəl!

Heydər, əsdi su gətir!
Uşağa yuxu gətir.
Keçib çəmən-çiçəkdən,
Ətirli qoxu gətir.

Heydər gəl, ha, Heydər gəl!
Çiçəkləri hey, dər gəl!
Qardaşımın toyuna,
Ellər səni heylər, gəl!

Heydər gəl, sən haya gəl,
İsti, qızmar, yaya gəl.
Sərin çinar altında,
Kəndimizə toya gəl.

Heydər, Heydər, əs gətir,
Yarpaqlara səs gətir!
Qız bacımın toyuna
Yeddi toğlu kəs, gətir!

Heydər, Heydər, çörək ver!
Kişilərə ürək ver.
Xırmanları yığmağa
Sərin-sərin külək ver!

YAĞIŞ ÇAĞIRMAQ

Göydən, göydən nə gələr?
Damla-damla yağmur gələr.
Anbarlar dolu-dolu,
Sənəklər sulu-sulu.

Bizdən hərəkət,
Yerdən bərəkət,
Göydən yağmur,
Ver Tanrım, ver.

Yağmur, yağmur nə istər?
Yağmur bollu yağ istər,
Qaşiq-qaşiq bal istər,
Qonur göz qurban istər,
Göbəkli xırman istər.

Bizdən hərəkət,
Yerdən bərəkət,
Göydən yağmur,
Ver Tanrım, ver.

Göy, göy, göy olsun,
Arpa-buğda bol olsun,
Alagöz qurban olsun.

Boynumuzda boyunduruq
Dura-dura yorulduq
Acımızdan qırıldıq.

Bizdən hərəkət,
Yerdən bərəkət,
Göydən yağmur,
Ver Tanrım, ver.

YAĞMA YAĞIŞ

Yağma yağış,
Bitmə qamış.
Babam çöldədi,
Yarıncısı öydədi,
Çomağı çiyindədi,
Köynəyi əynindədi,
Dəsmalı cibindədi,
Ağacın dibindədi,
Yağma yağış,
Bitmə qamış.

ÇÖMÇƏXATUN

Uşaqlar bir yerə toplanır. Bir-birindən yapışırlar, guya ki, quzudurlar. Quraqlıq keçəndə taxta çömçə götürürlər, üstünə qara salırlar, bir-bir qapıları döyürlər. Kim qapıdan çıxırsa, ondan pay istəyib, həmin qapıda bu nəğməni oxuyurlar:

Çömçəxatun nə istər?
Tanrıdan yağış istər,
Qoyunlara ot istər,
Quzulara süd istər, mə-ə-ə.

Çömçəxatun nə istər?
Tanrıdan bol su istər,

Ağaclara bar-bəhər,
Çobana quzu istər, mə-ə-ə.

Əlincənin buludu,
Yetimlərin umudu,
Tanrı, bir yağış yetir,
Demilərim qurudu, mə-ə-ə.

Çömçəxatun nə istər?
Göylərə bulud istər,
Mal-qaraya çoxlu süd,
Dağlarda bol istər, mə-ə-ə.

Uşaqlar mələyir. Bu zaman pay gətirirlər. Çömçəxatuna pay gətirib deyillər:

Çömçəxatun nə istər?
Quzulara pay istər,
Çobanlara bolca ot,
Cavanlara toy istər, mə-ə-ə.

Çömçəxatun pay istər,
Dolu-dolu çay istər.
Quzusu bol çobanlar
Pəniri lay-lay istər, mə-ə-ə.

Çömçəxatun duz istər,
Çiçək dolu düz istər.
Havaları buluddu,
Bol yağışlı yaz istər, mə-ə-ə.

DUMAN

Duman, qaç, qaç, qaç,
Pərdəni aç, aç, aç.
Səni qayadan asarlar,
Buduna damğa basarlar.

GÜNƏŞİ ÇAĞIRMAQ

Gün çıx, çıx, çıx,
Kəhər atı min çıx.
Oğlun qayadan uçdu,
Qızın təndirə düşdü.
Keçəl qızı qoy evdə
Saçlı qızı götür çıx.

Gün getdi su içməyə,
Qırmızı don biçməyə,
Gün özünü yetirəcək
Qarı tez götürəcək
Keçəl qızı aparacaq
Saçlı qızı gətirəcək.

Gün getdi dağ başına,
Örtüb duvaq başına.
Könlü şamama istəyən
Dolansın tağ başına.

GÜN ÇIX!

Birən birən,
İkən ikən,
Qəmzə başı,
Qara tikən.
Əvvəl altı,
Saymadığım,
Doğrucuğum,
Baharcığım,
Gün çıx!

QODU-QODU

Qodu-qodunu gördünmü?
Qoduya salam verdinmi?
Qodu burdan ötəndə
Qırmızı gün gördünmü?
Yağ verin yağlamağa,
Bal verin ballamağa,
Qodu gülmək istəyir,
Qoymayın ağlamağa.

Qoduya qaymaq gərək,
Qablara yaymaq gərək,
Qodu gün çıxarmasa,
Gözlərin oymaq gərək.
Yağ verin yağlamağa,
Bal verin ballamağa,
Qodu gülmək istəyir,
Qoymayın ağlamağa.

Getmişdim Göyçəliyə,
Yoldaşım endi çəliyə,
Baldırın it daladı,
Hönkür-hönkür ağladı.

Yağ verin yağlamağa,
Bal verin ballamağa,
Qodu gülmək istəyir,
Qoymayın ağlamağa.

ARANLA DAĞIN BƏHSİ

Aran deyər:

Yaylaq, çox da saxlama,
Göndər gəlsin, ağır ellər mənimdi.
Yerin göbəyiyəm, dizin dirəyi,
Mali-mülki süleymanlar mənimdi.

Yaylaq deyər:

Çıxma dindən-imandan,
Süsəndən, sünbüldən, həm gülşəndən,
Həkimlik, loğmanlıq qalıbdı məndən,
Həzaran dərdlərə dərman məndədi.

Dağ deyər:

Yazın əvvəlindən suların qızar,
Qızdırma uşağın ürəyin üzər,
Gözəllər, məhpublar sinəmdə gəzər,
Xırda-xırda aşan yollar məndədi.

Aran deyər:

Süsənli, sünbüllü, güllü bağlarım,
Şan içində şölə çəkir yağlarım,
Bostandakı ala-bəzək tağlarım,
Qarpız, xiyar, dürlü nubar məndədi.

Dağ deyər:

Səfalı yaylağam başdan-binadan,
Sinəmdə bitibdi çox gül-xəndan
Məndən dərs alıbdı neçə min loğman,
Dürlü-dürlü gözəl hallar məndədi.

Aran deyər:

Mənə həsrət çəkər buzlu qayalar,
Səndən dad eləyən məndən hay alar,
Baş-başa çatılı sarı qayalar,
Xırmanda çevrilən vəllər məndədi.

Dağ deyər:

İstərəm kütah edim bəhsimi,
Sənə baxıb ötürməyəm köksümü,
Dostum, həmdəməmdi yazın mövsümü,
Şux sənəmlər, incə bellər məndədi.

ARANLA YAYLAĞIN BƏHSİ

Aran deyər:

Yaylaq, çox da saxlama,
Göndər gəlsin, ağır ellər mənimdi.
Yerin göbəyiyəm, dizin dirəyi,
Mali-mülki Süleymanlar mənimdi.

Yaylaq deyər:

Çıxma dindən, imandan,
Süsəndən, sünbüldən, hər gülşəndən,
Həkimlik, loğmanlıq, qalıbdı məndən,
Həzaran dərdlərə dərman mənimdi.

Aran deyər:

Bağça mənim, bar mənim,
Gecə-gündüz qulluq edər bağbanım,
Geymək üçün yaşıl mənim, al mənim,
Süsən-sünbül gülşadlar mənimdi.

Yaylaq deyər:

Mənəm çeşmələr başı,
Axar, heç qurumaz didəmin yaşı,
Pələnglər yatağı, ovçu sirdaşı,
Köksü ala qarlı dağlar mənimdi.

Aran deyər:

Qaldım dağ arasında,
Piltə tək qurudum yağ arasında,
Qıvrım, qıvrım olmuş tağ arasında,
Tutma, ala qarpız, tağlar mənimdi.

Yaylaq deyər:

Mənəm xalqın göyçəyi,
Məndə yatar aranların qaçağı,

Lalə, çəmən, dürlü-dürlü çiçəyi,
Pətəkdə kəsilən, ballar mənimdi.

Aran deyər:

Məndə bulunar maya,
İnsini, cinsini yetirrəm vaya,
Payızın fəslində qurular taya,
Xırmanda çevrilən vəllər mənimdi.

KOSA-KOSA

Ay kosa-kosa gəlsənə,
Gəlib salam versənə,
Çömçəni doldursana,
Kosanı yola salsana.

Ay uyruğu-uyruğu,
Saqqalı it quyruğu,
Kosam bir oyun eylər,
Quzunu qoyun eylər,
Yığar bayram xonçasın,
Hər yerdə düyün eylər.

Novruz-novruz bahara,
Güllər-güllər nübara,
Bağçamızda gül olsun,
Gül olsun, bülbül olsun,
Bal olmasın, yar olsun,
Evdəkilər sağ olsun,
Xanım dursun ayağa,
Kosaya pay versin ağa.

Mərmər hovuzun dörd qırağında,
Bülbüllər oxur şax budağında,

Hər nə istəsəm xudadan allam,
Dəllək dükanın yadıma sallam,
Dəllək dükanı tamam çıraqban,
Nağara çalıb kəsirik qurban.

– Kosa, hardan gəlirsən?

– Dərbənddən.

– Nə gətirmisən?

– Alma.

– Almanı neylədin?

– Satdım.

– Pulunu neylədin?

– Öküz aldım.

– Öküzü neylədin?

– Vurdum öldü.

Başın sağ olsun kosa,
Ərşin uzun, bez qısa,
Kəfənsiz ölməz kosa.

Ay kosa-kosa gəlsənə,
Gəlmisən meydana sən,
Almayınca payını,
Çəkilmə bir yana sən.
Beş yumurta payındı,
Olmaya almayasan.
Mənim kosam oynayır,
Gör necə dingildəyir,
Ona qulaq asanın,
Qulağı cingildəyir.
Mənim kosam canlıdı,
Qolları mərcanlıdı,
Kosama əl vurmayın,
Kosam ikicanlıdı.
Əmiri börk başında,
Qələm oynar qaşında,
Yüz əlli beş yaşında,
Lap, lap cavandı kosam!

XIDIR NƏBİ

Xıdır, Xıdır, xıd gətir,
Var dərədən od gətir.
Mən Xıdırın nəyiyəm,
Bircə belə dayıyam,
Ayağının nalıyam,
Başının torbasıyam.
Xıdır Xıdır deyərler,
Xıdır çıraç qoyarlar,
Xıdır Nəbi, Xıdır İlyas,
Bitdi çiçək, bitdi yaz.
Mən Xıdırın quluyam,
Boz atının çuluyam.
Xıdır getdi hayınan,
Bir qulança dayınan.
Dayı palçığa batdı,
Xıdır yanında yatdı.
Xıdır Nəbi, Xıdır İlyas,
Bitdi çiçək, oldu yaz.
Xanım, ayağa dursana,
Yük dibinə varsana,
Boşqabı doldursana,
Xıdırı yola salsana.
Qısa-qısa gələnin,
Qısınacağı dar olsun.
Basa-basa gələnin,
Basmacağı var olsun.

Çatma, çatma, çatmaya,
Çatma yerə batmaya.
Xıdır payın kəsənin,
Ayağı yerə çatmaya.
Gecə evində yatmaya.

SƏMƏNİ

Səməni, ay səməni,
Göyərdərəm mən səni.
Sən gələndə yaz olur
Yaz olur, avaz olur.
Xoşdur dədənin sazi,
Yazda ötkəm avazı.
Səməni, can səməni,
Göyərdərəm mən səni.
Səndən mən can istərəm
Damara qan istərəm.
Qanım təmiz gərək,
Dosta sanım gərək.
Sənsiz qanım olmaz,
Cansız sanım olmaz.
İllətimin loğmanı,
Yamanlığın amanı,
Səməni, ay səməni,
Göyərdərəm mən səni.

Yazda könül şad olur,
Damağımda dad olur,
Qada, illət yad olur,
Səməni, ay səməni,
Göyərdərəm mən səni.

Başım, dişim ağrıməsın,
Ağrılarım yarıməsın,
Düşmənlərim qarıməsın,
Cancığazım üzülməsın,
Gözlərimə süzülməsın.
Səməni, ay səməni,
Göyərdərəm mən səni.
Səməni, can səməni,
Gözlərimə işıq ver,

İşıq ver, yaraşıq ver.
Dizimə taqət gəlsin,
Qoluma qüvvət gəlsin.

Səməni, ay səməni,
Sən gələndə yaz olur,
Saz olur, avaz olur.
Səməni, saxla məni,
Səməni, can səməni,
Göyərdərəm mən səni.

SƏMƏNİ

Səməni, saxla məni,
İldə göyərdərəm səni.
Səməniyə saldım badam,
Qoymurlar bir barmaq dadam.
Səməni, bezana gəlmişəm,
Uzana-uzana gəlmişəm.

AĞIRLIĞIM-UĞURLUĞUM

Ağırlığım-uğurluğum odlara,
Yazda mənle hoppanmayan yadlara.
Ağırlığım od olsun,
Odda yanan yad olsun.
Yaddan yad olar,
Qohumdan dad olar.
Qohum-qohumdur
Yamanı da canımdır
Aydan arı camalam,
Sudan duru camalam.
Alovdan atlanmaq gərək,
Cəfaya qatlanmaq gərək,
Oddan aman olmaz,

Yaddan qanan olmaz.
Ağırılığım-uğurluğum odlara,
Yazda mənə hoppanmayan yadlara.
Dədəm gəlsin, saz gəlsin,
Oymağımıza yaz gəlsin.
Qoşqu deyib heyləsin,
Bahar sözü söyləsin.
Bahara avaz gərək,
Avaza yaz gərək.
Taxılsın saza novruzgülü,
Kəsilsin yamanın dili.
Anlamazı dədəm andırsın,
Doğru yolu qandırın.
Ağ saqqalım işıqdır,
Bahara yaraşıqdır.
Ağırılığım-uğurluğum odlara,
Yazda mənə hoppanmayan yadlara.

BAYRAM GƏLİR

Obaya bayram gəlir,
Elimizə, günümüzə.
Babaları yad edərlər,
Dostlara qonaq gedərlər.
Yumurtanı yeddi rəng
Boyarlar,
Gəlinlərin süfrəsinə
Qoyarlar.

Sarvanım ay sarvanım,
Dəvə dolu karvanım,
İlk karvanım yol gedər,
Son karvanım pay verər.

Səməni göyərmişəm,
Səməni saralıbdır.

Üzərliyi atmışam,
Çatır-çatır yanıbdı.
Bir xəbər gətirəydiz,
Balam yolda qalıbdı.

Üzərliyim, ünnüyüm,
Ümidim düyünlüyüm,
Nənəm sənə tapşırdı
Qızdığım, gəlinliyim.
Paxlava, şəkərbura,
Ləbləbi, innab, xurma,
Papaqları doldurun
Qoy aparsın, saxlama.

XONÇALI NOVRUZ GƏLİR

Xonçalı Novruz gəlir,
Xonçalı Novruz gəlir.
Sürmə çəkin qaşına,
Noğul səpin başına.
Tonqalları odlayın,
Tüfəngləri addayın,
Xonçalı Novruz gəlir.
Xonçalı Novruz gəlir.

QARI İLƏ MARTIN DEYİŞMƏSİ

Qar ı:

Ay oğlağım, oğlağım,
Çıxdı yaza oğlağım.
Payız üstü beş oldu,
Yaz gəldi on beş oldu,
Buynuzu beş-beş oldu,

Qılları şeş-şeş oldu,
Mart gözüvə barmağım.
Yaza çıxdı oğlağım.
Gəldi keçdi zamanın,
Ötdü ömrü samanın,
Mart gözüvə barmağım,
Yaza çıxdı oğlağım.

Mart:

Buynuzu beşdi-beşdi,
Qıllırı şeşdi-şeşdi,
Dünən onbeşdi,
Bu gün beşdi-beşdi.
Aprəldən borc almışam,
Nənəmə qonaq qalmışam,
Bığlarımı buz-buz.
Çəkdim yer üstə buzu,
Qırdım ondan çox quzu,
Buynuzu beşdi-beşdi.
Nənəmə çormu keçdi...

Qarı:

Əldən aldın yorğanım,
Düşdü dərdə oğlağım.
Borca getdim samana,
Pislik qaldı yamana.
Mart gözüvə barmağım.
Yaza çıxdı oğlağım.
Payız üstü beş oldu,
Yaz gəldi on beş oldu,
Quyruğu beş-beş oldu,
Qılları şeş-şeş oldu.
Mart gözüvə barmağım.
Yaza çıxdı oğlağım...

KÜSÜLÜLƏRİ BARIŞDIRIN

İşıqları alısdırın,
Küsülüləri barışdırın!
Küsülülərim nə düz gəlir,
Şənlik gəlir, şuxluq gəlir.
Bahar gəlir, nəfəs gəlir,
Oxumağa həvəs gəlir.

Dövrə vuraq hal eyləyək.
Küsülülərə yol eyləyək,
Öyüdləri bol eyləyək.
Küsülülərim nə düz gəlir,
Şənlik gəlir, şuxluq gəlir,
Bahar gəlir, nəfəs gəlir,
Oxumağa həvəs gəlir.
Küsülülər gəldi peymana,
Dədə də gəlsin meydana.
Meydanda tavar saz olsun,
Avazlarımızı bir görək,
Küsülülər öpüşsün görək,
Küsülülərim nə düz gəlir,
Şənlik gəlir, şuxluq gəlir,
Bahar gəlir, nəfəs gəlir,
Oxumağa həvəs gəlir.

Məişət mərasim nəğmələri

VƏSFİ-HALLAR

Gülü tökdüm tabağa,
Qoydum qala sabaha,
Yar məni mehman eylər,
Qönçə düzər qabağa.

Dağ başını qar alanda,
Gül dibini xar alanda,
Günüm ah-vayla keçər,
Yar yada yar olanda.

Dağda payız olanda,
Sarı sünbül solanda,
Yara nişan göndərin,
On beş yaşa dolanda.

Əzizim arı şanda,
Beçələr arı şanda,
Mələklər şadlıq eylər,
İki yar barışanda.

Durma qapı dalında,
Gözüm qaldı xalında,
Gedim deyim anama,
Gəlim qalım yanında.

Sərraf sözdən söz ala,
Sözün gərək düz ala,
Bir nazlı yar görmüşəm,
Buxaq büllur, göz ala.

Əzizim dağda lala,
Oxşur gül üzdə xala,
Dərdi qəmi azalar,
Kim yetişsə vüsala.

Mən aşiq gül əndama,
Çıxıbdır gülən dama,
Olam bir atlas köynək,
Yaraşam gül əndama.

Mən aşiq günbatana,
Ay gedir günbatana,
Gözləyirəm yolunu,
Dolan gəl günbatana.

Gün qalxar öz vaxtına,
Gedər çıxar taxtına,
Niyyətin hər nə olsa,
Qismət olar baxtına,

Gün getdi dağ başına,
Yar örtüb ağ başına,
Oğlan şamama istər,
Dolanar tağ başına.

İynə sancdım divara,
Elçi göndərdim yara,
Elçiyə zaval olmaz,
Özüm elçiyəm yara.

Əziziyəm yar-yara,
Qara bağrım yar yara,
O gün bayramın eylər,
Qismət olsa yar yara.

Narınca bax narınca,
Saxlaram saralınca,

Şama döndü ürəyim,
Səndən cavab alınca.

Mixək əkdim ləyəndə,
Mixək boyun əyəndə,
Bir cüt qurban demişəm,
Əlim əlinə dəyəndə.

Bir qız gördüm biçində,
Sarı sünbül içində,
Burda bir toy olacaq,
Gələn ayın içində.

Gülü atdım dənizə,
Batdı, çıxmadı üzə,
Nola bizim bağçada,
Yar gələ bir gün gəzə.

Qızıl üzük firuzə,
Gedin deyin xoruza,
Bu gecə banlamasın,
Yar gələcəkdir bizə.

Bitibdir dağda lalə,
Oxşur gül üzdə xalə,
Sidqinən sevən ürək,
Axır çatar vüsalə.

Dağların başı lalə,
Əlində var piyalə,
Mən səninəm, ay oğlan,
Düşmə özgə xəyalə.

Tanrı, məni quş eylə,
Qanadı gümüş eylə,
Dar yolda, dar küçədə,
Yarı mənə tuş eylə.

Girdim bağa üzümə,
Tikan batdı dizimə,
Əyildim çıxartmağa,
Yar göründü gözümə.

Əl yaylığı açılmaz,
Saçaqları saçılmaz,
Bu mənim sönmüş könlüm,
Yar görməsə açılmaz.

Zülfün qarara yetməz,
Dərdin sinəmdən getməz,
Səni görən gözlərim,
Özgəyə nəzər etməz.

Dağdan gəldik ikimiz,
Zərli yorğan yükümüz,
Tanrı mətləbin versin,
Bir görüşək ikimiz.

Göydə ulduz bəllidi,
Gah yüzdü, gah əllidi,
Mən yarımı görmüşəm,
Şəvə qara tellidi.

Alma atdım nar gəldi,
Kətan köynək dar gəldi,
Qarıya kölgə düşdü,
Elə bildim yar gəldi.

Göy at, yallaram səni,
Gümüş nallaram səni,
Məni yara yetirsən,
Məxmər çullaram səni.

Dolayı gəl dolayı,
Süpürmüşəm sarayı,

Toyumuza az qalıb,
Gözlərəm təzə ayı.

Qızıl üzük miyanı,
Durmaz barmağın qanı,
Bu gün sabah gələcək,
Məhləmizin sultanı.

Mis qazanın paxırı,
Oğlan, qaytar naxırı,
Qəm çəkmə, gözəl igid,
Qız sənindir axırı.

Əlində nağarası,
Dolaşır bağ arası,
Könül sevən gözəlin,
Nə ağı, nə qarası.

Bağçalarda sarı gül,
Yarı qönçə, yarı gül,
Nişanlım sabah gəlir,
Barı sevin, barı gül.

Ay deyiləm, ulduzam,
Gəlin deyiləm, qızam,
Qapıda duran oğlan,
Gəl yanıma, yalqızam.

Qara atın nalıyam,
Göyçək qızın xalıyam,
Məni bir oğlan sevir,
Çoxdandır ki, halıyam.

Kəşmirin, şanın ollam,
Üzündə xalın ollam,
İlqarın düzgün olsa,
Vəfalı yarın ollam.

Bənövşəyəm, mən tərəm,
Kol dibində bitərəm,
Gözləyəyəm, gəlməsən,
Boynu əyri bitərəm.

Al yaşıl geyinmişəm,
Dağdan düzə enmişəm,
Qohum-qardaş, var olsun,
Yarı mən bəyənmişəm.

Arxalığı biçmişəm,
Üstündə and içmişəm,
Yüz gözəlin içində,
Təkcə səni seçmişəm.

Əllərim aldım oğlan,
Qoynuma saldım oğlan,
Vədə verdin gəlmədin,
İntizar qaldım oğlan.

Ay qız, kimin qızısan?
Almadan qırmızısan,
Atan-anan bəsləmiş,
Bəxtimin ulduzusan.

Ağ at gəlir enişdən,
Sinəbəndi gümüşdən,
Bizə də qismət olsun,
Heybədəki yemişdən.

Əlində badya gəlin,
Durubdu çayda gəlin,
Tanrı mətləbin versin,
Bu gələn ayda gəlin.

Aşiq gəlir sazı var,
Qəməsi var, nazı var,

Hər baharın bir qışı,
Hər qışın bir yazı var.

Sözü gözdən alan var,
Zülfün üzə salan var,
Gözəl oğlan tez böyü,
Gözü yolda qalan var.

Üzər göldə sonalar,
Sonam, gələr can alar,
Əhd-peyman bağlayaq,
Qoy sevinsin analar.

Arı güldən bal ovlar,
Ovçular maral ovlar,
Gözün gözümə dəydi,
Cana saldı yalovlar.

Dəryada çıraq yanar,
Baxdıqca iraq yanar,
Yar yarına qovuşsa,
Dost gülər, çıraq yanar.

HAXIŞTALAR

Araz qırağı çiçək, haxıшта,
Oraq götür gəl biçək, haxıшта.
Qardaş, nişanlın gördüm, haxıшта,
Üzündə yumru birçək, haxıшта.

Ağ sənək ağzı burma, haxıшта,
Doldurub dalda durma, haxıшта.
Qardaş, nişanlın gördüm, haxıшта,
Ağzında dili xurma, haxıшта.

Aşığam ələmim var, haxıшта,
Qızıldan qələmim var, haxıшта.

Yaxın gələ bilmirəm, haxışta,
Uzaqdan salamım var, haxışta.

Alma atdım nar gəldi, haxışta,
Kətan köynək dar gəldi, haxışta,
Qarıya kölgə düşdü, haxışta,
Elə bildim yar gəldi, haxışta.

Armud ağacı haça, haxışta,
Əlim dolaşdı saça, haxışta.
Qardaşa qurban olum, haxışta,
O gəlir qaça-qaça, haxışta.

Ağ dəvə düzdə qaldı, haxışta,
Yükü Təbrizdə qaldı, haxışta.
Oğlanı dərd apardı, haxışta,
Dərmanı qızda qaldı, haxışta.

Araqçının haşımı, haxışta,
Hara qoyum başımı, haxışta,
Səni mənə verməzlər, haxışta,
Tökmə gözün yaşını, haxışta.

Ağ alma, qızıl alma, haxışta,
Yol boyu düzül alma, haxışta.
Ya mənim muradım ver, haxışta,
Ya məndən üzül, alma, haxışta.

Bu dərə, uzun dərə, haxışta,
Getdikcə uzun dərə, haxışta.
Burda bir bağ salmışam, haxışta,
Dost gələ üzüm dərə, haxışta.

Bağımızda göy xiyar, haxışta,
Boyun boyuma uyar, haxışta.
İkimiz bir cut sona, haxışta,
Ayırmağa kim qıyar, haxışta.

Qardaş, atın beş olsun, haxıştə,
Əlin tər lan quş olsun, haxıştə.
Hər hayana gedəndə, haxıştə,
İman yoldaşın olsun, haxıştə.

Qapımızda qələmə, haxıştə,
Quzu tək mələmə, haxıştə.
Məni sənə verməzlər, haxıştə,
Özün həlak eləmə, haxıştə.

Qapımızda cüt qalaq, haxıştə,
Qızın birin biz ala q haxıştə.
Qardaşına demişik haxıştə,
Anasına yalvara q, haxıştə.

Qızılgül oyum-oyum, haxıştə,
Dərim qoynuma qoyum, haxıştə.
Yağış yağar yer doymaz, haxıştə,
Mən səndən necə doyum, haxıştə.

Qab-qacağım rəfdədi, haxıştə,
Hərə bir tərəfdədi, haxıştə.
Hər gün gördüyüm yarı, haxıştə,
Görmürəm bir həftədi, haxıştə.

Qardaşın ağ atı var, haxıştə,
Cibində manatı var, haxıştə.
Qardaşa qurban olum, haxıştə,
Hər yerdə hörməti var, haxıştə.

Qızıl iynənin sapı, haxıştə,
Görünür bizim qapı, haxıştə.
Yarı yardan eyləyən, haxıştə,
Dolansın qapı-qapı, haxıştə.

Qızıl üzük laxladı, haxıştə,
Verdim anam saxladı, haxıştə.

Əziz gün, əziz gecə, haxıšta,
Yar məni qabaqladı, haxıšta.

Dağları gəzdim gəldim, haxıšta,
Daşını düzdüm gəldim, haxıšta.
Yarı bivəfa gördüm, haxıšta,
Əlimi üzdüm gəldim, haxıšta.

Evləri dağa gedir, haxıšta,
Qar yağa-yağa gedir, haxıšta.
Əlində güllü dəsmal, haxıšta,
Gül yığa-yığa gedir, haxıšta.

Evimiz yol üstüdü, haxıšta,
Ordan çıxan tüstüdü, haxıšta.
Bir səhər gəl, bir axşam, haxıšta,
Görən desin dostudu, haxıšta.

Əmim oğlu elinə, haxıšta,
Şal yaraşır belinə, haxıšta.
Əmisi qızı qurban, haxıšta,
Qələm tutan əlinə, haxıšta.

İstəkani noxudu, haxıšta,
Evdə qonaq çoxudu, haxıšta.
Qonaqların içində, haxıšta,
Bircə qardaş yoxudu, haxıšta.

Köynəyi tikən ölsün, haxıšta,
Qəddini bükən ölsün, haxıšta.
Mən sənə göz dikmişdim, haxıšta,
Sənə göz dikən ölsün, haxıšta.

Məktubu saldım yola, haxıšta,
Gözlərim dola-dola, haxıšta.
Dolma gözlərim, dolma, haxıšta,
O gələn qardaş ola, haxıšta.

O tayda yatan oğlan, haxıŝta,
Köynöyi kətan oğlan, haxıŝta.
Nişanlın apardılar, haxıŝta,
Bixəbər yatan oğlan, haxıŝta.

AĞILAR

Əziziyəm, bu dağa,
Ellər köçər bu dağa,
Elə ki mən dözüürəm,
Kimsə dözməz bu dağa.

Əzizim, yanar oda,
Pərvanə yanar oda,
Dərdimi dağa desəm,
Od tutar yanar o da.

Baharsız daşdı dünya,
Çürük ağacdı dünya,
Kimə deyim dərdimi,
Bütün qan-yaşdı dünya.

Mən aŝiqəm yad ola,
Ya tökülə, ya dola,
Qorxuram düşəm öləm,
Ağlayanım yad ola.

Dedim sonam ağlama,
Qara çarqat bağlama,
Öz dərdim mənə bəsdı,
Sən ürəyimi dağlama.

Gedərəm Ərzuruma,
Dözərəm hər zülümə,
Yazaram göz yaşımıla,
Gedərəm, ərzə Ruma.

Çıxdım dağlar başına,
Yazı yazdım daşına,
Gələn-gedən oxusun,
Nələr gəldi başıma.

Aşiq itkin diyara,
Xalın itkindi yara.
Səni məndən edəni,
Düşsün itkin diyara.

Əzizim, qala yerdə,
Bürç yerdə, qala yerdə,
Qorxuram düşüb öləm
Cənazəm qala yerdə.

Ovçular duran yerdə,
Yay-oxun quran yerdə,
Görüm əlin qurusun,
Mənə ox vuran yerdə.

Xoruz ban verən yerdə,
Yaram qan verən yerdə,
Ana gəlsin yetişsin,
Oğul can verən yerdə.

Əzizim tikə-tikə,
Doğrandım tikə-tikə,
Anan saçını yolur,
Kəfənin tikə-tikə.

Əzizim, qaranı yaz,
Ağ üstən qaranı yaz,
Hər dəftərin başında,
Mən baxtı qaranı yaz.

Dərd əlindən can durmaz,
Yaram çoxdur, qan durmaz,

Məni elə yandırdın,
Od da elə yandırmaz.

Bağa girdim bağbansız,
Dəvə gördüm sarbansız,
Aləmə dərman etdim,
Özüm qaldım dərmansız.

Bənövşə çiçəkləndi,
Yarpağı ləçəkləndi,
Yatmağın yalan oldu,
Ölümün gerçəkləndi.

Mən aşiq qəm çiləndi,
Səməndin qəmçiləndi,
Mənim viran könlümə,
Dərd yağdı, qəm çiləndi.

Ərəb qapdı fəsimi,
Su kəsdi nəfəsimi,
Gedin anama deyin,
Yaxşı tutsun yasımı.

Bülbül gül bərabəri,
Maral göl bərabəri,
Burda bir igid ölmüş,
Vətən, el bərabəri.

Mən aşiq lala dağı,
Bürüyüb lala dağı,
Hər yara sağalsa da,
Sağalmaz bala dağı.

Dəryada gəmim qaldı,
Əkmədim zəmim qaldı,
Arzun gözündə qalsın,
Necə ki, mənim qaldı.

Şalım qara boyandı,
Ucu yerə dayandı,
Mənim ahu-zarımdan,
Yatmış fələk oyandı.

Bulud gəldi qalandı,
Köylüm evi talandı,
Nə dərdimə dərman var,
Nə yaram sağalandı.

Qızılgül alçalandı.
Dərmədim alçalandı,
Səni kimlər qarğadı,
Paltarın boğçalandı?

Maralın gözü qanlı,
Gözü qan, üzü qanlı,
Balam əlimdən getsə,
Tutaram sizi qanlı.

Aman fələk, dad fələk,
Heç olmadım şad fələk,
İçirtdiyın şərbətdən,
Özün də bir dad fələk.

Canımı aldı fələk,
Dərdlərə saldı fələk,
Bağda bir nar yetirdim,
Onu da saldı fələk.

Araz qırağındayam,
Çeşmi çırağındayam,
İtirmişəm balamı,
Onun sorağındayam.

Dağların qarı mənəm,
Gün düşsə ərimənəm,

Qəbrimi quzeydə qaz,
Cavanam çürümənəm.

Fələyi dindirəydim,
Bilməzin bildirəydim,
Mənə yazı yazanda,
Qələmin sındıraydım.

Keçməyir sözüm neylim,
Bu dərdə dözüm neylim,
Ah çəksəm aləm yanar,
Çəkməsəm özüm neylim?

Qaynar qazanım mənim,
Çalar ozanım mənim,
Düşsün əldən qələmin,
Yazı yazanım mənim.

Ox getdi qaldı yayım,
Göyə qalxdı harayım,
Nəsibim ayrılıqdı,
Qismətdə yoxdu payım.

Kölgədən günə düşdüm,
Bağlı divana düşdüm,
Fələk, evin yıxılsın,
Sən deyən günə düşdüm.

Əziziyəm, yara var,
Yaram üstə yara var,
Aç bax bağrımın başın,
Gör yanmamış hara var?

Əzizim, nə çaram var,
Bir saralmaz yaram var,
Tikildi dirəksiz dam
Yatmasam nə çaram var?

Araz aşanda ağlar,
Kür qovuşanda ağlar,
Analar-balasından,
Ayrı düşəndə ağlar.

Bu dağlar, yalın dağlar,
Möhnəti qalın dağlar,
Sizdə igid basdırdım,
Keşikdə qalın, dağlar.

Əzizim, nədən gəlmir,
Qürbətə gedən gəlmir,
Hamı gedənlər gəldi,
Mənimki nədən gəlmir.

Dağlardan enənə bax,
Evinə dönənə bax,
Muradına çatmayıb,
Çırağı sönənə bax.

Dağlar başın sar almış,
Duman almış, qar almış,
Göydən düşən bir daşla,
Od-ocağım qaralmış.

OVSUN NƏĞMƏLƏRİ

1

Mən nənəmin ilkisiyəm,
Ağzı qara tülküsiyəm,
Mən səni yandırdım,
Sən də məni yandır.

2

Təzə ay, səni xoş gördük,
Ziyilin yerin boş gördük.

3

Çax daşı,
Çaxmaq daşı,
Allah versin
Yağışı.

4

Kölgə dağlara,
Gün buralara.

5

Yağladım,
Zağladım,
Qurdun ağzın
Bağladım.

6

Xeyrə atırsan, at!
Şərə atırsan, yat,

7

Ağ daş, qara daş,
Buna bir qardaş.

8

Tapıl-tapıl pul verrəm,
Tapılmasan kül verrəm.

9

Fatma nənə, Fatma nənə,
Sarısı sizin zəmiyə,
Yaşılı bizim zəmiyə!

10

Xəzri səni alaram,
Ələyimə salaram
Üç deyincə kəsməsən,
Od-ocağa qalaram.

11

Mən anamın ilkisiyəm,
Ağzı qara tülküsiyəm,
Xəzri səndən bezmişəm,
Gilavar gözləmişəm.

12

Biz gəlini gətirdik,
Mənzilinə ötürdük,
Gəlin uğurayaqdı,
O, ərinə dayaqdı.

13

Üzərliksən, havasan,
Min bir dərdə davasan,
Balama göz vuranın
Gözlərini ovasan.

14

Üzərlik dana-dana,
Ocaqdan götür sana,
Nəzəri bəd olanın,
Gözləri odda yana.

15

Üzərliyim çatlasın,
Yaman gözlər partlasın,

Ağrın, bəlan tökülsün,
Dərd üstündən atdansın.

16

Dörd tərəfi gül eylədim,
Bədnəzər gözün kül eylədim.
Kandara sancdım iskenəni,
Qayıtsın evin gedəni.

17

Əqrəb-əqrəb axınca
Çaxmağını çaxınca,
Əqrəb oldu bir kişi,
Bağladı qurdu-quşu.
Süleyman peyğəmbərin bıçağı,
Fatma nənənin qurşağı.
Üf... üf... üf...

18

Həzrət Süleyman eşqinə,
Cin qızı Mərcan hökmünə,
Bəni-adəmdən, bəni-heyvandan,
Cindən, şeytandan, axar sudan,
Köklü ağacdan, dibli qayadan,
Yeddi yolun ayrıcından
Hər kəsin çilləsinə düşmüsənsə,
Çilləni kəsdim.

19

Bir ovuc duz,
Ocaqda qız.
Yanıb kül olsun,
Balama dəyən göz!

Ağırılığım, uğurluğum,
 Dağlara, daşlara,
 Göydən uçan quşlara,
 Qurumuş ağaclara,
 Bal verməz arılara,
 Deyingən qarılara.
 Boz qurddan hay alasan,
 Xızırdan pay alasan.
 Kamal suyu, camal suyu,
 Can sağlığı suyu.

Üzərliksən, havasan,
 Min bir dərdə davasan.
 Çıxdım uca bir dağa
 Çox yalvardım Allaha.
 – Dedi, nədir biçarə?
 – Dedim, biçarəyə çarə.
 – Dedi, məzəli üzərlik,
 – Dibi kölgəli üzərlik,
 Dər sal, oda çatlasın,
 Yaman gözlər pırtlasın.
 Bir, iki, üç, dörd, beş, altı, yeddi,
 Qada-bəla bizdən getdi.
 Üzərliyim çırtladı,
 Yaman gözlər pırtladı.
 Başı börklü üzərlik,
 Köməcli, köklü üzərlik.
 Səni salıram oda,
 Görşət hökmün, üzərlik.

ALQIŞLAR, DUALAR

A

Abadlığa çıxasan.
Aqibətin xeyir olsun.
Ağ günə çıxasan.
Ağ bəxt olasan.
Ağıl-kamal sahibi olasan.
Ağrı görməyəsən.
Addı-sannı olasan.
Adı uca olasan.
Azar-bezar görməyəsən.
Ayağı yüngül olasan.
Ayüzlü olasan.
Arzuna qovuşasan.
Atlas donlu olasan.
Açıq ürəyinə qara xal düşməsin.

B

Barlı-bəhərli olsun.
Başuca olasan.
Başından bir tük əskik olmasın.
Bahar günlü olasan.
Başın qovğa görməsin.
Behiştlik olasan.
Behişt yerin olsun.
Becərdiyin bəhrəli olsun.
Bədnəzərə gəlməyəsən.
Bəzək-düzəkli olasan.
Bəyəndiyinə qovuşasan.
Bəla görməyəsən.
Bərəkətli olsun.
Bərkə-boşa düşməyəsən.
Bəxtiyarlığa çıxasan.

Bəxtiyar günün olsun.
Bəxtin açılsın.
Bina-bəndli olasan.
Bir əkib beş götürəsən.
Biçinin avand gəlsin.
Biçdiyın ruzulu olsun.
Boy-buxunlu olasan.
Bolluq içində üzəsən.
Böyüklüyə çatasan.

C

Cavanmərd olasan.
Calalın artsın.
Canın ağrıməsın.
Can-başın bəla görməsın.
Canın sağ olsun.
Cah-calallı olasan.
Cənnətməkan olasan.
Cərgələrə qoşulasın.

Ç

Çal-çağırın olsun.
Çeşmə kimi durulasın.
Çörəyi bol olasan.
Çörəyin ovsanata düşsün.

D

Dava-döyüş görməyəsən.
Dağ arxalı olasan.
Dadlı-ləzzətli günlər görəsən.
Dadına Xıdır İlyas yetişsin.
Dadına Allah çatsın.
Dayağın Tanrı olsun.
Danəndəliyə çatasan.
Danlaq görməyəsən.

Darlıq çəkməyəsən.
Dastanlara düşəsən.
Dəbdəbəyə çatasan.
Dədə-babalı olasan.
Dəyib-dolaşanın olmasın.
Dəm-dəsgahlı günə çıxasan.
Dərd-bəla görməyəsən.
Dərd-qəmin olmasın.
Dərd-sər bilməyəsən.
Dərd-möhnət çəkməyəsən.
Dərd-həsərət bilməyəsən.
Dərman-davacat tanımayasan.
Dəstək qız olasan.
Diləyin hasil olsun.
Diləyinə çatasan.
Dilin gödək olmasın.
Dilişirin olasan.
Dilli-ağızlı olasan.
Dilli-dilavər olasan.
Dirilik suyu içəsən.
Dolaşmaq işin olmasın.
Dost-düşmən yanında başın aşağı olmasın.
Dövlət quşu başına qonsun.
Dövrana çatasan.
Dua sahibi olasan.
Duz-çörəyin bol olsun.
Duz-çörək sənə halal olsun.
Duz-çörək kəsdiyindən xeyir görəsən.
Dünyada darlıq görməyəsən.
Düşümlü baxtın olsun.

E

Evin abad olsun.
Ev-eşik sahibi olasan.
Ev tikib ocaq salasan.
Eys-işrət içində yaşayasan.
El gözündə uca olasan.

Elli-obalı olasan.
El köməyin olsun.
El arxan olsun.
El dadına çatsın.
Eldən ayrı düşməyəsen.
Enlikürəkli olasan.
Etibarına güvənilsin.
Etibardan düşməyəsen.

Ə

Əbədiyyətə qovuşasan.
Əqrəban köməyin olsun.
Ədəb-ərkan sahibi olasan.
Ədalət köməyin olsun.
Əzab-əziyyət görməyəsen.
Əziz olasan.
Əyilmək bilməyəsen.
Əkdiyən bərəkətli olsun.
Əlin var olsun.
Əli açıq olasan.
Əliaşağı olmayasan.
Əməyin bəhrəsin görəsən.
Əmin-amanlıqda olasan.
Ərsəyə çatasan.
Əsilli-nəsilli olasan.

F

Fağrılıq görməyəsen.
Fağır-füqərə köməyi olasan.
Fərəh içində üzəsən.
Fikir-xəyal çəkməyəsen.

G

Geyimli-kecimli olasan.
Geyim-kecim dərdi çəkməyəsen.

Gen-bolluq içində üzəsən.
Gəlin gətirəsən.
Gözdağı görməyəsən.
Gözlədiyinə çatasan.
Gözünə nur dolsun.
Görən gözlərin yumulmasın.
Günün xoş keçsin.

H

Havadar olasan.
Haqqa çatasan.
Haqq köməyin olsun.
Hazırcavab olasan.
Halallığa qovuşasan.
Halal süd əmmiş baxtına çıxsın.
Halalına haram qatılmasın.
Hampa qapısı tanımayasan.
Hikmət sahibi olasan.
Hörmət-izzət sahibi olasan.
Hünərvər olasan.

X

Xaliq köməyin olsun.
Xata-bala görməyəsən.
Xata-baladan uzaq olasan.
Xeyir görəsən.
Xeyirxəbər olasan.
Xeyir-şərə yarıyasın.
Xəzan görməyəsən.
Xətirli olasan.
Xəcil olmayasan.
Xızır köməyin olsun.
Xızır dadına çatsın.
Xoşbəxt olasan.
Xoşqədem olasan.
Xoşgünlü olasan.
Xudavəndi-aləm sənə kömək olsun.

I

İztirab çəkməyəsen.
İllərə qovuşasan.
İlin ildən xoş gəlsin.
İntizar çəkməyəsen.
İpək ömrün olsun.
İstəyinə çatasan.
İxtiyar sahibi olasan.
İşığın yansın.
İşıqlığa çıxasan.
İşin avand olsun.
İşli-güclü olasan.

K

Kamallı olasan.
Kamala çatasan.
Kasadlıq görməyəsen.
Kefli-damaqlı olasan.
Kədər bilməyəsen.
Kəramət sahibi olasan.
Kin-küdurət bilməyəsen.
Köklü-budaqlı olasan.
Kölgən üstümüzdən əskik olmasın.
Kölgəndə dolanaq.
Köməyinə Tanrı çatsın.
Könlüaçıq olasan.
Könlüsınıqlıq bilməyəsen.
Küllü-ixtiyar sahibi olasan.
Küp içində üzəsen.
Küskünlük görməyəsen.

Q

Qada-bala görməyəsen.
Qazanca çatasan.
Qazancın birə-min olsun.

Qayğı bilməyəsən.
Qamətin əyilməsin.
Qapın kilid görməsin.
Qara gün görməyəsən.
Qadan mənə gəlsin.
Qeyrətli igid olasan.
Qəlbin nisgil görməsin.
Qəlbisınıq olmayasan.
Qəm-qüssə görməyəsən.
Qəriblik çəkməyəsən.
Qız baxtına gün doğsun.
Qız-gəlin görəsən.
Qılınc tutan əlin ağrı görməsin.
Qollu-budaqlı olasan.
Qonaq-qaralı olasan.
Qonum-qonşulu olasan.
Qonum-qonşu dadına çatsın.
Qohum-qardaş arxalı olasan.
Qoşa qarıyasız.
Qüvvətdən düşməyəsən.
Qüdrətli olasan.
Qürbət görməyəsən.

M

Mal-dövlətli olasan.
Mehribanlıq görəsən.
Məttəl qalmayasan.
Məzəmmət çəkməyəsən.
Məyus olmayasan.
Mərdimazardan uzaq olasan.
Mətləbinə çatasan.
Möhnət çəkməyəsən.
Mübarəkqədəm olasan.

N

Nazlı-duzlu olasan.
Naz-nemət içində böyüyəsən.

Naibliyə çatasan.
Namərdə möhtac olmayasan.
Naümid olmayasan.
Neynim, nə edim deməyəsən.
Nəsilli olasan.
Nəhs işin olmasın.
Nəşəli günlərin olsun.
Nuşcanlıqla yeyəsən.
Nuş olsun.

O

Ovun qanlı olsun.
Ovun yağlı olsun.
Oğullu-qızlı olasan.
Ocağın közərsin.

Ö

Övlad atası olasan.
Övladlı olasan.
Özüllü olasan.
Ömrün uzun olsun.

P

Payın çox olsun.
Parlaq günün olsun.
Pərvəriş tapasan.
Pərişanlıq bilməyəsən.
Pərt olmayasan.

R

Rahatlığa çıxasan.
Rövnəq tapasan.
Ruzili olasan.
Ruhun şad olsun.

S

Sabahın xeyirlə açılsın.
Savaba çatasan.
Savab sahibi olasan.
Saqqalın ağarsın.
Sağ əlin başıma.
Sağlıqla yeyəsən.
Sağlam olasan.
Sayıb-sayılan olasan.
Sevinən günün olsun.
Sevinc tapasan.
Səmərin görəsən.
Sənət sahibi olasan.
Səsli-sədalı olasan.
Sinə dağı çəkməyəsən.
Sınıqlıq bilməyəsən.
Sözükeçən olasan.
Su kimi aydınlığa çıxasan.
Sucan ömrün olsun.
Südü halal olasan.

Ş

Şadxəbər olasan.
Şadlıqla yaşayasan.
Şanlı-şöhrətli olasan.
Şan-şöhrətə çatasan.
Şəfa tapasan.
Şöhrətlənəsən.
Şümşadboylu olasan.

T

Tay-tuş yanında başıuca olasan.
Tale sənə yar olsun.
Tanrı köməyin olsun.
Taxt-taca çatasan.

Təzə bəy olasan.
Təzə gəlin olasan.
Təmkin yarağın olsun.
Tənə görməyəsən.
Toy-bayramda olasan.
Toy-büsat görəsən.
Toy-düyün içində olasan.
Töhmət görməyəsən.

U

Uğurun açıq olsun.
Uğursuzluq bilməyəsən.
Uzanan işin olmasın.
Ulu olasan.
Ucalıb enməyəsən.

Ü

Üzüağ olasan.
Üzüntü çəkməyəsən.
Ümidini Allah üzməsin.
Ürəyiaçıq olasan.
Ürəyigeniş olasan.
Ürəkağrısı bilməyəsən.

V

Var-dövlət sahibi olasan.
Vətən gözündə ucalasan.
Vüqarlı olasan.

Y

Yaradan köməyin olsun.
Yaman gün görməyəsən.
Yanaqların allansın.

Yarımcıq işin olmasın.
Yaxşılığa çatasan.
Yerin cənnət olsun.
Yerli-yurdlu olasan.
Yetim-yesirlik görməyəsən.
Yolun açıq olsun.
Yorğunluq bilməyəsən.
Yoxsulluq görməyəsən.
Yurd sahibi olasan.
Yurd-yuva salasan.
Yurd-yuvan abad olsun.
Yuxun şirin olsun.
Yüksələsən, alçalmaıasan.

Z

Zaval görməyəsən.
Zəkalı olasan.
Zər-ziba içində üzəsən.
Zəhmətlə ucalasan.

DƏDƏ QORQUD ALQIŞ-DUALARI

Ağ alnında beş kəlmə dua qıldıq, qəbul olsun.
Ağ ayılda ağca qoyunun sana şülən olsun.
Ağ birçəkli anan yeri behişt olsun.
Ağ saqqallı baban yeri uçmaq olsun.
Azıb gələn qadanızı Tanrı sovsun, xanım hey.
Amin, amin deyənlər didar görsün.
Axır vaxtında ari imandan ayırmasın.
Allah verən umudun üzülməsin.
Allah-taala sana bir oğul versin.
Bu ad, bu yigidə qutlu olsun.
Qara başım qurban olsun, qurdum, sana.
Qara dağların yıxılmasın.
Qara başım qurban olsun, suyum sana.

Qara dağa yetdiyində aşıt versin.
Qara ölüm gəldikdə keçid versin.
Qanlı-qanlı sulardan keçid versin.
Qatar-qatar dəvələrim sana yüklət olsun.
Qadir Tanrı səni namərdə möhtac etməsin.
Qadir Allah üzünü ağ etsin.
Qarlı qara dağların yıxılmasın.
Qamən axan görklü suyun qurumasın.
Qanatların ucları qırılmasın.
Qarşı yatan qara dağlar sənə yaylaq olsun.
Qutlu olsun dövlətiniz.
Dənliyi altun ban evlərim sana kölgə olsun.
Dürtüşərkən ala göndərin ufanmasın.
Dövlətsizlər şəmindən Allah saxlasın xanım, sizi.
Elimizdə çalib ayıdan ozan olsun.
Əlin var olsun.
Yerli qara dağların yıxılmasın.
Yüksək qara dağlarım sana yaylaq olsun.
Kölgəlicə qaba ağacın kəsilməsin.
Ocağına bunçıləyin övrət gəlsin.
Ol ögdüyüm uca Tanrı dost oluban mədəd irsin, xanım hey.
On otuz on yaşınız dolsun, haqq sizə yaman göstərməsin.
Dövlətiniz payəndə olsun, xanım hey.
Sağlıqlar sağıcan dövlətin haqq artırsın.
Sən sağ ol, qadın ana.
Soyuq-soyuq suların sana içət olsun.
Tovla-tovla şahbaz atlarım sana binət olsun.
Haqq yandıran çırağın yana dursun.
Çaparkən ağ-boz atın büdrəməsin.
Çalanda qara polad üz qılıncın kütləşməsin.

Bayatılar

VƏTƏN. QÜRBƏT

Bu qala daşdı qala,
Çınqıllı, daşdı qala.
Qorxuram qərib öləm,
Yar gözü yaşdı qala.

Gəl, məni fağır ağla,
Kimsəm yox sağır ağla.
Çıx dağların başına,
Adımı çağır ağla!

Elədimi dad ola,
Fəryad ola, dad ola.
Qorxuram qərib öləm,
Ağlayanım yad ola.

Yağı gəldi yanıma,
Susamışdı qanıma.
Döndüm qürbət ellərdən,
Qüvvət gəldi canıma.

Kəm baxtı sönən qərib,
Qürbətdə ölən qərib.
Bəxtəvər günə düşdü,
Vətənə dönən qərib.

Mən aşiqəm Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ.
Tehran cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmaz Qarabağ.

Əziziyəm, dilən gəz,
Bağda gülə dilən gəz,
Qürbətdə xan olunca,
Vətəninə dilən gəz.

Payız qışdan əzəldi,
Yarpaq tökən xəzəldi,
Vətən viran da olsa,
O, cənnətdən gözəldi.

Gəmi gəldi, yan gəldi,
İçində bir can gəldi,
Vətən həsrəti çəkdim,
Gözlərimə qan gəldi.

Bu yoldan ötən yaxşı,
Geyməyə kətan yaxşı,
Gəzməyə qərib ölkə,
Ölməyə Vətən yaxşı.

Belədimi qürbət el,
İgid oğul, qürbət el,
Adamı tez qocaldır,
Qərib ölkə, qürbət el.

Tutmadı dağlar məni,
Bülbüllü bağlar məni,
Qəribəm bir kəsim yox,
Təkcə yar ağlar məni.

Bu yerlər tala yeri,
Bürc yeri, qala yeri,
Qiyamət o gün qopar,
El köçə, qala yeri.

Qürbətdə cana yetdim,
Təng olub, sana yetdim,

Vətənə döənən günü,
Dinə, imana yetdim.

Çuxanın ağı bizdən,
Belinin bağı bizdən,
Düşmən gəlib yurd salsa,
Alar xoş çağı bizdən.

Burda yolum oldu tən,
Varmı bu yoldan ötən?
Bu dünyada şirin şey,
Bir anadır, bir Vətən.

Dağlar başı buz bağlar,
Dörd yanı yarpız bağlar,
Qürbət eldə ürəyim,
Dərddən, qəmdən buz bağlar.

Ağlayarlar, gülərlər,
Göz yaşını silərlər,
Köçən yurdun qədrini,
Düşən yurdda bilərlər.

Çən, duman düzə neylər?
Zülfün tök üzə, neylər?
Ov bizim, ovlaq bizim,
Yad ovçu bizə neylər?

Qəribəm vətənim yox,
Bu yoldan ötənim yox,
Düşdüm dərin dəryaya,
Əlimdən tutanım yox.

**MƏRDΛİK. NAMƏRDΛİK. DOSTLUQ. İGİDLİK.
MƏĞRURLUQ. NAMUS – QEYRƏT – AR**

El batır qəm dəryada,
Kimə gedim mən dada?
İgid döyüşdə ölsə,
Adı qalar dünyada.

İgid gərək atlana,
Atın minə, atlana,
Mərd odur ki, döyüşdə
Hər yaraya qatlana.

Dağlar batıbdır qara,
Ovçu düşübdür dara,
Üzünə gülən dostun,
Qayıt, bir qəlbin ara.

Əzizinəm, kasad olmaz,
Mərd əli kasad olmaz,
Yüz namərdin çörəyin
Doğrasan, kasa dolmaz.

Bu sazı alan gəlməz,
Oxuyub-çalan gəlməz,
İgidi öldürsələr,
Dilinə yalan gəlməz.

Yandırıb-yaxdı məni,
Dağ-daşa çaxdı məni,
Mərd bilib arxalandım,
Namərd tək yıxdı məni.

Donu tik, üz ilməni,
Şanə tək düz ilməni,
Vəfalı dost yad olmaz,
Görməsə yüz il məni.

Əziziyəm, aslandı,
Qılınc qından aslandı,
Tülküdən aslan olmaz,
Aslan elə aslandı.

Əzizinəm, din barı,
Danış barı, din barı,
İgidə tab gətirməz,
Yağı tikən min barı.

Mən aşiq nə vəfası,
Nə əhdi, nə vəfası,
Vəfalya can qurban,
Namərdin nə vəfası,

Əzizinəm, dost aşı,
Dost xörəyi, dost aşı,
Düşmənin gülləsindən
Yaman olar dost daşı.

Dünyanın gərdisindən,
Təng oldum hər işindən,
Mərdin başı qal çəkir,
Namərdin şər işindən.

Sən məni qul eylədin,
Dərdimi bol eylədin,
Dağıtdın el-obanı,
Düşməne yol eylədin.

Əzizim, dalda gəzər,
Bülbüllər dalda gəzər,
Mərdlər qabağı gözlər,
Namərdlər dalda gəzər.

Əziziyəm, baş əyər,
Barlı budaq baş əyər,

Dünya namərd dünyadı,
Mərd namərdə baş əyər.

İgidin bir atıdır,
Bir də təmiz zatıdır,
Koroğluda qoçaqlıq,
Onun ehtiyatıdır.

ARXA. KÖMƏK. DAYAQ. İFTİXAR

Əzizim, ötmək olmaz,
Köhləni ötmək olmaz,
Elin atdığı daşı,
Yerdən tərptmək olmaz.

Dağların qaşsı sənsən,
Dibinin daşsı sənsən,
Eldə neçə igid var,
Hamının başsı sənsən.

Eləmi arxa gəlsin,
Su axsın, arxa gəlsin,
Mən təkəm, düşmənim çox,
Köməyə arxa gəlsin.

Dağ döşündə damım var,
Bağımnda badamım var,
Gəl qapıdan gir qardaş,
Desinlər adamım var.

Bu yurdun tacı bağlar,
Meyvəsi acı bağlar,
Ağrısı qardaş başsı,
Yenə də bacı bağlar.

Dərd əlindən dağ yanar,
Bağça yanar, bağ yanar,

Qardaş girsə qarımdan,
Evimdə çıraq yanar.

Gəminim gələr, yan gedər,
İçində bir can gedər,
Qardaş gələn yollara,
Bacılar qurban gedər.

Xəncər üstə qaş gəlir,
Qoşun başabaş gəlir,
Qoşuna qurban olum,
İçində qardaş gəlir.

Gətir sazını, qardaş,
Pozma yazını, qardaş,
Böyü, ol qoçaq igid,
Çəkim nazını, qardaş.

GÜN-GÜZƏRAN. ŞİKAYƏT – NARAZILIQ. BƏXT – TALE

El köç eylər bu dağa,
Quşlar qonmaz budağa,
Elə ki, mən dözüərəm,
Heç kəs dözməz bu dağa.

Gül əkdim gül məkanda,
Yerin bil, gül, məkanda,
Sən güldün, mən də güldüm,
Mən handa, gülmək handa?!

Mən aşiqəm, o dala,
O budağa, o dala,
Varmı ocağı sönən,
Ürəyimdən od ala.

Pərvanə nədən yana,
Od tuta bədən yana,

Yaxşı dost yaman gündə,
Çəkilir nədən yana?

Eləmi bağı qara,
Bir quş var bağıqara,
Lalə kimi gül olmaz,
Onun da bağı qara.

Eləmi qar qamışa,
Qar yağıb Qarğamışa,
Yüz min bəndə neynəsin,
Biz fələk qarğamışa.

Mən aşiq gülə-gülə,
Gül əkdim gülə-gülə,
Düşmən evimi yıxdı,
Üzümə gülə-gülə.

Əziziyəm, gülə naz,
Bülbül eylər gülə naz,
Dövrən elə dövrəndi,
Ağlayan çox, gülən az.

Ağlaram ağlar kimi,
Dərdim var dağlar kimi,
Xəzəl ollam, tökülləm,
Viranə bağlar kimi.

Dərd getdi qada qaldı,
Günüm fəryada qaldı,
Zülm əlindən el köçdü,
Yurd-yuvam yada qaldı.

Bu yerdə su dayandı,
Od gəldi suda yandı,
Dərdimi suya dedim,
Alışdı su da yandı.

Ay keçdi, ilim yandı,
Köynəkdə milim yandı,
Dərddən ürək tutuşdu,
Ağzımda dilim yandı.

Sel gəldi, daş axıtdı,
Suyu çaş-baş axıtdı,
El köçdü, oba qaldı,
Daş-divar yaş axıtdı.

Arazam, Kürə bəndəm,
Bülbüləm, gülə bəndəm,
Dindirmə, qan ağlaram,
Bir şirin dilə bəndəm.

Hər dərdə dözən mənəm,
Əhdim var, bəzən mənəm,
Göz yaşlı, ürək qəmli,
Sərgərdan gəzən mənəm.

Dağ üstə hara baxdım,
Yar gəldi, yara baxdım,
Sənin üzün gülmədi,
Mənim də qara baxdım.

Mən öldüm ağlamaqdan,
Arxa su bağlamaqdan,
Bağda xəzəl qalmaqda,
Yarama bağlamaqdan.

Bir quş gəlir Dərbənddən,
Yükün tutubdu qənddən,
Sənəmdə bir dəftər var,
Yazılıbdı hər dərddən.

Ovçunun gəşdi məndən,
Ox dəydi, keçdi məndən,

Mərdlərə körpü oldum,
Namərdlər keçdi məndən.

Əzizinəm, baş əyər,
Yolu bu dağ, daş əyər,
Zaman necə zamandı,
Mərd namərdə baş əyər.

Bu dağlar daşım oldu,
Sirim-sirdaşım oldu,
Mənə təsəlli verən,
Yenə göz yaşım oldu.

Dərd məndə üz görübdü,
Meydanı düz görübdü,
Gedir, gedir, qayıdır,
Məni yalnız görübdü.

Mən aşıq oda yanmış,
Od düşmüş o da yanmış,
Əlim dost ətəyindən,
Üzdü bir oda yanmış.

EŞQ – MƏHƏBBƏT. VƏFA – SƏDAQƏT. ETİBAR

Bülbüllər uçdu bağa,
Qondu budaq-budağa,
Dünyada bir canım var,
Olsun yara sadağa.

Sürünü sürün dağa,
Duman, gəl bürün dağa,
Leylisi itmiş Məcnun,
Salıbdır bir ün dağa.

Əziziyəm, gül bağda,
Bülbül bağda, gül bağda,

Sənsiz bağa girmərəm,
Xəzəl olsa gül bağda.

Ocağa odun qala,
Od gətir, odun qala,
Qorxuram düşəm öləm,
Canımda odun qala.

Mən aşıq ay camala,
Yar əldən, ay, cam ala,
Götür üzdən rübəndin,
Baxım bir ay camala.

Mən aşıqəm ayına,
Bəndəm qaşın yayına,
Qorxuram kirpik çalam,
Üzündən göz yayına.

Əzizim, yar arxına,
Su gəlib yar arxına,
İncədi barmaqların,
Qorxuram yarar xına.

Əzizim, dağda qara,
Gün düşüb dağda qara,
İtirmisən Leylini,
Məcnun ol, dağ-dağ ara.

Aşıq minayə gələ,
Xalın minayə gələ,
Küsmüşəm, bərişmaram,
Göydən min ayə gələ.

Gedirdim yaraq ilə,
Ot biçdim oraq ilə,
Bir ilqarlı gözəli,
Gəzirəm soraq ilə.

Gecəni dan eyləmə,
Zülfünü yan eyləmə,
Baxışına mən qurban,
Könlümü qan eyləmə.

Mən aşiq neylim sənə,
Düşübdü meylim sənə,
Mən dönsəm üzüm dönsün,
Sən dönsən neylim sənə.

Mən aşiq gözlərinə,
Qoy baxım gözlərinə,
Canım canına qurban,
Gözlərim gözlərinə.

Dağlar başı meşədi,
Könlüm sınıq şüşədi,
Yarın yara töhfəsi,
Bir dəstə bənövşədi.

Zülfün suda mar kimi,
Oynar su damar kimi,
Sızıldatdın aşiqi,
Yağa su damar kimi.

Mən aşiq gül budağı,
Tutubdu gül bu dağı,
Məni dərdin əyibdi,
Necə ki gül budağı.

Ağ alma allanıbdı,
Ağacdən sallanıbdı,
Mən sənə nə dedim ki,
Gül üzün xallanıbdı?

Qaşların qibləgahdı,
Qiblə desəm günahdı,

Dağlara duman çöksə,
O da mən çəkən ahdı.

Əziziyəm, qanlı gül,
Qanlı seviş, qanlı gül,
Yemiş bülbül bağırını,
Çıxmış ağzı qanlı gül.

Çaylar təkin axmaram,
Başa həna yaxmaram,
Bir dəfə üzün görsəm,
Aya, günə baxmaram.

Araz deyiləm coşam,
Kür deyiləm qaynaşam.
Apar sərraf yanına,
Gör nə qiymətli daşam.

Güləm, gülü neylərəm,
Gülə qulluq eylərəm,
Mənə öz gülüm gərək,
Başqa gülü neylərəm.

Qızılgülü əkmərəm,
Dərib yerə tökmərəm,
Əlim zülfünə dəysə,
Şahmar olsa çəkmərəm.

Qönçə idim gül oldum,
Boy atdım, sünbül oldum,
Bir dilbilməz quş idim,
Oxudum, bülbül oldum.

Mən aşiq oda giryan,
Mən giryan, o da giryan,
Dedim könlüm odun al,
Demədim, oda gir yan.

Əziziyəm, gündə mən,
Kölgədə sən, gündə mən,
İldə qurban bir olar,
Sənə qurban gündə mən.

İncəsən, incidən sən,
Sədəfdən, incidən sən,
Kəsərəm, dilim, səni,
Bilsəm yar incidənsən.

Çən alıb dağlar başım,
Bağ başım, bağlar başım,
Camalım bir aynadır,
Hər görən bağlar başın.

Mən aşiqəm ay bağlar,
Ay bağçalar, ay bağlar,
Qaşım, gözün təhrində,
Hansı usta yay bağlar.

Bulaq başı toz olar,
Üstü dolu qız olar,
Əyil dəsmalın götür,
Mən götürsəm söz olar.

Qara at nalı neylər,
Qara qaş xalı neylər,
Vəfalı yarı olan,
Dövləti, malı neylər.

Əzizim, gül üşüdü,
Şeh düşdü gül üşüdü,
Güldün, ağlım apardın,
Bu necə gülüşüdü?

**AYRILIQ – HİCRAN. İNTİZAR – HƏSRƏT.
İSTƏK – ARZU. QƏM – KƏDƏR.
ÜZÜNTÜ – NİGARANÇILIQ. TƏSƏLLİ. NİSGİL**

Gəl gedək baş bulağa,
Suyu sərxoş bulağa,
Birin sən de, birin mən,
Tökək qan-yaş bulağa.

Ana, mənə az ağla!
Qış sızıda, yaz ağla,
Nə vaxt yadına düşsəm,
Ağ kağıza yaz, ağla.

Mən aşiqəm gülzara,
Çəmənзара, gülzara,
Ayrılığa dözməkdən,
Axır gəlib gül zara.

Gülərəm gülən olsa,
Dərdimi bilən olsa,
Ağlamaqdan doymaram,
Göz yaşım silən olsa.

Dağların başı ilə,
Dibinin daşı ilə,
Yara bir namə yazdım,
Gözümün yaşı ilə.

Gəmi gələr yan verməz,
Açma yaram qan verməz,
Səni gözləyən ürək,
İntizardı, can verməz.

Bağa girmərəm sənsiz,
Gülü dərmərəm sənsiz,

Desələr qərib ölüb,
O qərib mənəm sənsiz.

Araza gəmi gəldi,
Su daşdı, gəmi gəldi,
Yaş tök, ağla, gözlərim,
Ayrılıq dəmi gəldi.

Bu bağlar olmayaydı,
Sarılıb solmayaydı,
Bir ayrılıq, bir ölüm,
Heç biri olmayaydı.

Aşiq ellər ayrısı,
Şana tellər ayrısı,
Bir gününə dözməzdim,
Oldum illər ayrısı.

Çağırıram ağam gəl,
Ölməmişəm, sağam gəl,
Boynumda qəm zənciri,
Yolunda dustağam gəl!

Həyətləri sarı gül,
Yarı qönçə, yarı gül,
Gözlərindən sil yaşı,
Ayrılıqdı, barı gül.

Üzüyün qaşığı mənəm,
Üstünün daşığı mənəm,
Yar deyib kim ağlasa,
Gözünün yaşı mənəm.

Ox getdi qaldı yayım,
Göyə qalxdı harayım,
Qismətim ayrılıqdı,
Yoxdu görüşdə payım.

Bağlar tükəndi bardan,
Yağı kam aldı yardan,
Nola bir xoş gün gələ,
Qurtaraq biz də dardan.

Gedirəm ölkə səndən,
Qorxuram yol kəsəndən,
Gəl bir üzünü görüm,
Ayrıldım bəlkə səndən.

Əzizim, sözlərindən,
Doymadım sözlərindən,
Bilsəydim ayrılıqdı,
Öpərdim gözlərindən.

Dəryada bir daşam mən,
Gövhərəm mən, qaşam mən,
Aranı dağlar kəsib,
Qanadım yox aşam mən.

Yar qəlbimi oymasın,
Dərd üstə dərd qoymasın,
Fələk mərdi namərdə,
Heç vaxt möhtac qoymasın.

Əlimdə ələmim var,
Qızıldan qələmim var,
Fələk, gəl dəymə mənə,
Uzaqdan gələnim var.

Dumanlı dağlarım var,
Bar verməz bağlarım var,
Gedirsən tez qayıt gəl,
Dalınca ağlarım var.

Ay dağlar, uca dağlar,
Hamıdan qoca dağlar,

Ayrılıqdan üzüldüm,
Mən necə dözüm dağlar.

Mən aşiq qoşa dağlar,
Verib baş-başa dağlar,
Yol verin, anam gəlsin,
Dönməyin daşa dağlar.

Çatılıb qaşın dağlar,
Bilinmir yaşın dağlar,
Hicran sənə də düşdü,
Ağrıdı başın dağlar?

Əzizim, ulu dağlar,
Çəsməli sulu dağlar,
Dibindən ellər köçər,
Başında bulud ağlar.

Araz daşanda mələr,
Kür qovuşanda mələr,
Bala öz anasından,
Ayrı düşəndə mələr.

Əslim qarabağlıdır,
Sinəm çarpaz dağlıdır,
Nə gedən var, nə gələn,
Deyən yollar bağlıdır.

Dağlar başı dumandı,
Mənim halım yamandı,
Nə çox sürdü ayrılıq,
Bəlkə axır zamandı?

Dağlar başı tütündür,
Kimin qəlbi bütündür,
Əyil üzündən öpüm,
Dünya ölüm itimdir.

Qızılgül həşəm oldu,
Dərmədim həşəm oldu,
Səndən ayrı düşəli,
Ağlamaq peşəm oldu.

Ay çıxdı düzə düşdü,
Qıvrım tel üzə düşdü,
Fələk bir iş işlədi,
Ayrılıq bizə düşdü.

Atalar sözü və məsəllər

VƏTƏN – QÜRBƏT

Vətənə gəldim, imana gəldim.
Gözsüz yaşamaq olar, Vətənsiz yox
Qəribi vurmuşlar, “Vay Vətən!” demiş.
Qürbət yerdən Vətən olmaz!
Qürbət görməyən adam Vətən qədri bilməz.
Köçən yurdun qədrini, düşən yurdda bilərlər.
El ağzı – çuval ağzı.
El igidləri ilə tanınar.
El içində – öl içində!
El yandıran şamı söndürmək olmaz.
El gücü, sel gücü.
Eli olmayanın, dili də olmaz.
Elin atdığı daş uzaq gedər.
Üzünü xalqa çevirənin arxası möhkəm olar.
Birlik harda, dirilik orda!
Güc birlikdədir.

YAZI – KƏLAM

Yazılan pozulmaz.
Qələm qılıncdan itidir.
Qələm əyri kəsilsə də, doğru yazar.
Qələmin ucu – qılıncın gücü.
Söz bir olsa, zərbi kərən sındırar.
Söz var el içində, söz var ev içində.
Söz var gələr keçər, söz var dələr keçər.
Sözü ağzında bişir, sonra çıxart.
Sözü sən at, yiyəsi götürər.

Sözün düzünü zarafatla deyərler!
Sözün doğrusunu uşaqdan xəbər al!
Sözün yalanı olmaz, yanlışı olar.
Ağıl ağıldan üstündür, söz sözdən ötgün.
Ev kimindir? – Oturanın! Söz kimindir? – Götürənin!
Elin sözü daşı yeridər.
Pis söz qəlp puldur, yiyəsinə qayıdar.
Saqqalım yoxdur, sözüm ötmür.
Ulu sözünə baxmayan, ulaya-ulaya qalar.
Səhrada gül bitməz, cahilə söz yetməz.
Sirrini dosta demə, dostun da dostu var!

KAMİL – CAHİL

Ağıl yaşda deyil – başdadır.
Ağıllı düşmən nadan dostdan yaxşıdır.
Dəvəycən boyun olunca, düyməcə ağlın olsun.
Alim olmaq asandır, insan olmaq çətin.
Cahilin ibadətindən, alimin yuxusu yaxşıdır.
Anlayana qul ol, anlamayana ağa olma.
Anlayana da can qurban, anlamayana da, dad yarımçıq əlindən.
Arifə bir işarə kifayətdir.
Bilik ağlın aynasıdır.
Bilməmək eyib deyil, soruşmamaq eyibdir.
At – yeriməklə, insan bilməklə.
Oynamaq bilmir, deyir: yerim dardır!
Quduran qırx gün yaşar.
Elm ağlın çırağıdır.
Elmsiz adam meyvəsiz ağac kimidir.
Hirsin dövlətə zərəri var.
Cahil ilə bal yemə, aqil ilə daş daşı.
Qisas qiyamətə qalmaz.
Gəmiyə minib gəmiçi ilə dalaşma.
Kor kora kor deməsə bağı çatlar.
Tamahkarı yalançı aldadar.
Ustadına kəc baxanın gözlərinə qan damar.

DOĞRU – YALAN

Doğru yolla gedən yorulmaz.
Yalan ayaq tutar, yeriməz!
Yalan ilə dünyanı gəzmək olar, amma qayıtmaq olmaz.
Yalan üz qaraldır.
Yalançının evi yandı, heç kəs inanmadı.
Yalançının ipliylə quyuya düşən, quyuda qalar.
Oğru həmişə doğruluqdan danışar.
Oğru elə bağırdı, doğrunun bağı yarıldı!
Oğru hamını oğru bilər.
Tutulmayan oğru, xandan-bəydən doğru.
Xain qorxaq olar.
Xəta məndən, əta səndən!

GÖZƏL – ÇİRKİN

Gözəlağa çox gözəl idi, vurdu çiçək çıxartdı.
Gözələ göz dəyər, qəlbə söz!
Gözəllik ondur, doqquzu dondur!
Tikə qarın doyurmaz, amma məhəbbət artırır.
Bəzənmişən bu gündəsən, bəzənmişən nə gündəsən?!
Qara qız bəzəncə, toy əldən gedər.

AİLƏ

Kişisi olmayan evin ruzisi olmaz.
Ər ilə arvadın torpağı bir yerdən götürülüb.
Arvad var ev tikər, arvad var ev yıxar.
Ana qızına taxt verər, ata qızına bəxt!
Anasına bax qızını al, qırağına bax bezini.
Ata malından mal olmaz, özün qazanmaq gərək!
Ata olarsan, ata qədrini bilərsən!

Atalar nə əkiblər, oğullar onu biçiblər.
Oğlanı kamal ilə, qızı camal ilə.
Qız ağacı – qoz ağacı, hər gələn bir daş atar.
Qız yükü – duz yükü!
Qız evində toydur, oğlan evinin xəbəri yox!

BÖYÜK – KİÇİK

Böyük sözünə baxmayan böyürə-böyürə qalar.
Böyüksüz evdə xeyir-bərəkət olmaz.
Kiçiyin kiçik yeri var, böyüyün – böyük!
Yol böyüyündür, su kiçiyin!
Qocadan demək, cavandan kömək!
Babadan hümmət – nəvədən xidmət.
Dövlətdə dəvə, övladda nəvə!
Cavanlıqda daş daşı, qocalanda ye aşı!
Uşağa buyur, dalınca yüyür!
Uşağa yüz öyrət, gördüyün deyəcək.
Ağlamayan uşağa süd verməzlər.
Evin yaraşığı uşaqdır, süfrənin yaraşığı qonaq!

DOST – DÜŞMƏN

Dost arası pak gərək!
Dost başa baxar, düşmən ayağa!
Dost dostu tən gərək, tən olmasa gen gərək!
Dost dostu dar gündə sınayar.
Dost min isə – azdır, düşmən bir isə çoxdur.
Dostunu mənə söylə, sən kim olduğunu deyim.
Dostun versə qum, sən onu ovcunda yum!
Örtülü bazar – dostluğu pozar.
Tikə ilə dost olanlar, illər ilə küsülü qalar.
Dəvəçi ilə dost olanın darvazası gen gərək.

ADI VAR, ÖZÜ YOX

Adın nədir? – Daşdəmir. Yumşalısan, yumşalı!
Adın nədir? – Dərviş. Pul ilə olur hər iş!
Adımı sənə qoyum, səni yana-yana qoyum!
Quş qanadı ilə tanınar, insan adı ilə.
Qılınc öz qınını kəsməz!
Qonaq sevənin süfrəsi boş olmaz!
Qonağın ruzisi özündən qabaq gələr.
Qonaqsız ev – susuz dəyirman!
Qonşu toyuğu qonşuya qaz görünər.
Qonşuda bişər, bizə də düşər!
Qonşunu iki inəkli istə, özün də bir inəkli olarsan!
Zülm ilə abad olan, ədl ilə bərbad olar.
Zülm yerdə qalmaz.
İstədiyim yar idi, yetirdi pərvərdigar.
Cəhənnəmə gedən özünə yoldaş axtarar.

MƏRD – NAMƏRD

Mərd əli kasad olmaz.
Mərddən bir çıxar, namərddən iki.
Keçmə namərd körpüsündən, qoy aparsın sel səni.
Namərdin plovundan, mərdin qaşığı aş!
Vura bilməyən daşın böyüyündən yapışar.
Vuran igid dayısına baxmaz!
Qanı qan ilə yumazlar.
Qaşınmayan yerdən qan çıxardır.
İgid basdığıni kəsməz.
İgid odur, atdan düşə atlana,
İgid odur, hər əzaba qatlana!
İgidin başı qalda gərək!
Qorx payızdan – qabağınca qış gəlir.
Qorxma qışdan – qabağınca yaz gəlir.
Qorxa-qorxa cənnətə gedincə, gülə-gülə cəhənnəmə get!

Qorxan gözə çöp düşər.
Qorxursan pişikdən, niyə çıxırsan deşikdən?
Göz gördüyündən qorxar.
Sərçədən qorxan darı əkməz!

YAXŞI – YAMAN

Yaman yeyənin olsun, yaman deyənin olmasın!
Yaman günün ömrü az olar.
Yaxşı at özünə qamçı vurdurmaz.
Yaxşı at yemini artırar, yaman at qamçısını!
Yaxşılıq et at dəryaya, balıq bilməsə, xaliq bilər.
Yaxşını yada vermə – hayıfdir, yamanı yada vermə – ayıbdır!
Pis olmasa yaxşının qədri bilinməz.
Pisliyi torpağa əkdilər, göyərmədi!

KƏDƏR – SEVİNC

At ölüb, itlərin bayramıdır.
Zurnaçı zorunu püfənə verər.
Oynamaq bilməz, “yerim dardır” – deyər.
Dumbul görər oynar, mehrab görər ağlar.
Odu söndürüb, külü ilə oynayır.
Gülmə qonşuna, gələr başına!
Ağlarsa anam ağlar, qalanı yalan ağlar.
Keçinin əcəli gələndə, buynuzunu çobanın çomağına sürtər.
Ölülər elə bilir ki, dirilər halva yeyir.
Haynan gələn, vaynan gedər!
Tısbağanı ya öldür, ya arxası üstə çevir!
Dəmiri nəm çürüdər, insanı qəm.

SƏBƏB – NƏTİCƏ

Ağ gün ağardar, qara gün qaraldar.
Ağa ağ deyiblər, qaraya qara.
Ağın adı var, qaranın dadı!
Qara günün ağ günü də var!
Qara məni basınca, mən qaranı basım.
Qaradan artıq rəng yoxdur!
Yaş da quru oduna yanar.
Mal yiyəsinə oxşar.
Yıxılana balta çalan çox olar.
İlan hər yerə əyri gedər, öz yuvasına düz!
Ac toyuq yuxuda darı görər!
Güc birlikdədir!
Gücünə bax, şələni bağla!
Od yanmasa tüstü çıxmaz.
Əyri otur, düz danış!
Sonrakı peşmançılıq fayda verməz!
Cəfa çəkməyən səfa görməz!
Gül tikansız olmaz.
Balıq başından iylənər.

ƏMƏL – QANUN

Artıq tamah daş yarar, daş qayıdar baş yarar!
Arxalı köpək qurd basar.
Acıqlı başda ağıl olmaz.
Yuxarı tüpürürəm – bığ, aşağı tüpürürəm – saqqal!
Yorğanına bax, ayağını uzat.
Səbirlə halva bişər, ey qora səndən.
Bəsləsən atlas olar tut yarpağından.
Qalan işə qar yağar!
Zərərin yarısından da qayıtmaq xeyirdir.
Qurunun oduna yaş da yanar.
Quru pəlçiq divara yapışmaz.
Ehtiyat igidin yaraşığdır.

İstədi qaşın düzəldə, vurdu gözün çıxartdı!
Beş gün yaraq, bir gün gərək!
Lay-lay başa düşürsən, niyə yatmırsan?!
Çox yaşayan çox bilməz, çox gəzən çox bilər.
Ağıl yaşda deyil, başdadır.
Toyuq qaz yerışı yerisə, öz yerişini də itirər.
Odu söndürüb, külü ilə oynayır.
Uman yerdən küsərlər.
Mal gedər bir yerə, güman gedər min yerə.
Gəzən ayağa daş dəyər.
Görünən kəndə nə bələdçi?!
Göz görməz, üz utanmaz.
İsti çörək təndirdən, minnəti yox pəndirdən!
Olan oldu, torba doldu!
Ortada yeyir, qıraqda gəzir.
Balığı nə vaxt tutsan təzədir.
Tək əldən səs çıxmaz.
Tutdu – qatıq, tutmadı – ayran!
Kor tutduğun buraxmaz.
Sirkə tünd olanda öz küpünü partladar.
Üstümü unlu görüb, adımlı dəyirmançı çağırma!
Haqq yandıran şamı söndürmək olmaz.

İNSAN

Adam ağzında söz, qazan altında köz.
Adamı başdan, ağacı yaşdan!
Adamın başına nə gəlsə dilindəndir.
Adamın yerə baxanı, suyun lal axanı!
Çox yemək adamı az yeməkdən də qoyar.
Divarı nəm yıxar, insanı qəm.
Heyvanın dişinə baxarlar, insanın işinə.
Başımı yarır, ətəyimə qoz tökür.
Pişik olmayan yerdə siçanlar baş qaldırar.
Kosa getdi saqqal gətirə, bıığı da qoydu gəldi!
Saqqal yox ikən bıığı var idi.

Az idi arıq-uruq, biri də gəldi dabanı cırıq.
Qarın başa bələdı.
Qarnım üçün deyil, qədrim üçündür.
Qaş düzəltdiyi yerdə, vurdu gözün çıxartdı.
Adın tut, qulağın bur.
Dil ağrıyan dişə deyər.
Dil var bal gətirər, dil var – bəla.
Dil yanılar düzünü deyər.
Dil yanılar ürəkdəkini deyər.
Dilini saxlayan, başını saxlar.
Lalın dilini anası bilər.
Diş yox ikən dodaq var idi.
Əl əli yuyar, əl də üzü.
Əldən qalan əlli il qalar.
Gözsüz öləndə badamgözlü deyərlər.
Gördüyündən göz kirayəsi istəyir.
Qorxan gözə çöp düşər.
Kor nə istər? – İki göz! Biri əyri, biri düz!
Hər saqqalı olana ağsaqqal deməzlər.
Ürək yanmasa gözdən yaş çıxmaz.
Keçi can hayında, qəssab piy axtarır.
Ağız torba deyil büzəsən.

YEMƏK – İÇMƏK

Yemək ilə doymayan, yalamaq ilə doymaz.
Yeyərsən qaz ətini, görərsən ləzzətini!
Almanı soy ye, armudu say ye!
Əkiblər yemişik, əkərik yeyərlər!
Malını yeməyən, malını yeyərlər.
Ortada yeyir, qıraqda gəzir.
Çox yemək adamı az yeməkdən də qoyar!
Ac qurd balasını yeyər.
Ac toyuq yuxusunda darı görər.
Haqq söz acı olar.

Aş daşanda kəfgir baha olar.
Harada aşdır, orada başdır.
Bal tutan barmaq yalar.
Doşab almışam, bal çıxıb.
Duz-çörək – düz-çörək!
Çörəyi ver çörəkçiyə, bir çörək də üstəlik.
Ət yeyən quş dimdiyindən bəlli olar.
Ət sümüksüz olmaz.
Ucuz ətin şorbası olmaz.
Çiy yumurta soyulmaz.
Un kəpəksiz olmaz.
Halva-halva deməklə ağız şirin olmaz.
Keçəl halva yeyər, puluna minnət!

EV – EŞİK

Ev bizim, sirr bizim.
Evdə bişməyib, qonşudan gəlməyib.
Evdə öz başını bağlaya bilmir, toyda gəlin başı bağlayır.
Evdəki hesab bayıra çıxmaz.
Evində yoxdur darı, oturub hamıdan yuxarı.
Yalançının evi yandı – heç kəs inanmadı!
Yalançını evinəcən qovarlar.
Qapı öz dabanı üstə dolanar.
Dəmir qapının taxta qapıya işi düşər.
Dam dirək üstə durar.
Tısbağa yeriyə bilmir, damını dalında gəzdirir.
Papaq başda yırtılar, başmaq ayaqda.
Papağı tülkü dərisindən, xəbəri yox gerisindən.
Sap üzülən yerdən qırılar.
Yırtıq tor ilə balıq tutmaq olmaz.
Kürkü yayda al, orağı qışda.
Palaza bürün, elnən sürün!
Qazan ağızı örtülü qaynar.
Qazan gillənib qapağını tapar.

Dərziyə köç dedilər, iynəsini yaxasına sancdı.
Kömür çuvalının tozu ağ çıxmaz.
Şam başından yanar.
Şam yanmasa başına pərvanə dolanmaz.

TƏSƏRRÜFAT

Araba qırılarda yol göstərən çox olar.
Arabanı at aparmaz, arpa aparar.
Arabanın qabaq çarxları hara gedərsə, dal çarxları da ora gedər.
Qayış nə bilir öküz nə çəkir?!
Dəyirman bildiyini eylər, çaq-çaq baş ağrıdar.
Dəyirməndə doğulan siçan göy gurultusundan qorxmaz.
Yəhər ata yük olmaz.
Saxla gönü, gələt günü!
Oduna gedənin baltası iti olar.
Örkən nə qədər uzun olsa, yenə də doğanaqdan keçəcək.
Örkən üstə darı sərmək olmaz.
Eşşəyə gücü çatmır, palanı döyür.
Şerti şumda kəs, xırmanda yabalaşmayasan!

XƏRC – QAZANC

Qazanc qudurub mayanı yedi.
İlxıçının qazancı havayı at minmək olar.
Alan alıb varlanıb, satan satıb aldanıb!
Almadığın heyvanın noxtasından yapışma.
Cavahir bazarında muncuq satılmaz.
Abbasını bəyənməyən beş şahı çıxardar.
Pulluya “bəli” deyərlər, pulsuza “dəli”.
Kasıb pul tapdı, qoymağa yer tapmadı.
Sən saydığını say, gör fələk nə sayır.
Sayanın quluyam, saymayanın ağası!
Bazar içində it qulağı kəsməzlər.
Örtülü bazar, dostluğu pozar.

Öküzü olana, borc gön verərlər.
Əmanətə xəyanət olmaz.
Malın mal olunca, bazarın bazar olsun.
Müftə sirkə baldan şirindir.
Nağdı qoyub, nisyənin dalınca düşmə!
Şər deməsən, xeyir gəlməz.

VARLI – YOXSUL

Varını verən utanmaz.
Dövlət başa bələdir.
Dövlətdə dəvə, övladda nəvə.
Kasıb öləndə molla xəstə olar.
Kasıbın toyunda gecə qısa olar.
Abdaldan paşa olmaz, taxtadan maşa.
Sən ağa, mən ağa, inəkləri kim sağa?!
Bəy dediyin nədir, bəyənmədiyən nədir?!
Bəy ilə bostan əkənin tağı çiyində bitər.
Bəyin əli cibindən çıxınca, kasıbın canı çıxar.
Boşdan bir çıxar, bərkdən iki!

MƏQAM – DÖVRAN

Hər aşığın bir dövranı var.
Vaxtı itirsən hədə, görərsən böyük zərər.
Vaxtsız banlayan xoruzun başını kəsərlər.
Vaxtsız qonaq kisəsindən yeyər.
Bir gül ilə bahar olmaz.
Yaxşı il baharından bəlli olar.
Yaz var, qış var, nə tələsik iş var!
Yaz dumanı bar gətirər, qış dumanı qar.
Yazda çalan qışda oynar.
Ölmə eşşəyim, yaz gələr, yonca bitər.
Yayda işlə, qışda dişlə.
Qışın qarı, yayın barı.

Gecə qara, cücə qara.
Axşamın xeyrindən gündüzün şəri yaxşıdır.
Hər gecənin bir gündüzü var.
Gündüz çıraq yandıran, axşam qaranlıqda qalar.
Yel aparən yelinki, yerdə qalan mənimki.
Yel əsəndə yellənir, yol görəndə yollanır.
Yel ilə gələn, sel ilə gedər.
Yelə tüpürən üzünə tüpürər.
Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük.
Yağmadı yağış, bitmədi qamış!
Gec eylər, güc eylər.
Gec gəldi, tez öyrəndi.

KAINAT

Dünya gör-götür dünyasıdır.
Dünya malı dünyada qalacaq.
Yer qulaqlı olar.
Yer yiyəsiz qalanda, donuz təpəyə çıxar.
Yersiz gəldi, yerli qaç!
Ah yerdə qalmaz!
Suyun lal axanı, adamın yerə baxanı.
Çağırılan yerə ar eləmə, çağırılmayan yeri dar eləmə!
Göydə toy var desələr, arvadlar nərdivan axtarar.
Göyə dirək yaramaz, dənizə qapaq!
Su axdığı yerdən bir də axar.
Su bir yerdə qalanda iylənər.
Su yaranıb axmağa, göz yaranıb baxmağa!
Su gərək quyunun dibindən çıxsın, quyuya su tökməklə sulu olmaz.
Suda boğulan saman çöpündən yapışar.
Keçəl suya getməz.
Çay yanında quyu qazımazlar!
Quyuya tüpürmə, vaxt olar suyunu içməli olarsan.
Arxa su gələnə qədər qurbağanın canı çıxar.
Dağ dağa qovuşmaz, insan insana qovuşar.
Qaya dağa arxalanar.

İt qaya kölgəsində yatar, deyər: – Öz kölgəmdir.
Dəniz tufansız olmaz.
Gün girən evə həkim girməz!
Meşə çaqqalsız olmaz!
Meşədə ağacın düzünü seçərlər.
Torpaq deyər: Öldür məni, dirildim səni.

MƏDƏN – HASİLAT

Qızıl açar dəmir qapıları açar.
Daş düşdüyü yerdə qalar.
Yetənə yetir, yetməyəyə daş atır.
Gözən ayağa daş dəyər.
Çirkaba daş atma, üstünə sıçrayar.
Dəmir dəmiri kəsər.
Dəmiri döyən dəmirçi olar.
Dəmiri isti-isti döyərlər.
Dəmiri kürədən dəmir çıxardar.
Zər qədrini zərgər bilər.
Mis ya sındı, ya cingildədi!

BİTKİLƏR

Ağac bar verəndə, başını aşağı dikər.
Ağac dibindən su içər.
Ağac əyildi – sındı, igid əyildi – öldü.
Ağacı qurd içindən yeyər.
Balta ağac kəsməzdi, sapı ağac olmasaydı!
Bar verən ağacı kəsməzlər.
Yıxılan ağaca balta çalan çox olar.
Bağ bağbansız olmaz, dəvə sarbansız!
Bağa bağ deməyiblər, bax deyiblər.
Bağ salan barın yeyər.
Bağa bax üzüm olsun, yeməyə üzün olsun.
Bağa baxarsan bağ olar, baxmazsan dağ olar.

Bağcı bağı ilə, qarpız tağı ilə!
Gül qönçədə qalmaz, söz qəlbədə!
Gül tikansız olmaz.
Gülün qədrini bülbül bilər.
Meyvəsiz ağaca daş atmazlar.
Quşdan qorxan darı əkməz!
Ot kökü üstə bitər.

HEYVANLAR

At almamış, noxta davası edir.
At var – ot yoxdur, ot var – at yoxdur!
At minənindir, qılınc bağlayanın!
At minicisinə görə kişnər.
Atlı ilə piyadanın yoldaşlığı tutmaz.
Özgə atına minən tez düşər.
Eşşəyə min, ata çatınca.
Eşşək anqırır tayını tapar.
Eşşək eşşəyə uzunqulaq dedi.
Eşşək nə bilir zəfəran nədir.
Eşşək olasan, çulun məxmər?!
Eşşəyə qızıl noxta taxsan yenə adı eşşəkdir!
Qoduq anasından qabaq gedər.
Qoduq böyüyər eşşək olar.
Dua oxumaqla donuz darıdan çıxmaz.
İt araba kölgəsində yatar, elə bilər öz kölgəsidir.
İt qorxduğu yerə hürər.
İt quduranda yiyəsini qapar.
İt də getdi, ip də getdi!
Tazıya tut deyir, dovşana qaç!
Pişik olmayanda siçanlar ova çıxar.
Sürü axsaqsız olmaz.
Sürüdən ayrılan qoyunu qurd yeyər.
Qoç döyüşünə qoç dözər.
Qoç igiddən qoç törər.
Qoç olmamış buynuz çıxardır.

Dəvə qulağından asılmaz.
Dəvə nə qədər arıq olsa, dərisi bir eşşəyə yükdür.
Dəvədən böyük fil var.
Dəvənin qanadı olsa, uçmamış dam qalmaz.
Dəvəçi ilə dost olanın, darvazası gen gərək!
Ayı meşədən küsüb, meşənin xəbəri yox.
Aslan qocalanda, başına çaqqallar yığılar.
Qurd adını dəyişər, xasiyyətini dəyişməz.
Sürüyə qurd gələndə, köpəyi yuxu tutar.
Qurddan qorxan qoyun saxlamaz.
Çaqqal var ki, baş kəsər, qurdun adı bədnamdır.
Tülkü tülkülüyünü sübut edincə, dərisi boğazından çıxar.
Meşə çaqqalsız olmaz.

QUŞLAR

Yeməmişən qaz ətini, nə bilirsən ləzzətini?!
Ördəkdən qaz yerişi tələb eləmək olmaz!
Toyuq bir su içər, bir yuxarı baxar!
Xoruz banlamasa səhər açılmaz?!
Xoruzun altında yumurta axtarır!
Xoruzun vəzifəsi banlamaqdır.
Cücəni payızda sayarlar!
Quş qanadı ilə, adam adı ilə!
Quş qanadından kirayə istəməz!
Alıcı quş dimdiyindən bilinər.
Qərib quşun yuvası olmaz.
Bayquş xarabalıq sevər.
Can verirsən boz sərçəyə ver, qaranquş gəldi-gedərdi!
Qarğadan gözəl quş istədilər, balasını göstərdi.
Qırqovul başını soxar kola, deyər heç kəs məni görmədi.
Tovuz quşunu tükünə görə kəsərlər.

Tapmacalar

TƏBİƏT VƏ TƏBİƏT HADİSƏLƏRİ

Ağ sandığım açıldı.
İçindən nur saçıldı.

(Sübh çağı)

Ayağı yoxdur qaçır,
Qanadı yoxdur uçur.

(Bulud)

Araba gedər izi yox,
Yanar, yanar, közü yox.

(Günəş)

Babamın bir çuxası var on iki cibi,
Cibin hər küncündə otuz düymə,
Hər düymənin bir üzü ağ, bir üzü qara.

(İl, ay, gün)

Bayırda dağdı,
Pambıqdan ağdı,
Evə gələr,
Suya dönər.

(Qar)

Basdırmışam iki toyuq,
Biri isti, biri soyuq.

(Yay, qış)

Bir qızıl öküzüm var,
Harda yatsa ot bitməz.

(Od)

Bir kişinin dörd evi var,
Biri yaşıldı, o biri al,
Biri sarıdı, o biri çal.
(Fəsilələr)

Bir sinidə iki toyuq,
Biri isti, biri soyuq.
(Ay, Günəş)

Bir tabaq almaz,
Sabaha qalmaz.
(Ulduz)

Buxarı ha buxarı,
Buxarıdan yuxarı,
Ordan bir oğlan çıxdı,
Çiyini qara çuxalı.
(Tüstü)

Qəndə bənzər dadı yox,
Göydə gəzər qanadı yox.
(Qar)

Dağlarda qar əridi,
Ayaq tutub yeridi,
Dərə görüb bağırıldı,
Dərya görüb kiridi.
(Çay)

Əl ilə tutmaq olmaz,
Göz ilə görmək olmaz.
(Külək)

Yaxşıca gözəldi hamıya baxar,
Üzünə baxanı yandırar, yaxar.
(Günəş)

Göydə gəzər qalaq-qalaq,
Gah tutqundur, gah rəngi ağ.
(Bulud)

Göydən bir ağac düşdü.
Barsız, budaqsız.
Onu bir quş yaladı,
Dilsiz, dodaqsız.
(Qar, Günəş)

O nədi ki, işığı var, istisi yox.
(Ay)

O nədi ki, özü var, kölgəsi yox.
(Su)

Odda yanmaz,
Suda batmaz.
(Buz)

Üçü bizə yağdı,
Üçü cənnət bağıdı,
Üçü yığıb gətirir,
Üçü vurub dağdır.
(Fəsilələr)

NƏBATAT ALƏMİ (BİTKİLƏR, AĞACLAR, BAĞ, BOSTAN MƏHSULLARI)

Ağacın tutmaq olmaz,
Ətrindən doymaq olmaz.
(Qızılgül)

Bir sürü atlar,
Çəməndə otlar,
Vaxtı gələndə,
Dərisi çatlar.
(Pambıq)

Özü ala,
Yeri tala,
Para-para,
Qəlbi qara.

(Lalə)

Yağış yağanda,
Çimər, yuyunar.
Yazda geyinər,
Qışda soyunar.

(Ağac)

Bostanda var bir arvad,
Paltar geyib qatbaqat.

(Kələm)

Dağdan atsan əzilməz,
Bir yumruğa dözəmməz.

(Soğan)

Yaşıl tağım var,
Al otağım var.
Göy paltarım da
Boz qurşağım var.

(Qarpız)

Yer altında sarı biz.

(Kök)

Ləyəndə, ay ləyəndə,
Gül boynunu əyəndə,
Yeyilər kal vaxtında,
Yemək olmaz dəyəndə.

(Xiyar)

Ağac başında sarı yumaq
Üstünə səpilib ağ sumaq.

(Heyva)

Altı dəri, üstü dəri,
İçində bir ovuc darı.
(Əncir)

Bir balaca boyu var,
Qırmızıdan donu var.
(Zoğal)

Bir dağarcıq unum var,
İçində bir vərdənə.
(İydə)

Bir təndirim var iki çörək tutur.
(Qoz)

O yanı taxta,
Bu yanı taxta,
Yumru bəy otaqda.
(Fındıq)

Balacayam, sarıyam,
Deməyin ki, darıyam.
Sizə çörək oluram,
Zəmilərin bariyam.
(Buğda)

Bir damım var
Tək dirəkli.
(Göbələk)

Qat-qat qalası,
Qan piyalası,
Uçdu anası,
Qaldı balası.
(Buğda və saman)

Gün çıxar, gülər.
Axşam mürgülər.
(Günəbaxan)

Min bir oğul, bir ata
Hamısı minib bir ata.
(Qarğıdalı)

HEYVANLAR (QUŞLAR, HƏŞƏRATLAR)

Ovun alsan mırıldar,
Sığallasan xoruldar.
(Pişik)

Ağzın açar,
Zəhər saçar,
Hamı görüb,
Geri qaçar.
(İlan)

Altı bulaq içərlər,
Üstü zəmi biçərlər.
(Qoyun)

Altı taxta, üstü taxta,
Oturub bir otaqda,
Qoyun deyil, ot otlayır,
Toyuq deyil, yumurtlayır.
(Tısbağa)

Gözü bənzər ceyrana,
Xidmət edər insana.
Adam çıxsa üstünə,
Baş əyməz heç sultana.
(At)

Qanadı var uça bilməz,
Quru yerdə qaça bilməz.
(Balıq)

Yatanda yumru yatar,
Ətinə dərman qatar,
Kim istəsə tutmağa,
Tikanı ələ batar.

(Kirpi)

O nədir ki, səssiz göldə it hürər.

(Qurbağa)

Bağda uçar səhər-səhər,
Verər bizə yazdan xəbər.

(Qaranquş)

Qara qatır,
Bədlük satır,
Gecə gəzir,
Gündüz yatır.

(Bayquş)

Gündüz yatar yuvada,
Gecə gəzər obada.

(Yarasa)

Bir quşum var alaca,
Uçar qonar ağaca,
Ağacda bir ev tikər
Nə qapı qoyar, nə baca.

(Baramaqurdu)

Qanadlıdır, quş deyil,
Buynuzludur, qoç deyil.

(Kəpənək)

Qanadı var uçmağa,
İynəsi var sancmağa.
Sevir işi, zəhməti,
Odur ki, var hörməti.

(Arı)

Dağda, qayada gəzər,
Quyruğunda var zəhər.
(Əqrəb)

Yazda yığır yeməyini,
Çox sevir öz əməyini,
Yeyib yatar baharadək,
Nədir adı tapın görək.
(Qarışqa)

HEYVANDARLIQ MƏHSULLARI VƏ HEYVANLARLA ƏLAQƏDAR NƏSNƏLƏR

Ağ dəryanın suyun qızıdır,
Üzü tamam ağca bezdir.
(Südün qaymağı)

Aşığın qan ayağı,
Qan əli, qan ayağı,
Aşıq bir şey görübdür,
Üç başı, on ayağı.
(Sağıcı, inək və buzov)

Bir zəmim var, ildə iki dəfə biçilir.
(Qoyun yunu)

Bir ağ otağım var,
İçinə yol yox.
(Yumurta)

Qar kimi ağdı,
Su kimi axdı.
(Süd)

Dostum mənə nar göndərdi,
Yox demədi, var göndərdi,

Çalınmamış süd-qatıqdan,
Çalxanmamış yağ göndərdi.
(Qoyun quyruğu)

Mən aşiqəm düz bağlar,
Əyri çəkər, düz bağlar,
Aşiq bir hikmət görüb,
Od içində buz bağlar.
(Qaymaq)

O nədir ki,
Atdan hündür,
İtdən alçaq.
(Yəhər)

İNSAN VƏ ONUN BƏDƏN ÜZVLƏRİ

Ala qapı, zəncir sapı,
Beş budağı, bir yarpağı.
(Əl)

Altı mərmər,
Üstü mərmər,
İçində bir
Bülbül oynar.
(Dil)

Altı çəpər, üstü çəpər,
İçində qara quş səkər.
(Qara göz)

Biz idik, biz-biz idik,
Otuz iki qız idik.
Gah əzildik, üzüldük,
Bir taxçaya düzüldük.
(İnsan dişləri)

Başa yapışıq
Bir sapsız qaşığı.
(Qulaq)

Bir qutum var özü açılır, özü yumulur.
(Ürək)

Bir güzgüm var qapaqlı,
Dörd qırağı saçaqlı.
(Göz)

Bir təndirim var içi bir çörək tutur.
(Ağız və dil)

Əzəl vardı yeyərdik,
Yeməsəydik ölərdik,
İndi də var yemirik,
Yeməsək də ölmürük.
(Ana südü)

Əzəli dörd ayaqlı,
Sonra iki ayaqlı,
Aylar keçir, il keçir,
Dolanır üç ayaqlı.
(Körpə, cavan, qoca)

Tərəzidə çəkilməz,
Bazarlarda satılmaz,
Baldan şirin dadı var,
Yemək olmaz canı var.
(Uşaq)

GEYİM VƏ BƏZƏK ƏŞYALARI

Ağzını aşağı elərəm dolar,
Yuxarı elərəm boşalar.
(Papaq)

Balaca məzar,
Dünyanı gəzər.
(Ayaqqabı)

Əl ilə yapılar,
Qulağa taxılar.
(Sırğa)

Ətdən şiş,
Gümüşdən kabab.
(Üzük)

İki kürküm var,
On qardaşa çatar,
Bunu kim tapar?
(Əlcək)

Sarı-sarı sarmağım,
Sarı gözə barmağım.
(Qızıl üzük)

Gündüzlər dolanar,
Gecələr ağzı açıq yatar.
(Başmaq)

Özü bir zərrə misri,
Hamı onun əsiri.
(Qızıl)

MƏİŞƏT VƏ TƏSƏRRÜFAT VASİTƏLƏRİ

Bizdə bir kişi var,
Hər gələnə əl verir.
(Qapının dəstəyi)

Nə evdədi, nə çöldə
Nə göydədi, nə yerdə.
(Pəncərə)

Hay gedər, huy gedər,
Bircə qarış yol gedər.
(Qarı)

Ağzı var, dili yox,
Qarnı var, beli yox,
O necə əkinçidir
Toxum səpir, əli yox.
(Toxumsəpən maşın)

Bizim evdə bir kişi var,
Təpəsində dörd dişi var.
(Yaba)

Bir atım var dərində,
Bağlamışam sərində,
Gecə-gündüz yol gedər,
Yerindədir yerində.
(Dəyirman)

Ağa babanı,
Gəzər obanı,
Altı qıçı var,
İki dabanı.
(Tərəzi)

Aləmi bəzər,
Özü lüt gəzər.
(İynə)

Altı haça,
Üstü haça.
İki üzük,
İki qılça.
(Qayçı)

Alçaq damdan qar yağar.
Qırağı taxta divar.
(Ələk)

Başına kələm bağlayar,
Ürəyi vərəm bağlayar.
Oğul-uşağını yığıb,
Dəsmal alıb ağlayar.

(Samovar)

Bir balaca sandıqca,
İçi dolu ağ mıxça.

(Kibrit qutusu)

Qara köpək qapıda yatar,
Qolu əyilər, belinə batar,
Nə hürər, nə də ki tutar.

(Qıfıl)

Ələk boyda üzü var,
Yüz əllicə gözü var.
Ağzı yuxarı baxar,
Altından yağış yağar.

(Aşsüzən)

Ət dirəyin başında
Dəmir deşikli papaq.

(Üskük)

Meşədə, ha meşədə,
Beş qardaş var meşədə,
Beşi də bir peşədə.

(Corab toxuyan millər)

Gözü dəmirdən,
Quyruğu kəndirdən.

(İynə)

Uzun qız oba gəzər,
Xamırnan özün bəzər.

(Oxlov)

SİLAHLAR

Altı taxta, üstü taxta
Ortasında dəmir balta.
(Qılınc)

Taxta, dəmir,
Gah əyilir,
Gah düzəlir.
(Bıçaq)

XÖRƏKLƏR, YEYİNTİ MƏHSULLARI

Qaşıqda oturub, ayaqlarını sallayıb.
(Əriştə)

Atılıb düşər,
Susuz bişər,
Qırmızı düşər.
(Qovurğa)

Mən aşiqəm kömürdən,
Xəbər alın əmirdən.
Bu gün bir nübar yedim,
Budaqları dəmirdən.
(Kabab)

Tap-tapmaca,
Gül yapmaca,
Deşiklədim
Atdım saca.
(Fəsəli)

Çıxar tavaya,
Çığırar havaya.
(Cızbız)

Deyə bilməz sözünü
Tez yandırar gözünü.
(Qovurğa)

MUSİQİ ALƏTLƏRİ

Ağac için oyaram,
Düz ağzıma qoyaram.
(Zurna)

Qarğı qamış,
Ağıza yapış,
Üstü deşik,
Gerisi beşik.
(Tütək)

Qoz ağacın oyarlar,
Üstünə tel qoyarlar,
Vaxtsiz durub ağlasa
Qulağını burarlar.
(Kamança)

Yumru təkər,
Əllərdə gəzər.
(Qaval)

O nədi ki, yetmiş iki dil bilir.
(Saz)

Tut ağacı, üzü pərdə,
Barmaq gəzər pərdə-pərdə,
Gah dərinə, gah zərinə,
Ağlar ahu-zar dilində.
(Tar)

Üzük aldım qaşı yox,
Təpə gördüm daşı yox.

O nədir ki, ağlayır,
Gözlərinin yaşı yox.
(Kamança)

Hürü-hürünü dindirər,
Hürü pərinə dindirər.
Bizim evdə üç dilsiz var,
Bir-birini dindirər.
(Kamança, qaval, tar)

ELM VƏ TEXNİKA

Ağ yerdə qara toxum
Qamış ilə əkilər, ağız ilə dərilər.
(Yazı)

İki qapağı,
Mın yarpağı.
(Kitab)

Əlim ilə əkərəm,
Dilim ilə biçərəm.
(Yazı)

Əllərdə yerişər,
Buraxsan dayanar.
(Qələm)

O nədir nəfəssizdi,
Bülbüldü qəfəssizdi.
Uçanda quş tək uçar,
Canı yox nəfəssizdi.
(Təyyarə)

Özü qara, sözü ağ.
(Yazı lövhəsi, tabaşir)

Suda gəzər canı yox,
Boğazlasan qanı yox.
Suya atsan o batmaz,
Quruda yatsa qalxmaz.

(Qayıq)

 c ata minib,  z  piyada gedir.

(Qələm)

X rcl m s n azalar,
X rcl s n  oxalar.

(Elm)

Sinamalar

TALE, GÜN, GÜZƏRAN

Ayaq-əl dırnaqları bir vaxtda kəsilsə toyla yas qovuşar.

Ayağın altı qaşinsa yol gedərsən.

Asılıqanda arvad – kişi paltarları bir-biri üstə asılsa sahibləri şərə düşər.

Axşam-şər vaxtı evi süpürməzlər. Süpürəndə də “toy evi süpürürəm” deməli, zibili küncə yığıb saxlamalı, sabah atmalısən, yoxsa evin bərəkəti qaçar.

Bağ-bostanda payaya quru it, ya da at kəlləsi keçirsən məhsula göz dəyməz.

Bir kimsəyə yaylıq bağışlasan araya ayrılıq düşər.

Bir yerdə toplaşmış ilan görsən, deyərlər altlarında xəzinə var.

Bir iş görəndə yanındakı asqırsa, işi saxlayıb onun küreyi arxasına astaca vurmalı, “sağlam olasan”, “şükür olsun” söyləməlisən. Elə ölü-dən danışılarda da asqırılsa belə etməlisən, yoxsa uğursuzluq baş verər.

Boynu çökək adam deyirlər xain olar.

Burnunun ucu gicişən kimsə uğursuz xəbər eşidər.

Vaxtsız banlayan xoruzun başın kəsməsən bədbəxtlik baş verər.

Qapı iti ulasa bədbəxtlik üz verər. İti azdırsan bəla sovuşar.

Qarıda sağsağan qırıldasa evdəkilər şad xəbər eşidər.

Qarşına dovşan çıxsə işin gətirməz.

Qaşın üstü qaşinsa kimsə səni sevindirər.

Qəbrə barmaq uzatsan, deyərlər ölü səni də yanına çəkər. Əgər bilmədən belə edibsənsə, qəbrə sarı uzatdığın barmağın dişlərin arasına alıb sonra sağ ayağının altına qoymalısən ki, bəla sovuşsun.

Qışda ilan görün arzusuna qovuşar.

Qulağın cingildəsə kimsə sənin haqqında danışır. Həm də sağ qulağın cingildəsə xeyrinə, sol olsa zərərinə danışirlər.

Qurbanlığın sümüklərini itə atsan, qurban qəbul olunmaz.

Dənizdə tufan qopsa, deyərlər kimsə batıb, ya da ki, cadu atıblar. Su mürdarlıq götürmədiyindən belə tufandır.

Dilini dişləsən ət yeyərsən.

Dilinə pay çıxsa kiminsə payını yemisən.

Dırnaqda olan ləkələr belə yozulur: baş barmaqda – xoşbəxtlik, şəhadət barmaqda – bədbəxtlik, orta barmaqda – yol getmək, nişan barmaqda – təzə paltar geymək, çeçələ barmaqda – məhəbbət.

Evdə çox siçan görünsə, deyərlər il qıtlıq olar.

Evin sahibi həyətdə söyüd əksə ya özünə, ya da arvadına uğursuzluq üz verər.

Evdəkilərin ayaqqabılarını saysan bədbəxtlik olar.

Evin tavanının küncələri tor bağlasa, o ev tez-tez borca düşər.

Əgər mıx, nal tapan onları evdə saxlasa uğuru xeyirli olar.

Əlləri qoynunda durmaq kədər, qəm gətirər.

Əl-üzünü yumadan mal-heyvana yem versən, onlar arıqlar, südləri azalar.

İki arvad arasından keçən kişinin öz arvadı yanında sözü ötməz.

İlin axır çərşənbəsində eşidilən söz düz çıxar.

İt ot yesə, deyərlər məhsul bol olar.

Yolda qarşına ilan çıxsa yolunu dəyişməlisən, yoxsa uğursuzluğa düşərsən.

Yolda tiyəsi sənə tərəf düşmüş ağzı açıq bıçaq tapsan dava-dalaşa düşərsən. Bıçağı götürüb tiyəsini qatlamalı, bir-iki addım gəldiyin tərəfə getməli, sonra qayıdıb yoluna davam etməlisən. Onda şər iş səndən uzaq düşər.

Kandarda əyləşsən böhtana düşərsən.

Kişi köynəyini tərs geysə dava-dalaşa düşər.

Kişi bilmədən düymələrini taydəyişik düymələsə qazancı artar.

Kirpikdən üzə tük düşəndə yanındakı adam bunu ona xəbər verir. O, ürəyində niyyət tutub sağ əlini üzünə tərəf aparır. Əgər əlini düz kirpik üstə aparsa, deməli niyyəti gerçək olar. O, götürdüyü tükü yaxasından içəri salır.

Gecə süfrəni çırsan evin bərəkəti qaçar.

Gözü yol çəkən kimsə şad xəbər eşidər.

Günəş batandan sonra evdən nəsə versən evin bərəkəti gedər.

Ovçu ilk ovundan nə qədər çox pay versə, sonralar ovu bir o qədər uğurlu olar.

Ovçunun qarşısına dovşan çıxarsa, ovu uğursuz keçər.

Ovçunun ovu omba dursa o, ovçuluqdan əl çəkməlidir, yoxsa bədbəxtliyə düşər.

Ovçu meyit aparanlara rast gəlsə geri qayıtmalıdır, yoxsa ovu uğurlu olmaz.

Ocaqda odun çartıltı ilə ətrafa qığılcım saçsa, deməli buradakılardan biri haqqında kimsə pis danışır.

Özgənin evində dırnaq kəssən o evdə bədbəxtlik olar.

Paltarın söküyü, ya da düyməsi əyində tikilərsə, bu işi görəndə ağzına bir qırıq sap almalıdır, yoxsa şərə, böhtana düşər.

Səfərə gedənin arxasınca daş atsan o, geri qayıtmaz.

Səfərə gedənin arxasınca ev süpürsən işi bəd olar.

Səfərə gedənin arxasınca su səpsən işi uğurlu olar, sağ-salamat qayıdıb gələr.

Sınıq qabda xörək yesən şərə düşərsən.

Söyləmək istədiyin sözü səndən qabaq kimsə desə, deməli o, səndən çox yaşayacaq.

Südəmər uşağı olan qadını ilan sancmaz.

Süfrəyə duz dağılsa dava-dalaş olar. Odur ki, dağılmış duzun üstünə şirin nəşə qoyulur ki, şər-cür sovuşsun.

Süfrə yığıdırılmamış qalxsan onda evin bərəkəti qaçar. Tikən əlindən düşsə, deyərlər ki, sevinərsən. Onu götürüb sağ tərəfində oturana verməlisən, özün yesən sevincin əldən gedər.

Toyuğu yumurta üstə oturdanda əlin üstə kişi gəlsə cücələr beçə, arvad gəlsə fərə olar.

Toxumluğa haram qatsan bitməz.

Tutun altında kabab bişirsən ağac quruyar.

Tüfəngin üstündən kimsə keçsə, o, çilləyə düşər, düz vurmaz.

Uşaq ələyi diyirlətsə ev bərəkətsiz olar.

Ürəyi düz adam sözü üstə gəlib çıxar.

SƏHHƏT

Aya çox baxanın yuxusu qaçar.

Baş ağrısında qaynadılmış kəklikotu suyunda yusan ağrı sovuşar.

Bir kimsənin başına dolanan xəstələnər.

Boğazında zobu olan kimsə boynunda kəhrəba boyunbağı gəzdirsə zob əriyib yox olar.

Böyüməyən, boyu balaca qalan uşağı kəsilməmiş ağacın üstündən üç kərə o tərəf-bu tərəfə atdandırsan böyüyər.

Qaranquş yuvasını uçuranın üzü çillənər.
Qarnı işləyəne quru nar qabığını qaynadıb suyunu içirsən sağalar.
Qarnı işləyəne doşablı quymaq yedirtsən sağalar.
Qız başına oğlan papağı qoysa saçı tökülər.
Qızarmış gözə təzədəm çay töksən qızartı çəkilər.
Qurd dərisinə salınanın qabırğa ağrısı kəsilər.
Dəmröv təzə-təzə olanda üstünə tüpürsən keçər.
Doşanın sümüyünü yandırıb külünü ağrıyan diş üstə qoysan ağrı kəsilər.

Doşanın ödünü əzib qanı ilə qarışdıraraq sulanan gözə çəksən göz sağalar.

İlk kərə qurbağa qurultusunu eşidən kimsə həmin anda bir sapı düyünləyib xəstəyə versə və xəstə o düyünü açsa sağalar.

Yanında dəvə yunu gəzdirənə göz dəyməz.

Yatmış uşağı öpsən xəstələnər.

Yüyürüyü boş yırgalasan uşağın qulaqları ağrıyar.

Kəndə çiçək düşəndə evlərin qapısına qırmızı parça bağlasan çiçək sovuşub gedər.

Kəsilmiş dırnaqları bir yerə toplamayıb dağdan kimsə huşsuz olar.

Kəsilmiş saçı tapdayanın başı ağrıyar.

Körpəyə tez-tez balıq yedirtsən gec dil açar.

Körpənin boynundan öpsən hirsli, küsəyən olar.

Körpəni şər qovuşan vaxt evdən çıxaranda yanına pambıq, qənd, kömür qoysan xəstələnəz.

Gec danışan uşağa alaqarğa əti yedirtsən danışar.

Gec dil açan uşağa göyərçin yumurtası yedirtsən tezliklə danışar.

Leyləyin yuvasını dağdan xəstəlik tapar.

Oda, suya tüpürən, onları murdarlayan tez-tez xəstələnər.

Özü ilə ilan qabığı gəzdirəni ilan sancmaz.

Öskürənə heyva tumu yedirtsən öskürək kəsilər.

Paltarına heyva çubuğunun kəsilib deşilmiş bir parçası bənd edilmiş uşağa göz dəyməz.

Pambığı ananın döş südündə isladıb ağrıyan göz üstə qoysan ağrı kəsilər.

Sarılığı olana bu xəstəliyi keçirmiş kimsə qəfildən bir şillə vursa xəstəlik sovuşar.

Sarılıq tutanı ilk dəfə görəni kimsə çeçələ barmağını çərtib qanıdan onun yanaqlarına sürtmə xəstəlik sovuşar.

Uzanmış uşağın üstündən keçsən boyu balaca qalar.
Uzanmış kimsənin üstündən keçsən səndəki xəstəlik ona adlayar.
Uşaq ağlağan olsa onu yeddi yol ayrıcında çimizdirsən sakitləşər.
Uşaq güzgüyə baxsa gecə narahat yatar.
Uşaq xəstələyəndə kömür parçası götürüb bulaqdan gətirilmiş suya salınır, kömür suda batsa, deməli uşaq gözə gəlib. Həmin suda uşağı çimizdirsən tezliklə sağalar.
Uşağı gecə başından yuxarı qaldırsan narahat yatar.
Uşağı süpürgə ilə vursan tez-tez xəstələner.
Uşağın sağ çiyinə gözmuncuğu tiksən ona göz dəyməz.
Uşağın ilk baş tükü saxlanmazsa, tez-tez başı ağrıyar.
Uşağın papağını əlində fırlatsan başı ağrıyar.
Xəstə olan evdə qonşuya soğan, sarımsaq aparsan xəstəlik sovuşar.
Xoruldayan üçün muşqursan xorultusu kəsilər.

YUXU

Yuxuda ayaqqabı görsən bəd xəbər eşidərsən.
Yuxuda balıq görsən il bolluq olar.
Yuxuda saç uzatmaq uğursuzluq əlamətidir.
Yuxuda görsən çimirsən, deməli işlərin düz gedəcək.
Yuxuda od yandırmaq xoş işlərin olacağına işarədir.
Yuxuda ev süpürmək sevinc gətirməz.
Yuxuda toy görmək yas, yas görmək toy deməkdir.
Yuxuda işıq söndürsən bədbəxtlik olar.
Yuxuda dişin düşsə özünə, yaxın adamlarına bədbəxtlik üz verər.
Yuxuda güllə atsan dava-dalaşa düşərsən.
Yuxuda duz alsan bolluğa qovuşarsan.
Yuxuda tənbəki görmək bəd xəbərə işarədir.
Yuxuda ət alsan nahaq şərə düşərsən.
Yuxuda səni öpən kimsə xəstələner.
Yuxuda gülən kimsə bəd xəbər eşidər.
Yuxuda arabaya minsən uğursuzluğa düşərsən.
Yuxuda sənə it hürsə pis hadisə ilə üzleşərsən.
Yuxuda su görsən xoşbəxtliyə qovuşarsan.
Yuxuda boylu bıçaq görsə oğlan, alma görsə qız doğar.

Yuxunu suya danışsan təsirdən düşər.
Yuxuda qızıl-gümüş görən qız tezliklə nişanlanır.
Yuxuda örkən, sicim görənin işləri uzanar.
Yuxuda çay, bulaq görənin işləri uğurlu olar.
Yuxuda qarğa görən bəd xəbər eşidər.
Yuxuda uzunboğaz çəkmə görən bəd xəbər arxasınca uzaq yol
getməli olar.
Yuxuda göyərçin görən qıza tezliklə elçi gələr.
Yuxuda yaraşlıq, bərli-bəzəkli ev görən qonaq gedər.
Yuxuda durna görmək ayrılıq nişanəsidir.
Yuxuda güzgü görənin işi uğurlu olar.
Yuxuda at görən arzusuna qovuşar.
Yuxusunu pis görən ayılıb yastığını o biri üzü üstə çevirsə, yuxu
sınar.

QONAQ

Başdan bir tük ayrılıb altına düşsə deyərlər qonaq gələr.
Qənd parçası böyrü üstə düşsə arzuolunan qonaq gələr.
Qonağın ayaqqabılarını bayıra sarı çevirsən qonaq tezliklə çıxıb
gedər.
Qonağın ayaqqabılarına duz səpilsə o, tezliklə çıxıb gedər.
Yemək zamanı əldən bıçaq düşsə kişi, qaşiq, çəngəl düşsə qadın
qonaq gələr.
Yoğurularkən xamır addanarsa qonaq gələr.
Kirpik yük götürsə əlidolu qonaq gələr.
Pişik üzü qarıya sarı durub üz-gözünü tumarlasa qonaq gələr.
Süfrə üstə tikən əlindən düşsə evə qonaq gələr.
Stəkan-nəlbəki, qab-qacaq süfrədə sıra ilə düzülse qonaq gələr.
Stəkana süzülmiş çayın içində çay puçalının ləçəyi olsa qadın,
özəyi olsa kişi qonağı gələr.
Uşaq əyilib iki ayağının arasından baxsa qonaq gələr.
Xoruz evin kandarında banlasa qonaq gələr.
Çörək tikəsi üzü-üstə düşərsə qonaq gələr, arxası üstə düşərsə
evdəki qonaq çıxıb gedər.

SOY, NƏSİL

Boylu bayram günləri paltar-parça kəssə doğacağı uşaq naqis olar.

Boylu yatarkən üstündən keçsən doğacağı uşaq axsaq olar.

Boylu yuxuda qızıl üzük görse qızı olar.

Boylu yerikləyəndə balıq yesə uşağı gec dil açar.

Boylu tez-tez güzgüyə baxsa göyçək qızı olar.

Boylunu çağırısan durub gələndə əvvəl sağ ayağını qabağa atsa oğlan, sol ayağını atsa qız doğar.

Boylunun uşağı kimin üzünə tərپənsə, o kimsəyə oxşayar, onun xasiyyətində olar.

Boylu olan evə dovşan gətirsən doğulacaq uşaq mırıq olar.

Boylu qara-qışqırıq salsa, deyingən olsa qız, sakit, həlim xasiyyətli olsa oğlan doğar.

Boylu çox, rahat yatarsa oğlan, az, narahat yatarsa qız doğar.

Boylunun qarnı aşağı sallanıb yastı olarsa qızı, yuxarı dartinib sivri olarsa oğlu olar.

Boylu gün-gündən gözəlləşərsə, oğlan, kifirləşərsə qız doğar.

Boyluluq çağında qadının dodaqları qalınlaşarsa qızı, qaydasında qalarsa oğlu olar.

Boyluluq bilincə qadının başına xəlvət bir çimdik duz atılar və göz qoyular, o, əlini başına sarı apararsa oğlan, ayağına sarı apararsa qız doğar.

Boyluluğun səkkizinci ayında qadının döşünə süd gələr. Bu süd əvvəlcə sağ döşə gəlsə oğlan, sol döşə gəlsə qız olar.

Boyluluğunu duyan qadın ilk kərə Günəşə baxsa qız, Aya baxsa oğlan doğar.

Balığın başında bir fal sümüyü var. Boylu üçün niyyət tutub onu oturduğun yerdə sağ çiyindən arxaya atırsan. Sümük arxası üstə düşsə boylu qız, üzü üstə düşsə oğlan doğar.

Qadın doğan zaman iki daş götürüb başı üstə bir-birinə vursan o, rahat doğar.

Qadın yerikləyəndə istədiyini tapıb yesə uşağı göyçək olar. Yeməsə kifir, hətta naqis olar.

Qoyun kəlləsi bişirildikdə cəhənglərini dartıb ayırırlar. Cəhəng sümüyü ətli çıxarsa niyyəti tutulan boylu qız, ətsiz çıxarsa oğlan doğar.

Doğmayan qadına başqa qadının südünü içirsən uşağı olar.
Təzə doğmuş qadının yanına əliboş getsən umsunub süddən kəsilər.
Uşaq diş çıxaranda hədik bişirilir və süfrəyə bıçaqla daraq qoyulur.
Uşaq bıçağa əl uzatsa növbəti uşaq oğlan, darağa əl uzatsa qız olar.
Uşağın kəsilməmiş göbəyini bir çöpə keçirib qarının üstündən assan
o böyüyəndə evdar, qazanc gətirən olar.
Uşağın qırxı çıxana qədər evə kənar kimsə gəlsə, uşağı bayıra
çıxarıb onu içəri buraxarlar, yoxsa uşaq çilləyə düşər.

HAVA

Ağacların yarpaqları saralandan sonra gec tökülməyə başlasa,
deməli, qış mülayim keçəcək.
Ağ buludlar küləyin əksinə olan istiqamətdə axsa, deməli yağış
yağacaq.
Ay halələnsə, deməli sabah hava çiskinli, dumanlı olacaq.
Anası, özü və qızı dul qalmış evin ocaq daşını suya salsan, deməli
yağış yağar.
Arılar pətəyin dövrəsində uçub şirə toplamağa getmirlərsə,
deməli yağış yağacaq.
Axşamüstü topa-topa bulud keçsə, deməli sabah hava aydın və
mülayim olacaq.
Bacalardan tüstü düz qalxmayıb ətrafa yayılırsa, deməli yağış ya-
ğacaq.
Buludlar sürətlə axsa yağış yağar.
Qaranquşlar alçaqdan uçsalar yağış yağar.
Qaranquşlar çayın üstü ilə uçsalar, deməli hava aydın olacaq.
Qarısqalar yuvaları ağzında torpaq topası düzəltmələr, deməli qışda
qar çox yağar.
Qışda qarğalar yol üstə qonsalar, deməli havalar istiləşəcək.
Quraqlıqda eşşəyi çaya salıb islətsən yağış yağar.
Qurbağalar qara rəngə çalsalar yağış yağar,
Quşlar yuvalarını ağacların Günəşə sarı tərəflərində qursalar, deməli
yay sərin keçər.
Deyirlər, dəvə oynasa qar yağar.
Evin ilk uşağı yeddi dolu dənəsin dişləsə dolu kəsər.

İt ağnayanda yağış yağar.

Yağış çox yağanda bir qaba tutub buxarlanıb qurtaranadək qaynatsan yağış kəsilər.

Yayda ağaclarda sarı yarpaqlar görünsə, deməli qış sərt keçər.

Gecə sağ qulağın qaşınsa səhər hava aydın, günəşli olar.

Günəş çıxanda üfük qırmızı olarsa, xoş hava gözləmə.

Günəşli gündə yağış yağmağa başlasa, deyərlər canavar balalayır.

Mal-qara az su içsə, deməli yağış yağacaq.

Mal-qara bir yerə yığışib otlamasa, deməli tezliklə yağış yağacaq.

Ördəklər başlarını qanadları altına salıb səssiz-səmirsiz dursalar, deməli hava nəmişkən, soyuq olacaq.

Paltar yuyulanda külək əssə, deyərlər ər arvadını sevmir.

Pişik belini alova sarı çevirsə, deməli qış bərk soyuq keçər.

Sakit havalarda ağaclardan quru budaqlar qopub düşsə, deməli yağış yağar.

Sübh çağı buludlar Günəş çıxan tərəfə axsa, deməli yağış yağacaq.

Torağayın tez görünməsi yazın mülayim keçəcəyinə işarədir.

Xoruzlar ağız-ağıza verib banlasalar, deməli yağış yağacaq.

Qaravəllilər

HADI, HUDU, KOR OĞLU KOSA, BİR DƏ MƏN

Hadıydı, Huduydu, Kor oğlu Kosa idi, bir də mən. Ova çıxmışdıq. Qabağımızdan bir dovşan qaçırdı.

Hadıya dedim:

– Tüfəngin var?

Huduya dedim:

– Tüfəngin var?

Kor oğlu Kosaya dedim:

– Tüfəngin var?

Heç kimin tüfəngi olmadı. Özüm çaxmağiyox tüfəngi çiynimdən aşırıdım. Hadıya dedim:

– Ata bilərsən?

Huduya dedim:

– Ata bilərsən?

Kor oğlu Kosaya dedim:

– Ata bilərsən?

Heç biri ata bilmədi. Özüm çaxmağiyox tüfənglə dovşanı yerə sərdim. Hadıya dedim:

– Dovşanı soy!

Huduya dedim:

– Dovşanı soy!

Kor oğlu Kosaya dedim:

– Dovşanı soy!

Heç biri soymadı. Soymaq üçün bıçaq gərək idi.

Hadıya dedim:

– Bıçağın var?

Huduya dedim:

– Bıçağın var?

Kor oğlu Kosaya dedim:

– Bıçağın var?

Heç birində bıçaq olmadı. Özüm tiyəsiyox bıçağın sapını cibimdən çıxardım, dovşanı soydum; Hadıya dedim:

– Qazanın var?

Huduya dedim:

– Qazanın var?

Kor oğlu Kosaya dedim:

– Qazanın var?

Heç birinin qazanı olmadı. Özüm altıyox bir qazan tapdım. Hadıya dedim:

– Bişirə bilərsən?

Huduya dedim:

– Bişirə bilərsən?

Kor oğlu Kosaya dedim:

– Bişirə bilərsən?

Heç biri bişirə bilmədi. Özüm altıyox qazanda dovşanın ətini qovurdum. Hamımız yedik, doyduq, hələ artıq da qaldı. Artığını da bağladığ qurşağımıza, bir xoruz əmələ gəldi. Bu xoruzu mindik, yola düzəldik, qabağımıza bir çay çıxdı. Çaydan tapdıq bir palan. Palanı sökdük. İçindən bir kitab çıxdı. Oxuduq, gördük hamısı yalan.

HADI İDİ, HUDU İDİ

Cənubi Azərbaycan variantı

Hadı idi, Hudu idi bir də məndim,

Getdik şikara

Bir dənə şikar vurduq.

Dedim: Hadı bıçağın var?

Dedi: – Yox.

Dedim: – Böyrüvə vurdum ox.

Əlimi saldım cibimə,

Gördüm bir bıçaq var;

Sapı var, tiyəsi yox.

Sapılən başın kəsdim.

Üç-dörd dağ aşandan sonra,

Dedim: – Bunu harda yuyum?

Gördüm üç arx var.

İkisi quru,
Birinın də suyu yox.
Suyu yoxda şıkarın başın yudum.
Dedim: – Bunu harda bişirək?
Getdim gördüm üç dənə xaraba var.
İkisi uçuq
Birinın də üstü yox.
Üstü yoxda gördüm üç nəfər adam,
İkisi ölü,
Birinın də canı yox.
Dedim: – Ey canı yox qardaş, bardağın var?
Dedi: – Üç bardağım var,
İkisi sınıq
Birinın də altı yox.
Altı yoxda şıkarı bişirdim,
Sümüyü bişdi, əti yox.
Şıkarı yeyəndən sonra,
Yavan əlimizi yavan başmağa çəkdik.
Hamımız yağlı əlimizi yağlı başmağa,
Yağlı başmaqlar yavan başmaqları,
Qabaqlarına qatdı qovdu.
Savalana çıxdım, görmədim,
Girdoğa çıxdım, görmədim.
Yaxamda bir dənə iynə vardı
Sancdım yerə, çıxdım üstünə
Gördüm cütçünün yanında gedirlər.
Dedim: – Cütçü qardaş, başmaqların qabağını saxla,
Cütçü qardaş başmaqların qabağını saxladı.
Gördüm cütçü qardaşın gözü başmaqlarımdadır.
Dedi: – Başmaqları mənə sat.
Dedim: – Neçəyə?
Dedi: – Bir darıya, darının yarısına.
Bu darını, darı parasını xarala,
Çuvala atdım tutmadı.
Yaxamda bir birə tapdım,
Başın üzüm.
Uzaqdan gördüm bir yekə zəmi darı bitib,

Biçinçiləri çağırdım.
Getdik,
Biçdik,
Qaladıq xıramana.
Göydən üç alma düşdü,
Biri nağıl deyənin,
Biri də özümün.
Qabığı xəlvəti nağıl eşidənin.

SİZƏ HARDAN DEYİM

Sizə hardan deyim
Az danışanlardan,
Qaradınməzlərdən,
Yerə baxanlardan,
Su kimi lal axanlardan,
Hürməyən itlərdən,
Ulamayan çaqqallardan,
Dəyməduşərlərdən,
Küsənlərdən,
Oğrulardan,
Yalançılardan,
Vəfasızlardan,
Böhtançılardan,
Uğursuzlardan,
Dönənlərdən,
Büzmənib çay keçənlərdən,
Xoruz belində bostan əkənlərdən.
Lənət quyruqlu yalana,
Rəhmət quyruqsuz düzə.

Yanıltmalar

Ağ balqabaq, boz balqabaq, ağ balqabaq.

Ağ inək o tayda ayağın yalayır, nənəm bu tayda ağın yamayır.

Ay ağ qılquyruq qırqovul, qara qılquyruq qırqovulu gördünmü?

Ay axır çərşənbə axşamı, gəlmişəm səninlə çərşənbələşəm, çərşənbələşsən də çərşənbələşəcəyəm, çərşənbələşməsən də çərşənbələşəcəyəm.

Ay axsaq aşpaz Həsən şah, aşpazlar aş bişirir, sən də gəl aş bişir, ay axsaq aşpaz Həsən şah.

Ay qılquyruq qırqovul, gəl bu kola gir qılquyruq qırqovul.

Ay göy-ala qarğa qardaş, mənimlə qardaş olsan da səninlə qardaş olacağam, olmasan da səninlə göy-ala qarğa qardaş olacağam.

Ay Fatalı, huy Fatalı, çatı gətir, çay içində tay çataq.

Atı min, iti qov, iti qov, atı min, atı min, iti qov.

Axşam bozbaş asmışam, çaşıb qazanı boş asmışam.

Acmışam sac asmışam, bilməmişəm, külləməmiş yaş asmışam.

Aşpaz Abbas aş asmış, asmışsa da az asmış.

Aşpaz Abbas bozbaş asar o başda, bu başda.

Bazarda nə ucuz? Mis ucuz, duz ucuz, küncüd ucuz.

Bacadan damcı düşdü şip nənəmin barmağına.

Bir bərbər o biri bərbərə dedi ki, bir bəri bax.

Boz atın boz torbasın boş as başından, apar, islat gətir yaş as başından.

Bu qılquyruq qırqovul qırxquyruq qırqovul imiş.

Bu mis necə mis imiş, bu mis kaşan misi imiş.

Qalayçı Qasım qardaş qazanı qalaylaya–qalaylaya qaldırıb qoyur.

Qatığı sarımsaqlasan da yemək olar, sarımsaqlamasan da.

Qığılıcımlı qıcıqlandırma qıcıqlandıracaqsansa qığılıcımlanacaq.

Qırx qazan qırx küp qulpu, xub qırx qazan qırx küp qulpu.

Qovlamalaşsan da qovlamalaşacağam, qovlamalaşmasan da qovlamalaşacağam.

Dağdan dığırlanır dığır–dığır dığdığa.

Dadaş dayı Dəmirin danalarını damın dalında döydü.

– Dadaş dayı, danaları damın dalında döymə.

Dadaş dayı dedi:

– Dəmirin danaları damın dalındakı darıları dağıtdığı üçün danaları döyəcəyəm.

Dadaş dayı danaları döydü.

Dəmirçi Dadaş dayı, dədəm deyir ki, dəmiri daşa, daşı dəmirə döyməsin. Dəmiri daşa, daşı dəmirə döysə dəmirdeşilər.

Dəyirmanaya girdi köpək, dəyirmançı vurdu kötək. Bilmirəm köpək yedi köpdü, köpək, ya da kötək yedi köpdü köpək.

Dəyirmanaya girdi köpək,

Dəyirmançı qapdı kötək.

Köpək yeyib köpdü köpək,

Kötək yeyib köpdü köpək.

Dilim–dilim olasan, ay dilim, dedim dilimə. Dedi: dinməz idim, dindirdilər, dindim mən.

Ey aşpaz Abbas, dur mənə beş basma tas aş ver. Bu necə beş basma tas aşdır, aşpaz Abbas mənə beş basma tas aş ver.

Ey qəfəsdəki çil bildirçin qardaş, gəl səninlə çil bildirçinləşək, çil bildirçinləşsən də çilbildirçinləşəcəyəm, çil bildirçinləşməsən də çilbildirçinləşəcəyəm.

Əlli əl əlli əli əlli dəfə əllədi.

Zamanın samanlığına saman gələnəcən samansız Zamanın samanlığıda canı çıxdı.

Yetişişmiş yemişi yetim yemiş.

Yüyürüb yüyürəyi yürüdə–yürüdə yükümü yerə qoydum.

Kəsilməli kəsməyi kəsmək istəsən də kəsəcəksən, kəsmək istəməsən də kəsəcəksən.

Getdim gördüm bir ağacda şişək əti, o biri ağacda eşşək əti asıblar. Şişək ətini uddum, eşşək ətini atdım, eşşək ətini atdım, şişək ətini uddum.

Getdim gördüm bir bərədə bir bərbər bir bərbəri bər–bər bəyirdir. Dedim: a bərbər, nə üçün sən bərbər bu bərbəri bər–bər bəyirdirsən? Dedi: bu bərbərin atası bərbər mən bərbərin atası bərbəri bər–bər bəyirtdiyi üçün mən bərbər bu bərbəri bər–bər bəyirdirəm. Əgər bu bərbərin atası bərbər mən bərbərin atası bərbəri bər–bər bəyirtməsəydi, mən bərbər bu bərbəri bər–bər bəyirtməzdim.

Getdim gördüm bir dərədə səkkiz–doqquz saqqız şaxlı var. Dedim:

– Siz neçə ilin səkkiz–doqquz saqqız şaxlısınız?

Dedilər:

– Səkkiz ilin, doqquz ilin səkkiz–doqquz saqqız şaxlıyıq.

Getdim gördüm bir dərədə iki kar, kor, kürkü yırtıq kirpi var. Dişi kar, kor, kürkü yırtıq kirpi erkək kar, kor, kürkü yırtıq kirpinin kürkünü yamamaqdansa, erkək kar, kor, kürkü yırtıq kirpi dişi kar, kor, kürkü yırtıq kirpinin kürkünü yamamaqdadır.

Getdim gördüm bir dərədə yeddi qara qaşqa tərəl səkil çəpiş otduyur. Dedim ey yeddi qara qaşqa tərəl səkil çəpiş niyə bizim yeddi qaşqa tərəl səkil çəpişin yerini otduyursan.

Dedi:

– Sizin yeddi qara qaşqa tərəl səkil çəpiş bizim yeddi qara qaşqa tərəl səkil çəpişin yerini otduyub. Ona görə də bizim yeddi qara qaşqa tərəl səkil çəpiş sizin yeddi qara qaşqa tərəl səkil çəpişin yerini otduyur.

Gəl gedək şumu toxmaqlayaq. Sən toxmaqlasan da mən toxmaqlayacağam, toxmaqlamasan da toxmaqlayacağam.

Göy cöngə, gömgöy cöngə, dümgöy cöngə.

Gül güllükdə, kül küllükdə, kül küllükdə, gül güllükdə.

Mollanı əmmamələməlimi, əmmamələməməlimi.

Ocağı qığılıclılandırma, sən qığılıclılandırsan da qığılıclılanacaq, qığılıclılandırmasan da qığılıclılanacaq.

Tək-tək dükcə, cüt-cüt dükcə, üç cüt dükcə.

Üç gənə üç gönə, üç günə doy gəldi.

Çatı gətir çay içində çal qatıra çayı çataq.

Çər keçi çər keçidi çərəki keçib gedər, çər keçi çər keçidi çərəki keçib çərəri keçər.

Çörəyi ovxalamalımı, ovxalamamalımı.

Cümə axşamı cümə məscidində cürə Cabbarın cübbəsini cüvəllağılar cıbtıdılar.

Şikəstə çalan, şikəstəsizləşmişəm, şikəstə çal.

Nalq tamaşaları

ƏKƏNDƏ YOX, BİÇƏNDƏ YOX, YEYƏNDƏ ORTAQ QARDAŞ

Tamaşada iki qardaş, bir mülkədar və iki öküz iştirak edir. Sazandalar köməkçi rollardadır.

I

Tamaşaya başlamazdan əvvəl, məclisi idarə etmək üçün bir nəfər bəy (toybaşı) seçilir. Bəy məclisdə asayiş yaradır və özünə bir neçə köməkçi götürür. Köməkçilər bəyin əmri ilə böyük bir meydança düzəldirlər. Meydançaya bir xış qoyurlar. Bəzəməkdə xüsusi məharəti olan adam iki nəfəri geyindirir, üzlərinə un sürtür və qarınlarının üstündən, paltarlarının altından bir qalın yastıq qoyub üstəndən örkən ilə bağlayır. Onların paltarlarından nal, çömçə, qaşığıq və s. asır, başlarına isə balqabaq, yaxud keçədən tikilmiş papaq qoyurlar. Adamları elə geyindirirlər ki, baxan kəs istər-istəməz gülməyə başlayır. Bundan əlavə, başqa iki nəfəri elə geyindirirlər ki, öküzə oxşayır. Paltardan və ağacdan öküz müqəvvası düzəldib ortada saxlayırlar.

Camaat cərgə ilə oturub aramsız gözləyir. Birdən kosa kimi geyindirilmiş iki nəfər iki öküzlə gəlib meydançaya çıxır. Bunlardan biri bərkdən qışqırır:

– Ay yer yiyəsi, ay yer yiyəsi!

Bir nəfər mülkədar paltarını geymiş qarnıyoğun, yekəbiğli adam çıxıb deyir:

– Ədə, pezi oğlu, pezi, yavaş qışqırsana!

Kosalar mülkədarı görəndə kimi özlərini komik vəziyyətdə düzəldərək küreklərini ona çevirib əsgəri təzim edirlər. Sonra kosalar mülkədara sarı çevrilib deyirlər:

– Başqa padşahın ölkəsindən didərgin düşüb bura gəlmişik. Xali qalan torpaqlardan ver, haqqı ilə əkək.

Kosalar ikisi də danışır. Böyük kosanın acığı tutur, kiçiyin ağzına bir şillə vurub deyir:

– Ağsaqqal olan yerdə qara saqqal danışmaz. Mətləbin qıyası, bizə haqqı-bəhrəsi ilə bu xali qalan yerdən ver, kasıblıq eləyək.

Mülkədar öskürüb bığlarını eşir, sonra onlara deyir:

– Təfriqə olduğunuz üçün yazığım gəlir, bu yerdən sizə verərəm. Ancaq gərək məhsulun hər çuvalından bir çanağı sizin, qalanı mənim.

– Ay ağa, insafın olsun, mürvətin olsun, barı üçdə birini bizə ver.

– Mənim yerimin qiyməti elədir. İcarəyə götürmürsünüz, tez buradan əkilin, – deyər mülkədar kosaları itələyib uzaqlaşmaq istəyir.

– Ay ağa, bir dayan, altıaylıq olma! Mümkündürsə, çuvala iki çanaq ver.

– Elə söhbət yoxdu. Tez buradan əkilin...

– Yaxşı razıyıq, onda bir cüt öküz, bir cüt də vəl ver.

– Yox, sizə bir arvad da verərəm. Bir zəy də vermərəm, kefinizdi qalın, kefinizdi gedin.

– Yaxşı razıyıq, ancaq bir şərtən ki, taxılın döyülməsi sənin hesabına olsun.

Mülkədar özündən çıxıb onları itələyir:

– Yox, yox, olmaz, mən ancaq buğdanın durusundan götürəcəyəm. Deyəsən alverimiz baş tutmayacaq. Yaxşısı budur əkilib gedəsiniz.

– Ay canım, qoy sözü müzə qurtaraq. Yaxşı, sən deyən olsun.

Mülkədar meydançadan bir qədər yer ayıraraq onlara verir və özü çıxıb gedir. Kosalar yeri əkməyə hazırlaşır. Böyük kosa deyir:

– Qardaş, sən hodaq ol, öküzləri sür, mən majqal olum.

Xırda qardaş öküzlərin yanına gəlir, əlini qoynuna qoyub kənardadır. Böyük qardaş deyir:

– Qardaş, niyə cehizi bitməmiş qız kimi kənardadır dayanmış? Kərpüdə karvanını kəsməyiblər ki, əlini qoynuna qoymusan. Sən öküzləri qoş, mən cütü hazırlayım.

Xırda qardaş qaş-qabağını töküüb ağlamsına-ağlamsına cavab verir:

– Başım ağrıyır, azarlamışam.

Böyük qardaş öküzləri qoşur, həm majı tutur, həm də öküzləri sürür. Xırda qardaş da yerə uzanıb, üstünə bir cındır çapıt çəkərək yatır. Böyük qardaş yeri əkib öküzləri açır, tez qardaşının yanına yüyürüb deyir:

– Yazıq qardaşım, səhərdən azarlayıb, hələ yaxşı olmayıb.

Əlini qardaşının alına qoyur, sonra yerə oturur, bir dəsmal arasından çörək çıxardır, qabağına qoyur. Bir tikə ağzına almamış xırda qardaş yerindən sıçrayıb əlini çörəyə atır və yeməyə başlayır.

– Qardaş, mən yaxşı oldum, – deyir.

Böyük qardaş bir tikə almamış xırda qardaş çörəyin hamısını yeyib qurtarır.

– Qardaş, sən lap yemək azarlısı imişsən ki? Vay dedə vay, məni də az qala yemişdin.

Birinci hissə bununla bitir.

II

Həmin yerin üzərinə göy ot töküb çəmənlik və xəskillik kimi düzəldirlər. Qardaşlar əllərində bel gəlirlər. Onların yerışı, hərəkətləri və geyimləri adamları güldürür. Çarıqlarını çıxardıb bellərinə sancırlar, sonra qıçlarını çırmalayırlar. Böyük qardaş deyir:

– Qardaş, o tərəfi sən suvar, bu tərəfi də mən suvarım.

Böyük qardaş başını aşağı salıb zəmini suvarmaqda olur. Xırda qardaş böyük qardaşa diqqətlə baxır və bərkdən qışqırır:

– Vay dedə vay, bel ayağımı kəsdi, – deyə əlini gözünün üstünə qoyub yalandan ağlayır. Böyük qardaş beli yerə atıb onun yanına yüyürür və cındırdan-zaddan çıxarıb ayağını sarıyır. Xırda qardaş hərdənbir ayağını çəkib qışqırır:

– Ay, ayağım ağrıyır, tərptəmə!

Böyük qardaş da üfürə-üfürə onun ayağını sarıyır. Sonra çox çətinliklə qardaşını dalına alıb, zəmidən kənara çıxarır, yerə uzadıb üstünə bir cındır örtür.

Böyük qardaş təkcə zəmini suvarır. İşini qurtarandan sonra qardaşının yanına gəlir, ona bir az yemək verir və dalına alıb aparır.

III

Düzə küləşdən, çöpdən sancırlar, yetişmiş zəmiyə oxşadırlar. Qardaşlar döşlərinə önlük, əllərinə əlcək, barmaqlarına barmaqlıq taxaraq oraq götürüb gəlirlər. Böyük qardaş zəmini biçməyə başlayır və xırda qardaşı məcbur edir ki, o da biçsin. Xırda qardaş yalandan bir neçə əlcəm biçir. Sonra birdən:

– Vay dedə vay, sancılanmışam! – deyə qarnını qucaqlayıb yerə yıxılır və əllərini gözünə qoyub hönkürtü ilə ağlayır.

Böyük qardaş belini yuxarı qaldırıb deyir:

– Cəhənnəmə sancılan, gora sancılan, sənin kimi qardaşın ölməsi qalmasından yaxşıdır.

Böyük qardaş acıqla onun yanına gəlib bir neçə təpik də vurur, sonra qayıdıb özü təkbaşına biçməyində davam edir. Böyük qardaş biçə-biçə bir neçə bayatı oxuyur:

Biçinçi bafa bağlar,
Biçildikcə bafa bağlar.

Böyük qardaş işini qurtarıb getmək istəyir. Lakin ürəyi yanıb geri qayıdır. Bunu kiçik qardaş görür və bərkdən inildəməyə başlayır.

– Qardaşdır, birdən ölər, belimi sındırar. Deyəsən gədə doğrudan naxoşlayıb, – deyə böyük qardaş onun başını dizi üstə alır və alnından öpüb ağlayır. Onu çox çətinliklə dalına alıb aparır.

IV

Düzdə bir xırman düzəldirlər. Xırmanın içinə bir qədər küləş tökürlər. Qardaşlar “öküzləri” gətirirlər, boyunlarına boyunduruq salıb qoşurlar. Böyük qardaş deyir:

– Qardaş, sən vəli sür, mən heşanı çevirim.

Xırda qardaş qaş-qabağını tökə-tökə vəlin üstünə çıxır, böyük qardaş da yaba ilə heşanı çevirir. Xırda qardaş bir neçə baş sürəndən sonra böyük qardaşın gözünü oğurlayıb qaçır, adamların dalında uzanıb yatır. Böyük qardaş heşanı çevirəndən sonra görür ki, xırda qardaş yoxdur. Çox axtarır, onu tapmır, axırda geri qayıdıb özü öküzləri sürür və döyüb qurtarır. İndi heşanı sovurmaq lazımdır. Xırda qardaş da başını küləşin üstünə qoyub yatmışdır. Milçəklər, ditdililər onun üz-gözünü sancır. Dik atılıb, şapalaqla üzünə və boynuna vurur. O tərəf-bu tərəfə aşır. Milçək, ditdili onu rahatlanmağa qoymur.

Böyük qardaşa kömək lazımdır. Heşanı təkçə çıxara bilmir. O, yenə qardaşını axtarmağa başlayır. Ora-bura, axırda tapır. Böyük qardaş onu tərpedib çağırır. Kiçik qardaş da əli ilə boynuna, üzünə vurur və gözüyumulu deyir:

– Köpək oğlunun ditdilisi, milçəyi, qoymur bir az yataq.

Böyük qardaş nə qədər çalışırsa, onu durğuza bilmir, axırda acıq eləyib deyir:

– Məndən taxıl alsan, öyünərsən..

Böyük qardaş heşanı qurtarıb buğdanı xırmanın içinə toplayır. O, mülkədarın payını ayırır, yerdə qalanı çuvallara yığmaq istəyir. Bu zaman kiçik qardaş yerdən qalxıb xoruzlana-xoruzlana onun yanına gəlir:

– Qardaş, buğdanı bölək, mən payımı aparım, – deyə ağacını tovlayır.

Böyük qardaş onun üstünə qışqırır deyir:

– Əkəndə yox, biçəndə yox, yeyəndə orta qardaş. Sənə bir dənə də dən vermərəm. Bəs indiyə qədər haradaydın?

– Sən öləsən, elə şey yoxdu, yarı böləcəyik qardaş malı kimi. Razi olmasan hamısını aparacam.

– Aparmasan, özünə qurban olasan.

Çıvalın bir ucundan böyük qardaş, bir ucundan xırda qardaş çəkir. Axırda ağacları götürüb dava eləməyə başlayırlar. Onlar bir-birinin qarnına vururlar. Hər dəfə ağac dəyəndə yıxılırlar. Bu minvalla bir-birinə 15-ə qədər ağac çəkirlər. Axırda böyük qardaş kiçiyə elə ağac vurur ki, o, yerə yıxılır, qalxa bilmir...

V

Böyük qardaş geyinib-kecinmiş halda ortaya çıxır. Xırda qardaş isə cır-cındır içindədir. Hər kəsə əl açırsa, heç kəs ona kömək etmir, onu mənalı sözlərlə rədd edirlər. Öz qardaşına yanaşır.

Böyük qardaş: – Əkəndə yox, biçəndə yox, yeyəndə orta qardaş, – deyə kürəyini ona tərəf döndərüb təsbeh çevirə-çevirə gedir. Burada tamaşa bitir.

XIDIR NƏBİ

Dədə-babalardan qaydadı ki, hər il qış yarı olanda Böyük çilləynən Kiçik çillə arasında “Xıdır” bayramı keçirilir. Bir para yerlərdə “Xıdır Nəbi”, bir para yerlərdəsə “Xıdır İlyas” adıyla tanınan bu el bayramında ayrıca bir çal-çağır ilə mərasim də düzəldilərdi. Köhnə kişilərin hesabına görə Kiçik çillənin əvvəlində – indiki vaxtla götürdükdə təqribən fevralın birinci ionicünü ərzində axşam şər qarışandan sonra

uşaqlar, cavan-comrullar bir yerə cəm olurlar. Dəstələnilib “Xıdır” nəğməsi oxuya-oxuya qapıları döyər, Xıdır adına pay yığarlar. Hansı qapıdan içəri girsələr əvvəlcə dəstədən bir adam irəli çıxıb, avazla belə deyir:

Mən Xıdırın quluyam,
Göy atının çuluyam,
Atının arpasıyam,
Ayağının nalıyam.

Bunun ardınca dəstə bir ağızdan oxuyur:

Xıdırı-Xıdır İlyas,
Özünü yetir İlyas.

Yenə bir nəfər deyir:

Xıdır gəldi hayınan,
Bir balaca dayınan.
Dayça batdı pəlçığa,
Çıxartdıq hay-hayınan.

Dəstə bir ağızdan:

Xıdırı-Xıdır İlyas,
Özünü yetir İlyas.

Dəstədən bir nəfər:

Qara toyuq qanadı,
Kim vurdu, kim sanadı.
Qapı-qapı gəzməkdən,
Baldırım it daladı.

Dəstə bir ağızdan:

Xıdırı-Xıdır İlyas,
Özünü yetir İlyas.

Dəstədən bir nəfər:

Yür (yüyür) indi, ha yür indi,
Yük dibinə sür indi.
Yük dibinə varanda
Altın, axça gör indi.

Dəstə bir ağızdan:

Xıdırı-Xıdır İlyas,
Özünü yetir İlyas.

Dəstədən bir nəfər:

Dur indi ha, dur indi,
Qızıl xana qur indi.
Yaman dilə, bəd gözə,
Yeddi düyün vur indi.

Dəstə bir ağızdan:

Xıdırı-Xıdır İlyas,
Özünü yetir İlyas.

Dəstədən bir nəfər:

Çatma-çatma çatmıya,
Çatma yerə batmıya.
Xıdırı pay verməyən,
Murazına çatmıya.

Dəstə bir ağızdan:

Xıdırı-Xıdır İlyas,
Özünü yetir İlyas.
Sən özünü yetircək
Açdı çiçək, oldu yaz.

Bundan sonra hər qapıda onlara “Xıdır payı” verərlər: kimi bir çalxam yağ, kimi bir badya süd, kimi də bir torba un... həmin şeyləri gecə bir yerə yığıb saxlayır ki, səhər olsun, onlardan xəmir yoğurub böyük kömbələr, bir də qovut bişirsinlər. O gecənin adı “Xıdır gecəsi” idi. Özü də çox mübarək gecə sayılır. “Xıdır gecəsi”ndə inama görə, Xıdır peyğəmbər (Xıdır Nəbi) atını minib xəlvətcə hər yanı gəzir. Onun adına ayrılmış paylara gizlincə əl toxundurur ki, həmin nemətlərin bərəkəti artıq olsun. “Xıdır gecələri”ndə axşamdan səhər açılana qədər külək əsər. Deyərlər ki, Xıdır nəbidi, atını çapıb bərəkət paylaya–paylaya gedir, əsən külək də onun bədöv atının yelidi.

Adamlar bu şərəfə nəğmələr oxuyurlar:

Qış çilləsi Xıdır İlyas gələndə
Hərlənər gərdişi, ay ellər qıj–qıj.

“Xıdır gecəsi”nin səhəri axşamdan yığılmış unu, südü, bir də yağı bir yerə cəm eləyib xəmir yoğurar, böyük kömbələr düzəldib hər birinin də içinə bir qırmızı muncuq qoyurlar. Kömbələr bişdikdən sonra onları parça–parça cavan–comrul arasında bölərlər. Muncuq kimin bəxtinə çıxsa inanırlar ki, həməən adam istəyinə çatacaq.

KOSA-KOSA

Kosa əyninə keçi dərisi geyinmiş uzundraz bir adamdır. Başında motal papaq, ayağında şişburun, iri çarıq var. Papağının üstü iki tərəfdən keçi buynuzuna oxşar şəkildə çıxıntılıdır. Boynundan zıncırov sallanır. Paltarının altından qarnına yastıq bağlayıb. Əlində bəzəkli qırmızı çömçə tutub, çiyindənən boş xurcun sallanır. Məzəli yerişlə meydana daxil olub zurna və nağarada çalınan oynaq musiqi sədələri altında avazla belə deyir:

Novruz–novruz bahara,
Çillə bata qübara.
Güllər–güllər nübara,
Kim yığa, kim apara.
Bağçanızda gül ola,

Gül ola, bülbül ola,
Mən gəlmişəm kef görüm,
Zurna görüm, dəf görüm.

Müxtəlif yaşlı, milli geyimli, bayram əhval-ruhiyyəli adamlar kosanı dövrəyə alıb bir ağızdan deyirlər:

A kos-kosa gəlsənə,
Gəlib salam versənə.
Çömçəni doldursana,
Bizləri güldürsənə.

Tərifli sözlər eşidən Kosa başlayır özünü dartmağa. Dövrəsindəki adamlardan biri yumorlu tərzdə üz-gözünü oynada-oynada oxuyur:

Ay uyuğu-uyruğu,
Saqqalı at quyruğu.
Gör necə erkən gəlib,
Belində örkən gəlib.

Sonra o geri çəkilir. Həmin adamlardan ayrı birisi irəli çıxıb məzəli-məzəli deyir:

Bu Kosa hardan gəlib? –
Qurtarıb dardan gəlib.
Yağ verin yağlasın,
Bal verin ballasın.
Çoxca bilib allansın.

Birdən Kosa durduğu yerdə səndirləyir, kimin üstünə tərəf gedirsə, o itələyib qarşı tərəfin üstünə salır. Axır ki, Kosa məqam tapıb yıxılır. Guya ölür. Üzünə bir dolça su atırlar, diksinib oyanır. Diz üstə dikəlib özünü toxtatmağa çalışır. Bu zaman dövrəsindəkilər onu sorğu-suala tuturlar:

- A Kosa gəldiyin hardan bəridir?
- Şərurdan.
- Nə gətirdin ordan?
- Alma.

- Almanı neylədin?
 - Satdım.
 - Pulunu neylədin?
 - Öküz aldım.
 - Öküzü neylədin?
 - Saqqalımın yeli yağandan uçurdu.
- Belə deyib Kosa ağlamsınır. Adamlar gülüşüb bir səsle:

Bu dərd səni yandırır,
Bu dərd səni öldürür.
Düşmənləri üstünə
Güldürür, ay güldürür...

Belə deyib Kosa bir də yıxılıb bayılır. Yenə üzünə su atıb bir ağızdan oxuyurlar:

Başın sağ olsun Kosa,
Canın sağ olsun Kosa.
Arşın uzun, bez qısa,
Kəfənsiz ölməz Kosa.

Kosa ayağa qalxıb üz-gözünü əcaib hala sala-sala oynayır. Oyun boyu çömçəsini qabağa uzadıb pay istəyir:

Qurbanın olum yaşıl çuxalı,
Qonaq gəlirəm çillə çıxalı,
Nabat, noğul, badam ver gəlsin,
Yeyim dizlərimə kar gəlsin.

Adamlar Kosanın ətrafında dövrə vura-vura ona atmaca atırlar.

A kos-kosa gəlmisən,
Vaxtında meydana sən.
Almayınca payını,
Çəkilmə bir yana sən.

Kosa: – Getmərəm, ağa, getmərəm.
Yenə dövrəsindəkilər:

Beş yumurta payındı
Əskiyini almayasan.
Xurcunu yaxşı doldur,
Əli boşda qalmayasan.

Kosa: – Qalmaram, ağa, qalmaram.

Bundan sonra yenə də Kosa: “Kosanın payın verin, balın verin, yağın verin”, – deyə-deyə çəkməsini irəli tutub əyləncəli tərzdə oynayır. Dövrəsindəkilər əl çala-çala növbəylə oxuyurlar:

Birinci adam:

Mənim kosam oynayır,
Gör necə dıngıldəyir.
Ona qulaq asanın,
Qulağı cingildəyir.

İkinci adam:

Mənim Kosam canlıdı,
Qolları mərcanlıdı,
Qarnına əl vurmayın,
Kosam ikicanlıdı.

Üçüncü adam:

Köhnə motal başında,
Qələm oynar qaşında.
Yüz əlli beş yaşında,
Gör nə cavandı kosam.

Yer-yerdən Kosaya pay verib xurcununu doldururlar. Yığıdığı payların çoxluğunu görəndən sonra Kosanın kefi lap kökəlidir. Başlayır çırtıq çalıb oynamağa. O, oynadıqca dövrəsindəkilər bir ağızdan deyirlər:

Kosam bir oyun eylər,
Quzunu qoyun eylər,

Yığar bayram düyüsün,
Payızda toyun eylər.

Kosa oynaya-oynaya oxuyur:

Azani, ay azanı,
Doldur gətir qazanı.
Payını artıq verin,
Yola salın Kosanı.

Kosa qabaqda, arxasınca da dövrəsindəkilər oxuya-oxuya, oynaya-
oynaya meydandan çıxırlar:

Ay kos-kosa, kos-kosa,
Saqqalı yoldurma gəl,
Xurcunu doldurma gəl,
Xonça-nabatın bizdə –
Novruz oldu, durma gəl...

YARADILIŞ MİFLƏRİ

* * *

Lap qabaq zamanlarda Allahdan başqa heç kim yox imiş. Yer üzü də başdan ayağa su imiş. Allah bu suyu lil eləyir. Sonra da lili qurudub torpaq eləyir. Bu torpaqdan bitkiləri cücərdir. Ondan sonra da torpaqdan pələnc hazırlayıb insanları yaradır, ona ruh verib canlandırır.

* * *

Qabaqlar göy yerə yaxın imiş. Adamlar bir-birini öldürüb qan tökür, bərəkətin qədrini bilmirmişlər. Bunu gören Tanrının qəzəbi tutur və göyü yerdən uzaqlaşdırır.

* * *

Günəş ilə Ay bacı-qardaş imiş. Bunlar çox dəcəllik edir, elə hey savaşırmışlar. Günlərin bir günü yenə savaşırlar. Anaları da xəmir yoğurmuş. Birdən Günəş əlini xəmirə batırıb çırpır Ayın üzünə. Anaları da hirsələnib onlara qarğış edir. Deyir ki, sizi görüm, bir-birinizin üzünü heç vaxt görməyəsiz.

Odur ki, Günəş gündüz doğur, Ay da gecə. Günəş ki, xəmiri çırpmışdı Ayın üzünə, indi də gecə Aya baxanda həmin ləkə onun üzündə görünür.

* * *

Deyirlər, Ay Günəşin oğludur. O, uşaqlıqda çox dəcəl olur. Bir dəfə Günəş görür ki, təkndə çörək qurtarıb. Tez əl-ayağa düşür, başlayır un qatıb xəmir yoğurmağa. Ay gəlib anasının yanında dəcəllik eləyir. Günəş çox deyir ki, əl çək, qoy işimi görüm. Ay daha da qızıdır.

Axır-axırda Günəş bərk hirslənir. Xəmirli əli ilə Ayın üzünə bir şillə çəkir. Xəmirin izi qalır Ayın üzündə. Ay nə qədər çalışır üzündəki ləkəni yusun, amma bu ləkə heç cür yuyulmur. Ay üzündəki ləkədən çox utanır. Ona görə də dünyaya gecələr çıxır ki, heç kim bu ləkəni onun üzündə görməsin.

* * *

Ay – oğlandı, Günəş – qız. Ay Günəşi istəyirmiş. Hər gün onun dalınca gəzirmiş. Günəş nə qədər ələyirmişsə də, Ay əl çəkmirmiş ki, çəkmirmiş. Bir gün yenə Ay Günəşin arxasınca düşür. Günəş qaçır, Ay da onu qovur. Günəş baxır ki, Ayın əlindən qurtara bilməyəcək. Odur ki, əyilib yerdən pəlçiq götürür, atır onun üzünə. Ay dayanır. Günəş çıxır gedir. O vaxtdan da Ayın üzündə ləkə qalır.

* * *

Ay bir oğlan uşağı imiş, həm də çox şuluq uşaq imiş. Heç kimin sözüne baxmırmış. Bir gün anası xəmir yoğuranda yanında oynayıb onun əl-ayağına dolaşmış. Nə qədər deyir, burdan get, sözüne baxmır. Axırda anası acıqlanıb əli xəmirli-xəmirli buna bir şillə vurur. O vaxtdan da Ayın üzü ləkəli qalır.

* * *

Öz gözəlliyi ilə öyünən Günəş çox məğrur bir qız idi. Göy üzündə səpələnən ulduzlar onun pişvazında durardılar, onun yolunu həsrətlə gözləyərdilər. Lakin bu məğrur qız yolunu gözləyənlərin çox olduğunu gördükdə daha da məğrurlaşar, gözlərindən sevinc alovu saçardı. Bu alova dözməyən ulduzlar yanıb kül olar, Günəşin çıxması ilə yox olardılar. Amma Günəşi görmək istəyi onları ölməyə qoymazdı. Ulduzlar yenidən dirilib dünyaya gələrdilər. Lakin Günəşi ulduzlardan daha çox Ay maraqlandırır. Çünki o, tək idi, bəzən də öz məhəbbətini Günəşə bildirmək üçün ikiyə bölünər, bədənini parça-parça edər. Bəzən də həsrətdən o qədər nəzilərdi ki, Günəşin özü də onu görəndə xəcalətindən üzünə buluddan pərdə çəkib gizlənərdi. Bir gün Ay Günəşin görüşünə gedir. Günəş Ayın gözəlliyini, üzündəki qara xalı görərkən həsəddən qəlbi çırpınır, onu sevən oğlanın özündən də daha

gözəl olduğunu görüb xəyala dalır, axırda deyir: – Əgər məni ürəkdən sevirənsə, üzündəki qara xalı dırnağıyla qoparıb mənə ver, onu ov-cumda görmək istəyirəm. Ay heç nə düşünmədən sevgilisinin əmrini yerinə yetirir. Ayın üzünü qan bürüyür. Bu zaman Günəş qəhqəhə çəkib gülür, Ayın fədakarlığına cavab olaraq deyir: – Sənin gözəlliyin o xalda idi, onu da qopartdın, indi dünyanın ən gözəli mənəm. Günəşin bu sözü Ayı təəccübləndirir, onun üzünə tökülən qanı sifətində donur. Elə o vaxtdan Ayın üzündə ləkə qalır. Ay Günəşdən uzaqlaşır, bir daha onu görmək istəmir. Günəş tutduğu işə peşiman olur, nə qədər Ayı çağırırsa, cavab almır. Odur ki, Günəş çıxarkən Ay üzünə pərdə çəkir, onun sifəti solğunlaşır. Ay istəmir ki, Günəş onun üzündə olan ləkəni görsün.

MƏNŞƏ MİFLƏRİ

* * *

Allahdan Nuh peyğəmbərə xəbər gəlir ki, bütün dünyanı su basacaq. O, tez bir gəmi düzəltdirib bütün canlılardan bir cüt qoyur bu gəmiyə. Nuhun yeddi oğlu var imiş. Oğlanlarından altısı gəmiyə minir, biri minmir. Deyir ki, su gələndə çıxaram dağın başına, mənə heç nə olmaz.

Çox keçmir ki, dünyanın üzünü su alır. İnsanlar boğulub ölür. Nuh peyğəmbər baxır ki, dağa çıxan oğlu da boğulub boğuldadır. İstəyir ki, gəmini ona sarı sürsün. Allahdan səs gəlir ki, ya Nuh, çıx get, bu oğlan sizlərdən deyil.

Nuh gəmini sürüb gedir. Çox çəkmir ki, tufan dayanır, su yatır. Nuh peyğəmbər oğlanlarına deyir ki, istədiyiniz canlılardan götürüb düşün quruya, yaşayın, nəslinizi artırın.

Nuhun oğlanlarından birinin adı Türk idi. Bu Türk qoyunla qoçu götürüb torpağa düşdü. Gəmi çıxıb getdi. Sən demə, Türkün düşdüüyü torpaq cəzirə imiş. Hər tərəfi su olduğuna görə bu cəzirədən çıxmaq olmazmış.

Türk dörd yüz əlli il bu cəzirədə yaşayır. Onun heyvanları o qədər çoxalır ki, bütün cəzirəni tutur. Ot-ələf, kol-kos qalmır, heyvanlar hamısını yeyib qurtarır. Elə gün gəlib çatır ki, heyvanlar yeməyə heç nə

tapmayıb başlayırlar qırılmağa. Nuh oğlu Türk baxır ki, belə getsə, heyvanlar da ölüb qurtaracaq, özü də. Ha fikirləşir, bir nicat yolu tapa bilmir.

Günlərin bir günü Türk görür ki, bir heyvan parçalanıb yeyilib. Öz-özünə deyir ki, axı bu cəzirədə qoyundan başqa heç bir heyvan yoxdur. Bəs bu qoyunu nə yeyib? Türk çox təəccüblənir. Gecəni yatmayıb güdür. Bir də baxır ki, uzaqdan suyun içi ilə bir qaraltı gəlir. Bu qaraltı gəlib cəzirəyə çatanda tanıyır ki, gələn boz rəngli qurddur. Boz qurd cəzirəyə çıxan kimi cumur bir heyvanın üstünə. Bu tərəfdən də Türk gəlib çıxır bura. Boz qurd Türkü görüb gəldiyi yol ilə geri qaçır. Türk də düşür bunun arxasınca. Xeyli gedirlər. Türk baxır ki, qurdun getdiyi yerlərdə su heç topuğa qalxmır. Bir qədər gedəndən sonra quruya çıxırlar. Qurunu görəndə Türk qayıdıb həmin yolla heyvanlarını da buraya gətirir. Sonra Türk fikirləşir ki, məni bu cəzirədən boz qurd xilas elədi. Gərək onun şəklini öz bayrağıma çəkəm.

Belə də eləyir. Sonralar Türkün nəslə çoxalanda hamısına deyir ki, boz qurd bizim xilaskarımızdır. Əgər o, yol göstərməsəydi, nə mən olardım, nə də siz olardınız. Ona görə də gərək həmişə boz qurda inanasınız. Boz qurdun şəklini öz bayrağınıza çəkib bu bayrağın arxasınca gedəsiniz.

Türkün övladları bu nəsihətə həmişə əməl etməyə başladılar.

* * *

Qabaqlar uğuzlar olublar. Onlar çox hündür imişlər. Hər biri bir çinar kimi. Ona görə indinin özündə də bir uca boylu adam görəndə deyirlər ki, uğuzdur. El arasında deyilir ki, uğuzlar bizim əcdadlarımız olublar. Özü də çox yaşamışlar, yüz il, iki yüz il, üç yüz il.

Günlərin bir günündə uğuzlardan biri meşəyə odun qırmağa gedibmiş. Orada gözünə qəribə bir şey dəyir. Bapbalaca. Uğuz onu ovcuna alıb evə gətirir. Bütün uğuzlar onun başına toplaşır. Başlayırlar bu əcaib şeyə baxmağa. Birdən onların bir ağsaqqalı qabağa gəlib deyir:

– Bu əcaib şey deyil, insandır. Vaxt gələcək, bunlar yer üzünü götürəcəklər, bizi də əvəz edəcəklər.

İnsanı tutub gətirən uğuz bərkəndən gülüb deyir:

– Bu özü nə şeydir ki, bizi də əvəz edə bilsin. Boyu heç mənim bir qarışım qədər də deyil. Ovcumu yumsam, elə əlimdəcə canı çıxar.

Qoca uğuz dedi:

– Yox, elə deyil. Bunlar bizdən çox-çox ağıllıdırlar.

İnsanı gətirən uğuz dedi:

– Yaxşı, indi ki, belə oldu, mən onu imtahan edəcəyəm. Əgər sözümü yerinə yetirsə, inanaram, özünü də buraxaram gedər. Yox, əgər yerinə yetirməsə, onda cücü-mücüdü. Ovcumu yumaram, əzilib ölər.

Qoca uğuz dedi:

– Yaxşı, onu necə imtahan edəcəksən?

İnsanı gətirən uğuz dedi:

– Özüm bilərəm, indi görərsən.

Uğuzun bir atı varmış. Dam boyda. Elə hündür imiş ki, adam baxanda papağı başından yerə düşürmüş. Uğuz tövləyə gedib atı çəkə-çəkə gətirir insanın yanına. Sonra da bir torbaya arpa töküüb deyir:

– Ey insan, bax bu torbada arpa var, keçir atın başına, qoy yesin.

İnsanın boyu atamı çata bilərdi? Heç ayağının yarısı boyda da deyildi. Amma o, torbanı baş tərəfindən başlayıb arpaya çatana qədər qatlayır. Sonra da torbadakı arpanı ata göstərib yırğalayır, başlayır muşqurmağa. At səs eşidib aşağı baxır. Arpanı görən kimi başını torbaya salıb yeməyə girişir. İnsan tez torbanın bağını atın başına keçirir.

Bunu belə görən uğuz əlini əlinə vurub bərkdən gülür. Deyir:

– Bir buna bax, bir bunun boyuna bax, gör torbanı atın boynuna necə keçirdi. Bir qarış boyu ilə torbanı dam boyda atın boynuna keçirdisə, deməli, bizi də əvəz edəcək.

Doğrudan da, vaxt keçdi, vədə gəldi, insanlar bütün dünyaya yayıldılar. Amma həmin uğuzların üç-dörd metrlik qəbirlərinə indi də torpaqlarımızın çox yerlərində rast gəlmək olur.

TUFAN MİFLƏRİ

* * *

Nuh böyük bir gəmi düzəltdirir, bütün canlılardan ora götürür. Tufan başlanır. Yer üzünü su basır. Yer üzündəki bütün canlılar tələf olur. Xeyli vaxt keçir, gəminin bir yerindən dəşik açılır, gəmiyə su dolmağa başlanır. Dəşiyi qapaya bilmirlər. Nuh deyir ki, kim dəşiyi

qapaya bilsə, onun arzusunu yerinə yetirəcəyəm. Bu zaman gəmidə olan böyük bir ilan qıvrılıb deşiyi qapayı, gəmiyə daha su dolmur. Bir qədər sonra tufan sakitləşir, su çəkilir. Nuh gəmidəki canlıları yer üzərinə buraxır.

Bu hadisədən bir müddət keçir. Bir gün ilanın yadına Nuh peyğəmbərin dediyi söz düşür. O, Nuhun yanına gəlir, sözü yadına salır. Nuh ondan nə istədiyini soruşur. İlan deyir:

– Mən istəyirəm ki, mənim nəslimə dünyadakı ən şirin şeyi yeməyə izin verəsən.

Nuh razı olur. Qaranquşla arını dünyada ən şirin şeyi axtarmağa göndərir.

Qaranquşla arı uzun müddət gəzir, hər şeyin şirinliyini yoxlayırlar. Axırda arı deyir ki, ən şirin şey insan ətidir.

Onlar geri qayıdanda qaranquş insanları xilas eləməkdən ötrü aldadıb arının dilini dimdikləyib qoparır. Arı danışa bilmir, vızıldaya-vızıldaya bir təhər qaranquşdan soruşur:

– Sən məni niyə bu günə saldın?

Qaranquş arının sözünü cavabsız qoymur:

– Niyə sən təkcə insan ətinin şirinliyini gördün? O bizə ev tikir, isti yuva qurur, bizi qoruyur. Sən bunları niyə görmədin?

Arı nə qədər vızıldayırsa cavab verə bilmir, dili tutulur.

Onlar Nuhun yanına gəlirlər. Arı özünü qabağa verir. Çox çalışır, çox vızıldayır, ancaq bir şey anlada bilmir. Qaranquş deyir:

– Ən şirin şey torpaqdır.

Nuh ilana yemək üçün torpağı verir. İşin içində kələk olduğunu başa düşən ilan qaranquşu tutub məhv etmək istəyir. Lakin qaranquş uçub onun əlindən çıxır. İlan yalnız onun quyruğunu dişləyə bilir. Elə o gündən arı vızıldayır, qaranquşun da quyruğu haça qalır.

* * *

Nuh peyğəmbərin Ham, Sam, Yafəs adlı üç oğlu və Vəjilə adlı bir qızı var imiş. Tufanın başlanacağını eşidən Nuh gəmi düzəltməyə fikrinə düşür. Və bu işi üç qonur gözlü kişiye tapşırır. Əvəzində də qızı Vəjiləni onlara boyun olur. Qonurgözlülər Nuhun istədiyini can-başla yerinə yetirirlər. Vaxt-vədədə olan olur, keçən keçir. Tufan sovuşur. Nuh quruya qayıdır. Qonurgözlülər Nuhdan qızı istəyirlər.

Nuh qalır iki od arasında. Qonurgözlülər üç, qız isə bir. Bəs indi bu iş necə olsun? Bu vaxt Allah-taala Cəbrayilla sifariş göndərir ki, Nuh qızını eşşəyi və iti ilə bir dama salsın. Nuh belə də eləyir. Sabahısı gəlib görür ki, paho, eşşək də, it də dönüb olublar qız. Özü də eynən Vəjiləyə oxşayırlar. Nuh öz doğma qızını bunların arasında tanıya bilmir. Çar-naçar, haxbabam deyib bu “qızların” hərəsini bir qonurgözlüyə verir. Ay keçir, il dolanır. Nuh qızlarına baş çəkməyə yollanır. O, gəlib qonurgözlülərdən birinin yurduna yetişir. Hal-əhval tutub yaşayışlarını soruşur. Qonurgözlü deyir:

– Mənim xanımla yaşamaq cəhənnəm əzabından da pisdir. O, hey deyindir, yetənə yetir, yetməyəndə də bir daş atır. Çox bədxasiyyətdir.

Nuh barmağını dişləyir. Bilir ki, bu itdən dönən qızıdır. Oradan durub ikinci qonurgözlü ilə gəlir. Bu da arvadının yeməkdən doymayan, deyilən sözü bu qulağından alıb o biri qulağından ötürən, qonaq-qara saymayan, ədəb-ərkan qanmayan, şah tənbəli olduğunu bildirir. Nuh peyğəmbər başa düşür ki, bəli, bu da eşşəkdən dönən qızıdır. Üçüncü qonurgözlü isə arvadının səliqə-sahmanından, işçilliyindən, ağıl-kamalından, mərifət yiyəsi olduğundan danışıqca danışır. Beləcə, Nuh öz qızını tanıyır.

TƏQVİM MİFLƏRİ

* * *

Qabaqlar insanlar bilmirmişlər ki, illəri necə adlandırsınlar. Novruz bayramında bilicilər yığışb çıxırlar gəzməyə. Deyirlər ki, qabağımıza hansı heyvan çıxsın, o heyvanın adını verəcəyik bir ilə.

Bunların qabağına on iki heyvan çıxır. O heyvanların adları ilə on iki ilə ad verirlər. Özü də il hansı heyvanın üstündə təhvil olsa, insanlar o heyvanın xasiyyətində olar.

Birincisi, onlar donuza rast gəlirlər. Donuz ilində insanlar salamat olurlar.

İkincisi, siçan ilidir. İnsanlar siçan kimi olurlar, hər şeyi gəmirib dağıdurlar.

Üçüncüsü, öküz ilidir. İnsanlar işlək olurlar.

Dördüncüsü, pələng ilidir. İnsanlar pələng kimi yırtıcı olurlar.

Beşincisi, dovşan ilidir. İnsanlar dovşan kimi qorxaq olarlar.
Altıncısı, balıq ilidir. İnsanlar suda çox hərəkət etməyi xoşlayarlar.
Yeddincisi, ilan ilidir. Bu ildə insanlar bir birlərinə acı sözlər deyərler.

Səkkizincisi, at ilidir. Bu ildə insanlar dözümlü olarlar.

Doqquzuncusu, qoyun ilidir. Bu ildə həlim, mehriban olarlar.

Onuncusu, meymun ilidir. Bu ildə insanlar meymun kimi oyunbaz olarlar.

On birincisi, quş ilidir. Bu ildə insanlar daha çox xəyalpərəst olarlar.

On ikincisi, it ilidir. Bu ildə insanlar daha çox dava-dalaşa meyl edərler.

* * *

Bir padşah görür ki, onun ölkəsindəki adamlar tez-tez illəri bir-birinə qarışdırırlar. Çünki illərin adı yox imiş. Padşah fikirləşir ki, gərək illərə ad qoyam. Durur çıxır səfərə. Uçardan, qaçardan, sürünəndən onun qarşısına hansı çıxırsa, bunun adını verir bir ilə. Padşahın qarşısına on iki canlı çıxdığı üçün on iki də il adı düzəldir. Həmin canlılar bunlardır: donuz, siçan, pələng, dovşan, öküz, at, qoyun, meymun, quş, ilan, balıq.

* * *

Lap qədim zamanlarda aylar yox imiş. Bir vaxt insanlar görürlər ki, ilin günlərini qarışdırırlar. Durub ilin günlərini aylara bölürlər. Hər aya otuz iki gün verirlər. Boz aya on dörd gün qalır. Görürlər ki, Boz ay incidi. Durub qalan ayların hərəsindən bir gün alıb verirlər Boz aya. Onlar olur otuz bir gün, Boz ay olur iyirmi beş gün. Görürlər ki, Boz ay yenə narazı qaldı. Qayıdıb aylardan yenə bir gün istəyirlər. Ayların yarısı deyir ki, daha otuz bir günümüz var. Öz günlərimizdən verə bilmərik. O biri yarısı isə Boz aya bir gün verir, hətta birisi iki-üç gün verir. Boz ay olur otuz bir gün. Qalanlarının da bəzisi otuz bir gün, bəzisi otuz gün, bəzisi isə iyirmi doqquz, iyirmi səkkiz gün olur.

Boz ay günlərinin çoxunu o biri aylardan aldığı üçün qarışıqdı, bir cür deyil. Çünki Boz ay soyuq günlərini qış aylarından, isti günlərini yay aylarından, yağışlı günlərini isə yazla payızdan alıb.

* * *

İli bölüblər aylara, mart ayına gün çatmayıb. Götürüb bütün ayların hərəsindən bir neçə gün kəsib veriblər həmin aya. Ona görə də mart ayı dəyişkəndir.

* * *

Üç çillə var: Böyük çillə, Kiçik çillə, bir də Boz çillə. Böyük çillə deyir ki, dolu qazanlar üstünə gəlmişəm, qarıları sağlam görmüşəm.

Qırx gün yaşayandan sonra bu gedir. Yolda Kiçik çilləyə qarşılaşır. Kiçik çillə soruşur ki, getdin nə etdin, nə gördün? Böyük çillə elədiyini, gördüyünü deyir. Kiçik çillə deyir ki, eh, sən heç nə eləməmişən. Mən gedib qazanları ağzı üstə çevirəcəyəm, qarıları təndirin ağzından basıb külfədən çıxaracağam.

Boz çillə də bu yandan çıxıb deyir ki, sənin acığına mən də gedib əkinləri cücərdəcəyəm.

* * *

Qış adlı bir kişinin Böyük çillə, Kiçik çillə, Boz ay adlı üç oğlu var imiş. Qış əvvəlcə ilkini – Böyük çilləni qırx günlük səfərə göndərir ki, gedib el-obaları gəzsin, dünyaya tamaşa eləsin, görsün nə var, nə yox, adamlar necə yaşayır, necə işləyir.

Böyük çillə altdan-üstdən bərk-bərk geyindi. Ağ qar yapıncısı da çiynlərinə salıb yola çıxdı. Az getdi, çox dayandı, çox getdi, az dayandı, axır ki, aralıq ayının, yəni dekabrın iyirmi ikisində gəlib el-obaya yetişdi.

Adamlar səhər yuxudan oyanıb eşiyə baxanda gördülər ki, paho... Hər yan ağappaq qardı. O saat barmaqlarını dişlədilər ki, Böyük çillə gəlib çıxıb. Deməli, nə az, nə çox, düz qırx gün, qırx gecə dağda-düzdə, kənddə-kəsəkdə bu, öz qar atını belədən belə, elədən elə çapacaq. Nə etməli? Böyük çillənin qarından, soyuğundan qorxub evin bir küncünə çəkilmək olmazdı ki! Bəs onda iş-gücün qulpundan kim yapışacaq?

Xaralların ağzı açıldı. Buğda götürülüb səməni göyərdildi. Göyərdilmiş səməni taxta çanaqda, tabaqda döyülüb suyu sıxıldadı. Yeddi qonşu evdən un alınıb bu səməni suyunda sıyıq xəmir yoğuruldu. Xəmir iri tavada ocaq üstə qoyuldu. Başladılar səməni halvası bişirməyə.

Halva bişənə yaxın onun içinə badam, qoz ləpəsi də salındı. Uşaqlar, cavanlar, qız-gəlinlər dəstə ilə səməni tavasının dövrəsinə dolana-dolana səs-səsə verib nəğmə oxudular:

Səməni, saxla məni,
İldə göyərdərəm səni.
Səməniyə saldım badam,
Qoymurlar bir barmaq dadam...

Halva bişəndən sonra qara istiot, darçın, mixək, razyana, ceviz, quluncan, badyan, qulsakəmər, zəncəfil, hil kimi ədviyyatı da döyüb ona qatırlar. Qoğal, kündə şəklində yumurlayıb qonşulara da paylaşırlar. Halvanı elə böldülər ki, hər payda badam, qoz ləpəsindən də oldu. Axı bu həmişə el içində xeyir-bərəkət rəmzi sayılıb. Adamlar səməni halvasını yeyir, canları qızışırdı. Böyük çillənin qar-soyuğunu veclərinə də almayıb, elə öz işlərini görürdülər.

Qırx gün qurtardı. Böyük çillə kor-peşiman geri qayıtdı. Yolda Soyuq ayın – fevralın lap başlanğıcında ortancıl qardaşa – Kiçik çilləyə rast oldu. Hal-əhval tutdular. Kiçik çillə dedi:

– Hə, qardaş, de görək, getdin nə iş gördün?

Böyük çillə dedi:

– Təndirləri yandırdım, kürsüləri qurdurdum, küplərin, xaralların ağzını açdırdım.

Kiçik çillə dedi:

– Eh, heç nə eləməmişən ki. Bax, indi gör mən gedib nələr edəcəyəm! Qarıları təndirin ağzından basıb külfəsindən çıxaracağam. Zəhmimdən uşaqlar tir-tir əsəcəklər. Xaralları, küpləri bomboş boşaldaçağam, qazanları ağzı üstə çevirəcəyəm.

Böyük çillə dedi:

– Çox da öyünmə. Sən insanları tanımırsan. Mən qırx günlük ömrümlə heç bir iş görə bilmədim. Sənin cəmi-cümlətanı iyirmi günlük ömrün var. Bu iyirmi gündə heç yel də olub onların yanından ötə bilməzsən.

Kiçik çillə böyük qardaşından ayrılıb haray-həşir qopara-qopara, boranla, dumanla el-obaya hücum çəkdi. Elə bil dünyanın axırıydı.

Böyük çilləni dambadurumla yola salan adamlar heç Kiçik çillənin də belə əsib coşmasından qorxub çəkinmədilər. Tez “Xıdır Nəbi” mərasiminə tədarük görməyə başladılar. “Xıdır Nəbi” mərasimi qışın

ən soyuq günü sayılan Kiçik çillənin onuncu günü keçirilir. Adamlar buğda qovurub əl dəyirmanında üyüdüb qovut elədilər. Xaşıl, quymaq bişirib yağla, doşabla, sarıköklə yedilər. Canları qızıxdı. Kiçik çillənin soyuğundan qorxmadıqlarını bildirmək üçün yaydan saxladıqları “Çillə qarpızı”nı da kəsdilər. Qaynadılmış yumurtaları bahar, Günəş rəmzi kimi yaşıl, qırmızı rəngdə boyadılar.

Uşaqlar da axşam qaranlıq düşəndə həyətləri gəzib bacalardan qurşaq, torba salladılar. “Xıdır Nəbi” mərasimi nəğmələrindən oxudular:

Xanım, ayağa dursana,
Yük dibinə varsana,
Boşqabı doldursana,
Xıdırı yola salsana.

Uşaqlara qovutdan, boyadılmış yumurtalardan, ərik, əncir, alma, armud qurusundan pay verdilər. Pay verməyəni yenə də elə “Xıdır Nəbi” nəğməsi ilə yamanladılar:

Çatma, çatma, çatmaya,
Çatma yerə batmaya,
Xıdır payın kəsənin,
Ayağı yerə çatmaya,
Gecə evində yatmaya.

Beləcə, Kiçik çillənin iyirmi günlük ömrü qurtardı. Lovğa-lovğa gələn Kiçik çillə suyu süzülə-süzülə geri qayıtdı. O da yolda sonbəşikləri – Boz ayla qarşılaşdı.

Boz ay baxdı ki, özündən böyük qardaşı – Kiçik çillənin qanı yamanca qaradı. Az qalır, hirsindən ürəyi partlasın. Dedi:

– Əziz qardaşım, Kiçik çillə, sən də böyük qardaşımız – Böyük çillə kimi insanların yanına xoş niyyətlə getməmişdin. Elə ikiniz də asaram-kəsərəm deyirdiniz. Amma indi baxın, görün mən gedib nə eləyəcəyəm. Mən adamlar üçün bayram aparacağam. Əkinləri cücərdəcəyəm. Çöllərdə, düzlərdə ot-ələf göyərdəcəyəm. Bağ-bağçalarda gül-çiçək açıdacağam.

İki qardaş ayrıldılar. Boz ay fevralın iyirmi ikisində gəldi adamların yanına. Bir ay ömrü olan, Bahar bayramı gününəcən yaşayan Boz ay başladı hər çərşənbədə bir iş görməyə: havaları qızdırdı, suların şaxını sındırdı, ağacları yuxudan oyatdı, torpağın canını isitdi. Adamlar

torpağın istiləşdiyini görüb onu şumlamağa, əkin-biçinə hazırlaşmağa başladılar.

Boz ayın çərşənbələrində həyətdə tonqallar yandırıldı. Adamlar “Ağırlığım-ugurluğum tökülsün” deyib bu tonqalın üstündən hoppanmağa başladılar. Boz ay da beləcə ömür sürüb vaxtını başa vurdu. Artıq yer-yurd yaşıla bürünmüşdü. Üç qardaş köçünü sürüb gedirdi və onların yerinə istəklili bir qonaq gəlirdi – gözəllər gözəli Bahar...

HEYVAN VƏ BİTKİLƏRƏ AİD MİFLƏR

* * *

Bir zamanlar bizim meşələr marallar, ceyranlar oylağı imiş. Uzaq-uzaq ellərdən də bura ova gəlmişlər. Bir gün bura mahir ovçu gəlir. O, neçə günahsız qana bais olubmuş. İsti günlərdən biri imiş. Ovçu çoxdan bəri axtardığı bir ana maralın izinə düşür. Deyilənə görə, elə gözəl heyvan yox imiş. Ovçu onu bulağa su içməyə enəndə vurur. Köksündən yaralanmış maral çırpına-çırpına gah suya, gah da meşəyə baxır. Onun başını kəsmək istəyən ovçu gözlərindən axan yaşını görüb sarsılır. Maralın baxdığı səmtə çevriləndə anasına tərəf boylanan bir cüt bala görür. Əmələndən peşiman olub, bir də ovçuluq etməyəcəyinə and içir. Maralı həmin yerdə basdırır. Üstünə də nişanə üçün bir ağac sancır.

Səhərə yaxın kəndin əhalisi bulağın başında bitmiş qollu-budaqlı çinari görüb heyran qalır. Hamı bu möcüzənin tamaşasına çıxır. Baxırlar ki, köhnə çinar quruyub. Ondən aralı kiçik tərəcəyin yanında isə bir cüt bulaq əmələ gəlib. Ucalan çinar da hər iki bulağın ortasında bitib. Ovçu əhvalatı söyləyir. Bunu hərə bir yerə yozur. Elə o vaxtdan da bu bulaq “Maral bulağı” adlanır.

Deyilənlərə görə, indi də hər günorta Maral bulağına bir cüt maral enib su içir. Heç kəs də onlara dəyib dolaşmır.

* * *

Keçmiş zamanlarda ilanla qaranquş bərk dost imişlər. Aralarından su keçməmiş. Həmişə bir yerdə gəzər, tapdıqları yemi bir yerdə bölüb yeyərmişlər.

Bir dəfə ilanla qaranquş nə barədəsə sözləşirlər. İş o yerə çatır ki, əlbəyaxa olub dalaşırlar. Qaranquş uçub göyün bir qatına qalxır. Oradan şığıyıb ilana hücum çəkir. Onun dilini dimdikdən keçirib yaralayır. İlan da fürsəti əldən vermir, yaralı-yaralı qaranquşa tərəf cumur. Nə fayda, gecikir. Yalnız quyruğunu qopara bilir.

Deyirlər elə o vaxtlardan ilanla qaranquşun bir-birini görməyə gözləri yoxdur. İlanın dilinin haçalığı, qaranquşun haçalı quyruğu elə həmin davadan qalmadır.

* * *

Ötən zamanlarda əldən-ayaqdan uzaq bir kənddə bir kişi vardı. Ata-baba günündə bu kişi qəbir üstünə gedərdi. Bir gün yenə qəbiristanlığa gələndə bir səs eşitdi:

– Ay kişi, tez qayıt kəndə, gir filan evə, arvadıma de, bəs durmasın gəlsin, burada onu gözləyirəm.

Kişi o yana-bu yana baxıb heç kimi görmədi, təzədən düzəldi yola. Səs bir də gəldi :

– Sənə demədimmi qayıt kəndə, mənim arvadıma de gəlsin, onu gözləyirəm?!

Kişi yenə o tərəf-bu tərəfə baxıb bir kimsəni görmədi. Fikirləşdi ki, bəs bu nə olan işdi, bura qəbiristanlıqdı, məndən başqa burada bir kəs yoxdu, xortlayıb qəbirdən çıxan da yoxdu ki, deyim bəlkə onun səidi? Birdən ağına gəldi ki, bu, yəqin ölənlərdən birinin ruhudu məni çağırır. Özü də eşitmişdi ki, dədə-baba günü ölənlərin ruhu ev-eşiyi gəzir. Həmin günlərdə adamlar onların adına qazan asır, bişmiş bişirirlər. Odur ki, kişi qorxmayıb dilləndi:

– Tutaq ki, mən getdim sizə, tapşırığınızı da dedim, arvadın buna inanarmı?

Onda səs kişiyə bir ot uzatdı. Kişi otu əlinə alan kimi gördü ki, hər tərəf ruhla doludu. O daha dayanmayıb bir baş səs dediyi evə gəldi. Gördü ki, kişinin arvadı ölüb, ruhu da evdə dolanır. Kişi arvadın ruhuna dedi ki, bəs ərin səni qəbiristanlıqda gözləyir. Mənə tapşırırdı, sənə deyim, tez onun yanına gedəsən.

Arvadın ruhu duruxdu. Kişi ona dedi ki, niyə dayanıbsan, tez ol get, ərin səni gözləyir. Arvadın ruhu kişidən soruşdu ki, sən məni necə görürsən? Kişi əlindəki otu göstərib ona dedi ki, bəs otu ərin mənə səni görmək üçün verib.

Arvadın ruhu tez kişinin üstünə atıldı ki, otu ondan alsın. Onlar əlbəyaxa oldular. Kişi qışqırıb camaatı köməyə çağırdı. Qonum-qonşu tökülüb gəldi. Gördülər ki, kişi kiminləsə əlbəyaxadadı. Ancaq yanında özündən savayı bir kimsə yoxdu. Bu işə mat qaldılar.

Bu vaxt arvadın ruhu özünü kişiyə elə toxudu ki, kişinin ovcunda tutduğu ot əlindən yerə düşdü. Arvadın ruhu tez öyilib onu götürmək istəyəndə bir it özünü yetirib otu uddu. O vaxtdan da itlər ruh görəndə ulayır.

* * *

Tısağa gözəl bir gəlin imiş. Bir gün yuyunmaqçun su qızdırıbmiş. Paltarını soyunub girir tasa, başlayır çimməyə. Birdən qaynatası içəri girir. Görür ki, gəlini tamam çıpaqdı. Gəlin də bilmir ki, neyləsin, harada gizlənsin. Üzünü göyə tərəf tutub yalvarır ki, nə ola bir iş ola, bədəni örtülə. Gəlinin ağzından söz qurtarmamış tas çevrilir onun üstünə, o da dönüb olur tısağa. Deyirlər, tısağanın çanağı həmin tasdı. Tısağa həmişə bu çanağı belində gəzdirir ki, çıpaq bədəni görünməsin.

* * *

Lalə vaxtı ilə gözəl-göyçək bir qız imiş. El-oba həmişə onun gözəlliyini danışarmış. Bu qızın sorağı uzaq ellərə gedib çıxır. Hər yandan ona elçilər gəlir. Lalə onların heç birini bəyənmiş. Çünki öz obalarında sevdiyi oğlan varmış.

Lalə də, onun sevgilisi də öz istəklərini gizli saxlayar, açıb ağartmazmışlar. Oğlan ona elçi də göndərməmişdi. O da, qız da yaxşı bilirdi ki, elçi göndərməyin xeyri yoxdu. Qızın atası onu kasıb oğlana verməyəcək.

Lalə sevgilisinin həsrətinə dözə bilmir. Allahdan arzu eləyir ki, canını bu dərdədən qurtarsın. Onun arzusu yerinə yetir. Qız dönüb lalə çiçəyi olur. Sinəsi isə sevgilisinə olan eşqindən yanıb qaralır.

* * *

Keçmiş zamanlarda Qızılıgüllə Bülbül bir-birini ürəkdən sevirmişlər. Bunların sevgisi hər yana yayılır, axır gəlib qızın atasının qulağına çatır. Ata bərk qəzəblənir. Qızını çağırır deyir ki, bu eşqdən əl çək. Qız çox yalvarır, amma ata heç cürə razı olmur.

Qız sevgilisi ilə qovuşmayacağını başa düşüb başqasına getməkdənsə, ölüm istəyir. Allaha yalvarır ki, bu arzusunu yerinə yetirsin. Amma Qızılgül ölmür, bir gülə çevrilir.

Bülbül sevgilisinin başına gələn əhvalatdan xəbərdar olub göz yaş tökür. Onun ahı göylərə gedib çatır. Bir gün adamlar durub görürlər ki, Bülbül yoxdur. Onun yerində gülün başına dolanıb qəmli-qəmli oxuyan bir quş – bülbül var. Bülbül gülün başına dolandıqca özünü zərb ilə onun tikanlarına çırpır. Tikanlar bülbülün sinəsini dağıdıb qana qəltan eləyir. Bu qan gül koluna səpələnib onun rəngini qızardır.

Deyirlər, o vaxtdan həmin gülün adı Qızılgül qalıb. Bülbülü gülə yaxın qoymayıb onun sinəsini qana qəltan edən tikanlar da, sən demə, qızın atasıdı.

* * *

Yeddi qardaş varmış, bir bacı. Bu qardaşlar hər gün gedərmiş işləməyə, bacıları da evdə qalıb xörək bişirərmiş, axşam hamısı oturub yeyərmişlər.

Bir gün qız bişirməyə evdə heç nə tapmır. Gedib çöldən pəncərəni yığıb gətirir və bişirir. Axşam qardaşları gəlir, elə pəncərdən yeyən kimi hamısı qoyun olur. Qız başlayır başına-gözünə döyüb ağlamağa. Səhəri də ağlaya-ağlaya bu qoyunları aparır otarmağa. Bir də görür ki, boz atlı bir kişi peyda oldu. Kişi soruşur ki, qızım, niyə ağlayırsan?

Qız əhvalatı danışır. Sən demə bu kişi Xızır peyğəmbər imiş. Adam qıza deyir ki, sən səsinə çıxarma, mən onları adam edəcəyəm. Ancaq səs çıxarsan, qışqırsan öz baxtından küs.

Xızır peyğəmbər başlayır çomağı ilə qoyunları vurmağa. Altı qoyun dönüb adam olur. Ancaq bir qoyunu vuranda qız dözməyib qışqırır. Sən demə bu xırda qardaş imiş. Odur ki, onun bir tərəfi insan olur, bir tərəfi heyvan. Daha hara çatacaq. Bu kiçik qardaş altı ay yaşayıb ölür.

QEYRİ-ADİ VARLIQ MİFLƏRİ

* * *

Ucubınıx adında bir adam varmış. Bu o qədər uzun imiş ki, başı buludlara dəyirmiş. Əlini atıb dəryadan balıq tutar, qaldırıb günəşdə bişirib yeyərmiş.

Ucubınıx camaatdan borc alıb özünə bir şalvar, bir köynək tikdiribmiş. Ancaq neçə illər keçsə də, camaatın borcunu qaytarmırmış. Camaat görür ki, Ucubınıx bunların borcunu qaytarmayacaq, yığışib istəyirlər ki, onu döysünlər. Ağacdən uzun-uzun payalar düzəldib cumurlar Ucubınıxın üstünə. Ancaq bu payalar onun topuğuna da çatmır. Ayaq barmaqlarını döyəcləmək istəyəndə o, bir addımını günbatana atır. Camaat neçə gün yol gedib günbatana çatanda Ucubınıx addımını gündoğana qoyur. Ona görə də buna heç kəs yaxın düşə bilmir. Bu iş Allaha xoş getmir. Əzrayıla deyir ki, get Ucubınıxın canını al. Əzrayıl gəlir, ancaq görür ki, onu yerə yıxmasa, heç zad edə bilməyəcək. Bu heyvərəni yerə yıxmaq isə heç yüz Əzrayılın da işi deyil. Əzrayıl bilmir nə etsin. Bir tərəfdən Allahın əmrindən çıxma bilmir, o biri tərəfdən də Ucubınıxı yerə yıxmağa gücü çatmır. Fikirləşib bir hiylə işlədir. Bir kötüyün ucunu yonub itiləyir, yola qoyur. Ucubınıx keçəndə bu kötük batır onun qıçına. O nə qədər əlləşirsə də, kötüyü qıçından çıxara bilmir. Görür ki, olmayacaq, camaata deyir:

– Qıçımdan bu tikanı çıxardın, sizin borcunuzu qaytarım.

Camaat deyir ki, razıyıq. Sən uzan yerə biz də kötüyə ip bağlayıb dartaq, bəlkə çıxara bildik. Ucubınıx yerə uzanır. Camaat kötüyü bunun qıçından çıxarmaq istəyəndə Əzrayıl tez çökür onun sinəsinə, canını alır.

* * *

Bir ər-arvad var idi. Onların uşaqları olmurdu. Kişi nə qədər arvadı ilə nəzir-niyaz verirdisə də, bir şey çıxmırdı. Axır bir il bunların bir uşağı olur ki, onlar sevinmək əvəzinə kədərlənirlər. Səbəbi də o idi ki, uşağın bir gözü var idi, o da təpəsinin ortasında. Ata-ana naəlac qalıb uşağı saxladılar. Sonrakı il onların bir qızı da oldu. Amma qız çox qəşəng idi.

Təpəgöz elə tez böyüyürdü ki, heç uşağa bənzəməirdi. Ata-ana onu doyuzdura bilmirdilər. Təpəgözü hər nə qədər yemək verirdilərsə də, o yenə qışqırırdı: – acam, acam.

Bir gün kənddən bir adam yoxa çıxır. Nə qədər axtarırlarsa, nə ölüsünü, nə dirisini tapa bilirlər. Bir neçə gün keçir, kəndin adamlarından biri də yoxa çıxır. Bunu da axtarıb tapa bilmirlər. Bu yolla hər gün bir adam yoxa çıxır. Camaat təəccüb qalır ki, görün bunlar necə olur? Kimin ki, əl-ayağı tutur, bu kənddən çıxıb gedir. Gedə bilməyənlərdən hər gecə birisi yoxa çıxır.

Təpəgözün ata-anası qocalmışdı. Daha başqa yerə getməyə taqətləri qalmamışdı. Odur ki, oturub özlərinin də bir gün yoxa çıxacaqlarını gözləyirdilər. Balalarını yanlarına çağırıb dedilər:

– Balalarım, çıxın buradan gedin, biz günümüzü görüb, dövrənimizi sürmüşük. Barı siz bir gün görün.

Qız getmək istəyir, ancaq Təpəgöz qoymur. Başlayır yalandan dil tökməyə ki:

– Nə danışırsınız, biz heç sizi qoyub bir yerə gedə bilərikmi? Qoy elə nə olacaqsam hamımıza olsun.

Demə, yoxa çıxan adamların hamısını Təpəgöz yeyirmiş. Bir gün kənddə qalan adamların axıncısı da yoxa çıxdı. Təpəgöz bir neçə gün dözdü. Necə olsa ata-ana idi. Axır bir gecə dözməyib bunları da yedi. Sən demə bunları qız görürmüş. Yazıq qız başladı ehtiyatlı olmağa. Qız Təpəgözə dedi:

– Qardaş, gəl buradan gedək, indi də növbə bizimdi.

Qız bunu deyirdi ki, görsün Təpəgöz nə deyəcək. Təpəgöz dedi:

– Bacı, mən ölməmişəm ki, sənə toxunsunlar. Heç yerə getmək lazım deyil.

Qız gördü ki, yox, bunun fikri ayırdı. Gecə ikən evdən çıxdı. Qızın bir iti də var idi. Bunlar ikisi də getməkdə olsun, görək Təpəgöz nə elədi.

Təpəgöz qalxıb gördü ki, qız yoxdu. Bildi ki, qaçıb. Bu da başladı qızın dalınca getməyə. Qız gördü ki, budur, Təpəgöz çathaçatdı. Yazıq ora baxdı, bura baxdı, bilmədi nə etsin. Gördü bir yekə qoz ağacı var. Tez dırmaşdı bu ağaca. Təpəgöz ağacın dibinə gəlib başladı yalandan qızı dilə tutmağa ki:

– Bacı, düş gəl evimizə gedək.

Qız dedi:

– Yox qardaş, elə bura yaxşıdı.

Təpəgöz gördü ki, qız düşməyəcək, başladı ağacı kəsməyə. Çünki o, ağaca çıxma bilmirdi. Azca qalmışdı ki, ağac qırılıb düşsün yerə, it bayaq tullandı Təpəgözün üstünə. Pəncələri ilə elə vurdu ki, Təpə-

gözün bircə gözü də çıxdı. Başladı özünü ora-bura vurub qışqırmağa. Bir xeyli çapalayıb öldü.

Qız sevinə-sevinə ağacdan düşdü. İtin boynunu tumarladı.

* * *

Bir kişi meşəynən gedirmiş. Birdən qabağına hal anası çıxır. Kişi tez onun yaxasına sancaq taxır, gətirir evlərinə və onunla evlənir. Hal anasının iki uşağı olur. O həmişə bir iş dalınca gedəndə tapşırırmış ki, uşaqları yüyürkdə olan vaxtı yüyürüyün altına süpürgə çəkməyin.

Bir gün hal anası meşəyə odun dalınca gedir. Kişi deyir ki, durun yüyürüyün altını süpürün, görək nə olur?

Evdəkilər yüyürüyün altını süpürür. Elə o dəqiqə yüyürkdəki uşaqlar donmuş qan parçasına dönürlər. O saat da hal anası gəlib çıxır. Yüyürüyə baxıb ağlayır, üz-gözünü cırır. Sonra kişiyyə yalvarır ki, daha mən bu evdə qala bilmərəm. Burax çıxım gedim.

Kişi sancağı çıxarıb onu buraxır. Hal anası gedəndə deyir ki, mənə bir ovuc un, ya da bir başqa şey ver aparım. Kişi fikirləşir ki, yəqin burada bir hikmət var. Götürüb həyətin zibilindən bir ovuc verir ona. Hal anası çıxıb gedir. O gündən kişinin həyətinə heç vaxt zibil olmur. Sən demə, hal anası həyətin zibilinin bərəkətini özü ilə aparıbmiş.

* * *

Bir kişi hər səhər dururmuş ki, atı qan-tər içindədi. Bilir ki, atını cinlər minir. Gətirir yəhəri qırlayır. Səhərisi gəlir tövləyə, görür atın üstündə gözəl bir qız oturub. Kişi bunun üstünə sancaq taxıb gətirir evə. Başlayır bunu işlətməyə. Ancaq bu qıza nə deyirmişsə, o, tərsinə eləyirmiş. Deyəndə tez gəl, gec gəlirmiş, deyəndə gec gəl, tez gəlirmiş. Görürlər ki, bu qız heç bir işi yarıtmır. Buna deyirlər ki, sən ancaq həyə-t-bacanın zibilini təmizlə.

Bir gün qız küçədə bir uşağı aldadır. Sancağı yaxasından çıxartdırır. Sonra gəlib çıxır kişinin damına. Çağırır kişiyyə deyir ki, mən bütün dərdlərin dərmanını bilirəm. Amma siz məndən heç zad soruşmadız. Elə hey göndərdiniz zibil təmizləməyə. Görüm həmişə zibiliniz bol olsun. Qız bunları deyib yox olur. O gündən kişigilin nə işləri iş olur, nə də əlləri boş olur. Həyətlərinin zibili də həmişə dizə çıxır.

Bir kişi evdə oturubmuş. Görür ki, küllükdə it bir qızı didir. Kişi tez cumur, qızı itin əlindən alır. Ondan soruşur ki, sən kimsən, buralarda nə gəzirsən?

Qız deyir ki, mən cinlər padşahının qızıyam. Biz gözəgörünməz oluruq. Təkcə itlər bizi görür. Buradan keçirdim ki, bu it məni tutdu. Baxdım ki, məni parçalayacaq, ona görə sənin gözünə gördüm. Sən məni ölümdən qurtardın. Gedək atamın yanına. Atam sənə nə versə alma, de ki, ağzıma tüpür. Ondan sonra sən hər şeyin dilini biləcəksən. Ancaq gərək bundan öz xeyrinə istifadə edib heç bir canlıni ac qoymayasan.

Kişi razılaşıır. Bunlar düşürlər yola. Çaya rast gələndə çay ikiyə ayrılır, bunlar keçəndən sonra birləşir. Dağa rast gələndə dağ aralanır, bunlara yol verir. Xülasə, axır ki, gəlib çatırlar cinlər diyarına. Cinlər padşahı kişini görəni kimi gəlib alından öpür. Buna çoxlu qızıl-gümüş verir. Kişi almır, deyir ki, tüpür ağzıma.

Cinlər padşahı bunun ağzına tüpürür, sonra cinlər kişini qaytarıb qoyurlar öz evinə. Kişi görür ki, dünyada nə varsa, hamısının dilini bilir. Başlayır şad-xürrəm yaşamağa.

Bir gün bu kişi çörək yeyirmiş. Pişiyi evdəymiş, iti eşikdə. Qapı da açıq imiş. Kişi eşidir ki, it pişiyə deyir:

– Sən orda yeyirsən, mən burda acam.

Pişik deyir:

– Mənim yediyim xırdaca bir tikədi. Onu sənə versəm, özüm ac qalaram. Darıxma, sabah ağamızın dəvəsi öləcək, onda doyunca yeyərsən.

Bu sözləri eşidən kişi tez aparıb dəvəni satır. Axşamı yenə it pişiyə deyir:

– Məni niyə aldatdın?

Pişik deyir:

– Sabah ağanın kəhər atı öləcək. Doyunca onun ətindən yeyərsən.

Kişi aparıb atı da satır. Axşam it pişiyə deyir:

– Məni yenə aldatdın. Axı mən neçə gündür acam, nə yeyim bəs?

Pişik deyir:

– Sabah ağamızın özü öləcək, ehsan verəcəklər, doyunca yeyərsən.

Kişi qorxuya düşür, amma ta hara yetəcək. Səhərisi Əzrayıl gəlib onun canını alır.

Nağullar

SEHRLİ NAĞILLAR

DOSTLUĞUN SİRRİ

Belə rəvayət eləyirlər ki, bir padşahın gözünün ağı-qarası Məlik adlı bircə oğlu var imiş.

Bir gün Məlik ata minib dəniz qırağı ilə gedirmiş, bir də görür ki, öz mehtərləri ilə qonşuları keçəl Məmməd suyun qırağında dalaşırlar. Məlik bunları aralaşdırıb deyir:

– Nəyiniz artıq düşüb ki, bir-birinizi qırırırsınız?

Mehtər deyir:

– Ağa, mən gördüm ki, dəryanın üzündə bir sandıq o yana-bu yana ləngər vurur. Girdim onu çıxartmağa, keçəl Məmməd özünü yetirib başladı ki, sandığı əvvəlcə mən görmüşəm, indi onun üstündə dalaşıyıq.

Məlik çıxardıb bunların hərəsinə beş manat pul verib sandığı onlardan aldı. Bir az gedəndən sonra öz-özünə dedi:

– Açım görüm bunun içində nə var ki, onu dənizə atıblar?

Oğlan bu fikirlə sandığın ağzını açdı. Gördü içində bir balaca da sandıq var. Onun da ağzını açdı, gördü bunun da içində bir sandıq var, belə-belə oğlan üç sandıq açdı, axırıncı sandığın ağzını qaldıranda gördü içində yazılı bir məktub var. Məktubda yazılmışdı: “Hər kəs həqiqi dostluq eləməyin sirrini öyrənmək istəyirsə, üç qoca qələçəsinə getsin”.

Oğlan məktubu oxuyub qurtaran kimi atasının yanına gedib deyir:

– Ateyi-mehriban, mənə icazə ver uzaq bir səfərə çıxım.

Padşah deyir:

– Oğul, xeyir olsun, de görüm səfərin haradır?

Oğlan dinmir. Atası yenə sual verir. Oğlan görür ki, atası əl çəkmək istəmir. Odur ki, məktub əhvalatını atasına danışır. Padşah gülüb deyir:

– Hansı ağılsız adamsa yazıb atıb, sən də onun sözü ilə yerindən oynayıb gedirsən. Dostluq eləməyin sirrini məgər burada öyrənmək olmaz?

Oğlan gördü ki, atası onun getməyinə razı olmayacaq, odur ki, bir söz deməyib, düz gəldi sarayın qəm otağına. Bura elə bir yer idi ki, kimin dərdi-qəmi olsaydı girib orada ağlayıb göz yaşını tökərdi. Bu otaqda hər nə varsa qara rəngdəydi. Oğlan da qara paltar geyib düz bir həftə burada qaldı. O qədər ağlayıb ah-zar elədi ki, gözünün yaşından əlindəki kağızın rəngi getdi.

Bu əhvalatdan sonra padşah ha gözlədi, oğlundan soraq çıxmadı. Başladılar onu axtarmağa. Axırda gəlib Məlik sarayın qəm otağında tapdılar. O saat gedib padşaha xəbər apardılar. Padşah vəziri də götürüb oğlunun yanına gəldi. Gördü Məlikin rəngi qaçıb, ağlamaqdan gözləri şişib. Padşah soruşdu:

– Oğul, nə olub, dərдин nədir?

Məlik dedi:

– Həqiqi dostluq eləməyin sirrini öyrənmək üçün uzaq səfərə getməyimə səndən icazə istədim, vermədin. Nə qədər elədim ki, özümü ələ alam, gücüm çatmadı. Odur ki, gəlib qəm otağına girdim.

Atası oğluna nə qədər nəsihət elədisə, gördü kar eləmir, axırda əlacı kəsildi, vəziri ilə məsləhətləşib bu qərara gəldilər ki, yüz atlı ilə Məlikə yola salsınlar. Özü də atlılara öyrətdi ki, bir az gedəndən sonra atları sulamaq bəhanəsilə qaçıb hərəniz bir tərəfə dağılırsınız, axırda oğlum baxıb görər ki, tək qalıb, əlacı kəsilər, o da qayıdıb gələr.

Padşah oğluna icazə verib onu yüz atlı ilə yola saldı. Oğlan elə bir az getmişdi ki, birdən keçəl Məmmədə rast gəldi. Onun qabağını kəsib dedi:

– Ay Məmməd, dənizdən tapdığınız sandığın içindən bir məktub tapmışam. O məktubda yazılan sözləri öyrənməyə gedirəm. Gəl mənimlə gedək.

Keçəl dedi:

– Yaxşı, qoy onda gedim ata-anama deyim gəlim.

Keçəl Məmməd atasından icazə aldı, anası onun xurcununa bir arpa çörəyi qoyub yola saldı. Keçəl Məmməd düz gəldi Məlikin yanına. Başladılar getməyə. Mənzilbəmənzil yol getdilər. Bir qədər gedəndən sonra keçəl Məmməd baxıb gördü ki, atlılar elə hey azalır, amma üstünü vurmadi ki, bəlkə Məlik əhvalatı belə görüb geri qayıda. Bir də Məlik dönüb geri baxanda gördü keçəl Məmmədlə ikisi qalıb. Keçəl Məmməd dedi:

– Qoşunsuz təkcə getməklə nə eləyə bilərik, gəl biz də qayıdaq.

Məlik dedi:

– Keçəl qardaş, görürəm qaçmaqdan öteri ürəyin nanə yarpağı kimi əsir, istəyirsən sən də qayıt, mən təkcə gedərəm.

Yaxşı deyiblər, keçəl çoxbilmiş olar, bir altdan yuxarı baxıb dedi:

– Ağa Məlik, yadından çıxartma ki, o yeri tapsam təkcə mən tapaçağam. Odur ki, mən səninlə gedəcəyəm.

Bunlar başladılar getməyə. Az getdilər, çox getdilər, dərə-təpə düz getdilər, orada aynan, ilnən, burada şirin dilnən, bir də gördülər ki, çörəkləri qurtarıb.

Məlik dedi:

– İndi biz neyləyək, çörəyimiz qurtarıb, acından ölürik.

Keçəl Məmməd dedi:

– Anam xurcunuma bir arpa çörəyi qoyub, gəl onu yeyək.

Keçəl çörəyi çıxartdı, başladılar yeməyə, Məlik ömründə arpa çörəyi yeməmişdi, amma əlacı yox idi. Arpa çörəyini yeyib qurtarandan sonra başladılar yenə yol getməyə. Gethaget gəlib bir dağa çatdılar. Dağı aşıb bir güllük-çəmənlik yerə çıxdılar. Bura elə bir yer idi ki, bağ-gülüstən bunun yanında heç nə. Burada o qədər gül-çiçək vardı ki, hərəsi min rəngə çalırdı, ətrindən adam valeh olurdu. Bülbül, turac, kəklik, qırqovul, bildirçin, tovuz quşu, tutu quşu, hamısı bir-birinə qarışmışdı. Maral, ceyran, cüyür də ki, lap istədiyən qədər. Burada can dərmanı desən, vardı. Bağın lap ortasında bir kərpici qızıldan, bir kərpici gümüşdən bir saray tikilmişdi ki, başı göydə buluddan nəm çəkirdi. Amma buranın dörd tərəfində elə bir qalaça var idi ki, baxanda adamı vahimə basırdı.

Məlik dedi:

– Görürsən, nə gözəl yerdi, lap ölüb qalmağa dəyər.

Keçəl Məmməd dedi:

– Ağa Məlik, hələ bilmək olmaz, o qalaçadan mənim gözüm su içmir.

Hər ikisi yavaş-yavaş qalaçaya tərəf getdilər. Elə yenicə qalaça qapılarına çatmışdılar ki, bir də gördülər bir gurultu, nəriltili qopdu, elə bil yer-göy lərzəyə gəldi, qalaçanın darvazaları taybatay açıldı. Qeybdən bir əl gəlib Məliyi, bir əl də keçəl Məmmədi atdan düşürtdü, ikisinin də atını apardı qalaçaya. Bunlar eləcə bir atları, bir də iki əl gördülər, adam gözə görünmürdü. Bu iki əl atları apardı tövləyə, bunlar da atların dalınca getdilər. Gördülər bu tövlə bir meydan yekəlikdə yerdi,

yenə bir neçə əl gəldi, atlara arpa-saman tökdü. Sonra da haman əllər Məliklə keçəli gətirdilər qalaçadakı barığaha.

Məlik gördü ki, burada bir cah-calal var, bir zinət var ki, öz atasının imarəti bunun yanında daxmaya oxşayır. Bir azdan sonra bunların əllərini yudular, dəsmal verdilər. Sonra süfrə açıldı, ortalığa qırx cür yemək gətirdilər. Hər şey gəldi, amma hardan gəldi, kim gətirdi, görünmürdü.

Bunlar ac idilər deyə, doyunca yedilər. Sonra yenə iki əl gəlib süfrəni yığışdırdı. Əllər Məliklə keçəlin qolundan tutub apardılar yataq otağına. Qonaqlar soyunub yatdılar. Padşah oğlu Məlik çox yorulmuşdu, həm də ərköyün böyümüşdü deyə, elə başını yatağa qoyan kimi getdi yuxuya.

Amma keçəl Məmməd çox ağıllı idi, fikirləşdi ki, birdən bunları öldürərlər. Odur ki, sərvaxt yatmışdı. Gecədən bir xeyli keçmişdi. Keçəl gördü otaq qapısı taybatay açıldı. Qara əmmaməli, qara əbalı, qara başmaqlı üç qoca içəri girdi. Qocaların birinin əlində kitab, birinin əlində qara əsa, birinin əlində də qara qəbzəli qılınc var idi. Əlində qılınc olan qoca dedi:

– Nə deyirsiniz, bunları qılıncdan keçirimmiz? Qorxuram gedib sirmimizi yayalar.

Əli kitablı qoca dedi:

– O yatan cavan oğlan padşah oğludu. Öldürsən, atası səndən intiqam alar. Bu biri də keçəl Məmməddir, ona da hələ ölüm yoxdu.

Əli əsalı qoca dedi:

– Bəs bunları neyləyək?

Əli kitablı qoca dedi:

– İndi ki, bunlar bizə pənah gətiriblər, yaxşısı budur ki, onlara kömək edək, yazıqdılar.

Elə qocanın söz ağzından qurtaran kimi keçəl Məmməd yerindən qalxıb düşdü onun ayaqlarına. Başladı yalvarmağa ki, ey qoca, bizdən köməyini əsirgəmə, gedirik əsil dostluq eləməyin sirrini öyrənməyə. Bizə bir yol göstərin.

Qoca dedi:

– Ey oğlan, sən ki, belə yalvarırsan, onda mən deyim yadında saxla. Səhər sübh tezdən durub, atları minib yolun sağ tərəfi ilə gedərsiniz. Əvvəlcə qabağımıza bir tülkü çıxacaq. Bu tülkü bir sehrbaz qaradı. O, yeddi yolun ayrıcında oturub gəlib-gedənin sirrini öyrənir.

Nəbadə ona sirr verəsiniz. Özü də tülküdən bir az aralanan kimi düşüb atlarınızın nalını söküüb tərsinə nallayarsınız. O tülkünün xasiyyəti, əgər sizdən bir söz ala bilməsə, izinizə düşüb axtaracaq, atlarınızı tərsinə nallarsınız, izi itirib sizi tapa bilməz.

Bir az da gedəndən sonra hər tükü min bir rəng çalan gözəl bir quşa rast olacaqsınız, ona da bir az dən töküüb gedərsiniz, amma nəbadə onu vurasınız! O da tam tilsimlidi. Bu iki tilsimdən qurtarandan sonra gedib bir dənizin kənarına çıxacaqsınız. Sizin mindiyiniz bu atlar o dənizi keçə bilməyəcək. Atların yəhər-yüyənini açıb buraxarsınız meşəyə. Sonra görəcəksiniz ki, dəryanın qırağında qara bir daş var. O qara daşın altında bir at cilovu var. O cilovu götürüb bir ucunu atarsız dənizə. Amma onu da deyim ki, o daşın balacılığına baxma, onun ağırlığı min puddur, nə qədər eləsən, yerindən tərpədə bilməzsən. Daşın yanında durub deyərsən:

– Ey qara daş, sən göydən düşdün, yer sənə kömək durdu, sən də mənə kömək dur. Sözü deyəndən sonra daşı qaldırırsan, onda daş yüngülləşəcək, cilovu götürərsən. Bir də görəcəksən ki, dənizdən üç ayaqlı bir at çıxdı. Atılıb minərsiniz həmin ata. Elə ki, ata minib o tərəfə keçdiniz, bir belə qara daş da o tayda var. Yenə cilovu atın başından çıxarıb qara daşın altına qoyarsınız. Atla işiniz olmaz. At quruda gedə bilmir, yenə qayıdıb dənizə girəcək. Elə ki, o taya çıxdınız, hərəniz dəmirdən bir çarıq geyib, əlinizə də dəmir əsa alarsınız. O qədər gedərsiniz ki, çarıqların dabanı deşilər, əsanın ucu yeyilər, onda haman yerdə dayanarsınız. Sizə bir qarı rast olacaq, ona pul verərsiniz, axtardığınız yeri o sizə tapıb göstərər.

Qocalar sözlərini deyib getdilər. Keçəl Məmməd Məliki silkələyib oyatmaq istədi. Gördü o elə yatıb ki, elə bil ölüdü. Bir təhər oğlanı yuxudan oyatdı. Məlik dedi:

– Ay zalım keçəl, niyə mənə yarımçıq oyatdın, elə yaxşı yuxu görürdüm ki, sən mənim yerimə olsan, heç ayılmazdın.

Keçəl Məmməd dedi:

– Ağa Məlik, xoş sənə halına, yatıbsan, dünyadan xəbərin yox. Bil-səydin ki, gecə qocalar canıma nə qorxu salmışdılar, onda ürəyini qopardı.

Məlik dedi:

– Nə qoca, sən nə danışırsan?

Keçəl Məmməd gecə gördüklərinin, eşitdiklərinin hamısını Məlikə söylədi. Amma bircə quşa rast gəlmək əhvalatını tərsinə danışdı, dedi

ki, g r k quşu oxla vurasan. Ke  el qəsdən bu əhvalatı açmadı ki, birdən demək olmaz, yolda Məliklə sözləri  p g l r, sonra Məlik ke  eli qovar ki, onsuz da sirləri  z m bilirəm. Amma ke  el Məliklə Ő rt ba ladı ki, g r k yolda n  desəm, ona qulaq asasan. Özləri də əhd-peyman elədilər ki, möhkəm dost olaq.  kisi də barmaqlarını  rtib qanlarını qatdılar.

Məliklə ke  el evdən çıxdılar ki, atlarını gətirsinlər, gördülər həmin iki  l atları qapıda hazır saxlayıb. Atları minib yol getməyin binasını qoydular. Qoca dediyi kimi, əvvəlcə qabaqlarına tülkü çıxdı. Tülkü adam kimi dil a ıb bunları n  qədər dilə tutdusa, bir sirr öyrənə bilmədi. Məlikgil bir az tülküdən aralanan kimi atlarının nallarını söküb tərsinə nalladılar. Bir qədər də gedəndən sonra quşa rast oldular. Məlik oxunu yaya qoyub quşu vurmaq istəyəndə ke  el qoymadı.

Məlik dedi:

– Sən demişdin ki, axırda rast olduğun quşu oxla vurarsan, bəs niyə qoymursan, olmaya sözündən d nd n?

Ke  el Məmməd dedi:

– Yox, a a Məlik, mən qəsdən bir Őeyi tərsinə demişdim, arxayın ol.

Bunlar bir az da gedəndən sonra gəlib çatdılar həmin dənizin qırağına. Atların yəhər-y y nini a ıb buraxdılar meşəyə. Ke  el Məmməd qara daşı qaldırıb altından cilovu çıxartdı, aparıb dənizə saldı, o saat bir də gördülər bir gurultu, n rilti qopdu ki, elə bil yer-göy lərzəyə gəldi. Dəniz t lat m elədi, i ind n  c qıçlı bir at çıxdı. Ke  el tez cilovu  ekdi, at istədi yenə dənizə girsin, ke  el cilovu buraxmadı. Bir  etinlikl  ikisi də t rkl şib ata mindilər. At  z n  vurdu dənizə, bir göz qırpımında bunları çıxartdı o taya. Ke  el Məmməd cilovu başından a ıb buraxdı, at o saat girdi dənizə, gözdən itdi. Ke  el cilovu bu tərəfdəki daşın altına qoydu.

Axtarıb  zl rin  dəmir  sa, bir də dəmir çarıq tapdılar.  arıqları geyib, dəmir  sanı əlinə əkib  arığın dabanını, qırıb yerin damarını, dərələrdən yel kimi, təpələrdən sel kimi, dağların ətəyi ilə, yolların k s si ilə az getdilər,  z getdilər, dərə-təpə d z getdilər bir də baxıb gördülər  arıqlarının dabanı deşilib,  salarımın da ucu yeyilib. Bildilər ki, mənzilə  atıblar. O yana, bu yana boylanıb gördülər yaxında bir koma g r n r, getdilər ora. Qapını d ym k istəyəndə qabaqlarına bir qarı çıxdı. Deyirlər qarılar cürbəcür olur. Bu, yaxşı qarılardan idi. Məlik qarını saxlayıb dedi:

– Qarı nənə, qalmağa yerimiz yoxdu, bu gecəliyə bizi qonaq saxlaya bilərsənmi?

Qarı dedi:

– Ay oğul, düzünü bilmək istəyirsinizsə, qalmağa yerim var, amma yeməyə çörəyim yoxdu.

Məlik dedi:

– Ay qarı nənə, zərər yoxdu, təki yer olsun, yemək tapmaq asandı.

Məlik cibindən bir qiymətli ləl çıxardıb verdi qarıya, dedi:

– Qarı nənə, apar bu ləli xırdala, bir az ayınnan–uyunna al gətir, yeyək.

Qarı ləli görən kimi gözləri az qaldı kəlləsinə çıxsın, sevinə–sevinə düz getdi şəhərdə bir tacir var idi onun yanına. Ləli verib dedi:

– Qardaş, al buna bir az yemək–içmək ver, qalanını da xırdala qaytar.

Tacir lələ baxıb gördü bu elə qiymətli daşdı ki, bunu xırdalasa pulunu qarı təkcə apara bilməyəcək. Odur ki, dedi:

– Qarı nənə, get bir hambal gətir, pulunun artığını apar.

Qarı bu sözü eşidəndə elə bildi ki, tacir onu ələ salır, amma ürəyində dedi:

– Gedib gətirərəm, görsəm tacir məni aldadıb, onda onun başına bir oyun açaram ki, anasından əmduyi süd burnundan gələr.

Qarı gedib bir hambal çağırdı. Tacir hambalın dalına bir kisə pulla şey yüklədi. Qarı gördü xeyir a, tacir düz deyirmiş, hambalı gətirdi evinə, yükü boşaltdı. Hambal pulunu alıb getdi.

Məliklə keçəl qarını dilə tutub qılığına girdilər.

Keçəl dedi:

– Qarı nənə, bizim bir işimiz var, əgər onu düzəltsən, sənə o qədər ləl–cavahirət verərik ki, yığıb–yığışdıra bilməzsən.

Qarı dedi:

– Oğul, elə bu verdiyiniz pul da bəsimdi. Deyin görüm məndən nə istəyirsiniz?

Keçəl Məmməd dedi:

– Biz əsil dostluğun, sədaqətin sirlərini öyrənməyə gəlmişik. Eşitmişik ki, bu işləri sehrli üç dərviş qələçəsindən öyrənmək olar. İndi o yeri bizə göstərə bilərsənmi?

Qarı gülüb dedi:

– Sizi mənim yanıma göndərən dərvişlərin olduğu yer axtardığınızı qələçənin özüdür.

Məlik dedi:

– Qarı nənə, bəs elə isə həməən dərvişlər bizi niyə sənin yanına göndərdilər?

Qarı dedi:

– Oğullarım, onu mən indi deyə bilmərəm, siz dərvişləri bir də görəcəksiniz, onda xəbər alarsınız, onlar bu sirdən sizi agah edərlər. İndi buradan gedərsiniz lap şəhərdən çıxhaçıxdı qabağınıza hündür bir imarət çıxacaq. Orada Əhmədlə, Məmməd adlı iki dost olur. Axtardığınızı oradan öyrənə bilərsiniz.

Məliklə keçəl qarının yanından çıxıb başladılar yol getməyə, bir az getmişdilər ki, gördülər şəhərin kənarında bir çoban qoyun otarır. Ona yaxınlaşıb dedilər:

– Ay çoban qardaş, bəlkə sən biləsən, buralarda Əhmədlə Məmməd adında iki dost var, onlar harada olurlar?

Çoban dedi:

– Elə mən onların qoyunlarını otarıram. Odur bax, o uzaqda görünən hündür imarət onlarındır.

Məliklə Keçəl bir xeyli gedib həməən yerə çatdılar. Qapını döydülər. Qarıya Əhməd özü çıxdı.

Məlik dedi:

– Biz qərrib adamıq, qalmağa yerimiz yoxdu, özü də sizinlə işimiz var. Bizi bir gecəliyə qonaq saxlaya bilərsinizmi?

Əhməd dedi:

– Qardaş, qonağa gözüüm üstə yerim var, buyurun içəri.

Əhməd qonaqları apardı evə. Oradan, buradan söhbət eləyəndən sonra ortalığa yemək gəldi. Əhməd qonaqlara yemək təklif elədi. Heç biri əlini süfrəyə uzatmadı. Kişi nə qədər elədisə Məliklə Keçəl yemədi.

– Niyə mənim çörəyimi yemirsiniz?

Məlik dedi:

– Qardaş, biz gəlmişik səninlə dostun Məmmədin sirrini öyrənməyə. Əgər bu sirri deməsən, əlimizi süfrəyə uzadan deyilik.

Əhməd gördü ki, qonağı çox tərs adamdı, sirri deməsə, əlini süfrəyə uzatmayacaq. Odur ki, dedi:

– Qardaş, siz qulaq asın, indi mən öz sirrimi açım. Mənim cavanlıqda çoxlu dostlarım vardı. Gündə biri ilə kef çəkib, vaxtımı keçirərdim. Bir gün atam dedi:

– Oğul, sən ki, bu qədər dostun var, heç onları sınaıbsanmı?

Mən dedim:

– Ata, yox, mən bilirəm ki, onlar mənim yaxın dostlarımdı. Görür-sənmi, hər gün gəlirlər yanıma; məni güldürürlər, darıxmağa qoymurlar özlərindən də heç bir pislilik görməmişəm.

Atam dedi:

– Oğul, sən hələ uşaqsan, adam hər üzünə gülənə dost deməz. Onların çoxusu yemək dostudu, indi az-çox dövlətimiz var, milçək şirəyə yığılan kimi onların da çoxu yeməyə-içməyə gəlir, sən də elə bilirsən ki, səni istəyib gəlirlər, gəl bir-bir dostlarının ürəyini yoxla.

Atamın sözündən sonra, günlərin birində bir qoyun öldürüb saldım bir çuvala, ağzını da bağlayıb aldım dalıma, axşam şər qarışanda düşdüm qapı-qapı dostlarımların evinə, hansı dostum qapıya çıxdısa çuvalı yerə qoyub dedim.

– Bu gün əlimdən bir xəta çıxıb, vurub padşahın ən çox sevdiyi qoçu öldürmüşəm, Əgər şah bu işi bilsə, məni dar ağacından asdıracaq. İndi qoçun cəmdəyini gətirmişəm ki, sizdə gizlədim, sən nə deyirsən?

Dostum qaş-qaşağını töküüb dedi:

– Canım, əl çək yaxamdan, qələt eləmədim ki, səninlə dost oldum, indi olmuram.

Çuvalı dalıma götürüb bütün dostlarımların yanına getdim. Əhvalatı söyləyən kimi hamısı qapını üzümə bağlayıb məni qovdular. O gecə düz otuz doqquz dostumun evinə getdim, heç biri məni yaxın qoymadı. Kor-peşman qayıdıb gəldim evimizə, birdən yadıma düşdü ki, yolun qırağında mənə bir köhnə tanışım var. Onunla o qədər də yaxın deyildim. İstədim bunun qapısını döyəm, ürəyimə gəldi ki, gecəgündüz evimdə yeyib-içən dostlarımlar mənə yiyə durmadı, bu necə yiyə durar?

Birdən lənət şeytana deyib, qapını döydüm, kişi özü çıxdı qapıya. Salamlaşdı dedim:

– Təsadüfən vurub padşahın qoçunu öldürmüşəm, indi onu gizlətməyə yer tapmıram, gəlmişəm sənənin üstünə ki, mənə bir köməklik edəsən.

Kişi dedi:

– Əvvəla, sən özgənin qoçunu öldürməkdə çox pis iş görübsən. Daha olan olub, keçən-keçib, indi gərək sənə kömək eləyəm. Bir qoçdan ötrü səni ölümə vermək olmaz.

Kişi bel, külüng götürüb dedi:

– Düş qabağıma, gedək cəmdəyi şəhərin qırağında bir yerdə basdıraq.

Biz ikimiz də yol başlayıb getdik. Bir xeyli gedəndən sonra kişi çuvalı məndən aldı ki, sən yorulubsan, ver bir az da mən götürüm. Mən çuvalı vermək istəmədim, amma zorla əlimdən aldı. Gedib bir balaca arxın qırağına çatdıq. Bu arxın böyründə bir çuxur qazıb çuvalı yerə basdırdıq, üstünü torpaqlayandan sonra kişi dedi:

– Dostum, gəl bu arxı bir balaca bəridən qazaq, su düz çuvalın üstündən axsın. Heç kimin ağlına gəlməsin ki, burada bir şey var.

İkimiz də arxı bir azca bəridən qazıb əydik, su düz qazdığımız yerin üstündən getdi. Sonra mən kişidən çox razılıq elədim, qayıtdım evimə. Sabah açıldı, getdim haman dostumun yanına ki, ona yenə razılıq eləyim. Dedilər evdə yoxdur, filan bəyin toyuna gedib. Öz-özümə fikirləşdim ki, bu dostluqda sədaqətli adama oxşayırsınız. İndi də qoy bunun sirr saxlayan olub-olmamasını yoxlayım. Odur ki, getdim həmənin toy məclisinə. Gördüm şəhərin nə ki mənəm-mənəm deyən adamları var, hamısı burdadı. Düz girdim içəri, gördüm dostum yuxarı başda əyləşib. Onun adı Məmməd idi. Səsimi ucaldıb dedim.

– Ə, sənin atan belə, anan belə, bir çıx eşiyə, gör sənin başına nə oyun gətirəcəyəm. Dostum mənim bu sözümdən heç kefini də pozmadı, dedi:

– Ə, Əhməd yeri get, söymürsən nə istəyirsən de, qorxma, demərəm ki, su nəyin üstündən axır.

Mən dostumdan bu sözü eşidən kimi başa düşdüm ki, bu çox möhkəm adamdı.

O gündən Məmmədə olan məhəbbətim bir idisə, oldu min. Gediş-gəlişimiz günü-gündən artdı. İş elə gətirdi ki, Məmməd özgə şəhərə gedəsi oldu. Ev-əşiklərini satıb, atası ilə birlikdə köçdülər özgə bir vilayətə.

Aradan bir müddət keçdi, atam-anam öldü, əlim aşağı düşdü, dolana bilmədim. Bir bacım qalmışdı, onu da götürüb getdim özgə bir vilayətə. Heç yerdə iş tapmadım, əlimdə olan pulum da qurtardı, cırcındır paltarın içində qaldım. Bir də öyrəndim ki, dostum Məmməd bu şəhərdə olur. Yeməyə bir tikə çörəyimiz yox idi, Bacım acından taqətdən düşmüşdü. Fikirləşdim ki, gedim heç olmasa Məmmədi tapım, bir az ondan borc alım. Soraqlaş-aşlaş gəlib qarısını tapdım. Gördüm arvadı ilə çıxıb gedirlər. Yavaşca onu bir yana çəkib dedim:

– Qardaş, bir təhər gəlib bu şəhərə çıxmışam, yerim yoxdu, pulum qurtarıb, mənə bir az əlborcu ver.

Gördüm Məmməd heç üzümə də baxmaq istəmədi, çıxarıb beş-on түmən pul verdi, sonra çıxıb getdi. Mən Məmmədi belə soyuq görəndə istədim pulu geri qaytarım, fikirləşdim ki, bacım acından ölür, heç olmasa bu pula ətdən, çörəkdən alım aparım yesin.

O gecə gedib bacı-qardaş karvansarada qaldıq. Səhər tezdən bir də gördüm bir arvadla bir cavan qız gəlib mənə dedilər:

– Oğul, görürəm siz qərrib adama oxşayırsınız. Bizim burada yeddi otağımız var. Hamısı boşdu, gedək siz də olun mənim uşaqlarım, ana-bala kimi bir yerdə dolanaq.

Mən gördüm ki, buralarda onsuz da ev tapmaq çətindi, bir də yeməyə heç nə tapmıram, ev pulu haradan tapacam. Razi oldum, durub arvadın evinə getdik. O gündən arvad bizə öz uşaqları kimi baxdı.

Bir gün evdən çıxıb bazara gedirdim. Bir də gördüm bir qoca kişi qabağımı kəsib dedi:

– Oğul, mən sənin atana iki kisə qızıl borcluyam. Odur ki, al bu pullar sənə çatacaq.

İstədim almayam, kişi əl çəkmədi. Pulu aldım, gətirib xərcləyib dolandıq.

Günlərin birində Əhməd bazarda Məmmədə rast gəldi. Onu görüb geri qayıtmaq istədi. Məmməd onu səsləyib dedi:

– Əhməd, deyəsən məndən küsübsən.

Əhməd dedi:

– Əlbəttə, küsmüşəm. Sən dostluqda sədaqətli adama oxşamırsan. Mən səndən pul istəyəndə üzümə də baxmadın, heç kefimi də xəbər almadın. Belə də dostluq olar?

Məmməd dedi:

– Əhməd, hər nə dedinsə düzdür, onlar hamısı olub. Yolda mən sənə pul verib üzünə baxmadım, o da düzdü. Bunların hamısını qəsdən elə edirdim. Mən gördüm ki, sən cırıq-cındır paltarın içində dilənçiyə oxşayırsan, arvadım səni bu kökdə görüb tanımasın deyə, qəsdən sənə soyuqluq göstərdim. Amma sonra atama iki kisə qızıl verib sənə yolladım, anamı öyrətdim gedib səni oğulluğa götürdü.

Mən gördüm ki, Məmmədin dediklərinin hamısı doğrudu. Onunla daha da yaxınlaşdım. O vaxtdan biz bu şəhərə köçüb burada yaşayıyıq. Oğul, indi bil, aghah ol ki, bizim dostluğumuzun sirri bu idi.

Məliklə keçəl Məmməd bir də baxıb gördülər xoruzlar banlayır, səhər açılır. Kişidən razılıq eləyib atlarını sürüb başladılar yollarına. Az getdilər, çox dayandılar, çox getdilər, az dayandılar. Məlikgil öz vətənlərinə çatmaq üçün yeddi padşahın torpağını keçməli idilər. Bir xeyli gedəndən sonra iki dağın arasından keçməli oldular. Demə bu dağda qırx quldur yaşayırmış. Bunların peşəsi gəlib-gedəni soymaq imiş. Məlikgil burdan keçəndə quldurların gözətçiləri onları gördülər, hər tərəfdən onları mühasirəyə almaq istədilər. Keçəllə Məlik özləri ilə qılınca da götürmüşdülər. Başladılar vuruşmağa. Əvvəlcə quldurlar beş-on nəfər idi. Onlar gördülər ki, keçəllə Məlikə bata bilməyəcəklər, odur ki, quldurbaşıya xəbər göndərdilər ki, nə durubsan, iki nəfər sənin adamlarını az qalır ki, öldürsün. Quldurbaşı o saat əmr elədi ki, quldurların qırxı da atlansın. Yerdə də olsa, göydə də olsa onları tutub gətirsinlər. Məlikgil bir də gördülər ki, üstlərinə o qədər quldur gəlir ki, bunları qırıb qurtarmaq olmaz. Odur ki, atlarına “qoyma” deyib başladılar quş kimi uçmağa. Bunlar qaçmaqda olsun quldurlar qovmaqda. Birdən keçəl Məmmədin atının ayağı büdrədi, at yıxıldı. Ha eləyib ayağa qalxana kimi quldurlar keçəl Məmmədi tutdular. Gətirib saldılar zindana, özünə də dedilər ki, üç gündən sonra boynu vurulacaq. Keçəl Məmməd zindanda qalmaqda olsun, Məlik qaçıb canını qurtardı. Gedib bir çəmənliyə çatdı. Gördü çox yorulub. Atını çəmənə buraxıb özü bir ağacın dibində yatdı. Demə bu çəmənlik padşahın qoruğu imiş. Qoruqçular atı görəndə kimi gəlib atı tutub Məliklə birlikdə apardılar şahın yanına. Şaha xəbər verdilər ki, bəs bu adam sənin əmrini pozub, atını salıb qoruğa, at qoruğun otunu yeyib qurtarıb.

Padşah o saat əmr elədi ki, aparın onu salın zindana, otuz doqquz gün keçsin, qırxıncı günü dar ağacından asın. Heç Məliki danışmağa da qoymadılar, itələyə-itələyə aparıb saldılar zindana. Məlik zindanda qalmaqda olsun görək keçəl Məmməd nə elədi. Keçəli zindana salanda onun yanında bir cavan adam da var idi. Bu cavan da padşahın qəzəbinə keçib yeddi ildə zindanda əzab çəkirdi. Elə həməndə gecə yazıq oğlan öldü. Keçəl fürsətdən istifadə edib öz paltarını çıxarıb ölüyə geydirdi, ölünün paltarını da özü geydi. Ölünü aparıb zindanın bir küncündə divara söykədi. Özünü ölüyə vurub düz qapının ağzında uzandı. Səhər açıldı. Gözətçilər gəldilər ki, dustaqlara çörək versinlər, gördülər ki, biri ölüb. Tez götürüb onu bir həsirə büküb ölü arabasına qoydular ki, aparıb atsınlar.

Keçəl Məmməd yolda həsirin arasından yavaşca sürüşüb özünü saldı yerə. Arabacı şəhərdən lap kənara çıxıb bir uçurumun kənarında dayandı. Həsiri arabadan itələyib salmaq istəyəndə gördü ki, həsirin içində heç nə yoxdur. Elə bildi yolda düşüb. Arabanı gəldiyi yolla geri sürdü. Düz gəlib şəhərə çatdı, amma həsirin içindəkindən heç bir iz tapa bilmədi, ancaq qorxusundan bu əhvalatı heç kimə açmadı.

Keçəl arabadan sürüşüb düşəndən sonra gecə-gündüz o qədər yol getdi ki, gəlib Məlikin dustaq olduğu ölkəyə çatdı. Gördü şəhərdə car çəkirlər ki, bu gün meydanda adam asacaqlar. Keçəl də gəldi oraya. Gördü dar ağacının qabağında taxt qurulub, taxtın üstündə padşah, vəzir, vəkil, yerdə cəlladlar hazır dayanıblar. Dar ağacının altında qolu bağlı dayanan da Məlikdir.

Keçəl tez padşahın hüsurunda baş əyib dedi:

– Ey şahım, mən bu adam haqqında sənə çox lazımlı sözlər deyərəm, amma gərək onun asılmağını mənə həvalə eləyəsən.

Padşah dedi:

– Ey cavan, sən onun haqqında mənə nə deyəcəksənsə de, sözdən xoşum gəlsə şərtini yerinə yetirərəm.

Keçəl hiylə işlətdi:

– Ey padşah, bu özü şah oğludur. Bura gəlməkdə məqsədi səni öldürüb şahlığı əlinə almaqdır. İndi sən yaxşı eləyib onu dar ağacından asdırırsan. Onu da deyim ki, həməm adamın bir əhdi var idi ki, səni dar ağacından asdırarsa olsa at üstündə asdırırsın.

Şah dedi:

– O nə deyən şeydir?

Keçəl Məmməd dedi:

– Ey padşah, siz əmr edin bura bir yaxşı at gətirsinlər. At üstündə asılmağın nə olduğunu sizə göstərim, həm də elə onun özünü at üstündə asa ki, görsün özgəyə quyu qazanın özü quyuya necə düşür.

Bu sözlər şahın xoşuna gəldi:

– Oğlan, icazə verdim, nə istəyirsənsə elə.

Padşah əmr elədi, gedib bir yaxşı at gətirdilər. Demə, bu Məmmədin öz atı imiş.

Keçəl Məmməd işarə elədi, cəlladlar kəndiri Məlikin boynuna keçirib onu hop götürüb atın üstünə qoydular. Keçəl özü də əlinə bir qılınc alıb sıçrayıb mindi atın tərkinə. Atı sürüb düz dar ağacının altında saxladı. Keçəl Məmməd dedi:

– Siz kəndiri möhkəm saxlayın, mən atı geriyyə sürəcəyəm. Onda Məlik kəndirdən sallana qalacaq. Bu cür asılmağa at üstündə asılmaq deyirlər. Söz keçəlin ağzından çıxan kimi cəlladlar kəndiri çəkdilər. O dəqiqə keçəl Məmməd qılıncla kəndiri kəsib ata elə bir təpik vurdu ki, at az qaldı göyə qalxsın.

Padşah əhvalatı belə görüb hay-həşir qopardı ki, gərək yerdə də olsa, göydə də olsa onlar tutulub gətirilsin. Bütün qoşun töküldü Məlikgili tutmağa. Qoşun onları o qədər qovdu ki, keçəllə Məlik gəlib çatdılar yenə həmin dənizin kənarına.

Tez keçəl Məmməd atdan düşüb dənizin qırağındakı sehrlı qara daşı qaldırdı. Altındakı cilovu çıxarıb atdı suya, o saat üç ayaqlı at dəryadan çıxdı. İkisi də minib sudan keçdilər. Qoşun özünü o vaxt yetirdi ki, onlar dənizdən keçmişdilər.

Keçəl Məmməd dənizin o tərəfinə çıxandan sonra cilovu yenə aparıb qoydu qara daşın altına. Bir az piyada yol getmişdilər ki, bir də gördülər meşəyə buraxdıqları atlar çəməndə otlayır. Tez hərəsi öz atına minib başladılar getməyə, gəlib çıxdılar həməndə dərvişlərin qalaçasına. Elə qalaçanın qarısına yaxınlaşan kimi yenə iki əl gəlib bunların atlarını apardı tövləyə, özlərini də evə. Yemək-içmək gəldi, yeyib qurtarandan sonra yer salındı, girib yatdılar. Bütün bu işləri iki əl görürdü, adamlar özləri gözə görünmürdülər. Məlik o qədər yorğun idi ki, başını yastığa qoyan kimi yatdı. Keçəl Məmmədi də yaman yuxu tuturdu. Gördü o da yatacaq, tez baş barmağını çərtib içinə duz basdı. Barmağının ağrısından yata bilmədi. Amma gözünü yumub özünü yuxuluğa vurdu. Keçəl bilirdi ki, yenə qocalar gələcək.

Gecədən xeyli keçmiş bir də gördü qapılar taybatay açıldı, əvvəlcə əlində kitab olan qoca, lap axırda əlində qılınclı olan qoca içəri girdi.

Bu dəfə də əli qılınclı qoca dedi:

– Gəlsənə bunları öldürüm, gedib sırımizi açmasınlar.

Əli kitablı qoca dedi:

– Sən insafsızlıqdan, deyəsən, əl çəkməyəcəksən. Bu yazıqlar nə zülmərlə gedib dostluğun sirrini öyrəniblər, sən də deyirsən onları öldürüm.

Keçəl Məmməd ayılıb dedi:

– Ey qoca, biz gedib dostluğun sirrini öyrəndik.

Qoca dedi:

– Oğul, gəl sən heç əziyyət çəkib söyləmə, onsuz da biz onların hamısını bilirik.

Keçəl Məmməd dedi:

– Ey qoca, siz ki, bu sirri bilirdiniz, bəs bizi niyə uzaqlara göndərdiniz?

Qoca dedi:

– Oğul, siz əgər özünüz zəhmət çəkib o çətinliklərə düşməsəydiniz bizim dediklərimizin xeyri olmazdı. Odur ki, sizi ora göndərdik.

Məliklə keçəl Məmməd qocalardan razılıq eləyib gəldilər öz vətənlərinə. Məlikin atası oğlunun gəldiyini eşidib onu qarşılamağa çıxdı. Yeddi gün–yeddi gecə şadlıq elədilər. Padşah kasıbların, şikəstlərin qarnını doydurdu, bəxşiş payladı. Məlik də keçəl Məmmədi yanına aparıb ona gözəl bir imarət verdi, onunla dost, qardaş oldu.

VƏFALI AT

Keçmiş zamanlarda bir padşah var idi. Bu padşahın üç oğlu var idi. Çarx hərləndi, əcəl onu boğazladı. Padşah can verən zaman oğlanlarını başına cəm eləyib dedi:

– Oğlanlarım, mənim sizə üç vəsiyyətim var. Bu vəsiyyətlərə əməl etməsəniz, başınız çox bəlalar çəkəcək. Vəsiyyətimin biri budu: “Şikara gedəndə üçünüz də bir yerdə gedin. İkinci vəsiyyətim, ayrı-ayrı səfərə getməyin. Üçüncü vəsiyyətim, ağac dibində, divar dibində və meşə arasında olan çəməndə yatmayın”.

Padşah sözünü tamam eləyib, canını oğlanlarına tapşırırdı. Oğlanlar atalarını kəfən–dəfn elədilər. Qırx gün, qırx gecə el adəti ilə ona yas saxladılar. Gözlərinin yaşı quruyandan sonra böyük qardaş dedi:

– Gəlin şikara çıxacaq, qəmimiz bir az dağılsın.

Hər üçü nizə, ox, kəmənd, əmud götürüb atlara süvar oldular, ova çıxdılar. Axşama kimi ovlayıb quşladılar.

Böyük qardaş dedi:

– Bu gecə burada qalaq.

Kiçik qardaş Məlik Məhəmməd dedi:

– Yox, gedək. Atamız vəsiyyət eləyib ki, meşə arasında çəmənlikdə qalmayın.

Onun sözünə fikir vermədilər, atlardan aşırılıb çəmənlikdə qalası oldular. Qardaşlar yatan zaman Məlik Məhəmməd öz-özünə dedi:

“Atam nahaq yerə vəsiyyət eləməyib. Mən yatmayıb bu gecə qarovul çəkəcəyəm. Görüm burda nə var, nə hadisə olacaq”.

Oğlan o gecə yatmayıb qarovul çəkdi. Gecədən xeyli keçmişdi. Bir də gördü, budu bir div gəlir, buynuzlarının hər biri bir çinar. Məlik Məhəmməd gözlədi. Div lap yaxına gələndə onun təpəsinə elə bir qılınc vurdu ki, beyni xaş-xaş kimi ovulub yerə töküldü.

Bəli, sabah açıldı, qardaşlar bir qədər də yol getdilər. Bir yerdə qaranlıq düşdü. Qardaşlar ha yatmağa yer axtardılar, münasib yer tapmadılar ki, tapmadılar. Bir divar dibində dayandılar. Böyük qardaş dedi:

– Bura daldadı, burda qalaq.

Məlik Məhəmməd dedi:

– Atamız vəsiyyət eləyib ki, divar dibində qalmayın.

Bir qardaş dedi:

– Hər vəsiyyəyə inanmazlar. Divar dibində nə olacaq.

Kiçik qardaşın sözüne baxmadılar, orada qalası oldular. Qardaşlar yığılıb yatdılar. Təkcə Məlik Məhəmməd oyaq qaldı. Məlik Məhəmməd yenə fikirləşdi: “Atam nahaq yerə vəsiyyət eləməyib. Yəqin burda bir iş var. Yatmayım, görüm nə olacaq”. Məlik Məhəmməd yatmayıb keşik çəkdi. Gecənin bir aləmində bir də gördü, budu bir div yeddi dəyirman daşını başına keçirib, onlara tərəf gəlir. Məlik Məhəmməd gizləndi. O, divarın dibindən keçmək istəyəndə onun başına bir qılınc vurub öldürdü. Bundan da salamat qurtardılar. Səhəri eləyib, yola düşdülər. Üçüncü gün bir meşəyə çətdilər. Meşədə qaranlıq düşdü, bir yana çıxma bilmədilər.

Böyük qardaş dedi:

– Burda qalaq.

Kiçik qardaş dedi:

– Atamız vəsiyyət eləyib ki, meşə arasında qalmayın.

Böyük qardaş dedi:

– İki yerdə qaldıq, bizə heç bir zad olmadı, burda da olmayacaq.

Yığılıb yatın.

Qardaşlar yığılıb yatdılar, amma Məlik Məhəmməd barmağını yarıb içinə duz doldurdu, yatmayıb qarovul çəkdi. Gördü, budu bir nəhəng div gəlir, ömründə belə eybəcər div görməyib. Məlik Məhəmməd özünə ürək-dirək verib dayandı. Div Məlik Məhəmmədə çatmamış dedi:

– Ey Məlik Məhəmməd, hardasansa çıx. Mənim iki qardaşımı öldürüb ürəyimə dağ çəkmisən. Səni tikə-tikə eləməsəm anamın südü mənə haram olsun.

Məlik Məhəmməd gizlindən çıxıb dedi:

– Ey məlun div, əlindən gələni iki qaba çək. Bu meydan, bu şeytan.

Div əmuda əl atmaq istəyəndə, Məlik Məhəmməd fürsəti əldən vermədi, cəld qılıncı çəkdi, onun başına elə çırpdı ki, qılınc iki qarış onun başına işlədi, div ağır yaralandı. Əli boşaldı, qaça-qaça Məlik Məhəmmədə dedi:

– Ey Məlik Məhəmməd, bil, agah ol, filan dağda bir quyu var. O quyuda çoxlu ləl-cavahirat var. Get götür, halalın olsun.

Səhər açıldı, qulağınız şad xəbərlər eşitsin. Məlik Məhəmməd divləri öldürdüyünü qardaşlarına söyləyib dedi:

– Divin üçüncü qardaşını da yaraladım. O dedi, filan dağda bir quyu var. O quyuda çoxlu ləl-cavahirat var.

İndi gəlin o dağa gedək, doğru olar – ləl-cavahiratı apararıq. Olmaz – qayıdıb evimizə gedərik.

Qardaşlar atalarına rəhmət oxudular. Bir-birinə qoşulub düz dağa getdilər. Gəzib-dolanıb quyunu tapdılar. Quyuya kim düşsün. Məlik Məhəmməd dedi:

– Məni sallayın.

Məlik Məhəmmədi quyuya salladılar. O, quyuya düşüb gördü bu quyuda o qədər ləl-cavahir, almaz və başqa var-dövlət var ki, dərə-təpələrdə, çınqılların sayı var, onların sayı yoxdu. Bu ləl-cavahiri, almazı və başqa nə varsa iplə bayıra çəkirdi. Quyunun dibini gəzəndə gördü, burada üç nazənin sənəmi saçından asıblar. Məlik Məhəmməd qızları açıb yerə qoydu. Xırda qızla əhd-peyman eləyəndən sonra onu da iplə kənara çəkirdi. Quyunun dibində tək özü qaldı. Qardaşlar bir-birinə dedilər:

– Məlik Məhəmməd kənara çıxsın, bütün bu var-dövlətə, ləl-cavahirə sahib duracaq. Yaxşısı budu ki, onu quyuda qoyaq, ölüb başımızdan rədd olsun, var-dövlətə də özümüzə sahib olaq. Belə də elə-dilər, Məlik Məhəmmədi quyuda qoyub yuxarı çəkmədilər. Qırx dəvə gətirdilər. Qəniməti dəvələrə yüklədilər, qızları da götürüb saraylarına getdilər.

Məlik Məhəmməd bildi ki, qardaşları onu quyunun dibində qoyub gediblər. O başladı quyunun dibi ilə getməyə. Qırx gün, qırx gecə yol

getdi, axırda bir şəhərə gəlib çıxdı. Gəzə-gəzə bir tacirin dükanının qabağına gəldi. Tacirə dedi:

– Məni nökrə saxlarsanmı?

Tacir dedi:

– Əlindən nə iş gəlir?

Məlik Məhəmməd dedi:

– Mehtərlik.

Tacirin bir yaxşı atı var idi, amma mehtəri yox idi. O elə çoxdan mehtər axtarırdı. Çox şad oldu. Məlik Məhəmməd tacirin atına çox yaxşı baxırdı. Vaxtılı-vaxtında yeməyini, arpasını verirdi, tumarlayırdı, suya aparırdı. Bir gün atı suya aparanda tacirin arvadı ona diqqətlə baxdı. Gördü, doğrudan da eyibsiz oğlandır. Bir könlüdən min könlüə ona aşiq oldu. Bir gün Məlik Məhəmmədi yanına çağırıb dedi:

– Oğlan, könlümün quşu uçub sənə qonub.

Məlik Məhəmməd onun istəyi ilə razı olmadı. Tacirin arvadının acığı tutdu. Öz-özünə dedi: “Yaxşı, Məlik Məhəmməd, sənnən mənimki qalsın. Sən dünyada yaşasan öyünərsən”. Arvad axtarıb bir küp qarısı tapdı.

Qarının ovcuna bir çəngə qızıl basıb dedi:

– Qarı nənə, imanına qurban olum, bizim bu nökrə öldür.

Qarı dedi:

– Qarı nənən qadanı alsın, öldürmək asandı. Onu elə yerə göndərmək lazımdır, hər tikəsi bir quşun ağzında getsin.

Tacirin arvadı dedi:

– Qarı nənə, mən onu hara göndərim ki, gözümün qabağından rədd olub getsin, ölüb qurd-quşa yem olsun.

Qarı dedi:

– Ərinə deyərsən, elə bir otaq tikdirər ki, divarları min bir rəngə çalar. İçinə girəndə elə bilərsən cənnətə girmisən. Məlik Məhəmmədi göndərər, ustasını tapmağa. Tapa bilməyəcək, ölüb qurd-quşa yem olacaq.

Tacirin arvadı qarıya bir çəngə də qızıl verib yola saldı, ərinin yanına gəlib dedi:

– A kişi, gərək elə bir otaq tikdirəsən ki, divarları min bir rəngə çala, içinə girəndə elə biləsən, cənnətə girirsən. Belə otaq tikdirməsən, səndə oturmayaçağam.

Tacir arvadından bərk qorxurdu. Əvvəldən cilovu vermişdi əlinə.

Arvadına dedi:

– Ay arvad, mən elə ustanı hardan tapım ki, sən deyən otağı tiksin? Elə söz danış ki, ağıl kəsən olsun.

Arvad dedi:

– Uzun danışma. Ustanın yerini Məlik Məhəmməd bilir, göndə-rərsən gətirər.

Tacir Məlik Məhəmmədi yanına çağırıb dedi:

– Məlik Məhəmməd, elə bir ev tikdirmək istəyirəm, divarları min bir rəngə çalsın. İçinə girən elə bilsin cənnətə girir. Deyirlər, bunun ustasını ancaq sən tapıb gətirə bilərsən. Gərək gedib tapasan.

Məlik Məhəmməd barmağını dişlədi, bildi ki, bunun arğacı arvad-dan keçib, dedi:

– Tacir ağa, insafsızlıq eləmə. Mən qərib adamam. Sən dediyin evi tikən ustanı hardan tapa bilərəm? İkincisinə qalan yerdə, elə bir evi tikən olmaz.

Tacir dedi:

– Uzun danışma, get tap gətir. Yoxsa səni tikə-tikə doğraram.

Məlik Məhəmməd bir söz demədi. Bikef-məlul, atının yanına gəldi. Kefi pəjmürdə olduğundan atına yem, arpa vermək yadından çıxdı. Axurun böyründə onu yuxu tutdu. At onu bu halətdə görüb insan kimi dil açıb dedi:

– Ey Məlik Məhəmməd, bu gün mənə niyə yem vermirsən? Mən səndə bu sifəti heç görməmişdim.

Məlik Məhəmməd yuxudan ayılan kimi yerdən dik sıçrayıb dedi:

– Ey at, məni bağışla, fikrim dağınıq olduğundan yem yadımdan çıxıb.

Yem gətirib atın qabağına tökdü. At dilini də yemə vurmayıb dedi:

– Ey Məlik Məhəmməd, indi de görüm niyə kefsizsən? Niyə fikrin dağınıqdı?

Məlik Məhəmməd dedi:

– Bir az xəstələnmişəm. Ayrı iş yoxdu.

At dedi:

– Ey Məlik Məhəmməd, kefsizliyinin səbəbini mənə deməsən, and olsun anamın südünə, yemə dilimi də vurmayaçağam. Özü də baş götürüb gedəcəyəm.

Məlik Məhəmməd dedi:

– Ey at, ürəyini xarab eləmək istəmirəm. Tacir mənə deyir ki, gərək elə bir usta tapasan, mənə bir ev tiksin, divarları hər rəngə çalsın, içəri girən elə bilsin cənnətə girib.

At dedi:

– Ey Məlik Məhəmməd, onun çarəsini mən sənə deyərəm, gedib elə usta götürərsən. Heç qəm yemə. Sən tacirə deyərsən ki, atı ver minim, gedim ustamı tapım götürürəm.

Məlik Məhəmməd tacirin yanına gedib dedi:

– Usta uzaq yerdədi, atı ver minim, gedim götürürəm.

Tacir dedi:

– Verdim, min get.

Məlik Məhəmməd düz atın yanına gəldi. At onu görəndə kimi dedi:

– Nə oldu?

Məlik Məhəmməd dedi:

– Verdi.

At dedi:

– Yolçu yolda gərək.

Məlik Məhəmməd atı bayıra çəkib süvar oldu. At yelə dönüb, onu bir xaraba qəbiristanlığa çıxartdı, yeddi qəbir keçdi, səkkizinci qəbirdə dayanıb dedi:

– Məlik Məhəmməd, bu qəbrə bir qamçı vur.

Məlik Məhəmməd qəbrə bir qamçı vurdu. O saat qəbir açıldı. At onu öyrətdi. Məlik Məhəmməd atın öyrətdiyi kimi dedi:

– Məlik Cümşüd, Məlik Məhəmməd deyir ki, alətlərini götürüb gəlsin, bizim evi tiksin.

Qəbirdən səs gəldi:

– Alətlərim içəridədi, gəl götür gedək.

At bunu eşidəndə dedi:

– Məlik Məhəmməd, qorxma qəbrə gir. Qabağına iki örtülü xalça, iki də açıq xalça çıxacaq. Örtülü xalçaları aç, açıq xalçaları ört. Qabağına iki qarı çıxacaq, biri örtülü, biri açıq. Örtülü qarını açarsan, açıq qarını örtərsən. Qabağına bir at və bir it çıxacaq. Atın qabağında sümük, itin qabağında ot olacaq. Otu götürüb atın qabağına, sümüyü götürüb itin qabağına qoyarsan. Sonra bir qarıya rast gələcəksən. Qarını görəndə deyərsən:

– Qarı nənə, oğlun deyir ki, alətlərimi versin. Qarı dişlərini itiləyəcək səni yesin. Onun yanında bir dolu xurcun görəcəksən. Alətlər o

xurcundadı. Sən cəld xurcunu götürüb qaçarsan. Səni heç kəs tutmayacaq, qorxma.

Məlik Məhəmməd atı kənarda qoyub qəbrə girdi. Qəbirin içi ilə bir qədər getdikdən sonra, qabağına iki örtülü xalça, iki də açıq xalça çıxdı. Örtülü xalçaları açdı, açıq xalçaları örtüdü. Bir az da gedəndən sonra qabağına bir örtülü qapı, bir açıq qapı çıxdı, örtülü qapını açdı, açıq qapını örtüdü. Sonra qabağına bir at, bir it çıxdı. Atın qabağında sümük, itin qabağında ot var idi. Sümüyü götürüb itin qabağına, otu da götürüb atın qabağına qoydu. Axırda gedib bir qarıya rast oldu.

– Qarı nənə, oğlun deyir alətləri versin.

Qarı onu görəndə çox sevindi, dişlərini itilədi, onu yesin. Məlik Məhəmməd onun gözündən oğurlanıb alət olan xurcunu götürüb qaçdı. Qarı qışqırdı:

– At, tut.

At dedi:

– Niyə tutum? Sən mənim qabağıma sümük qoymuşdun. O, sümüyü götürüb itin qabağına, otu da götürüb mənim qabağıma qoydu. Bu mənə yaxşılıq eləyib, yamanlıq ki eləməyib.

Qarı dedi:

– İt, tut.

İt dedi:

– Özünü ələ salmısan, yoxsa məni? Bu, mənə yaxşılıqdan başqa nə eləyib ki, tutam. Mənim qabağıma ot qoymuşdun. Bu, otu götürüb atın qabağına qoydu, sümüyü də mənim qabağıma. İndi xırda-xırda yeyib ona dua eləyirəm.

Qarı dedi:

– Örtülü qapı, tut.

Örtülü qapı dedi:

– Niyə tutum? Mənə ki yamanlıq eləməyib. Nə vaxtıdı örtülü qalmışdım, bu açdı.

Qarı dedi:

– Açıq qapı, tut.

Açıq qapı dedi:

– Niyə tutum? O ki mənə yaxşılıq eləyib. Bacarsam əvəzini çıxaram. Nə vaxt idi açıq qalmışdım. O məni örtüdü, dincəldim.

Qarı dedi:

– Açıq xalça, tut.

Açıq xalça dedi:

– Ay imansız küp qarısı, niyə tuturam? Nə vaxt idi, açıq qalmışdım, canıma toz dolurdu. Sənin ayağının altında canım çıxırdı. Bu qatladı, dincəldim.

Qarı dedi:

– Örtülü xalça, tut.

Örtülü xalça dedi:

– Niyə tutum? Nə vaxt idi, örtülü qalmışdım. Güvə–zad daraşib canımı didirdi. Bu açdı dincəldim.

Həç biri Məlik Məhəmmədi tutmadı. O, qəbirdən düz kənara çıxdı. Alət olan xurcunu atın qabağına qoydu. At dedi:

– İndi Məlik Cümşüdə xəbər ver ki, alətləri gətirdim.

Məlik Məhəmməd qəbrə dedi:

– Ay Məlik Cümşüd, alətləri gətirdim.

Qəbirdən səs gəldi:

– Gedək!

At dedi:

– Məlik Məhəmməd, qəbirdə olan sümükləri kənara çıxart, yerbə–yer quraşdır.

Məlik Məhəmməd qəbirdə olan sümükləri kənara çıxartdı, yerbə–yer quraşdırdı.

At dedi:

– Məlik Məhəmməd, bir balaca məni gözlə. Mən gedim dirilik suyu gətirim, ona can verim.

At yelə dönüb yox oldu. Aradan yarım saat keçməmiş geri qayıtdı. At ağzı su ilə dolu gəlmişdi. O, suyu Məlik Cümşüdün ağzına tökdü. Məlik Cümşüd asqırıb ayağa qalxdı, dedi:

– Xoş gəlmisiniz, gedək!

Məlik Məhəmmədlə Məlik Cümşüd ata mindilər. At onları tacirin qarısına gətirdi. Məlik Məhəmməd atı tövlədə bağladı, rahatlayıb Məlik Cümşüdlə tacirin yanına getdi, dedi:

– Ustanı gətirmişəm.

Tacir dedi:

– Evi tikdir. Ancaq dediyim kimi olsun.

Məlik Cümşüd dedi:

– Mən evin divarlarını tikib gedəcəyəm. Üstünü özünüz döşərsiniz.

Tacir dedi:

– Yaxşı, divarlarını sən düzəlt. Üstü asandı.

Məlik Cümşüd işə başladı. Bir ay içərisində elə bir ev tikdi, min bir rəng verirdi. İçinə girən elə bilirdi cənnətə girir. Tacirin ağzı lap açıq qalmışdı.

Bəli, Məlik Cümşüd işini qurtardı, haqqını alıb getdi. Evin üstü açıq idi. Tacir nə qədər ağac gətirdisə evə çatmadı. Bütün dünyaya xəbər verdi. Bu ev uzunluqda ağac tapılmadı ki, tapılmadı. O biri tərəfdən tacir arvadı yenə də Məlik Məhəmməddən əl çəkmirdi. Arvad qarını çağırıb dedi:

– Qarı nənə, Məlik Məhəmməd gedib usta gətirdi. Sən dediyindən də yaxşı ev tikdirdi. Axı mənim bağrım çatladı. Nə təhər edək ki, o ölüb rədd olsun, mənim gözüm onu görməsin.

Qarı dedi:

– Ay başı küllü, evinizin üstünə ağac tapmırsınız. Ona deyin, evi tikdirdiyin kimi, ağac da tapmalısın. Haradan tapacaq? Gedib gəzəcək, meşələrdə canavarlara yem olacaq. Sənin də gözün onu görməyəcək.

Tacir arvadı qarıya bir çəngə qızıl verib yola saldıqdan sonra ərini çağırıb dedi:

– A başı batmış kişi, ağac axtarırsan, tapmırsan. Evi tikdirən ağacı da tapa bilər. Məlik Məhəmmədi göndər, gedib tapsın.

Tacir, arvadının sözünü bəyəndi. O saat Məlik Məhəmmədi yanına çağırıb dedi:

– Gərək evin üstünə ağac tapasan.

Məlik Məhəmməd dedi:

– Ay insafsız, sən bütün dünyanı gəzmişən, tapmamısan. Bəs mən hardan tapım?

Tacir dedi:

– Uzun danışma, sənə yeddi gün möhlət verirəm.

Məlik Məhəmməd bikef atın yanına gəldi. At onu qəmli görüb dedi:

– Ay vəfalı dostum, niyə bikefsən? Tacir yenə səni hara göndər-mək istəyir?

Məlik Məhəmməd dedi:

– Bəs, mənə deyir ki, evin üstünə çatan ağac tapmalısın. Mən elə ağacı hardan tapım?

At dedi:

– Qəm yemə, taparıq. Qırx çubuq götür, məni min. Mən göyə qalxacağam. Hərdən çubuğun biri ilə məni vurub, çubuğu yerə burax.

Məlik Məhəmməd qırx çubuq götürüb ata mindi. At o saat göyə qalxdı. Məlik Məhəmməd hər dəfə çubuqların biri ilə atı vurub çubuğu yerə atdı. Çubuq dönüb uzun tir oldu. Belə-belə çubuqların hamısını ata vurub yerə atdı. Çubuqların hamısı dönüb tir oldu. At aşağı endi, Məlik Məhəmmədə dedi:

– Get tacirə xəbər ver, tirləri aparsınlar.

Məlik Məhəmməd gedib tacirə xəbər verdi. Tacir tirləri gətirdi. Evin üstünü örtürdü.

Tacirin arvadı yenə Məlik Məhəmməddən əl çəkmədi. Məlik Məhəmməd onun gözüne görünəndə elə bil ürəyinə ox dəyirdi. Onu öldürmək üçün fəndi-fele keçdi. At bunu Məlik Məhəmmədə xəbər verdi. Məlik Məhəmməd dedi:

– Bəs mən nə eləyim?

At dedi:

– Sən tacirdən icazə al, çıx get. Tacir sənə deyəcək ki, sən mənə çox yaxşılıq eləmişən, məndən nə istəyirsən? Onda deyərsən, səndən bir at istəyirəm. Verər, mən səni bu qaranlıq dünyadan işıqlı dünyaya çıxardaram.

Məlik Məhəmməd tacirin yanına gəlib dedi:

– Mən çoxdandır ki, sənin yanında mehtərlik eləyirəm. İndi atanamın yanına getmək istəyirəm. İzin ver gedim.

Tacir dedi:

– Ay Məlik Məhəmməd, sən mənə çox yaxşılıq eləmişən. Məndən nə istəyirsən?

Məlik Məhəmməd dedi:

– Səndən heç zad istəmirəm. Bircə atımı mənə bağışla. Ayağımı yerdən qaldırsın.

Tacir dedi:

– Atı sənə verdim, min get. Allah amanatında olasan. Məlik Məhəmməd tacirlə salamatlaşdı, atın yanına gəlib dedi:

– Bəs, tacir səni mənə bağışladı.

At dedi:

– Məlik Məhəmməd, o evi tikən, qəbir adamı Məlik Cümşüdə qaytardığım qəfəsi də əlinə al, belimə min, bu qaranlıq dünyadan işıqlı dünyaya çıxmaq.

Məlik Məhəmməd dedi:

– Qəfəssiz çıxıb bilmərikmi?

At dedi:

– O qəfəs sənə əlində olmasa, sənə vurub yerə salarlar. Qəfəs ki əlindədi, heç kəs bizə səmt gəlməz.

Məlik Məhəmməd ata minib qəfəsi əlinə aldı. At qanad açıb havaya qalxdı. Yetmiş bir gün yol gedib, işıqlı dünyaya çıxdı. İşıqlı dünyada atı sürhasür bir dəyirmanın qabağına gəldilər. Baxdılar ki, şeytan papağını əyri qoyub burada dayanıb. Şeytanın əlində bir tutuquşu var idi. Şeytan Məlik Məhəmmədi görən kimi sevinib dedi:

– Ey, əlində olan qəfəsi mənə ver, bu quşu içinə qoyacağam.

Məlik Məhəmməd dedi:

– Niyə verirəm, məgər dəliyəm? Yaxşı adamsansa sən quşu mənə ver, qoyum qəfəsin içinə.

Şeytan dedi:

– Onda qoymayacağam gedəsən. Gərək qəfəsi mənə verəsən.

At onların şərtini kəsmək üçün dedi:

– Dava-dalaş eləməyin. Hərəniz üç dəfə başqa donu düşün. Əgər Məlik Məhəmməd sənə tapa bilməsə, qəfəsi versin sənə, sən Məlik Məhəmmədi tapa bilməsən tutuquşunu verərsən ona.

Şeytan bu şərtə razı oldu. Əvvəl-əvvəl Məlik Məhəmməd gözlərini yumdu. Şeytan çöp olub tutuquşunun qanadının arasına girdi. Məlik Məhəmməd gözlərini açdı. O tərəf-bu tərəfə baxanda, at ona dedi:

– Məlik Məhəmməd, gözlə ha, birdən quş qanadlanıb qaçar.

Məlik Məhəmməd o saat başa düşdü ki, şeytan quşun qanadının altında gizlənib dedi:

– Ay keçəpapaq şeytan, tutuquşunun qanadının altından kənara çıx.

Şeytan kənara çıxıb dedi:

– Yaxşı, birincisini tapdın. İndi ikincisini tap görüm.

Məlik Məhəmməd gözlərini yumdu, şeytan dən olub tutuquşunun qabağına töküldü. Məlik Məhəmməd gözlərini açanda at dedi:

– Məlik Məhəmməd, tez ol, tap, tutuquşunun dən yemək vaxtıdı, acdı.

Məlik Məhəmməd o saat başa düşdü ki, şeytan dən olub, tutuquşunun qabağına tökülüb dedi:

– Ay şeytan, tutuquşunun qabağından qalx. Birdən elə bilər dən-sən, sənə yeyər.

Şeytan dedi:

– Yaxşı, bunu da tapdın. İndi üçüncüsünü tap.

Məlik Məhəmməd gözlərini yumdu.

Şeytan bir quş olub quşun tükünə qarışdı. Məlik Məhəmməd gözlərini açanda at dedi:

– Məlik Məhəmməd, qoçağım, tüklü qutuya sahib olacaqsan, tez tap.

Məlik Məhəmməd bildi ki, şeytan tük olub quşun tükünə qarışıb, dedi:

– Şeytan qardaş, gözlərinə tük dolar. Tutuquşunun tüklərinin içindən kənara çıx.

Növbə şeytana çatdı. Şeytan gözlərini yumdu. Məlik Məhəmməd hiyləyə keçdi, başladı atılıb–düşməyə. Tutuquşunun fikri buna cəlb olundu, başladı gülməyə. Onun başı gülməyə qarışanda Məlik Məhəmməd onun gözlərindən oğurlandı, bir nal olub atın ayağına vuruldu. Şeytan gözlərini açıb quşun üzünə baxdı ki, Məlik Məhəmmədin yerini ona bildirsin. Quş başını buladı. Şeytan o yana–bu yana baxıb dedi:

– Məlik Məhəmməd, səni tapa bilmədim, hardasan, çıx.

Məlik Məhəmməd atın ayağının altından kənara çıxdı.

Yenə şeytan gözlərini yumdu. Bu dəfə Məlik Məhəmməd başladı meymun kimi mayallaq aşmağa. Tutuquşu gülməyə başlayanda Məlik Məhəmməd onun gözlərindən oğurlanıb bir tük oldu, atının belinə yapışdı. Onu quş görmədi. Şeytan gözlərini açıb quşa baxdı ki, Məlik Məhəmmədin yerini öyrənsin. Quş başını buladı. Şeytan bərkdən dedi:

– Məlik Məhəmməd, səni tapa bilmədim, hardasan çıx. Məlik Məhəmməd atın belindən yerə düşdü. Şeytan yenə gözlərini yumdu. Bu dəfə Məlik Məhəmməd ağız–gözünü əydi, gülməli oyun çıxartdı. Quş bərk gülüb qarnını qucaqlayanda Məlik Məhəmməd onun gözlərindən oğurlanıb, bir tel oldu, atın qabağına düşdü, quş onu görmədi. Şeytan gözlərini açıb quşun üzünə baxdı. Quş başını buladı. Şeytan başını qaşayıb dedi:

– Məlik Məhəmməd, qoçağım, hardasan, çıx, tutuquşunu sənə verdim. Mən sözüümün üstündə duran adamam.

Məlik Məhəmməd atın yanına gəlib qabağında durdu. Şeytan tutuquşunu ona verib dedi:

– Bu quş bütün sehrləri bilir. Sənə qismət imiş. Apar, ürəyinin yağını buna yedir. Sənə kömək eləyəcək, səni ölümdən qurtaracaq.

Məlik Məhəmməd quşu ondan alıb qəfəsə saldı. Şeytanla salamatlaşıb yola düşdü. Gecəni gündüzə qatdı, gəlib öz şəhərinə çatdı. Qardaşları onun gəldiyini bildilər, xəcalətlərindən üzünə çıxma bilmədilər. Böyük qardaş padşah idi, ortancıl qardaş da vəzir. Padşah ortancıl qardaşa dedi:

– Məlik Məhəmməd ölməyib gəlib. Bizə əngəl olacaq. Bir keçi su bulandırması eləyib, onu lap tez öldürmək lazımdı.

Bunların fikirlərini at Məlik Məhəmmədə xəbər verdi. Məlik Məhəmməd dedi:

– Mənim vəfalı dostum, bəs mən neyləyim? Padşahlıq onların əlində, qoşun onların əlində. Əlacım ona qalır ki, sizi götürəm, ölkədən çıxam.

At dedi:

– Onlar səni qonaq çağıracaq. Sən çalış onların qonaqlığına getmə. Əgər getsən tutuquşunu da özünə apar. Tutuquşu hardan getsə, sən də ordan get. Hər nə yesə ondan ye, yemədiyi şeyləri yemə.

Günlərin bir günü qardaşlar Məlik Məhəmmədi yanlarına çağıraraq dedilər:

– Qardaş, xoş gəlibsən. Biz sənə yamanlıq eləməmişik. Şeyləri quyudan çəkib qurtaranda qaranlıq düşdü. Quyu birdən yox oldu. İşıqlananda nə qədər axtardıq quyuyu tapmadıq. Quyu qeyb olmuşdu. Ona görə də kor-peşman çıxıb gəldik. Sabah bizə qonaqsan. Gətirdiyimiz kiçik bacı səni gözləyir. Toy eləyəcəyik, onu da, quyudan çıxan şeyləri də sənə verəcəyik.

Məlik Məhəmməd dedi:

– Mənə heç bir şey lazım deyil.

Məlik Məhəmməd geri qayıdıb əhvalatı ata və quşa nağıl elədi.

Quş dedi:

– Ay Məlik Məhəmməd, qorxma, mənə də götür gedək. Onlar səni öldürmək istəyirlər. Mən onların başına oyun açacağam.

At dedi:

– Dediklərimi yadımdan çıxartmazsan.

Bəli, sabah açıldı, bir nəfər gəlib Məlik Məhəmmədə dedi:

– Bəs, padşah səni qonaq çağırır.

Məlik Məhəmməd quşu da götürüb, qardaşlarının qonaqlığına getdi. Tutuquşu qabaqca, Məlik Məhəmməd onun dalınca gedib padşahın sarayına çıxdılar. Quş Məlik Məhəmmədi qabaq qapıdan apar-

madı, dal qapıdan apardı. Məlik Məhəmmədi qardaşları nəvazişlə qəbul eləyib yuxarı başda əyləşdirdilər. Qabağa yemək gəldi. Məlik Məhəmmədin qabağına qızıl boşqabda yemək qoydular. Məlik Məhəmməd quşa baxırdı. Quş boynunu qatlayıb sakitcə dayanmışdı, yeməyə səmt gəlmirdi. Padşah Məlik Məhəmmədə dedi:

– Qardaş, Məlik Məhəmməd, niyə yemirsən?

Məlik Məhəmməd dedi:

– Mən əhd eləmişəm, bu quşla şərt bağlamışam. Bu yemədiyi xörəkləri mən də yeməyim.

Dedilər:

– Adam da quşun sözünə baxarmı? Canım, yeməyini ye. Bu xərci biz səndən ötrü çəkmişik.

Məlik Məhəmmədə çox üz vurdular. Onu üzdən–gözdən saldılar. Əlini yeməyə uzadanda quş onun əlinə bir dimdik vurdu, gözlərini ağartdı. Məlik Məhəmməd tez əlini kənara çəkib dedi:

– Tutuquşu yemədiyi xörəyi yesəm, daş olaram. Onun üçün mənə üz vurmayın.

Padşah əmr elədi. Xörəyi aparıb ayrısını gətirdilər. Quş bunu da yemədi. Padşah pərt oldu. Əlacı olsaydı, quşun boğazını üzərdi. Tutuquşu qabı dimdiyi ilə vəzirin qabağına itələdi, vəzirin qabını da öz qabaqlarına çəkdi. Məlik Məhəmməd dedi:

– Quşdu, ağıl kəsmir, bunu bəyənir. Eybi yoxdur, qardaş, biz bu xörəyi yeyərik, sən də bizim xörəyimizi ye.

Məlik Məhəmmədlə quş vəzirin qabağından gələn xörəyi başladılar şirin–şirin yeməyə. Vəzir də padşahın üzünə baxdı: “Bəs mən nə təhər eləyim?”.

Padşah ona işarə elədi ki, özünü naxoşluğa vur, çıx get. Vəzir xörəyi yeməyib dedi:

– Qardaşlar, mən bərk naxoşlamışam, icazə verin gedim.

Bəli, vəzir çıxıb getdi. Qonaqlıq qurtarandan sonra Məlik Məhəmmədlə quş evə qayıtdılar. Sabah açıldı, padşah qırmızı geyinib taxta çıxdı, vəziri yanına çağırıb dedi:

– Vəzir, nə qədər ki tutuquşu var, Məlik Məhəmmədə heç zad eləmək olmaz. Tutuquşunu onun əlindən almaq lazımdı.

Vəzir dedi:

– Şah, çağır deginən, gərək tutuquşunu verəsən mənə.

Bu söz padşahın ağılına batdı. O saat Məlik Məhəmmədi yanına çağırırdı dedi:

– Gərək tutuqşunu verəsən mənə.

Məlik Məhəmməd dedi:

– Qardaş, ədalətinə güc eləmə. Mən elə o quş ilə günümü keçirirəm. Bəs onu versən sənə, nə eləyərəm?

Padşah dedi:

– Mən ədalət-mələlət tanımıram. Verməsən mənə, boynunu vurduracağam.

Məlik Məhəmməd gördü: xeyr a, qardaşı ağacın o biri başını çevirib. Bir söz desə, boynunu vurduracaq, keçi su bulandırmasını eləyir. Tez evə qayıdıb əhvalatı atla tutuqşuya danışdı. Quş dedi:

– Məlik Məhəmməd, qorxma, məni apar padşaha ver. Dalısı ilə işin yoxdu.

Məlik Məhəmməd tutuqşunu aparıb verdi padşaha. Quş padşahın xidmətində dayandı. Məlik Məhəmməd də çıxıb evlərinə getdi. Quş bir sehr oxudu, padşah taxta yapışdı. Çölə çıxmaq istəyəndə gördü taxta yapışıb. Çağırır vəzirə dedi:

– Vəzir, deyəsən taxta yapışıbmışam. Bu nə təhər əhvalatdı? – Vəzir yaxın gedəndə quş sehr oxudu, vəzir də padşaha yapışdı. Səs-küyə padşahın bütün əyanları, hərəmləri gəldi. Quş sehr oxudu, onlar da bir-birinə yapışdılar. Quş gedib Məlik Məhəmmədə, ata xəbər verdi. Məlik Məhəmməd gəldi. Padşah onu görən kimi dedi:

– Qardaş, bir qələtdi eləmişəm. Padşahlığı da, var-yoxu da sənə verdim, məni bu bələdan qurtar.

Məlik Məhəmməd dedi:

– İxtiyar tutuqşudadır. Bir söz deyərəm, məni də sizə yapışdırar.

At da gəlib çıxdı. Bu adamların bir tərəfindən quş, bir tərəfindən də at tutdu, göyün yeddinci qatına qaldırdılar. Oradan buraxdılar, hər biri bir ölkəyə düşüb, parça-parça oldu.

Camaat yığıldı. Məlik Məhəmmədi özlərinə padşah, atı vəzir, tutuqşunu da vəkil seçdilər. Quyudan çıxarılan kiçik qız Məlik Məhəmmədi gözləyirdi. Qızı gətirdilər. Qırx gün, qırx gecə onunla Məlik Məhəmmədə toy elədilər. Məlik Məhəmməd ədalətli bir padşah oldu, rəiyyətin hər dərdinə çarə elədi. Onlar yedilər, yerə keçdilər. Xeyrə rəhmət, şərə lənət.

MƏİŞƏT NAĞILLARI

ÜÇ ŞAHZADƏ

Biri var idi, biri yox idi, bir padşah var idi. Bu padşah çox pul xərcləyib oğlanlarını oxutmuşdu. Oğlanlar öz zamanlarının dərslərini rəvan eləyib elm dəryası olmuşdular. Günlərin bir günündə xəbər çıxdı ki, oğlanlar dərslərini qurtarıb gəlirlər. Di şəhər bəzəndi, dəsgah... Oğlanlar gəldilər. Bir neçə gün keçəndən sonra, padşah bir gecə böyük oğlunu yanına çağırır dedi:

– Oğul, daha oxuyub dərsinizi qurtardınız, elə mən də qocalmışam, istəyirəm sabahdan padşahlığı verəm sənə, ortancıl qardaşını sənə vəzir, kiçik qardaşını da vəkil təyin eləyirəm.

Oğlan doğrudan da, çox ağıllı idi, dedi ki:

– Dədə, mən təzə gəlmişəm. Bütün ömrümü qürbətdə keçirmişəm. Ona görə də camaatı, vilayəti necə dolandırmaq lazımdı, hələ bacarmaram.

Padşah oğlundan heç belə cavab gözləmədi. Elə ki, bunu eşitdi, dedi:

– Get, ancaq qardaşlarına bu barədə heç bir söz demə!

Belə deyib oğlunu mürəxxəs elədi. Sabahı gecə ortancıl oğlunu çağırır dedi ki:

– Oğul, istəyirəm padşahlığı verəm sənə, böyük qardaşını vəzir, kiçiyi vəkil təyin eləyəm.

Oğlan dedi:

– Yox, bunu mən qəbul eləmərəm. Məndən böyük qardaşım var, padşahlıq ona verilməli. O, dura-dura mən padşah olmaram.

Padşah bunu da mürəxxəs eləyib tapşırırdı ki, qardaşlarına bir söz deməsin.

Üçüncü gecə kiçik oğlunu çağırır ona da haman sözləri dedi, o da cavab verdi ki:

– Böyük qardaşım dura-dura mən padşahlığı qəbul eləmərəm.

Padşah bunu da mürəxxəs eləyib tapşırırdı ki, qardaşlarına bu barədə heç bir söz deməsin. Qardaşlar üçü də bu işdən pəjmürdə olmuşdular. Axırda ki, özlərini saxlaya bilməyib məsələni açdılar. Baxdılar ki, padşah üçünə də haman sözləri deyib. Fikirləşdilər ki, biz onun sözünü rədd eləmişik, bizə bundan sonra pis nəzərnən baxacaq. Yaxşısı budu ki, biz də hələlik hirsli soyuyanacan çıxmaq səyahətə.

Di padşaha adam göndərdilər, padşah razılıq verdi. Tədarük görüldü, lazım olan şeylər hazırlandı, oğlanlar üçü də dədələrinin görüşünə gəldilər. Padşah böyük oğlunun alnından öpüb dedi:

– Get, oğul, ancaq yadında qalsın, qabağına çıxan qisməti təpikləmə...

Ortancıl oğlunun alnından öpüb dedi:

– Gördün ki, bir məqsuda çatacaqsan, ona çatmaq üçün tələsmə!

Kiçik oğlunun alnından öpüb dedi:

– Həmişə dara düşəndə qocaların məsləhətinə qulaq as!

Oğlanların üçü də görüşüb, atları minib yola düşdülər. Gəlib yetişdilər bir özgə padşahın vilayətinə. Bir neçə vaxt qaldılar burada, bunların kamalları şəhərdə hamını heyran elədi. Bu şöhrət axırda gedib bu məmləkətin padşahına çatdı. Padşah bunların üçün də qonaq çağırırdı. Di bir az söhbət edəndən sonra yemək gəldi. Padşah ayağa qalxıb dedi:

– Mən ac deyiləm, siz özünüz necə ki, kefinizdi yeyin, məni bağışlayın!

Padşah bunu deyib o biri otağa keçdi. Onun məqsədi ayrı idi. O, istəyirdi ki, onları tək qoyub, özü onlara tamaşa edib görsün ki, doğrudan necə adamlardı. Odu ki, qapının dalında əyləşib onları seyr etməyə başladı. Böyük oğlan ortadakı qızarmış quzudan bir az kəsib elə ağzına qoycaq tüpürdü yerə. O biriləri soruşdular ki:

– Nə olub?

Böyük qardaş üzünü turşudub dedi:

– Bu quzu əti deyil, it ətidir.

Padşah bunu eşidib hirsələndi ki, onlar necə cəsarət eləyib onun ətinə it ətinə oxşadırlar. Elə istəyirdi ki, girib onları tutdursun, bu halda ortancıl qardaş əlini uzatdı şəraba. Şərabdən bir stəkan töküüb ağzına yaxınlaşdırcaq, tüpürdü yerə.

Soruşdular:

– Nə oldu?

Dedi:

– Bu şərab deyil, insan qanıdır.

Kiçik oğlan dedi:

– Yaxşı, aşpazdan əmələ gəlmiş biddən daha bundan artıq nə gözləmək olar ki?

Padşah bunu eşidəndə dəli oldu. Vaxt elədi ki, hirsindən bağı çatlasın. Bir istədi ki, üçünün də boynunu vurdura. Ancaq bir az fikir eləyib öz-özünə dedi:

– Yaxşısı budu, çağırım bir aşpazdan, şərabçıdan soruşum, sonra.

Çağırıldı aşpazı:

– De görüm, bu gün bişirdiyin quzunu haradan almışdın?

Aşpaz dedi:

– Şah sağ olsun, çoban sürüdən gətirmişdi.

Padşah əmr elədi, çoban gəldi.

– Bu quzunu hardan gətirmişdin?

– Şah sağ olsun, sürüdən.

– Çoban, bu quzudan it əti tamı gəlir, bir əməlli fikirləş!

Çoban bu sözü eşidəndə başladı yarpaq kimi tir-tir titrəməyə.

Padşah dedi:

– Qorxma, de görüm, bu nə işdi?

Çoban dedi:

– Padşah sağ olsun, həmin quzu anadan olandan iki gün sonra anasını qurd parçalamışdı. Biz fikirləşdik ki, ta bu böyüyüb bizə qoyun olmayacaq. Odu ki, ötürdük başına. Elə çəpindən həmin otlaqda bizim, üzdən iraq, itimiz də küçükləmişdi. Bir gün mən gəlib gördüm ki, həmin quzu iti əmir, ta buna heç fikir vermədim. Siz indi it ətinin tamı deyəndə yadıma düşdü ki, o yəqin bu quzu olacaq.

Padşah baxdı ki, böyük oğlan dediyi doğru çıxdı. Onu mürəxxəs eləyib çağırıldı şərabçını. Soruşdu ki:

– Bugünkü şərabı hardan gətirmişdin?

– Meyxanadan, qibleyi-aləm sağ olsun!

– Bu şərab haranın üzümündəndi?

– Güllü bağın.

– Bu bağı kim saldırıb?

– Sənin rəhmətlik atan.

– Bilmirsən o bağın yeri qabaqca nə imiş?

– Şah sağ olsun, o bağın yeri qabaqlar qəbiristanlıq idi.

Sənin rəhmətlik atan oranı sökdürüb üzüm bağı elədi.

Padşah baxdı ki, ortancıl oğlanın dediyi də doğru çıxdı. Öz-özünə fikirləşdi, yaxşı, bunlar doğru oldu. Amma xırdanın hökmən boynunu vurduracağam. Çünki ta mən heç vəchlə aşpazdan əmələ gəlmiş bic deyiləm. Atam bəlli, anam bəlli. İstədi cəlladı çağıra, sonra fikirləşdi, yaxşı, bunların ikisinin də sözü düz çıxdı. Bəlkə elə bu da düzdü, oldu- oldu da... Qoy bir anamdan soruşum.

Qılıncı çəkib girdi anasının yanına ki:

– Ana, düzün de görüm, mənim atam kimdi?

Arvad dedi:

– Buy, ay bala, bu nə sözdü? Sənin atan bu vilayətin padşahı Aslan şah. Bu nə sözdü soruşursan?

– Yox ana, düzün deməsən, bax bu qılınca, sənin canın. Mənə deyiblər ki, mən padşah oğlu deyiləm, aşpaz oğluyam.

Arvad gördü ki, iş xarabdı, kimsə əhvalatı bilib, ona xəbər verib. Ona görə də çar-naçar əhvalatın düzünü açıb deməyə vadar oldu. Dedi:

– Bala, indi ki, bilirsən, bil, ta Allahdan gizlin deyil, səndən nə gizlin. Mənim həmişə qızım olurdu, heç oğlum olmurdu, Aslan şah da oğlan istəyirdi. Bir gün yenə Allahın məsləhəti ilə mənim vədəm keçdi. Sancım başlayan günü şah mənə dedi:

– Əgər bu dəfə də qız olsa səni öldürəcəyəm.

İşin çəpindən uşaq yenə qız oldu. Mən düşdüm qarın ağrısına. Mənim bir yaxşı dayəm var idi. Gəlib gizlincə mənə dedi ki, bu gecə aşpazın bir oğlu olub, gəl uşaqları onunla dəyişdirək. Sən həmin o uşaqsan.

Padşahın gözləri heyrətindən bərəlib lap dörd oldu.

– Bəs mənim əsil atam, anam necə oldu?

– Sənin əsil atan, anan da, mənim əsil qızım da o böyük taunda öldülər.

Padşah daha heç bir söz deməyib çıxdı. Lap mat qalmışdı. Oğlanların dediklərinin hamısı doğru olmuşdu. Birbaş gəldi oğlanların yanına, əyləşdi, başladı söhbətə:

– Mən buna lap mat qalmışam. Siz çörək yeyəndə mən qarının deşiyindən qulaq asırdım. Sizin sözlərinizin hamısını eşitdim.

Oğlanlar qızardı.

Padşah dedi:

– Yox, qızarmayın! Məsələ burasındadır ki, dedikləriniz lap düz çıxdı. İndi mən bir şeyə mat qalmışam ki, siz bunları hardan bilirsiniz?

Böyük oğlan dedi:

– Şah sağ olsun, mən quzunun ətindən yeyəndə dedim ki, bu, it ətidir. Çünki gördüm ki, qoyun əti tamı vermir. Demək bu başqa heyvan olacaq. Sürüdə də itdən başqa heyvan olmaz. Odu ki, dedim bu yəqin it əti olacaq.

Padşah ortancıla dedi:

– Yaxşı, hələ sən hardan bildin ki, şərab insan qanıdır?

– Şah sağ olsun, mən şərabi ağzıma alçaq məni bir cür iy basdı. Mən ondan bildim ki, bu insan qanı olacaq.

Padşah üzünü tutdu kiçik oğlana ki:

– Yaxşı, bəs sən niyə elə başından yekə qələt elədin?

Oğlan dedi:

– Şah sağ olsun, düzdü, mənim dediyim yaxşı söz deyil. Ancaq məsələ burasındadı ki, elə deyəsən elədi ki, var. Axır hərçənd ki, biz sənə demişik ki, biz tacir oğluyuq, amma yalan demişik. Biz səndən də böyük bir padşahın oğluyuq. Bizim atamız gələn qonaqlarla oturur, durur, söhbət edər, amma heç xörək haqqında danışmaz. Amma sənin söhbətin elə bu barədə oldu ki, ay nə bilim küftəbozbaşı belə bişirirlər, dolmanı belə bişirirlər, plovun yağını nə vaxt tökərlər, qayğanağın şirəsini nə vaxt vururlar. Mən gördüm ki, sən xörəkdən başqa heç bir söhbət eləmirsən, fikirləşdim ki, yəqin bunun əspazla bir qarışığı var.

Gecə padşah böyük oğlanı çağırıb dedi:

– Oğlan, görürəm sən bir ağıllı, kamallı oğlansan. Mən də ta qocalmışam. Övlad qismindən yaxşı bir qızım var. Gəl elə onun kəbinini kəsdirim sənə, padşahlığı da verim sənə, mən bu qoca vaxtımda bir az rahatlanım.

Oğlan məsələni qardaşlarına açdı, onlar razı olmadılar.

Böyük oğlan dedi:

– Yox, dədəm mənə deyib ki, qabağına çıxan qisməti təpikləmə! Bu bir qismətdi ki, mənim qabağıma çıxıb. Mən qalacağam.

Atalarının sözü onların da yadlarına düşdü. Hamısı razılaşdılar. Qırx gün, qırx gecə toy elədilər, padşah qızı da, tacı verdi oğlana. Qardaşları bununla görüşüb ola düşdülər. Bir neçə gün gedəndən sonra gəlib iki yolun ayrıcına çatdılar. Öpüşdülər, görüşdülər, ortancıl oğlan bir yolnan, kiçik oğlan da bir yolnan getməyə başladılar. Kiçik oğlan getməkdə olsun, biz görək ortancıl oğlanın başına nə gəldi.

Ortancıl oğlan gedib, gedib bir şəhərə çatdı. Şəhərin meydançasına çatanda gördü ki, camaat yığılıb divara vurulmuş şəklə baxırlar. Yaxınlaşdı, baxdı ki, bir qız şəkli. Amma qız nə qız... Elə bir qızdı, elə bir qızdı ki, yemə, içmə xətti-xalına, gül camalına tamaşa elə! Orada duranlardan birinə yanaşdı soruşdu:

– Qardaş, bu nə şəkildi?

– Yəqin ki, sən bu şəhərə təzə gəlmisən?

– Bəli.

– Bu bizim padşahın qızının şəkli.

– Bəs bura niyə vurublar?

– Ərə vermək üçün.

Oğlan bir könlüdən min könlə vuruldu bu qıza. Soruşdu ki:

– Bəs yaxşı, axı mən anlamıram, bunu bura niyə vurublar? Niyə alan yoxdu ki, belə müştəri axtarırlar?

– Yox, istəyən çoxdu. İndiyə kimi bir çox pəhləvanlar, bir çox şahzadələr gəlib bu qızı istəyiblər. Ancaq burda gizlin bir sirr var ki, o qızı istəmək üçün saraya girənlərin biri də qayıdıb eşiyə çıxmır. Bu saat bütün bu şəhər camaatı bu qıza aşıqdı. Ancaq bu işin qorxusundan bir adam cəsarət eləyib içəri gedə bilmir.

Oğlan dedi:

– Bu qızı mən alacağam.

Kişi gülümsünüb dedi:

– Yazıqsan, oğlan! Sən yaxşı bir cavansan, özünə hayıfın gəlsin, bu sevdadan vaz keç!

Oğlan dedi:

– Yox, hər nə təhər olsa, mən gərək bu qızı alam.

Kim ona nə dedisə, beyninə girmədi. Sabahısı günü düz birbaş getdi padşahın yanına.

– Padşah sağ olsun, mən gəlmişəm sənin qızını almağa.

Padşah çox razılıqla onu qəbul elədi. Ancaq dedi ki:

– Doğrudu, axırda bir oğlan bir qızın, bir qız bir oğlanındı. O da doğrudu ki, mənim qızım mənim sözümdən çıxmaz. Ancaq mən onun sonrakı bədbəxtliyinə bais olmaq istəmirəm. Sən çox da mənim xoşuma gəliрсən. Bəlkə heç qızın xoşuna gəlməyəcəksən. Ya elə qız özü sənə xoşuna gəlməyəcək. Mənim şərtim budu. Səni sabah qızımnan ötürərəm bir otağa. Orda bir-iki saat bir-birinizlə söhbət edərsiz. Əgər ikiniz də bir-birinizi bəyənsəniz, ondan sonra baş üstə!

Oğlan bu təklifə lap ürəkdən razı oldu. Özü də çox şad oldu. Daha bundan yaxşı nə ola bilər ki?

Sabahısı oğlanı gətirdilər qızın otağına. Qız, nə qız. Huri, mələk. Şəkildəkindən beş qat gözəl, şəhla gözlü, şirin sözlü, hilal qaşlı, narınc döşlü, fındıq burunlu, açıq alınlı, güləbətın ətəyi, dili bal pətəyi, dişləri siçan dişli kimi, ta nə deyim, gəl mənə gör, dərdimdən öl...

Oğlan huş-bihuş yerində dayandı. Nazənin məxmər döşəyin üstündən qalxıb süd kimi ayaqlarını fərşin üstünə basa-basa oğlana tərəf gəlməyə başladı. Oğlan ta lap özünü itirdi. Elə handa-handaydı ki, yıxılsın, şümşad qollar Hindistan ilan kimi dolandı oğlanın boynuna. Oğlan ayıldı, tez dala çəkildi, qız irəlilədi. Qız güclə onu qucaqlamaq istəyirdi. Oğlanın gözləri kəlləsinə çıxmışdı. Elə az qalırdı ki, qucaqlayıb o güləb süzülən dodaqlardan doyunca özünü sirab eləsin, birdən atasının sözü yadına düşdü:

“Gördün ki, bir məqsuda çatacaşsan, ona çatmaq üçün tələsmə!..”

Oğlan elə bil ki, yuxudan ayıldı. İlan vurmuş adamlar kimi yerindən tullanıb, dala qaçdı. Qız qovdu, oğlan qaçdı, qız qovdu, oğlan qaçdı, axırda oğlan gördü ki, yox, bunun əlindən qurtarmayacaq, özün vurdu qapıya, qapı da bağlı... Çəkildi dala, qız hən-hün eləyib bunu tutuncan oğlan qapıya bir təpik çəkdi, qapı sındı. Oğlan bayıra tullandı. Baxdı ki, əlində yalın qılınc bir adam hazır durub. Bayaq ha yıxılıb özündən getdi.

Bu əhvalatdan üç gün keçmiş oğlan yuxudan ayılıb özünü ipək yorğan-döşəkdə gördü. Yanında da bir çox dava-dərman var idi. Baxdı ki, başı yaman ağrıyır. Əlini atdı başına, gördü ki, başını səritdiyib bağlayıblar. Lap məəttəl qaldı. Bu vaxtı bir də nə gördü. Qız barmaqlarının ucunda yavaş-yavaş girdi evə. Daha bu halı necə ki, lazımdı deyə bilmirəm. Həftə keçdi, gün keçdi, oğlan yaxşı oldu. Ta bir adama ki, öz məşuqəsi dava-dərman verə, bir naxoş ki, öz yar-nazəninin əlindən dərman içə, əlbət ki, sağalar. İndi yavaş-yavaş oğlan başlamışdı gəzməyə.

Bir gün yenə oğlan qızla oturmuşdular bağda, padşah gəldi bunların yanına. Oğlan ondan soruşdu:

– Şah sağ olsun, mən axı bir şeyə məəttəl qalmışam. Mən yıxılan günü, əlində qılınc qapıda durub məni qorxudan kim idi?

Padşah gülüb dedi:

– Mən qızımı bir halal süd əmmiş namuslu adama ərə vermək istəyirdim. Ona görə də belə bir qənr götürdüm. Kim mənim qızımı gəlib istəyirdisə, mən onu salırdım qızımın yanına. Özüm də əlimdə qılınc qapının deşiyindən baxırdım. Qıza da tapşırıbmışdım ki, oğlanla mazaq eləyib onu dingildətsin, necə ki, sən özün də bunu gördün. Elə ki, qız belə eləyirdi, oğlanın əlbəəl halı dəyişib ayrı fikirlərə düşürdü.

Əlbəəl namussuz adam olduğunu bilirdim. Mən də əlimdəki qılıncla başını bədənindən ayırıb, yer üzünü belənçik nakəslərdən təmizləyirdim. Amma sən, doğrudan da, halal süd əmmiş adamsan. Çünki qız sənə nə qədər soxuldusa, sən qaçdın.

Oğlan dedi:

– Çünki mənim atam mənə vəsiyyəət eləyib ki, “elə ki, gördün bir məqsuda çatacaşsan, ona çatmaq üçün tələsmə”.

Padşah toy eləyib qızı verdi ona, padşahlığı da ona tapşırıb qoca günlərində hərəmxanasına çəkildi. Bu da burda öz kefində olsun, biz görək kiçik oğlan nə oldu.

Kiçik oğlan gedib-gedib bir şəhərə yetişdi. Bir gün şəhəri gəzə-gəzə lap çıxdı qırağa. Qabağına bir gözəl dam-daş çıxdı. Evin pəncərəsindən bir qız baxırdı, bir qız baxırdı ki, getmə gözümdən, gedərəm özümdən. Oğlan bir ürəkdən min ürəyə qıza vuruldu ki, heç Məcnun da bu boyda vurulmamışdı. Axşamacan qaldı orda. Gecə çıraqlar yanandan sonra gəldi şəhərə, amma elə fikri oradaydı. Gecə düşdüyü hücrədəki yoldaşına dərini açdı. O adam əhvalatı buna danışdı.

Deməginən bu qız padşahın qızı imiş. Padşah onu kimə vermək istəyibse, qız getməyib, ona görə də padşah onu dədə malından məhrum eləyib, evindən qovub. O da həməən dam-daşı tikdirib özün də tilsimbənd eləyib oturub orda. İndi tilsimi açmağa nə qədər pəhləvanlar gəlibse, düşüb qalıblar orada.

Oğlan dedi:

– Mən o qızı alacağam.

Səhər getdi padşahın yanına. Padşah onu lap yaxşı, ürəyi istəyən kimi qəbul edib dərini soruşdu, oğlan öz fikrini dedi:

Padşah dedi:

– Mən lap ürəkdən buna şadam. Ancaq vallah onun ixtiyarı mənim əlimdə deyil. O olub bir çəpəl sehrkun.

Oğlan dedi:

– Mən onun tilsimini sındıraram. Ancaq necə ki, sən onun atası, başının sahibi, əvvəl sənin yanına gəlmişəm.

Oğlan ordan çıxıb soraqlaşdı, öyrəndi, bu şəhərdə lap qoca bir adam tapıb onun yanına getdi. Qoca ona dedi:

– Bala, o tilsimi sındırmaq üçün bircə yol var. O da budu ki, qızın iki qarabaşı var. Bunlar həftədə bir gün gəlib bazardan lazım olan şey-

şüy alıb aparırlar. O qarabaşlardan birini gərək pul gücünə aldadıb tilsimin sirrini öyrənəsən.

Oğlan gedib kəsdi bazar yolunun üstünü. Qızları axır ki, aldadıb, tilsimin sirrini öyrəndi. Sabahısı gedib padşaha məlum elədi ki, mən bu gün tilsimi sındıracağam.

Bunu deyib üz qoydu şəhərin qırağına, qızın dam-daşına tərəf. Şəhərin əhalisi əhvalatı eşidib yığışdılar bura. Oğlan altdan geyinib üstdən qıfıllandı, iki şaqqa ət götürüb girdi evə. Baxdı ki, qarabaşların dediyi kimi pilləkənin qabağında bir aslan, bir də bir qaplan bağlanıb. Qızların öyrətdiyi kimi ətin bir parçasını aslana, o birini qaplana atdı, ayaq qoydu pilləkəna. Qarıdan keçəndə göydən asılmış sehrlı qılinc aşağı endi. Tez yanındakı divarda duran düyməni basdı. Qılinc sındı, düşdü yerə. Girdi evə. Baxdı ki, hər tərəf od alıb yanır. Odun içindən də bir əjdaha buna həmlə eləyir. Qızların öyrətdiyi kimi özün atdı əjdahanın üstünə. Yarışıb boğazından onu boğdu. Hər tərəfi tüstü bürüdü. Tilsim sındı. Camaat çöldə durub oğlana heyflənirdilər. Bir də gördülər ki, oğlan budu qız qucağında çıxdı eyvana. Camaatdan bir gurultu qopdu ki, ta nə təhər. Qız düşdü, gəldi atasının bərabərinə. Onun əlindən öpüb dedi:

– Ata, sən məni hər yoldan keçənə vermək istəyirdin, mən də buna razı deyildim. İndi bu oğlan, deyəsən, elə mən axtardığımdı. Sən urusqat versən, mən bu oğlana üç sual verərəm, Cavablarını qaytara bilsə, gedərəm buna.

Padşah razı oldu. Qız oğlana dedi:

– İndi get, mənim sorğularımı gözlə!

Sabahısı gün qız oğlana bir zümrüd göndərdi. Oğlan getdi bazara, bir dənə zəbərəcəd alıb qoydu bunun yanına, qaytardı dala. O biri gün qız oğlana bir dənə almaz göndərdi. Oğlan almazı bir daş altdan, bir daş üstdən qoyub əzdi, bir dəsmala bağlayıb qaytardı dala. Üçüncü gün qız oğlana bir brilyant göndərdi. Oğlan gedib bazara, ondan da qiymətli brilyant aldı, iki dənə də yaqut, hamısını bir yerdə göndərdi qıza.

Qız atasına xəbər göndərdi ki, oğlan suallara cavab verib. Kəbin kəsildi, toy oldu. Elə ki, toy qurtardı, padşah oğlanı da, qızı da yanına çağırıb soruşdu:

– Yaxşı, iş qurtardı, indi sən mənə de görüm, bu tilsimi necə sındırdın?

Oğlan dedi:

– Mənə atam tapşırılmışdı ki, çətinliyə düşəndə qoca adamların məsləhətinə qulaq as! Odu ki, mən də bir qoca tapıb onun məsləhətiynən tilsimi sındırdım.

Padşah üzünü qızına tutub dedi:

– Bəs sən nə sual verdin, o sənə nə cavab verdi?

Qız dedi:

– Mən birinci dəfə ona bir dənə zümrüd göndərdim ki, mən atam-anam üçün zümrüd kimi bahalıyam, sən məni ala bilməzsən.

Oğlan dedi:

– Mən sənin fikrini anladım. Odu ki, bir dənə zəbərçəd alıb göndərdim ki, çox da qoltuqların şişməsin. Elə mən də ata-anam üçün zəbərçəd kimi qiymətliyəm.

Qız dedi:

– Mən ikinci dəfə bir almaz göndərüb dedim ki, mən almaz kimi bərkəm, sən mənim arzularımı yerinə yetirə bilməzsən.

Oğlan dedi:

– Mən başa düşdüm, ona görə də almazı əzib sənə göndərdim ki, əgər sənin arzuların hadağadan çıxsaxsa, o arzuları mən beləcə əzərəm.

Qız dedi:

– Sonra mən bir dənə brilyant göndərdim ki, mən brilyant kimi gözələm.

Oğlan dedi:

– Mən başa düşdüm. Odu ki, ondan da qiymətli bir brilyant alıb sənə göndərdim ki, elə mən də gözələm. Ancaq yanına da iki yaqut qoydum ki, indi gör bizim kimi gözəldən iki dənə də yaqut kimi oğlan dünyaya gəlsə, nə qiyamət olar...

Padşah bunların ağıl-dərrakəsini görüb yavaşca durdu ayağa, tacı götürüb qoydu oğlanın başına.

Qardaşlar bir neçə ildən sonra birləşib getdilər atalarının yanına. Ataları böyük dəsgahla onların qabağına gedib gətirdi evə. Əhvalatı biləndən sonra onların alnından öpüb dedi:

– Mən onda qəsdən elə elədim ki, siz çıxıb, gedib özünüzə çörək axtarasınız. Çünki öz əli ilə qazanmayıb ata malına göz dikənlər bədbəxt olurlar.

İLYASIN NAĞILI

Badi-badi giriftar, hamam-hamam içində, xəlbir saman içində, dəvə dəlləklik edər, köhnə hamam içində. Qarışqa şıllaq atdı, dəvənin qıçı sındı. Hamamçının tası yox, baltacının baltası yox, orda bir tazı gördüm, onun da xaltası yox. Günlərin bir günündə, Məmməd Nəsir tinində. Çoxlu şılaşı yemişəm, belə yalan deməmişəm. Biri var idi, biri yox idi, Allahdan başqa heç kim yox idi. Bir tacir var idi. Bu tacirin İlyas adlı bir qulu var idi. Tacir İlyası öz oğlu kimi istəyirdi. İlyas da taciri öz dədəsi kimi.

Bir gün tacir əlində olan var-yox mayasını batırdı. Tacir çox fikirli-fikirli oturmuşdu. İlyas bunu qüssəli görüb yanına gəldi, dedi:

– Ağa, nə fikir eləyirsən? Dərdini de, bəlkə çarə elədim.

Tacir gülüb dedi:

– Ay İlyas, sən bir qul adamsan, mənim dərdimə nə çarə eləyə bilərsən?

İlyas dedi:

– Ay ağa, sən özün bilirsən ki, mən səni nə qədər istəyirəm. Bəlkə ikimiz bir yerdə dərdüvə dərman elədik.

Tacirin çarəsi kəsildi, dedi:

– İlyas, mən var-yox mayamı batırmışam. İndi əlimdə bir qəpik mayam yoxdu. Onun fikrini eləyirəm ki, indi mən nə eləyəcəyəm.

İlyas dedi:

– Ağa, bunnan hasan şey yoxdu, apar məni sat, həmin pulu əlində maya elə!

Tacir gülüb dedi:

– İlyas əvvəl, mən səni çox istəyirəm. Necə səni aparım satım? Bir də ki, sənə nə pul verəcəklər ki, mən onu əlimdə maya eləyim?

İlyas dedi:

– Ağa, mən qiymətli qulam. Mən dünyada üç şeyi yaxşı tanıyıram. Atı, daş-qaş, adamı. Odu ki, apar məni bazara, beş yüz tüməndən aşağı satma. Həmin pulu gətir, əlində maya elə!

Tacir bir az fikir elədi, gördü başqa çarə yoxdu. İlyası qul meydanına apardı. Kim gəlib qiymət soruşurdu, tacir beş yüz tümən deyib, özü də üç şey bildiyini xəbər verirdi.

Bu vaxt padşahın vəziri buradan keçirdi. Bu səsi eşidib tacirin yanına gəldi, dedi:

– Qulu neçə deyirsən?

– Beş yüz tümənə deyirəm. Özü də üç şeyi yaxşı tanıyır: adamı, atı, daş-qaşı.

Vəzir dedi:

– Sən dəli olmusan nədi? Heç padşahın bütün qulları beş yüz tümənə dəyməz. Sən bu qulu beş yüz tümənə deyirsən?

Tacir dedi:

– Bu qulun qiyməti hələ beş yüzdən də yuxarıdır. Kəfin çəkir al, kəfin çəkmir alma.

Vəzir gedib padşaha əhvalatı danışdı. Padşah dedi:

– Get, həmin qulu al!

Vəzir beş yüz tümən gətirib tacirə verdi, İlyası aldı, gətirib padşahın qullarının içində ötürdü.

Tacir də həmin pulu əlində maya eləyib alış-verişinə başladı.

Tacir alış-verişində olsun, İlyas da qulların içində olsun, sənə kimdən deyim, bizim bu şəhərin cavan padşahından. Bir gün padşaha bir gözəl at gətirdilər. Hamı ata baxıb bəh-bəh dedi, heç kim bir eyib tapmadı. Birdən padşahın yadına düşdü ki, axı mənim bir qulum var, atı çox yaxşı tanıyır. Tez əmr elədi İlyası gətirdilər. Padşah dedi:

– İlyas, bu at necə atdı?

İlyas baş əyib dedi:

– Qibleyi-aləm sağ olsun, bu ata heç bir söz yoxdu. At birinci atdı. Amma bunun bir eybi var ki, suya girsə yatar.

Hamı dedi:

– Heç elə şey olmaz.

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, mənim dövlətim yoxdu, ancaq başımı girov qoyaram. Atı salaq suya, əgər yatmasa mənim boynumu vurun!

Bəli, atı mindilər, suya vurdular. At suya girən kimi yatdı. Hamı məəttəl qaldı.

Padşah İlyasdan soruşdu:

– İlyas, bu at niyə suya girən kimi yatdı?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, bu ata camış südü veriblər, odu ki, camış kimi suya girən kimi yatdı.

Padşah İlyasın bu sözünü yoxlamaq üçün atı satandan soruşdu:

– Sən bu ata camış südü vermişən?

At satan baş əyib dedi:

– Padşah sağ olsun, bu at anadan olandan sonra anası öldü, mən də onu camışımıza əmizdirdim.

Padşahın İlyasdan çox-çox xoşu gəldi, dedi:

– Bu atı alın, ilxıya qatın! Çarışmada lazım olar.

Özü də əmr elədi ki, bundan sonra mən yeyən xörəkdən İlyasa da verin!

Bəli, İlyas hər gün padşah yeyən xörəkdən yeyirdi. Bunlar burada yeməkdə olsunlar, sənə kimdən deyim bizim padşahın qonaqlarından.

Bir neçə şəhərlərin padşahları bizim padşaha qonaq gəlmişdilər. Bir nəfər də padşaha yumurta boyda almaz gətirmişdi. Hamı almaza baxıb bəh-bəh eləyib deyirdi: bu almazın heç qiyməti yoxdu. Bu qiymətdə şey ola bilməz.

Birdən padşahın yadına düşdü ki, axı mənim İlyas adında qulum var, daş-qaşı yaxşı tanıyır. Tez əmr eylədi İlyası çağırırdı. İlyas gəldi baş əydi, dayandı.

Padşah dedi:

– İlyas, oğul, bu almaza qiymət qoy!

İlyas almazı aldı əlinə, bir o tərəfinə baxdı, bir bu tərəfinə baxdı, dedi:

– Padşah sağ olsun, bu almaz otuz tükəndən yuxarı dəyməz, çünki bunun üzü almazdı, içi torpaqdı.

Hamı dedi:

– Heç elə şey ola bilməz.

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, əmr eləyin almazı sındırsınlar, içindən torpaq çıxmasa boynumu vurdurun.

Bəli, padşah əmr elədi, almazı sındırdılar. Almaz sınan kimi içindən torpaq töküldü. Həmin almaza qiymət qoyanlar ki, deyirdilər bu almazın qiyməti yoxdu, hamı utandı, başını aşağı saldı. Padşah fərəhləndi ki, belə bir qulu var. Qonaqların yanında qoltuğu şişdi. Bəli, padşah əmr elədi ki, bundan sonra İlyas mənim özümlə çörək yeyəcək. Bəli, bu gündən İlyasnan padşah həmişə bir yerdə çörək yeyirdilər.

Bunlar burda yeməkdə olsun, içməkdə olsun, sənə kimdən deyim, bu şəhərdə gözəllikdə misli-bərabəri olmayan bir qız vardı. Bu qızın gözəlliyi bütün şəhərdə məşhurdu. Amma bu qızı heç kim görməmişdi, ancaq adını eşitmişdi. Bir gün padşah fikirləşdi ki, bir özünü bu qızın yanına versin. Çox fikirləşdi, axırda belə tapdı ki, əmr eləsin heç

kim şəhərə çıxmasın, özü xəlvətcə qızın yanına getsin. Bəli, bir gün padşah əmr elədi ki, axşam saat səkkizdən sonra bir adam eşikdə qalmasın, bir adamın haquşqaları açıq olmasın. Əmrinə tabe olmayanların başını bədənindən ayıracam.

Bəli, elə ki, axşam səkkiz oldu, məmə yeyəndən pəpə yeyənə kimi hamı qorxudan gizləndi. Elə ki, bir az da keçdi, padşah yavaş-yavaş evdən çıxıb həmin gözəlgilə tərəf getməyə başladı. Bəli, padşah gəlib qızın qapısını döydü, qulluqçu gəldi.

Padşah dedi:

– Get, xanıma de ki, padşah gəlib.

Qulluqçu gəlib xanıma dedi.

Xanım dedi:

– Get, padşaha de ki, bir inəyim var, nə arıqdı, nə kök, öldürsən nə qədər piyi çıxar?

Qulluqçu gəlib xanımın dediyini padşaha dedi.

Padşah bir az fikirləşdi, axırda dedi:

– Get, xanıma de ki, dörd pud.

Qulluqçu gedib xanıma dedi.

Xanım dedi:

– Get, denən xoş gəldi, gedə bilər.

Elə padşah istəyirdi qayıtsın, gördü ki, bir qaraltı gəlir. Öz-özünə dedi: bu kimdi mənim əmrimdən çıxıb şəhərdə gəzir. Yaxşı, mən sabah atasını yandıraram, qoy yaxınlaşsın görüm kimdi.

Qaraltı yaxınlaşdı. Padşah gördü ki, öz vəziridir. Tez gizləndi orada olan ağacların dalında. Dedi, qoy görüm vəzir nə qayıracaq. Vəzir padşahı görmürdü, amma padşah onu görürdü. Vəzir qızın qapısına yetişdi, qapını döydü, qulluqçu gəldi, vəzir dedi:

– Get, xanıma de ki, vəzir gəlib.

Qulluqçu getdi xanıma dedi... Qayıdıb gəldi ki:

– Xanım deyir ki, bir inəyim var, nə arıqdı, nə kök, öldürsəm nə qədər piyi çıxar?

Vəzir fikirləşdi nə desin. Neçə pud desin. Axırda dedi:

– Yeddi pud.

Qulluqçu gedib xanıma xəbər verdi, gəlib dedi:

– Xanım deyir ki, gedə bilər, xoş gəldi.

Vəzir istəyirdi qayıtsın, bir də gördü ki, aha budu, bir qaraltı gəlir. Öz-özünə dedi: ədə, bu kimdi eşiyə çıxıb. Səhər padşaha deyəcəyəm

bunun başını bədənindən ayırsın. Tez ağacların dalına girdi ki, gizlənsin, gördü padşah da buradadır. Vəzir istədi səs eləsin, padşah dedi:

– Dinmə, görək bu gələn kimdi. Görək bu nə deyəcək.

Bunlar burada mısdılar. Qaraltı yaxınlaşdı, gördülər ki, bu gələn İlyasdı. İlyas qızın qapısını döydü, qulluqçu gəldi, İlyas dedi:

– Get, xanıma de ki, padşahın qulu İlyas gəlib.

Qulluqçu gedib xanıma xəbər verdi, gəlib İlyasa dedi:

– Xanım deyir ki, bir inəyim var, nə arıqdı, nə kök; öldürsəm nə qədər piyi çıxar?

Padşahnan vəzir dedilər, dayan görək indi bu nə deyəcək.

İlyas dedi:

– Get, xanıma de ki, qəbuldu.

Padşahnan vəzir lap məəttəl qaldılar, dedilər nə olsun ki, bunu biz də deyərdik də.

Bəli, qulluqçu gəlib qapını açdı. İlyas içəri girdi. Padşahnan vəzir işi belə görüb tez bir təhər özlərini qızın bağçasına saldılar, ağacların altında gizləndilər. Gördülər ki, İlyas gəlib evvanda əyləşib.

Bəli, qulluqçu əlində bir podnos, üstündə ağ örtük, gətirib İlyasın qabağına qoydu. İlyas podnosdan örtüyü götürdü, gördü ki, podnosda bir qayçı, bir varaq kağız, bir Quran, bir top iynə, bir də bir nar var. Padşahnan vəzir dedilər, hələ qoyaq ki biz də demişik “qəbuldu”, yaxşı, bəs bu nə olsun. Nar, Quran, iynə, qayçı, indi ki, bu sirri bilməyəcəkdik. Qoy görək İlyas neyləyəcək.

İlyas iynələri götürüb hamısını bir-bir narın üstünə taxdı. Sonra kağızı götürüb qayçı ilə cıqqılı-cıqqılı doğradı. Sonra Quranı öpüb yerə qoydu. Padşahla vəzir bir-birinə dedilər:

– Yaxşı, bu nə olsun?

Bu halda qulluqçu gəldi, podnosu apardı. Bəli, elə ki, qulluqçu podnosu apardı, xanım evvana gəldi. Qolunu İlyasın qoluna saldı. Xanım nə xanım... Aya, günə deyir sən çıxma, mən çıxacağam. Adam deyir yeməyim, içməyim, bu xanımın xətti-xalına, gül camalına tamaşa eləyim. Padşahla vəzirin ağzının suyu axırdı. Xanımla İlyas öpüşdülər, görüşdülər, sonra girdilər evə. Vəzirlə padşahın az qalırdı paxıllıqdan bağrıları çatlasın.

Bəli, padşahgil gördülər ki, az qalib sübh açılsın, tez durub evlərinə getdilər.

İlyas səhər çox bivaxt evə gəldi. Padşah dedi:

– İlyas, gecə haradaydın?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, mənə sənə satan tacirin anasını mən özümə ana kimi bilərdim. O da mənə çox istəyirdi. O ölübdü, getmişdim onun qəbrinin üstünə. Qəbrin üstündə ağladım, ağladım, yuxu tutdu, qaldım qəbrin üstündə. Bir də gördüm ki, səhərdi.

Padşah bilirdi ki, gecə İlyas haradaydı, çünki özü öz gözü ilə görmüşdür. Odu ki, bildi ki, İlyas yalan deyir, yenə dedi:

– İlyas, düzün de, gecə haradaydın?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, yuxu tutmuşdu, qalmışdım qəbrin üstündə.

Padşah hirsələndi, dedi:

– İlyas, düzünü de, gecə haradaydın? Yoxsa başuvu bədənindən ayıraram.

İlyas yenə dedi:

– Padşah sağ olsun, yuxu tutmuşdu, qalmışdım qəbrin üstündə.

Əlqərəz, padşah nə qədər dedisə elə İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, yuxu tutmuşdu, qalmışdım qəbrin üstündə.

Padşah əmr elədi ki:

– Aparın, bu məlunu oxlayın.

Amma ox atanları öyrətdi ki, oxu elə atsınlar İlyasa dəyməsin. Çünki bu sirləri öyrənmək istəyirdi.

Bəli, İlyası oxa basdılar. Amma ox İlyasa dəymirdi, boynunun, qoltuğunun altından keçirdi. Padşah gəldi, dedi:

– İlyas, düzün de görüm, gecə haradaydın? Yoxsa bu saat səni asdıraram.

İlyas yenə dedi:

– Padşah sağ olsun, yuxu tutmuşdu, qalmışdım qəbrin üstündə.

Padşahın qəzəbi artdı. Hirs beyninə vurdu, gördü ki, bu dediyin deyir, əmr elədi:

– Bu saat bunu asın!

Bəli, İlyası dar ağacının altına gətirdilər. Kəndiri boğazına saldılar. Elə ki, istədilər kəndiri çəksinlər, bir də gördülər ki, bir atlı çapa-çapa gəlir. Atlı elə yeyin gəlirdi ki, atın üstündəkini görmək mümkün deyildi.

Elə ki, dar ağacının altına yetişdi, çapa-çapa yerə bir nar vurub getdi. Nar dağıldı.

İlyas dedi:

– Dayanın deyim.

Bəli, İlyasın boynundan kəndiri açdılar.

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, gedək otağa, bu sirri tək sənə deyəcəyəm.

Padşahla İlyas getdilər otağa. İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, gecə mən filan gözəl qızın yanında idim.

Padşah dedi:

– Yaxşı, o piy məsələsi nə idi ki, sən dedin qəbuldu.

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, xanım o sualnan demək istəyirdi ki, sən məni görməmişən, bilmirsən arığam, kökəm, gözələm, çirkinəm. Onda mən dedim ki, qəbuldu. Yəni hər necə olsan, gözəl də, çirkin də, kök də mənə qəbulsan. Onda qarımı açdılar, məni içəri buraxdılar.

Padşah dedi:

– Yaxşı, o podnos məsələsi nə idi?

İlyas dedi:

– Podnosdakı iynələri narın üstünə vurdum ki, yəni bədənimə belə oxlasalar, yenə bu sirri heç kimə deməyəcəyəm. Sonra kağızı qayçıynan doğradım ki, bədənimə bu kağız kimi doğrasalar da, heç kimə bu sirri açmaram. Sonra Quranı öpdüm, yerə qoydum ki, and olsun bu Qurana, heç kimə heç nə demərəm. Odu ki, demirəm də.

Padşah dedi:

– Yaxşı, bəs niyə sirri açıb indi deyirsən?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, o atlı ki, keçdi, narı vurdu yerə, nar dağıldı, həmin qızdı. Narı yerə vurdu, dedi ki, bu sirr mənim deyil qoy dağılsın, sən ölmə. Odu ki, mən də dedim.

Padşah İlyasa pəh-pəh deyib öz yanında oturdu, dedi:

– İlyas, axı sən adamı da tanıyırsan. İndi de, görüm mən necə adamam?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, sən çörəkçi oğlusan.

Padşah dedi:

– Sən nə danışırısan, mən padşah oğluyam. Mənim atam da bu şəhərin padşahı olub, babam da.

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, əmr elə anan gəlsin, soruş, elə olmasa boynumu vurdur!

Padşah anasını çağırdı, dedi:

– Ana, düzünü de, mən kimin oğluyam? Mənim atam kim olub?

Anası dedi:

– Bala, mən sənə həmlə olanda atan dedi ki, əgər qız doğsan, səni öldürəcəyəm, oğlan doğsan, nə desən gözüm üstə. Mən doğan gecəsi qonşuda çörəkçinin arvadı da doğdu. Mənim qızım, onun oğlu oldu. İş belə görəndə mamaya pul verdik, çörəkçiyə də pul verdik, uşaqları dəyişdirdik. İndi sən, doğrudan da, çörəkçi oğlusan.

Padşah İlyasa afərin deyib soruşdu:

– İlyas, sən nə bildin ki, mən çörəkçi oğluyam?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, mən ondan bildim ki, sən əvvəl dəfə əmr elədin ki, sənin çörəyindən versinlər. Sonra da bir yerdə çörək yedik. Ta sən mənə nə pul, nə başqa şey bağışlamadın. Odu ki, mən bildim sən çörəkçi oğlusan.

Padşah dedi:

– Yaxşı, İlyas, bəs o qız kimdi?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, o qız padşah qızıdır.

Padşah anasından soruşdu, gördü, doğrudan da, həmin qız bunun yerinə dəyişilən qızıdır. Padşah soruşdu:

– İlyas, bəs sən kimsən?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, mən bir bağban oğluyam. Mən uşaq olanda bizim şəhərə hücum eləyib basırlar, məni əsir eləyirlər, sonra da gətirib qul yerinə satırlar.

Padşah İlyasın bütün xasiyyətinə fərəhləndi. Həmin qızı İlyasa aldı, qırx gün, qırx gecə toy elədi, öz tacını başından götürüb İlyasın başına qoydu, dedi:

– Padşahlığa sən yararsan. Sənin biliyin mənimkindən çoxdu. Bundan sonra bu şəhərin padşahı İlyas oldu.

Yedilər, içdilər, mətləbə yetişdilər. Göydən üç alma düşdü. Biri mənim, biri nağıl deyənin, biri də özümün. Sən yüz yaşa, mən iki əlli. Hansı çoxdu sən götür! Sən sağ, mən salamat.

ZƏMANƏNİN HÖKMÜ

Biri vardı, biri yoxdu, Kür qırağında bir Əlimərdan kişi vardı. Bu yazığın əli xəmirde, qarnı ac. Ha işlərdi, şumlardı, əkərdi, malalardı, becərib məhsulu başa gələndə bəy bir yandan, borclu bir yandan, elə xırmanda əlindən alardılar. Payız gələndə bu kişi təzədən düşərdi qapı-qapı borc dilənməyə.

Günlərin bir günündə Əlimərdan kişi arvadıynan sözü bir yerə qoydular ki, ta bundan sonra şəhərlərə düşüb, ruzilərini qazansınlar. Bəlkə Əlimərdanın bir yandan bəxti açıldı. Səhər oldu, Əlimərdan düşdü yolun düzünə. Az getdi, üz getdi, gəldi bir dərənin qırağına çatdı.

Bu dərə vilayətdə Cinni dərə adıynan məşhur idi. Bura girən sağ-salamat evinə qayıtmazdı. Sağdan-soldan buludlar içində gizlənmiş dağları aşıb şəhərə getmək, dərədən də qorxuluydu. Adam çənə, dumana düşür, yolunu azıb, axırda genə də bu dərəyə gəlib çıxırdı, ya da qurd-quşa yem olurdu. Əlimərdan kişi dedi:

– Cinni dərəyə girərəm, hər nə olursa-olsun, təfavütü yoxdu, acından ölməkdənsə, canavara yem olmaq daha yaxşıdı.

Kişinin üstündə karastıdan-zaddan bir tiyəsi də yoxdu. Çörəyini yoxladı, ancaq ki, sabahına çatardı. Koroğlu özünü düşməne toxuyan kimi, bu da soxuldu dərəyə. Bir xeyli getdi. Yolu çox əyriş-üyrüş, daşlı idi. Dərənin ensiz bir yerindən açıq bir yerinə çıxmışdı ki, gördü daldan çağırırlar:

– Əlimərdan, Əlimərdan, dayan!

Əlimərdan kişi bir az da yeyin tərpendi. Gördü daldan yenə səs gəldi:

– Əlimərdan, dayan, Əlimərdan sənnənəm, dayan!

Qoca kişi özünə ürək verdi. Dönüb dala baxdı. Heç kimi görmədi, dedi:

– Bax, yəqin ki, Cinni dərədə belə səslər gəlir. Adam özünü gərək itirməsin. Nə olacaq olsun.

Qoca daha da yeyinlədi. Baxdı ki, yox, bu dəfə səs lap qulağının dibindən gəlir. Dişlərini basıb bir-birinin üstə yenə dönüb dala baxdı, gördü bir ağ ilandı, quyruğu üstə qalxıb elə gəlir ki, deyəsən bu saat bunu puç eləyəcək. Gördü ilan deyir:

– Əlimərdan, axı mən sənnənəm, ayaq saxla!

Əlimərdan boğazı qurumuşdusa da, yenə özünə toxtaq verirdi. Ağ ilan gəldi yetişdi, dedi:

– Əlimərdan, xoş gördük. Hara belə yeyin gedirsən?

Əlimərdan dedi:

– Başına dönüm, aclıqdan şəhərə gedirəm, görüm hardan bir az çörək pulu çıxardaram.

İlan dedi:

– Əlimərdan, bu dərədən qorxmadın, gəldin?

Qoca dedi:

– Ay balam, ac özünü qılınca toxuyar. Mənə nə təfavütü var. Ya kənddə ölüm, ya burda ilan-çayana yem olum.

İlan dedi:

– Əlimərdan, mən görürəm ki, sən çox comərd sən, özün də əhl-əyal sahibisən. Gəl qardaş olaq.

Əlimərdan dedi:

– Nə deyirəm ki, olaq.

İlan dedi:

– Bu gündən qardaş olduq. İndi sözümə qulaq as. Bax burdan düz şəhərə gedərsən. Görəcəksən, camaat dükan-bazarı bağlayıb, padşah meydançasına qaçır. Sən də qoşularsan camaata. Şəhərin padşahı bir yuxu görüb. O, deyəcək ki, ay camaat, kim mənim yuxumu yoza bilər? Yuxusunu danışib deyəcək ki, mən bu gecə yuxumda gördüm ki, göydən canavar yağır. Vahimə ilə yerimdən qalxdım. Bir adam gəlsin mənim yuxumu yozsun.

Camaat kiriyəcək, heç kəs bir söz deməyəcək. Onda sən səsən ki, mən yozaram. Səni apararlar padşahın bağına. Yeyərsən, içərsən, sonra çıxarsan bağın ortasındakı gölün qırağında oturarsan. Padşah səndən xəbər alacaq ki, ey mənim şəhərimin dünya görmüşü, mənim bu yuxumun mənası nədir? Sən də bir az fikirdən sonra, bir gölə baxarsan, bir göydəki aya, ulduza baxarsan, deyərsən: – Padşah sağ olsun, böyük adamın yuxusunun mənası da böyük olar. Sənin gördüyün yuxunun mənası budu ki, bir zaman gələcək ki, dünya qarışdırma dünyası olacaq. Dünyanın adamları canavara dönəcək. Güclü gücsüzün başını əzib əlindəkini alacaq.

Sən bunun yuxusunu yozandan sonra sənə bolluca xələt, qızıl verəcəklər. Hər nə versələr sənin, ancaq qızılın yarısı qardaşlıqda mənə çatır.

Əlimərdan gedib şəhərə çatdı. Çayçı dükanına girmək istəyirdi, gördü camaat çölə çıxır. Bu içəri girə bilmədi. Axırda çayçı da çıxdı.

Əlimərdan soruşdu:

– Ay bala, çayçı, bu vaxt dükanı bağlamağından, dəyəsən bir yana tələsirsən?

Çayçı dedi:

– Hə, əmi, şəhərin padşahı camaatı çağırır. Hamımız ora tələsirik. Sən də ora gəl.

Əlimərdan da bunlara qoşuldu, gəldi gördü pəho, burda papaq atsan yerə düşməz. Adam o qədər çoxdu ki, sayı-hesabı yoxdu. Bu da özünü verdi bir tərəfə, qısıldı durdu.

Padşah çıxdı. Camaat baş əydi.

Padşah dedi:

– Camaat, mən bu gecə bir yuxu görmüşəm. Yatmışdım, yuxuda gördüm ki, göydən canavar yağır. Vahimə ilə yuxudan ayıldım. İndi mənim bu yuxumu kim yoza bilər?

Əlimərdan baxdı ki, ağ ilanın dedikləri düz çıxdı, dedi:

– Hə, indi bildim ki, ağ ilan bir şey bilirmiş. Yoxsa, bunu mən cinsəyatin dağdağası sayırdım. Qoy görüm, nə olur.

Padşah bir də soruşdu:

– Camaat, mənim yuxumu kim yoza bilər, çıxsın yuxarı.

Aləm kiridi, kimsə dinmədi. Əlimərdan kişi papağını qaldırdı. Padşahın sağında-solunda dayananlar bunu gördülər. Qocanı yuxarı apardılar. Yedi, içdi, kefi duruldu. Axşam çağı padşah vəzir, vəkiliynən su qırağına seyrana çıxdı. Gölün qırağında oturdu. Əlimərdandan soruşdu:

– Yaxşı, mənim bu yuxumu yoz görə. Sən gələni kimi xəbər almaq istəyirdim, ancaq yuxunun vahiməsi məni elə basmışdı ki, indi ancaq özümə gəlmişəm. De görə, başımıza nə gələcək?

Əlimərdan kişi saqqalını əlləşdirdi. Yerə baxdı, suya baxdı, ucalmış ağaclara baxdı, ağ ilanın sözlərini yadına salıb dedi:

– Padşah sağ olsun, böyük adamların yuxusunun mənası da böyük olar. Sənin gördüyün yuxudan bu məna çıxır ki, dünya çox qarışacaq, insanlar canavar kimi bir-birini gəmirməyə çalışacaq, bir-birinin əlin-dəkini qamarlayacaq.

Əlimərdanın sözləri padşahın xoşuna gəldi. Vəzir-vəkilə əmr elədi ki, məni istəyən Əlimərdana xələt versin. Gətirdilər qoca kişini başdan-ayağa geyindirdilər. Bir necə kisə qızıl da verib yola saldılar.

Qoca genə Cinni dərəyə gəldi. İlanın yuvasının ağzından keçdi. Ağ ilan görünmədi. Əlimərdan fikir elədi ki: “a kişi, bu qızılın yarısını ilan

neyləyəcək? Götürüb bunu apar evinə, balaların acdır yesin.” Əlimərdan evinə gəldi, yedi, içdi, kefi kökəldi. Bundan bir qədər keçdi. Gənə bir gün padşah xəbər göndərdi ki, gəlsin.

Əlimərdan arvadıynan halal-himmət eləyib yola düşdü. Gəlib Cinni dərədən keçirdi, öz-özünə xəyal eləyirdi ki, padşahnan dost olanın başı ya uclar, ya da kəsilər. Bu dəfə məni yəqin öldürəcək. İndi ilan di bir yandan çıxıb çalsaydı, heç “uf” deməzdim. El içində də rüsvay olmazdım.

Bu hində qulağıma ilanın səsi gəldi. Boğazı lap qurudu. Öz-özünə dedi: “ürəyimə gələn başıma da gələcək”.

İlan yaxınlaşdı, dedi:

– Ay kişi, hara gedirsən?

Əlimərdan kəmal-ədəbnən salam verdi, dedi:

– Ağ, padşah hökmüdü, məni çağırıdır, ora gedirəm. Bu dəfə yəqin məni öldürəcək.

İlan dedi:

– Qorxma, bu dəfə sən ona deyərsən ki, padşah, sən yuxuda görmüsən ki, göydən qılinc yağır. Padşah bunu eşidəndə səndən mənasını xəbər alacaq. Deyərsən ki, bir zaman gələcək, dünya bir-birini qıracaq. Padşahlar arasında çoxlu davalar olacaq. Sən də özünü gözlə. Qan su yerinə axacaq.

Əlimərdan padşahın yanına gəldi. Padşah ağzını açmamış dedi:

– Padşah sağ olsun, məni niyə çağırıldığını bilirəm. Sən yuxuda görmüsən ki, göydən qılinc yağır.

Padşah sevindi, Əlimərdanın kəramətinə lap inandı. Yuxunun mənasını soruşdu. Əlimərdan kişi dedi:

– Padşah sağ olsun, dünya çox qarma-qarışıq olacaq. Padşahlar bir-biriyənən dava eləyəcəklər. Qan su yerinə axacaq. Sən də özünü gözlə.

Padşah çox razı olub dedi:

– Məni istəyən, buna xələt.

Əlimərdan çoxlu xələt, qızıl, gümüş aldı. Padşah əmr elədi ki, Əlimərdana lap yaxşı atlardan birini versinlər, xəzinəsindən də daş-qaşlı qılinc.

Əlimərdan atın üstündə on beş yaşında bir oğlana dönmüşdü. Cinni dərədən gələndə uzaqdan ağ ilanı gördü. Qılincı sivirdi, atı çapdı ağ ilanın yuvasına tərəf. Onda yetirdi ki, ağ ilan özünü deşikdən içəri soxurdu.

Əlimərdan dedi:

– Ta bundan sonra nə padşah yuxu görəcək, nə də mənə çağıracaq. Səni də öldürərəm, canım qurtarar. Sənnən qızıl bölən kimdi.

– Qılıncı endirdi ağ ilanın quyruğunu çapdı, atı sürdü evə gəldi, keflə dolanmağa başladı.

Günlərin bir günündə genə Əlimərdanın kefi kök, damağı çağ oturmuşdu evində. Padşahdan hökm çıxdı ki, Əlimərdan buraya gəlsin. Əlimərdanın dizləri qırıldı, dedi:

– Ta bu dəfə ölməkdi. Ya ilan mənə öldürəcək, ya padşah. Mən ki, heç bir şey bilmirəm. Padşaha nə deyəcəm... İlanı da yaralamışam, qardaşlığımız pozulub.

Arvad-uşaqlarıynan halal-hümmət elədi. Genə gəlib, ilanın yuvasının qabağından keçəndə ağ ilan bunu çağırırdı dedi:

– Bax, padşah yuxuda görüb ki, göydən qoyun yağır. Səndən xəbər alsə, deyərsən ki, dünya düzələcək. Yaxşı zamana olacaq. Heç kəs bir-birinə dəyməyəcək. Fağır-füqərə ağ günə çıxacaq. Nə dava olacaq, nə də qılinc.

Əlimərdan gəldi. Ağ ilan dediyi kimi padşaha dedi. Padşahın kefi duruldu. Gətirib Əlimərdana o qədər xələt, qızıl, daş-qaş verdi ki, nəsilbənəsil yesin, dolansın.

Əlimərdan fikirləşə-fikirləşə gəlirdi ki: “yaxşı bu ilan mənə bu qədər yaxşılıq elədi, mən hər dəfə ona pislikdən başqa bir şey eləmədim. Bu ağ ilanın sayəsində vara-dövlətə çatmışam. Bu dəfəki xələt və qızılların heç birinə ehtiyacım yoxdu. Gəlsənə, bu qızılların hamısını kisələrilə aparım, qoyum ilanın yuvasının ağzına. Ona vurduğum yarıdan ötrü, yalvarım, bəlkə qanımdan keçə, istəsə də çalsın öldürsün, daha balalarım məndən sonra fərağət yaşaya bilər”.

Əlimərdan elə də elədi. Qızılları gətirdi qoydu ilanın yuvasının ağzına. Çağırırdı, ilan çıxdı.

Əlimərdan ilana yalvardı. İlan dedi:

– Əlimərdan kişi, mənə qızıl da, xələt də lazım deyil. Gəl bunların hamısını apar balalarına. Sən mənə heç yalvarma. Mən səni taqsırlandırmıram. Taqsır zəmanədədi. Onda ki, canavar zamanı idi, hər kəs bir-birinin əlindəkini qamarlayırdı, sən də mənim payımı yedin. Ondan sonra qılinc-qalxan zəmanəsi gəldi, adamlar bir-birinin ətini didirdi, sən də qılincbazlıq eləyib, mənə yaraladın. İndi insanlıq zəmanəsi gəlib, heç kəsin heç kəsənin işi yoxdu, sən də zəmanənin hök-

müynən xasiyyətini dəyişibsen. Get, qızılların hamısı ananın südü kimi halalın olsun.

Bunu deyib ilan yuvasına çəkildi. Əlimərdan kişi də gəldi evinə, arvadı, uşağı, qonşusuynan dövrən sürdü, ağ günə çıxdı.

Onlar yedi, içdi, yerə keçdi, siz də yeyin, için, dövrə keçin.

PADŞAHLA PİNƏÇİ

Bir padşah baş vəzirini öz yerində qoyub, o biri vəziri ilə təğyiri-libas olub ölkəni gəzməyə çıxır. İkisi də dərviş paltarları geyinirlər ki, onları tanıyan olmasın.

Şah vəziri ilə az gedir, çox gedir, yolda bir kişiylə rast gəlir. Kişi ilə salamlayıb başlayırlar getməyə, şah görür ki, kişi də onlarla gedir. Odur ki, deyir:

– Kişi, indi ki, bir yerdə gedirik, gəl yola nərdivan salaq.

Kişi deyir:

– Dərviş baba, bu yekəlikdə yola da nərdivan salmaq olarmı?

Şah görür ki, kişi onun sözünü başa düşmədi, daha üstünü vurmur.

Bunlar gedib bir şəhərə çatırlar. Kişi deyir:

– Dərviş baba, bura bizim şəhərimizdir, indi mən gedirəm evimizə.

Şah deyir:

– Qardaş, bizi bir gecəliyə Allah qonağı saxlarsanmı?

Kişi məscidi göstərir ki, Allah qonağı ora gedir.

Kişi onlardan ayrılıb gəlir evinə, yoldakı əhvalatı qızına söyləyir.

Qız deyir:

– Ata, get o dərvişləri qonaq gətir, onlar ağıllı adama oxşayırlar.

Kişi deyir:

– Sən ki, onları görməyibsən, nə bilirsən ki, ağıllı adama oxşayırlar?

Qız deyir:

– O sənə deyəndə gəl, bu yola nərdivan salaq, demək istəyirmiş ki, gəl yolu söhbət edə-edə gedək, sən onun sözünü başa düşməyibsən.

Qız nə qədər eləyir, atası onları evinə çağırmaq istəmir.

Odur ki, qız deyir:

– Ata, qərib adamdırlar, heç olmasa bir az xörək hazırlayım apar ver, yesinlər.

Qız bir təhər atasını razı salır; bir boşqab dolma, bir bütöv təndir çörəyi, bir qab da süd verir ki, apar ver, qonaqlara mənim adımdan deyərsən ki, qızım deyir ay bütövdür, ulduzlar çoxdur saya bilmədim, dərya da ağzınacan doludur. Sonra onlar nə desələr gəlib mənə deyərsən.

Kişi xörəyi aparanda yolda açıb dolma ilə çörəyin yarısını yeyir, südü də tamam içir, qab boş qalır. Sonra xörəyin qalanını aparıb dərvişlərə verir. Qızın sözlərini onlara deyir. Dərviş görür ki, boşqabın içində on-on beş dolma var, para çörək, bir də bir boş qab. Dərvişlər dolma ilə çörəyi yeyirlər, qabları kişiyyə qaytaranda, dərviş deyir:

– Get, qızına de ki, ay para idi, ulduzlar çox deyildi, on-on beş olardı, dərya da tamam qurumuşdu.

Kişi gəlib həmin sözləri qızına deyən kimi, qız dedi:

– Ata, ayıb deyilmi, sən niyə qonağa apardığın xörəyi yeyibsən, südü də içibsən.

Kişi deyir:

– Qızım, dolmanı yolda yediyimi sən hardan bildin?

Qız deyir:

– Bunu dərvişlər sənin dilinlə mənə xəbər verdilər. Mən sənə deyəndə ki, ay bütövdür, ulduzlar çoxdur, dərya doludur. Demək istəyirdim ki, çörək bütövdür, dolmalar çoxdur, süd də qabla birdi. Dərvişlər mənə xəbər göndərdələr ki, ay paraydı, ulduzlar çox deyil, dərya quruyub, yəni çörəyin yarısını, dolmanın çoxunu yeyiblər, südü də tamam içiblər.

Qız atasına çox yalvardı ki, o dərvişləri heç olmasa bir günlüyə evimizə qonaq gətir. Kişi çar-naçar gedib dərvişləri evinə gətirdi.

Kişinin qızının gözü balaca çəp idi. Odur ki, ev şeylərini düzəndə bir az əyri qoymuşdu. Dərvişlər içəri girən kimi evə diqqətlə baxdılar. Xoş gəldindən sonra ev sahibi dedi:

– Dərviş qardaşlar, evimiz necədir, xoşunuza gəlirmi?

Dərviş qızın gözünün çəpəyinə işarə vurmaq üçün dedi:

– Eviniz çox qəşəngdir, amma bircə eybi var, bacası bir balaca əyridir.

Tez qız cavab verdi ki, bacanın əyri olmağına baxma, tüstü düz çıxır.

Dərvişlər bir az oturandan sonra qız onlardan xəbər aldı ki, ürəyiniz nə istəyirsə, yeməyə hazırlayım.

Şah gördü ki, kişinin həyətində bir at, xeyli də toyuqları var.

Odur ki, dedi:

– Bir elə şey al ki, içini özümüz yiyək, ortasını toyuqlarınız, qırağını da atınız.

Qız o saat gətirib ortalığa bir yemiş qoyub, dedi:

– İcini özünüz yeyin, çərdəklərini toyuqlara verin, qabığını da atımız yeyər.

Padşah qızın ağına təəccüb eləyib, “afərin” dedi.

Şahla vəzir qızdan çox razılıq eləyib qayıtdılar; yolda qabaqlarına bir pinəçi çıxdı. Şah eşitmişdi ki, bu pinəçi də çox ağıllı kişidir. Odur ki, onun yanına çatanda şah əlini başına qoydu, pinəçi cavab olaraq əlini dilinə vurdu.

Sonra şah dedi:

– Pinəçi qardaş, doqquzu üçə vura bilibsənmi?

Pinəçi dedi:

– Vurdum, tutmadı, həm də otuz ikilər qoymadı.

Şah dedi:

– Uzaqdasan, yaxında?

Pinəçi dedi:

– Uzağı yaxın eləmişəm.

Şah yenə soruşdu ki, ikidəsən, üçdə?

Pinəçi cavab verdi ki, ikini üç eləmişəm. Şah axırda dedi:

– Qaz göndərsəm yola bilərsənmi?

Pinəçi dedi:

– Elə yolaram.

Şahla vəzir pinəçidən ayrılıb gəldilər. Şah paltarlarını dəyişib taxta çıxandan sonra dedi:

– Vəzir, sənin üçün ayıbdır ki, pinəçinin yolda danışdığı sözlərin mənasını bilməyəsən. Odur ki, get öyrən. Amma nəbadə kişini incidəsən.

Vəzir xeyli qızıldan, puldan götürüb atını minib qayıtdı pinəçinin yanına. Kişini tapıb dedi:

– Şahla danışdığın sözlərin mənasını mənə deyərsənmi?

Pinəçi dedi:

– Sözün hərəsinə bir qızıl versən deyərəm.

Vəzir razılaşdı.

Pinəçi dedi:

– Şah əlini başına qoymaqla soruşurdu ki, başın salamat olmaq üçün nə etmək lazımdır. Mən əlimi dilimə vurdum ki, dilini sakit qoyasan, başın salamat olar. Sonra o dedi:

– Doqquzu üçə vurdunmu, yəni yazı, yayı, payızı–doqquz ayı işləyib üç ay qışda dolanmaq üçün ruzi toplaya bilibsənmi?

Dedim:

– İşlədim, bir şey çıxmadı, həm də otuz iki dişimdən artmadı.

Sonra şah dedi:

– Uzaqdasan, yaxında: yəni uzağı görürsən, yoxsa yaxını. Mən cavab verdim ki, yaxını görürəm. İkidəsən üçdə, yəni ayaqların sözüne baxırmı? Dedim ki, ikini üç eləmişəm, yəni iki ayağımla yeriməyə çətinlik çəkirəm, əlimə ağac da almışam.

Axırda şah dedi:

– Qaz göndərsəm yolarsanmı, dedim ki, yolaram. Qaz də sən idin, pullarını əlindən aldım.

Vəzir pinəçiyə çoxlu qızıl verdiyinə peşman oldu. Atı sürüb getmək istəyəndə fikirləşdi ki, qoy mən də ona sual verim, cavab verə bilməsə dəbbələyim pullarımı geri alım.

Vəzir dedi:

– A kişi, indi sən də de görüm bu saat padşah nə eləyir?

Pinəçi bir altdan yuxarı baxıb dedi:

– Sən bilirsən ki, padşah böyük adamdı, elə adamların haqqında danışanda gərək bir az hörmətli olaq. İndi mən oturmuşam quru yerdə, qabağımda da cırıq-cındır ayaqqabılar, burdan şahın haqqında danışmaq olar? Gəl sən atı ver minim, o zərli əbanı da sal çiynimə, qamçını da ver əlimə sonra deyim.

Vəzir razı oldu, atdan düşdü. O saat pinəçi sıçrayıb mindi ata, vəzirin zərli əbasını çiyinə salıb dedi:

– Vəzir, bil və agah ol, bu saat padşah sənə kimi atlıları eləyir piyada, mənim kimi piyadaları da eləyir atlı, di xudahafiz.

Pinəçi ata bir qamçı vurub gözdən itdi. Vəzir ha gözlədi, pinəçi gəlib çıxmadı. Axırda suyu süzülə–süzülə gəldi padşahın yanına.

Padşah dedi:

– Vəzir, görürsənmi dünyada necə adamlar var?! İndi de görüm, vəzirliyə o layiqdir, yoxsa sən?

Vəzir pinəçinin ondan ağıllı olduğunu boynuna aldı.

Şah pinəçini tapıb onu vəzir təyin elədi.

HEYVANLAR HAQQINDA NAĞILLAR

TÜLKÜ, TÜLKÜ TÜN BƏKİ

Biri var idi, biri yox idi, bir tülkü var idi. Günlərin birində tülkü baba quyruğunu belinə qoyub çöldə gəzirdi ki, görsün quşdan, cəmdəkdən bir şey tapırmı, yesin. Çox gəzdi, çox dolandı, axırda gəlib çıxdı bir quyunun başına. Boynunu uzadıb əyildi, quyuya baxdı. Gördü quyunun dibinə bir parça ağappaq quyruq düşüb. Tülkü sevindi-yindən oynamağa başladı. Uzun quyruğunu yerlə sürüyə-sürüyə bir xeylək oynadı. Sonra öz-özünə dedi: “Yaxşıca əlimə quyruq düşüb, onu yeməsəm, heç hara getməyəcəyəm”. Tülkünün ağzının suyu axmağa başladı. Elə bil quyruq çağırır ona deyirdi: “Tülkü baba, gəl mənə ye, tülkü baba, gəl mənə ye”.

Tülkü baba özünü saxlaya bilməyib quyuya tullandı, guppultu ilə quyunun dibinə düşdü. Yazıq tülkünün əzilməmiş bir yeri qalmadı. Ufuldaya-ufuldaya ayağa qalxdı, quyruğun yanına getdi. Ağzını açdı ki, quyruğu yesin, donub yerində qaldı. Demə, bu quyruq deyilmiş, bir parça ağ daş imiş. Tülkü baba çox fikir elədi, tədbir tökdü, istədi quyudan çıxsın, çıxa bilmədi. Çünki quyuy çox dərin idi. Tülkü baba quyruğunu yanına qısıb, bir küncdə çömbəldi. Aranı dağa apardı, dağı arana gətirdi, fikirləşdi ki, buradan nə cür çıxsın. Bir də gördü bir ilanla, bir tısbağa onun yanına gəlir.

Tülkü baba sevinib dedi:

– A ilan, a tısbağa qardaş, siz burda nə gəzirsiniz?

Tısbağa cavab verdi:

– Tülkü baba, biz də sənə kimi öz tamahımızın ucundan buraya düşmüşük. Kənara çıxa bilmirik.

Elə bu vaxt quyunun başından səs gəldi:

Tülkü dedi:

– Gizlənək, görək bu kimdi?

Hər üçü bir küncdə gizləndilər. Bir az keçmişdi, bir də gördülər bir şey tappılıtlı ilə quyuya düşdü. Baxdılar quyuya düşən çaqqaldı. Tülkü ona baxıb güldü. Bu da tülkü babagil kimi aldanmışdı. Tamahının ucundan özünü quyuya salmışdı. Tülkü bərkədən dedi:

– Çaqqal qardaş, xoş gəlmisən, beş gətirmisən?

Çaqqal tülkü babanı görüb bağırdı:

– Axmaq–axmaq danışma, çəkil o yana görüm. Quyuq özümündü. Tülkü baba cavab verdi:

– Ay axmaq çaqqal, heç acıqlanma. O quyuq deyil, bir parça ağ daşdı. Səni aldadan kimi, məni də aldadıb bura salıb. İndi hamımız burda acından qırılacağıq. Çaqqal dodaqlarını büzüb ağlamağa başladı. Bu zaman quyunun başından bir gurultu eşidildi. Tülkü baba çaqqala dedi:

– Axmaq–axmaq ağlayıb baş–gözümüzü aparma. Quyunun başında səs–küy var. Gəl gizlənək, görək indi qonağımız kim olacaq.

Çəkilib bir küncdə gizləndilər.

Bir az keçmişdi, bir zorba qurd quyudakı daşı quyuq hesab eləyib atıldı, şappıltı ilə quyunun dibinə düşdü. Qol–qabırğası əzilmiş halda yerdən qalxıb quyuğun üstünə cumdu. Baxdı ki, quyuq nə gəzir. Bu, bir ağ daş imiş. Acıqlı–acıqlı o tərəfə, bu tərəfə baxmağa başladı, ucqarı küncə qısılmış tülkünü, çaqqalı, tısbağanı, bir də ilanı gördü. Qurd bağırdı:

– Yoxsa burdakı quyuğu siz yemisiniz?

Çaqqal qorxusundan tülkünün böyrünə qısıldı. Tülkü quyuğunu yerə sallayıb qulaqlarını irəli uzatdı. Qurda cavab verdi:

– Qurd ağa, heç acıqlanma. Bura sən deyən yer deyil. Hamımız acından öləcəyik. Sən gören quyuq deyil, bir parça ağ daşdı. O daş bizi aldadan kimi, səni də aldadıbdı. Ax tamah, tamah...

Qurdun qulağı büzüşdü, istədi tülkü babaya cavab versin, quyunun başından bir səs gəldi. Bunlar hamısı qaçıb gizləndi. Bir yekə donuz tappıltı ilə quyuğa düşdü. Donuzun ayağı o qədər ağrımışdı ki, ayağa qalxa bilmirdi. Quyudakılar buna baxıb gülüşdülər. Donuz ağlaya–ağlaya dedi:

– Qardaşlar, bəs siz burda nə qayırırsınız?

Tülkü baba cavab verdi:

– Heç soruşma, donuz qardaş, sənün başına gələn bizim də başımıza gəlib. Gəl bəri görək bu bir parça ağ daş daha hansı axmağı bu tora salacaq?

Bu zaman quyunun başından bir donquldanma eşidildi. Bunlar altısı da qaçıb gizləndi. Bir böyük ayı gurultu ilə quyunun dibinə düşdü. Ayı yumşaq idi, heç yeri əzilmədi, tez ayağa durdu, tükələrini qabartdı, acıqlı–acıqlı hər tərəfə göz gəzdirdi. Quyudakıları görüb dal ayaqları üstə qalxdı, gözlərini bərəldib qışqırdı:

– Deyin görüm burdakı quyruğu hansınız yediniz?

Quyudakıların dili tutuldu. Tülkü baba irəli yeriyib qorxa-qorxa dedi:

– A ayı lələ, biz quyruq yeməmişik. Sən gördüyün quyruq deyil, bir ağ daşdı. Səni aldadan kimi, bizi də aldadı bura salıb. Heç acıq-landa. Burdan nə sən çıxı biləcəksən, nə də biz.

Ayı tülkü babanın sözünə gülüb, sıçradı ki, quyudan çıxsın, amma bacarmadı. Çünki quyu çox dərin idi. Əlacsız qalıb tülküyə dedi:

– Tülkü baba, bəs nə eləyək ki, burdan çıxaq?

Tülkü baba cavab verdi:

– Mən də bilmirəm. Gəlin hamımız bir yerdə yaxşıca fikirləşək, görək bir yol tapa bilərikmi?

Hərə bir tərəfdə oturub fikirləşməyə başladı. Amma nə qədər fikirləşdilsə, bir yol tapa bilmədilər. Axırda hamısı yoruldu. Hərə bir tərəfdə uzanıb yatdı. Ancaq tülkü baba yatmadı, fikir eləyirdi ki, bir kələk tapsın, bunların hamısını ayı qırsın, özü də onun əlindən qurtarsın.

O günü onlar ac qaldılar, sabahı da ac qaldılar. Üçüncü gün tülkü gördü daha dura bilmir, acından öləcək. Yoldaşlarını başına topladı. Üzünü onlara tutub dedi:

– Qardaşlar, görürsünüz hamımız acından ölüük. Hamımızın ölməyimizdənə, yenə də birimizin ölməyi yaxşıdı. Qoyun mən bir mahnı oxuyum, hər kimin adı axıra düşsə, onu yeyək.

Yoldaşlarının hamısı buna razı oldu. Tülkü ayağa qalxıb oxumağa başladı. Görək nə cür oxuyur?

Tülkü, tülkü tünbək,
Quyruq üstə lünbək,
Ayı axmaq,
Donuz toxmaq,
Qurd ulavuş,
Çaqqal çavuş,
İlan qamçı,
Tısbəğa çanaq,
Biz ona qonaq.

Hamı bir-birinin üzünə baxdı. Tülkü üzünü ayıya tutub dedi:

– A ayı lələ, sən bilirsən ki, biz burada nə su tapacağıq içək, nə arpa, buğda tapacağıq ölçək. Ona görə də bizə çanaq saxlamaq lazım deyil. Mən nəğməni oxudum. Məndən demək, sizdən yemək.

Onlar tökülüb tısbağanı yedilər.

Ayı dedi:

– Tülkü baba, bundan bir şey olmadı. Bir də oxu.

Tülkü oxumağa başladı:

Tülkü, tülkü, tünbəki,
Quyruq üstə lünbəki,
Ayı axmaq,
Donuz toxmaq,
Qurd ulavuş,
Çaqqal çavuş,
İlan qamçı,
Bircə damcı.

Yenə hamı bir-birinin üzünə baxdı. Tülkü dedi:

– A ayı lələ, de görüm, bizim burada atımız, ulağımız yox, qamçı nəyimizə lazımdı? Mən nəğməni oxudum. Məndən demək, sizdən yemək.

Tökülüb ilanı da yedilər.

Ayı dedi:

– Tülkü baba, bundan da bir şey olmadı. Bir də oxu görək kimə düşür.

Tülkü oxumağa başladı:

Tülkü, tülkü, tünbəki,
Quyruq üstə lünbəki,
Ayı axmaq,
Donuz toxmaq,
Qurd ulavuş,
Çaqqal çavuş,
Bizdən sovuş.

Hamı tülkünün üzünə baxdı.

Tülkü dedi:

– Qardaşlar, çanaqla qamçıyı yedik. Qaldı indi bizim çavuşumuz. Çavuş nəyimizə lazımdır? Dava eləməyəcəyik ki, təlim verə, məclisə getməyəcəyik ki, əzan deyə. Məndən demək, sizdən yemək.

Tökülüb çaqqalı da yedilər. O günü belə keçirdilər. Gecə yatdılar. Səhər tezdən yenidən bir-birinin üzünə baxdılar. Ayı dedi:

– Tülkü baba, acından ölürem, oxu görək indi kimə düşür.

Tülkü oxumağa başladı:

Tülkü, tülkü, tünbəki,
Quyruq üstə lünbəki,
Ayı axmaq,
Donuz toxmaq,
Qurd ulavuş,
Səsi bayquş.

Yenə də hamı bir-birinin üzünə baxdı. Tülkü dedi:

– Ayı lələ, ulavuş bizim nəyimizə lazımdı? Elə əslinə baxsan, o uladı ki, biz bu günə qaldıq. İndi acından qırılıraq. Mən nəğməni oxudum. Məndən demək, sizdən yemək.

Ayı o saat qurdu qarmaladı. Basıb onu da yedilər. O günü də belə keçirib sabahı elədilər. Ayı üzünü tülküyə tutub dedi:

– Tülkü baba, acından ölürem. Durma oxu, bir nahar eləyək.

Tülkü oxumağa başladı:

Tülkü, tülkü, tünbəki,
Quyruq üstə lünbəki,
Ayı axmaq,
Donuz toxmaq...

Yenə də hamı bir-birinin üzünə baxdı. Tülkü dedi:

– Ayı lələ, de görüm toxmaq bizim nəyimizə lazımdı. Məndən demək, sizdən yemək.

Ayı o saat pəncəsilə basıb donuzun belini qırdı. Hərəsi bir tərəfdən onun ətinə parçalayıb yeməyə başladılar.

Bir neçə gün də donuzun əti ilə dolandılar. Tülkü donuzun ətindən bir qədər qoltuğunda gizləmişdi. Burnunu qoltuğunun altına salıb onu yeyirdi. Ayı onu görüb dedi:

– Tülkü baba, əti hardan alıb yeyirsən? Mənə də ver.

Tülkü baba cavab verdi:

– Heç haradan almıram. Öz qoltuğumun ətidi, söküb yeyirəm. Sən də öz qoltuğunun ətini sök, ye. Ayının ağına batdı, öz qoltuğunu dişilə sökdü. Qan başladı sel kimi axmağa. O qədər qan axdı ki, axırda ayı taqətdən düşdü, yerə uzanıb öldü. Tülkü, “Mən deyəndə ayı axmaq, mənə gülürlər”, – deyib gülə-gülə ayının ətindən parçalayıb yeməyə başladı. Bir müddət də ayının əti ilə dolandı. Sonra yenə aclıq başladı. Tülkü aclığa davam gətirə bilməyib, bərkdən vaqqıldamağa başladı. Tülkü vaqqıldaya-vaqqıldaya deyirdi:

– Ax tamah, ax tamah!.. Sən nə pis şeysən. Əgər tamahımı yığsaydım, bura düşməzdim!

Bir ovçu ordan keçirdi. Tülkünün səsini eşidib, quyunun başına gəldi. İp sallayıb tülkünü quyudan kənara çıxartdı, dedi:

– Ay tülkü, camaatda toyuq qoymadın, çöllərdə quş qoymadın, yazıqların hamısını boğub yedin. İndi də mən səni boğub öldürəcəm, dərini soyub boğazından çıxardacağam.

Ovçu tülkünü boğub, kənara atdı. O, elə bilirdi ki, tülkü ölüb. Bıçağını itiləyirdi ki, onun dərini soysun. Birdən tülkü yerdən sıçrayıb götürüldü. Ovçu səsə qanrılıb baxdı ki, tülkü odu təpənin başında. Səs də onun səsidə, deyir:

– Ovçu qardaş, adam işin birini qurtarmamış, o birinə başlamaz. Hələ bir bax, gör boğub öldürübsən, ya yox, sonra dərini soymağa hazırlaş.

Ovçu bir söz demədi. Gördü ki, tülkü düz deyir. Kor-peşman evinə qayıtdı.

ŞİRLƏ TÜLKÜ

Bir şir meşədə gəzirdi, gördü bir tülkü o qədər arıqlayıb ki, yeriməyə taqəti yoxdur.

Şir dedi:

– Ay tülkü, sənə nə olub bu günə düşübsən?

Tülkü dedi:

– Bir həftədir acam, yeməyə heç nə tapa bilmirəm.

Şirin tülküyə yazığı gəldi, gedib bir heyvan parçaladı, gətirib tülküyə verib dedi:

– Tülkü qardaş, gəl doyunca ye, qıçlarına qüvvət gəlsin.

Tülkü dedi:

Mənim hünərim deyil ki, sənin kimi qüvvətli heyvanın qabağından ət yeyəm.

Şir dedi:

– Ay tülkü, qorxma, görmürsən mən özüm gətirmişəm sən yeyəsən.

Şir nə qədər dedisə, tülkü inad göstərib ətə yaxın durmadı.

Axırda şir dedi:

– Bəs neyləyim ki, sən yeyəsən?

Tülkü dedi:

– Onda gətir əl-ayağımı bağlayım, sonra arxayın yeyim.

Şir razı oldu. Tülkü ölmüş heyvanın bağırsaqlarını çıxarıb şirin əl-ayağını möhkəm bağladı, özünü də günün qabağına uzadıb dedi:

– Şir qardaş, sən bir az yat yuxula, mən tamam arxayın olum.

Şir başladı yatmağa, amma tülkü yenə də yemədi. Şir hələ yuxuya getməmişdi, odur ki, dedi:

– Bəs indi niyə yemirsən?

Tülkü dedi:

– Sən rahat olmayınca yeməyəcəyəm.

Tülkü gözləyirdi ki, bağırsağ qurusun, çünki o quruduqca bərkiyirdi. Tülkü o qədər gözlədi ki, bağırsağ günün altında quruyub dəmir kimi möhkəm oldu. Həm də şir yuxuya getdi.

Tülkü ətdən doyunca yedi. Şir səhərə qədər yatdı, ayılmadı. Səhər gözün açıb gördü, əl-ayağı hələ də bağlıdı, dedi:

– Tülkü lələ, gəl əl-ayağımı aç.

Tülkü dedi:

– Hara açırım, ətin hamısını yeməmiş açmayacağam.

Şir bir-iki gün də gözlədi, tülkü o qədər yemişdi ki, porsuğa dönmüşdü. Şir nə qədər dedisə, tülkü onun əllərini açmadı.

Axırda şir bağırsağı qırmaq istədi. Hər dəfə güc verib əllərini tərپətdikcə qurumuş bağırsağ məftil kimi ətini kəsib, sümükdə dayandı. Şir çox çalışdı, çapaladı əlini açma bilmədi. Axırda cin vurdu beyninə, üzünü tülküyə tutub dedi:

– Ay namərd, mən səni aclıqdan qurtardım, sən gör mənə neylədin. Əgər əlimi açma bilsəm gör sənə nə eləyəcəyəm.

Şir o qədər qəzəblənmişdi ki, nərəsi meşəni götürmüşdü.

Elə bu vaxt yaxından bir çaqqal keçirdi. O, şirə yaxınlaşıb əhvalatı öyrəndi. Şir başına gələnləri ona söylədi. Çaqqal dedi:

– Şir qardaş, heç darıxma, mən bu saat sənin əl-ayağını açaram.

Çaqqal bir xeyli əlləşib dişi ilə bağırsağı kəsdi. Şir ayağa qalxdı, ətrafa göz gəzdirdi, tülkünü görmədi. O, qaçıb gözdən itmişdi. Tülkünün şirə xəyanət edib hiylə ilə onun əl-qolunu bağlaması, çaqqalın isə onu xilas etməsi şirə çox əsər elədi.

Öz-özünə dedi:

– Mən bütün heyvanların ən güclüsü olduğum halda bir tülkü gör başıma nə oyun gətirdi?

Odur ki, gecə-gündüz axtarıb tülkünü tapdı, elə bir nəərə çəkdi ki, tülkünün qorxudan ürəyi partladı. Şir dedi:

Namərdlərin axırı bax belə olar.

TÜLKÜ İLƏ CANAVAR

Bir acgöz canavar, qoyun sürüsünə dadanıb gündə iki-üç qoyun-quzunu tələf edirdi. O qədər qudurmuşdu ki, toyuq-cücələri də yeməyə başlamışdı.

Kəndin ətrafında çoxbilmiş bir hiyləgər tülkü var idi. Bu tülkü toyuq-cücə yeməklə dolanırdı. Canavar kəndin toyuqlarını yediyi üçün tülkü ac qalırdı. Odur ki, bir gün tülkü canavarın qabağını kəsib dedi:

– Ay canavar lələ, kəndin bütün qoyun sürüləri sənin qarnına gedir, gündə iki qoyun yeyirsən, onlar səni doyurmur ki, bizim payımıza düşən toyuq-cücələri də yeyirsən?

Canavar dedi:

– Tülkü baba, deyəsən qurd ürəyi yemisən, nə cürətlə mənə belə deyirsən? Kefim nə istəyir yeyirəm, sənə nə? Artıq əskik danışsan, səni də yeyərəm.

Tülkü dedi:

– Canavar lələ, sən məndən güclüsən, məni yeyə bilərsən, amma mənə də tülkü deyirlər, sənin dilini divara mıxlaram. Özünə də nə istəsəm eləyə bilərəm.

Canavar qəzəblənib dedi:

– Tülkü, səni yeyərdim, indi toxam deyə dəymirəm. Amma yoxlamaq istəyirəm, görüm sənin kimi gücsüz bir heyvan mənə nə eləyə bilər?

Tülkü dedi:

– Canavar lələ, təkçə güclü olmaq şərt deyil. Gərək ağıl, bacarıq da olsun. O da ki, səndə yoxdur.

Canavar tülkünün sözünə kinayə ilə gülüb dedi:

– Tülkü baba, nə bacarırsan elə.

Tülkü dedi:

– Bu gün işim var. Sabah buradan keçəndə danışarıq.

Canavarla tülkü ayrılıb hərəsi öz yerinə getdi. Tülkü gecə səhərə qədər yatmayıb çoxlu hiylə qurdu. Səhər tezdən gəlib yolun ayrıcında oturdu. Əlinə biz, iynə alıb çarıq tikməyə başladı. Canavar gəlib yoldan keçəndə dedi:

– Tülkü baba, nə qayıırırsan?

Tülkü dedi:

– Görmürsən, çarıq tikirəm.

Canavar dedi:

– Mənə də öyrədərsənmi?

Tülkü dedi:

– Öyrədərəm, amma bir az əzabı var, gərək dözəsən.

Canavar dedi:

– Dözərəm, öyrət.

Tülkü dedi:

– Sən gəl dilini çıxart qoy ağacın kötüyünün üstə, mən bizi batırım dilinə. Bir az ağrıya döz. Sonra çarıq tikməyi öyrənəcəksən.

Canavar inanıb dilini kötüyün üstünə qoydu. Tülkü bizi onun dilinin ortasından elə vurdu ki, deşib batdı kötüyə. Canavar başladı çığırmağa, tülkü tez aradan çıxıb qaçdı. Canavar səhərdən axşama qədər çapalayıb bir təhər bizi dilindən çıxartdı: dili tamam parça-parça olmuşdu. O gecə canavar dilinin ağrısından yata bilmədi. Səhər axtara-axtara gəlib tülkünə bir dəyirmanın su novdanının başında tapdı.

Canavar dedi:

– Tülkü baba, dünən mənəm başıma bu oyunu gətirdin, de görüm indi çarıq tikməyi öyrəndim, ya yox?

Tülkü dedi:

– Bəli, öyrəndin.

Canavar dedi:

– Bəs burada nə qayıırırsan?

Tülkü dedi:

– Bir dərim var idi, çarıq tikmək istəyirdim, su axıdıb saldı dəyirmanın novdanına. Onu axtarıram.

Canavar dedi:

– Tülkü baba, onu ver mənə, görüm çarıq tikə bilirəmmi?

Tülkü fürsəti əldən verməyib dedi:

– Canavar lələ, indi ki, belə oldu, düş çıxart, dəri də sənin olsun.

Canavar özünü dəyirmanın altına atdı ki, dərini çıxartsın, çarxa ilişib qol-qabırğası sındı.

Tülkü buradan qaçıb gəldi meşəyə, bir qom çubuq qırdı, yolun kənarında oturub başladı səbət hörməyə. Canavar çox çətinliklə dəyirmanın altından çıxıb axsaya-axsaya gəlirdi. Gördü tülkü oturub səbət hörür.

Tülkü tez qabağa yeriyib dedi:

– Canavar lələ, niyə axsayırsan?

O dedi:

– Dəyirmanın çarxına ilişdim, əzik-əzik oldum, elə günə düşdüm ki, dəri yadımdan çıxdı, özümü bir təhər ölümdən qurtardım. Qol-qabırğam elə qırılıb ki, yerimdən tərpenə bilmirəm.

Canavar göz gəzdirib dedi:

– Tülkü lələ, nə yaxşı səbət hörürsən?

Tülkü dedi:

– İstəyirsən, sənə də öyrədim?

Canavar dedi:

– Elə istəyirəm!

Tülkü dedi:

– Onda gəl gir səbətin içinə, mən hördükcə sən də bax öyrən.

Canavar razı oldu, girdi səbətin içinə. Tülkü səbəti o qədər hördü ki, tamam ağzını da bağladı, canavar qaldı içində. İstədi çıxsa, gördü heç cür mümkün deyil. Odur ki, dedi:

– Tülkü lələ, axı mən içəridə qaldım. Səbətin ağzını aç, çıxım.

Tülkü dedi:

– Canavar lələ, sən narahat olma. Görürəm bərk əzilibsən, yeriye bilmirsən. Odur ki, səbəti yumbalaya-yumbalaya aparacağam, sən də içəridə rahat gedərsən.

Canavar bərk əzilmişdi deyə razı oldu. Tülkü səbəti itələyə-itələyə bir çobanın yanına gətirdi. Çoban ondan soruşdu:

– Ay tülkü, bu nədir?

Tülkü dedi:

– İcındə canavar var, aparıram dağdan yumbalayam.

Çoban dedi:

– Ay tülkü, niyə zəhmət çəkib uzaqlara gedirsən, gətir onun cəzasını özüm verim. Onsuz da canavardan mən çox yanıqlıyam. O gün də sürüdən bir qoyun apardı.

Tülkü dedi:

– Onda qarnımı doydur, bağışlayım sənə.

Çoban o saat səhər kəsdiyi qoyunun ətindən bir şaqqasını gətirdi. Tülkü əti alıb səbəti verdi. Çoban tütəyini çalıb yoldaşlarını çağırdı. Onlar səbətin ağzını bir xeyli sökdülər, gördülər içində bir yekə canavar var. Hərə bir çomaq götürüb o qədər vurdular ki, canı çıxdı. Səhər bu xəbər kəndə yayıldı. Tülkü eşidib öz-özünə dedi:

– Axmaq canavar, gördünmü tülkü sənənin başına nə oyun açdı?

DAĞ, DAŞ VƏ QAYALAR

LAÇIN QAYASI

Laçın məşhur ovçu imiş. Onun Ülkər adlı bir qıza gözü düşür. Elin adətinə görə elçi göndərir.

Qızın atası Şahmar kişi elçilərə deyir:

– Eşitmişəm ki, sizin oğlan ovçuluğu ilə çox öyünür. Söz düşəndə: “Atdığım oxdan heç nə yayına bilməz!” deyir. Əgər belədirsə, qoy sübut eləsin. Sıldırım qayada yaşayan dağkeçisini ovlayıb mənə gətirsə, qız onunkudur.

Elçilər bu xəbəri Laçına aparır. Laçın həm sevinir, həm də qəm-lənir. Səhər erkən fikirli-fikirli sıldırım qayaya doğru yollanır. Çatan kimi də dağkeçisini görür. Keçi qayadan qayaya tullanır. Laçın da onun arxasınca düşür, fürsət tapıb oxla dağkeçisini yaralayır. Keçini qayanın üstündə tutur, amma saxlaya bilmir. Keçi ilə birlikdə iki qayanın arasına düşür. Nə qədər çalışıb-yabalayırsa da, oradan çıxıb bilmir. Laçın üç gecə qayanın arasında qalır, tamam taqətdən düşür.

Xəbər obaya çatır, ancaq heç kim ona kömək edə bilmir.

Elin ağsaqqalı Elbəyi kişi deyir:

– Qaçın kənddən Ülkəri gətirin, o gəlməsə, oğlan öləcək.

Belə də edirlər. Elbəyi kişi deyir:

– Qızım, Ülkər! Qayanın başına çıx, Laçını ucadan çağır, sənin səsini eşidən kimi onun qollarına qüvvət, dizlərinə taqət gələcək.

Ülkər qayanın başına çıxıb ucadan çağırır:

– Laçın hey!..

Elə bil oğlan bu səsə bənd imiş. Sevgilisinin səsi ona qol-qanad verir. Keçini çiyninə alıb üzüyuxarı qayaya dırmaşır. Ülkərin yanına çıxır və onunla qayanın başında qoşa dayanır.

Bu qaya indi “Laçın qayası” adlanır.

ÇOBAN VƏ DAŞA DÖNƏN SÜRÜ

Topbağ kəndində bir çoban yaşayırdı. Həmin çoban qoyunları ilə birlikdə yaylağa köçməli olur. Yolda bir ziyarətgahın yanında gecələyir. Çoban burada ocaq qalayır və öz-özünə deyir:

– Əgər bura doğrudan da ziyarətgah isə, mən yaylaqdan qayıdana kimi bu ocaq burda yana-yana qalsın. Qayıdarkən görsəm ki, burda ocaq qoyduğum kimi yanır, yeddi qurban kəsəcəyəm.

Səhər tezdən çoban qoyunları qabağına qatıb yoluna davam edir. Aradan xeyli müddət keçir, yaylaq vaxtı sona çatır. Çoban yaylaqdan enərkən yolunu həmin ziyarətgahın yanından salır. Görür ki, yaylağa çıxarkən yandırdığı ocaq necə yandırmışdısa, elə də yana-yana durur. Bunu görən çoban təəccüb edir. Lakin, verdiyi sözə əməl etmir. Yoluna davam etmək istəyir. Bu zaman çobanın özü də, sürüsü də daşa dönür.

DAĞLARIN AYRILIĞI

Alvız ana sac asıb yuxa bişirmək istəyirmiş. Xəmiri kündələyib yığır, yuxanı bir-bir yayıb süfrəyə sərir, sacın qızmağını gözləyirmiş. Böyük oğlu Qoşqar, ortancıl oğlu Murov, kiçik oğlu Kəpəz də ocağın qırağında oturubarmış. Qabaqlarında da dələmə, ovma, yuxa bişdikcə bölüşdürüb isti-isti yeyəcəkmışlər.

Alvız ana ilk yuxanı sacın üstünə salan kimi Kəpəzin tərsliyi tutur:

– Bu yuxa təkcə mənimdir, – deyir, – heç birinizə verməyəcəyəm.

Murov:

– Yox mənimdir, – deyir, – hər şeyin ilkini həmişə sən götürürsən, indi də mən.

Qoşqar onlara acıqlanır:

– İndi ki, belə oldu, heç biriniz ona əlinizi vura bilməzsiz. Gözləyirik, üç yuxa bişər, Hərəmiş birini götürərik.

Qardaşlar höcətləşirlər, yuxa bişməmişdən bir-birinin yaxasını cırası olurlar. Alvız ana onlara nə qədər təpinirsə, kirimirlər. Kəpəzlə Murov dalaşmağa başlayır. Qoşqar onların arasında oturub onları sakitləşdirmək istəyir. Ancaq Murov bir kösöv götürüb Kəpəzin peysərinə endirir. Kəpəz bar-bar bağırır. Boynunu tuta-tuta qaçır.

Qoşqar Kəpəzi çox istəyirmiş, kiçik qardaşının şivəsinə dözmür, qızmar sacı qaldırıb Murovun başına çırpır. Murov da çığıra-çığıra başqa səmtə üz tutur.

Alvızın üzü bozarır. Qoşqar döyüləcəyindən qorxub günbatana yüyür.

Üç qardaşın hərəsi ayrılıb bir yanda qərar tutur. Alvız ana tək qalır. O vaxtdan bəri qardaşlar öz analarına, ana da öz oğullarına bax-baxa qocalmışlar. Hər bulaq, hər çay onların bir göz yaşıdır, onların bu həs-rətləri, bu intizarları dənizlərdə, deryalarda görüşür.

KÜRSƏNGİ DAĞI

Deyilənə görə, qədim zamanlarda Kür adlı bir oğlan anası ilə birgə yaşayırmış.

Onların yeri o qədər susuzluq imiş ki, burda zəhərli ilanlardan başqa heyvan, yovşandan, qara tikandan başqa ot bitirmiş. Kür hər gün gündüzlər işləyir, əkdiyi bir parça yeri öz alın təri ilə sulayırmış. Hər gecə, sərin düşəndə isə gəlib uzaqdan axan bir çaydan anası üçün su aparırmış.

Bir gün Kürün anası xəstələnir. Evdə nə bir qaşığı su olur, nə də yeməyə bir tikə çörək. Kür səhəngi götürüb yola düzəlir. İlan mələyən düzlərdən keçir, susuz kolluqlardan ötür, gəlir, kənarları qayalıq olan bir çaya çatır. O, ancaq indi yadına salır ki, anası üç gündür susuzdur. Axı o, üç gün yol gəlmişdir. Kür tez suya tərəf cumur. Özünü qayadan çaya atır. Sən demə, çay çox dərin, özü də iti axan bir çay imiş. Kürün səhəngini su aparır. Özü də güclə dayanır. Amma o necə olur-olsun anasına su aparmalı idi.

Coşqun çayda Kür yorulur. Deyirlər, dalğalar səhəngi və Kürü daşlara çırpır, hər ikisi sahilə düşür. Amma artıq gec idi. Kürün nəfəsi kəsilmişdi. Onun üzündə bir kədər oxunurdu.

Sanki o, anasına su apara bilmədiyini üçün xəcalət çəkirdi. Çay tutduğu işdən peşman olub təlatümə gəlir, çağlayıb sahilini aşır, hətta Kürün xəstə anasının da daxmasına gəlir. Qarı sudan içib şəfa tapır.

Külək də Kürə olan məhəbbətinin izharı kimi, bütün külək nəslini başına yığır. İgid Kürün məzarını qumla, torpaqla örtür.

Kürün üstündə bir təpə ucalır. Təpənin kənarları da su. Düzenlərin yeganə heyvanı olan ilanlar isə suyun içindəki təpənin üstünə pənah gətirirlər, təpə ilanların məskəninə çevrilir. İllər keçir. Kür ilə səhənginin üstündə uca təpə böyüyür, bir dağa çevrilir – Kürsəngi dağına. Sonralar buralara adamlar köçür. Yurd-məskən salırlar.

Belə deyirlər ki, ilan bir adamı vuran kimi, tez həmin dağa qaçır. Əgər ilan vuran adam həmin dağa ilandan gec gələrsə, onda xəstə sağalmaz. Əgər xəstə tez çatsa, mütləq sağalmalıdır. Bu da onunla əlaqədardır ki, guya şəfanı onlara Kür verir. Kürün məzarına kim daha tez çatıb ziyarət etsə, Kür ona şəfa verir.

BULAQ, ÇAY VƏ GÖLLƏR

QANLI GÖL

Bir kasıb kişi əkinçiliklə dolanırdı. Dağın başındakı gölün yanında əkin yeri vardı.

Kişi üzünü arvadına tutub dedi:

– Arvad, istəyirəm oğlumu da özümlə iş üstünə aparım. Mən məcgəlçi olum, oğlum da hodaxçı.

Kişi uşağı öz əli ilə boyunduruğa mindirir, öz əli ilə də yerə düşürdü. Ata buna da çox seviniirdi: “Köməkdir, hayandır” – deyirdi.

Birdən özəklərdən birinin samıbağı qırıldı. Kişi oturub samıbağı hörməyə başladı. Bir də başını qaldıranda gördü ki, özüklər gölə çathaçatdadi, uşaq da boyunduruqdan yapışıqlı qalıb. Kişi çatanacan özüklər özlərini suya vururlar. Elə bil bu düzdə nə öküz varmış, nə də cüt. Kişinin başına hava gəlir, göllə danışır:

Əzizinəm, qanlı göl,
Qanlı dərya, qanlı göl:
Qaytar mənim oğlumu,
Olma mənnən qanlı, göl!

O vaxtdan bu göl “Qanlı göl” adlanır.

GÖYÇƏ GÖLÜ

Rəvayətə görə indiki Göyçə gölünün yerində, dağlar qoynunda böyük düzənlik və bu düzənlikdə xırdaca daşlı təpəliklər və mənzərəli bir yer varmış.

Burada maldar tayfalar arasında tez-tez basqınlar və dalaşmalar olardı. Bu səbəbdən bir ailənin bir gün cavan bir oğlu dalaşmalarda itkin düşür və tapılmır. Ailənin itkin düşmüş oğlunun çox gözəl bir bacısı qardaşının həsrəti ilə evlərində qəmgin halda yaşayırdı. Oğlan isə haradansa bir gün öz vətəninə – Göyçəyə qayıtmağı qət edir.

Göyçə düzənliyindəki xalqın yaşayış kəndlərindən birinin ortasında böyük bir yeraltı bulaq var idi.

Bu bulağın bir sirri var idi ki, suyu götürəndən sonra bulağın daşmaq adəti çox qorxulu idi. Ona görə də bu bulağın ağzına qapaq hazırlanmışdı. Hər kəs suyu götürdükdən sonra qapağı möhkəm örtərdi. Qardaşı itkin düşmüş qız həmin bulaqdan su götürərkən bir uşaq qaça-qaça gəlib onun qardaşının gəldiyini xəbər verir. Çox sevincək olan qız suyu götürüb, bulağın ağzını örtmədən çıxıb gedir. Quyu isə gecə daşıb çölə axmağa başlayır və gur su həmin mahalı alır və Göyçə gölünü əmələ gətirir.

GÖY GÖL

Şəhri-zərrin şəhərinin hər tərəfi sıldırım dağlar və qayalarla əhatə olunmuşdu.

Buranı Salsal adlı bir padşah idarə edirdi. Onun hökmü yerə-göyə sığmazdı. Bir gün padşahın qulluqçuları gördülər ki, elçi daşının üstə üç ərəb oturub. Qulluqçular tez padşaha xəbər verdilər. Padşah elçilərin onun yanına buraxılmasını əmr etdi.

Ərəblər ədəb-ərkənnən baş əyib gətirdikləri naməni padşahın qabağına qoyurlar. Padşah naməni oxumağı əmr edir:

Orada yazılmışdı: – Ey Salsal, gəl müsəlmanlığı qəbul et, əgər qəbul etməsən hazırlaş, sənə dava eləyəcəm.

Bu sözlər Salsalı elə götürür ki, az qalır hirsindən başı partlasın.

İstəyir ərəblərin başını vurdursun. Amma vəzir ağıllıydı, qoy-mayıb deyir:

– Qibleyi-aləm sağ olsun, elçiyə zaval yoxdur, bunların nə təqsiri var?

Padşah bu sözdən sonra ərəblərə bir məktub yazıb verir və yola saldırır.

Ərəblər bir neçə gündən sonra gəlib öz ölkələrinə çıxırlar və məktubu xəlifəyə verirlər.

Xəlifə məsələni biləndən sonra yol alıb Salsalın ölkəsinə gəlir. Salsal sərhəddə o qədər qoşun yığmışdı ki, otun-quşun sayı varıydı, amma qoşunun sayı yoxuydu.

Ərəb qoşunlarını görəndə Salsalın bir qədər rəngi qaçır. Xeyli fikir edir.

Salsalın Zərəngiz adlı gözəl-göyçək bir qızı var idi. Onun 17 yaşı yenicə tamam olmuşdu. Rəmmallığı da çox yaxşı bilirdi.

Padşah qızı yanına çağırtdırıb dedi ki, ey mənim mehriban qızım, bir rəml at, görək bu işin axırı necə olacaq?

Qız bir rəml atır, amma rəngi saralır.

Atası soruşur:

– Hə, mehriban qızım, de görək rəngin niyə saraldı?

Zərəngiz cavab verir ki, atayı-mehriban, deyəsən ərəblər bizə qalib gələsindir.

Elə bil Salsalı ildırım vurur. “Ey çəpəl, sən də ərəblərin sehrinə uydun”, – deyib qıza bir şillə çəkir. Qız bihüş olub yıxılır.

Padşah əmr edir ki, bu çəpəlin boynunu vurun.

Vəzir qabağa yeriyib deyir: şah sağ olsun, hələlik əlini saxla, qoy görək bu işin axırı necə olur.

Salsal qızı zindana saldırır. Ertəsi gün Salsalın qoşunu ilə ərəblərin qoşunu qabaqlaşır. Qızğın dava başlanır. Salsalın qoşunu artıq davam gətirə bilmir. Onlar şəhri-zərrinə tərəf çəkilirlər. Axırda ərəblər lap qalaya yaxınlaşır. Salsal qoşunla bərabər qalaya girib qarını bağlayır.

Bir gün padşah əmr edir ki, qızı gətirin.

Zərəngizi gətirirlər. Bu dəfə Salsal üzünü qıza tutub deyir ki, bir rəml at, görək iş nə yerdədi.

Qız bir rəml atdıqdan sonra atasına deyir:

– Ata, istəyirsən məni tikə-tikə doğra yenə sözün düzünü deyəcəyəm. Ərəblər sənə qalib gələcək və üç günə kimi şəhəri alacaqlar.

Şah qıza heç nə deməyərək fikrə gedir. Sonra başını qaldıraraq soruşur.

– Ey mənim mehriban qızım, bəs indi tədbirin nədi?

Zərəngiz bir qədər fikirləşdikdən sonra deyir:

– Ata, sən bilirsen ki, mən həm rəmdar, həm də sehrkaram. İndi əmr et, üç günə kimi bir neçə böyük gəmi qayırsın. Bütün lazım olan şeyləri o gəmiyə yığıdır. Mən də bir sehr duası oxuyaram, qalının içindəki tilsim qırılır. Orada böyük bir bulaq əmələ gələr.

Elə də edir. Bu bulağın suyu yavaş-yavaş qalxaraq şəhəri basır. Elə bu vaxt qala qapısı ərəblər tərəfindən qırılır.

Qalaya daxil olan xəlifə nə görsə yaxşısı? Görür ki, su yavaş-yavaş qalxıb şəhəri basır. Salsal isə böyük bir gəmidə əyləşib, günbatan tərəfə gedir.

Bir müddətdən sonra su çoxalıb bir dərəyə əmələ gətirir.

İndi o dərəyə Göy göl adlanır. Bax, Göy göl bu cür əmələ gəlib.

MİNCİVAN BULAĞI VƏ TƏRTƏR ÇAYI

Belə deyirlər ki, dədə-babalarımız qədim zamanlardan at belində dəstə-dəstə gəzərmişlər. Əksər hissəsi cavanlardan olan bu dəstələr vətəni düşmənlərdən qoruyar, lazım gələndə həmvətənləri üçün xeyirli iş tutarmışlar. Belə igidlərimiz harada olmuşlarsa yaxşı işləri ilə nəsillər üçün yadigər bir ad qoyarlarmış.

Hələ çox qədim zamanlarda vətənimizin ərazisində min igid cavandan ibarət bir dəstə çox məşhur imiş. Həmin cavanların yolu bir vaxt Şatırlıdan düşür. İçməli suyu çox uzaqdan gətirmişlər. Min igid cavan kəndin kənarında, münasib yer seçib böyük dərə qazır. Dərənin dibində bir neçə gur sulu bulaq çıxır. Deyirlər ki, camaatın hamısı gəlib buraya yaxın yerdə yaşayır. Xalq bulağı qazanın adı ilə yeri Mincivan, bulağı isə Mincivan bulağı adlandırır. Həmin bulaq indi də Mincivan bulağı adı ilə qalmaqdadır.

Min cavandan ibarət olan igidlər sonra başqa bir yerə getməli olurlar. Bu zaman da içməli su onlardan bir qədər uzaqda olub. Suyu qaldıqları yerə gətirənə qədər dadı dəyişirmiş, cavanların başçısı bir dəfə özü suyun ilk dəfə götürüldüyü yerə gəlib su içir. Su bu dəfə ona çox xoş gəlir. Ona görə də bulağın gözündən götürüb içdiyi suyu tərət (təzə-təzə) adlandırır. Sonralar həmin suyu beləcə tərət içərmişlər. Çayın da adı dəyişdirilib Tərət adlandırılıb.

PƏRİ BULAĞI

Qarabağ elatında maldarlıqla məşğul olan, köçəri həyat keçirən bir kişi və onun Pəri adlı gözəl-göyçək bir qızı varmış.

Ağır gün ağır xəstəlik gətirir, elatda tutar qoymurmuş. Çox cavanlar murazı gözündə vaxtsız-vədəsiz həyata göz yumurmuş. Kəsilən qurbanlar, oxunan dualar, verilən nəzir-niyazlar ölümün məşum kölgəsini qapılardan çəkindirə bilmirmiş. Pəridən də bu xəstəlik yan sovuşmur.

Atası Pərinə çox təbibə, çox loğmana göstərir, qızın dərдинə əlac tapa bilmir. Qız günü-gündən saralıb solur. Ata-ana ona qulluq göstərməkdən yorulub əldən düşürlər, ancaq qızın halına heç təfəvüt eləmir. Pəri ata-anasını əldən-dildən saldıği kimi, özü də öz canından bezib cana doyur. Ölümü tez arzulayır. Hamını əzabdan qurtarmaq istəyir. Ancaq ölüm nə arzuya, nə də hədə-qorxuya baxır, o öz vaxtında gəlir.

Havalar düzəlir, elat yaylağa köçməyə başlayır. Pərinin atası da xəstə qızının arabasını köçdən ayırmır. Yaylaqda da Pərinin vəziyyəti dəyişmir. Onun ölümə acığı tutur, özü-öz halına əncam çəkməyi qərara alır. Dumanlı-çiskinli günlərin birində Pəri elatdan aralanır. Xeyli müddət yol gedir. Gözəl mənzərəli yerlərdən keçir, yorulur. Yornuğu çıxandan sonra yenidən yoluna davam edir. Pəri çox gəzib, dolandıqdan sonra gözəl bir guşəyə gəlib çıxır. Burada hər şey Pəriyə xoş gəlir, turaclar, kəkliklər ondan qaçmır. Pəri hiss edir ki, aclıq onu əldən salır. Məcbur olub yabanı bitkilərdən yeməyə başlayır. Yəni baldırğan, şəhlik otu, quzuqulağı və yemlik yedikcə iştaha artır. Hətta su da içmək istəyir. Ha boylanır, su tapmır. Bir az aşağı endikdə gözəl bir bulağın axdığını görür. Olduqca şəffaf. Bulağın daşları çağam bağlamışdı. Ətrafında gözəl çiçəklər, baldırğanlar, qantəpərlər, şəhlik otları, yemliklər bu bulağa olduqca gözəllik verirdi. Pəri bülbülün nəğməsinə qulaq asıb deyir:

Nə fəğan edirsən, biçərə bülbül!
Bir gülüm ayrılıb gülşəndən ayrı.
Ağlımı başımdan təqayil etdin,
Şəqayin açılmaz çəməndən ayrı.

Sirr sözün açmağa sirdaşların var,
Sənin ağır elin, qardaşların var,
Mənim üzüm gülməz yar səndən ayırı.

Pəri bulağa yaxınlaşıb şəffaf sudan doyunca içir. Birdən-birə özündə yüngüllük hiss edir. Bir neçə müddət Pəri bu sudan içir və ətrafındakı bitkilərdən yeyir. Artıq Pəri tam sağalır. Əvvəlki xəstəlikdən əsər-əlamət qalmır. Pəri bulağın üstə yatır.

Bu zaman nurani bir qocanın yolu burdan düşür. Hələ uzaqdan bulağın başında bir qaraltı görür və yaxınlaşır. Əvvəl gözlərinə inanmır. Yaxınlaşanda görür ki, bir qız bulağın üstə yatıb. Qoca qızı yuxudan oyadır və soruşur ki, qızım, tək-tənha burada nə gəzirsən? Pəri başına gələni nurani qocaya söyləyir. Qoca:

– Qızım, bütün elatın xəstəlikdən, ölüm-itimdən həyatı pozulub. Deyib-gülmək yoxa çəkilib. Qəm-kədər meydanda at oynadır.

Yuxuda görmüşəm ki, bu torpağın gülü-çiçəyi, dərman otları, sərin bulağın suyu xəstələrə həyat verir. Xeyli vaxtdır ki, çöllərə, meşələrə düşüb həmin yeri axtarıram. Tez ol, səni həyata qaytaranları, sənə şəfa verənləri mənə göstər.

Pəri yediyi dərman bitkilərinin adını, içdiyi suyu ona göstərdi. Qoca bundan çox sevindi. Sonra qoca soruşur:

– Qızım kimlərdənsən?

Pəri ata və anasının adını qocaya söylədi.

– Qızım, mən səni düz evinizə apararam

Pərinin axtaran ata-anası uzaqdan iki qaraltının onlara tərəf gəldiyini görürlər. Ata-ana gözlərinə inanmırlar. Gələnlərin qızı Pəri idi. Qucaqlayıb öpüşürlər. Sevinclərindən yerə-göyə sığmayan valideynlər nurani qocaya dönə-dönə minnətdarlıqlarını bildirirlər. Şad-xürrəm qızlarını götürüb obalarına qayıdırlar. Pərinin sağalıb gəldiyini eşidən elat camaatı onlara gözyaşlıqları verir. Elə o vaxtdan həmin bulağın adı “Pəri bulağı” qalır.

ÇİÇƏKLƏR VƏ GÜLLƏR

QIZIL GÜL

Uzaq keçmişlərdə bir varlı kişi yaşayırmış. Amma bu kişinin övladı olmurmuş. Bu səbəbdən o həmişə dərdli gəzib dolanarmış. Dünyanı yorub yola salmış nurani bir el ağsaqqalı ona məsləhət görür ki, insanları arzusuna qovuşduran Arzu dağına çıxsın, ona yalvarsın. Dağ-daş olsa da qəlbi var, bəlkə arzusunu yerinə yetirdi.

Kişi arvadını da götürüb Arzu dağına çıxır. Dağa ağız açır, ondan nicat diləyir. Aradan xeyli keçir, ay parçası kimi bir qızları olur. Adını Qızıl qoyurlar.

Qızıl gündən-günə böyüyür, gözəlləşir, boylu-buxunlu bir qız olur.

Qızılığın qonşuluğundakı kənddə mərdliyi, əliaçıqlığı ilə tanınan kasıb bir kişi yaşayırdı. Onun da gözünün ağrı-qarası bircə oğlu var idi. Oğlanın adı Bülbül idi. Gözəl qamətli igid Bülbülün dedikcə məlahətli səsi vardı.

Oğlanla qız görüşür, aralarında məhəbbət yaranır. Bülbülün sə-sində, sözündə yanğı artır.

Məhəbbətin alovuna tab gətirə bilməyən oğlan atasını elçi get-məyə məcbur edir. Qızılın atası oğlanın sənəti, var-dövləti ilə ma-raqlanır.

Bülbülün atası:

– Aşıqdır! Sehrli mahnılarıyla daş ürəklərə həyat verir.

Elçinin sözlərinə Qızılın atası gülür:

– Mahnı çörək deyil!.. Mən kasıba qız vermərəm. Əgər oğlun çalışıb var-dövlət qazansa, bu sevdaya razı olaram.

Bülbülü ayrılıq həsrəti kədərləndirsə də, o, bu şərti qəbul edir. Qızilla vidalaşıb uzaq səfərə getməli olur. Qızıl and içir ki, öləncən məhəbbətinə sadıq qalacaq, oğlanın yolunu gözləyəcək.

Aradan xeyli müddət keçir. Bülbüldən xəbər-ətər çıxmır. Qızılı zorla bir varlı oğlana nişanlayırlar. Toya hazırlıq görürlər. Qızılın ağ əllərinə zorla xına yaxırlar.

Əlacı kəsilən Qızıl, əlləri xınalı Arzu dağına çıxır, üzünü ona tutub yalvarır:

– Ey arzusundan yarandığım Arzu dağı! Mən yanırım, sən də yan. Bu insafsızların, qəlbidaşların başına daş yağdır.

Dağ Qızılın dərđini başa düşür, onun halına yanır, tüstülü-dumanlı başı ağzını açıb od püskürür, zalımların, ürəyidaşların başına od ələyir.

Qızıl gözlərindən yaş axa-axa indi dağdan başqa rica edir:

– Bir sözümlü də eşit. İndi mənim nə elim var, nə obam. Ata-anam da itirdim. Bundan sonra mən insan kimi yaşamaq istəmirəm. And verirəm o sönməyən oduna-alovuna, məni məhəbbət qoxulu bir gül ağacına döndər. Bülbülün həyətində bitir.

Qızıl bir topa qızılgül koluna çevrilir. Bülbülün həyətində bitir. O, sevgilisi Bülbülün eşqilə hər bahar gözəl ağ çiçəklər açır, ətrafdakıları hicran qoxulu məhəbbətilə yandırır-yaxır.

Vaxt olur, bir gün Bülbül gəlib çıxır. O, kədərli, yanıqlı nəğmələri ilə Qızılı axtarır, amma tapa bilmir. Həyətlərindəki məhəbbət qoxulu qızılgülün ətri onu şübhələndirir. Qızılgül Qızılın ətrini verir. Tanıyıb bilənlər əhvalatı başdan-ayağa ona danışrlar.

Bülbül bundan çox qüssələnir. Bir neçə dəfə gül kolunun başına dolanır, sonra da xəncəri öz sinəsinə sancır, onun qanı gülün təzəcə açmış ağ ləçəklərini qırmızı rəngə boyayır. Ancaq Bülbülü özünü öldürməyə qoymurlar.

Bülbül də başı alovlanan Arzu dağının görüşünə gəlməli olur:

– Ey Arzu dağı, daha nə qaldı, sən də yanıb Yanardağ oldun! Bundan sonra mənim üçün insan kimi yaşamaq artıqdır. Məni bir quşa döndər, qoy daim sevgilimin başına dolanım, ona nakam məhəbbət haqqında mahnılar oxuyum.

Bülbülün arzusu yerinə yetir. O, incə səsi, incə nəğməsi ilə cəh-cəh vuran quşa çevrilir. O vaxtdan bəri qızılgül kolu qırmızı rəngdə çiçəklər açır.

BƏNÖVŞƏ

Bənövşə gözəl-göyçək bir qız idi. Mahaldakı cavanlar onun gözəlliyinə vurulmuşdular. Qış adlı soyuqqanlı, baxışında şaxta, gülüşündə sazaq oynayan bir oğlan ona sahib olmaq üçün dəridən çıxırdı. Qız isə heç kəsə məhəl qoymurdu, heç kimə öz qəlbini vermirdi. O, Bahar adlı bir gənci sevirdi. Bahar da onu. Onlar hər səhər günəşi birgə qarşılayırdılar. Ayın batmasına birgə tamaşa edirdilər.

Bənövşə bəy qızı idi. Bahar isə yoxsul bir ailədə böyümüşdü. Baharla Bənövşənin sevgisi səsə düşdü. Ay gecənin qulağına, Günəşin

şəfəqləri səhərə onların məhəbbətindən danışdı. Çiçəklər çəmənə, bülbüllər güllərə onların məhəbbətindən söz açdı. Cavanlar tay-tuşuna, qarılar qocalara, onların məhəbbətindən danışdı. Bənövşənin qardaşları bunu eşidib onların məhəbbətinə mane olurlar. Qızı zorla Qışa nişanlayırlar və Qışın təkidilə Baharı bu mahaldan didərgin salırlar. Hər iki gəncin məhəbbəti payız gülləri kimi saralıb solur. Qarlı-boranlı günlər isə onların görüşlərinə mane olur. O gündən Baharın ayrılığına dözməyən Bənövşənin boynu bükülür.

Deyirlər ki, hər il bənövşə öz sevgilisi Baharın görüşünə hamıdan pünhan gəlir. Bahar isə öz gözlərindən leysan yağışı axıdaraq sevgilisini isladır. Zalım Qış nə qədər onların görüşünə maneçilik törətsə də, heç vaxt Bənövşəni görə bilmir.

ÇOBANYASTIĞI ÇİÇƏYİ

Keçmiş zamanlarda bir varlı ağanın gözəl bir qızı olur. Ona hər yerdən elçilər gəlir, amma heç birinə getmir. Ağanın buna acığı tutur. Sən demə qız bir çobanı sevirmiş. Onlar əhd-peyman ediblər. Sevgililər gizləncə görüşürlərmiş. Ata bir gün bundan xəbər tutub bərk qəzəblənir. Qızı yanına çağırır deyir:

– Qızım, bu nə işdir? Mən dediyimə getmirsən, çoban hara, sən hara?

Qız isə atasına deyir:

– Xeyir, ata, getsəm ancaq o çobana gedəcəyəm!

Ata qəzəblənir. Çobanı qovdurur. Qızı da heç yana buraxmır, bağlı yerdə saxlayır.

Çoban sevgilisindən uzaq diyarda ahu-fəğan içində gün keçirir. Nə rahatlıq, nə də yuxu bilməyən çoban getdikcə üzülüb əldən düşür. Onun əhvalına yananlar, halına acıyanlar nə qədər dava-dərman edirsə, çoban yata bilmir. Onun bu nisgili dildən-dilə düşüb sevgilisinə də çatır. Neyləsin, qız uzaqda olan sevgilisinə necə kömək əli uzatsın? Yalnız bir çarə qalır. İki diyarı birləşdirən çay onun köməyinə çata bilərdi. Qız özünün sevdiyi, ilk dəfə dәмət bağlayıb çobana bağışladığı çiçəkdən gündə bir dəstə bağlayıb axar suya buraxır.

Çobanı havasını dəyişmək üçün çayın kənarına çıxarıblarmış. Birdən o dirçəlir. Gözlərinə işıq gəlir. Çayla axıb gələn ətri-sevgilisinin ətri onu cana gətirir. Çobanın xahişi ilə çiçək dəstəsini tutub ona verirlər. Çoban aşıq çiçəkləri sevgilisi əvəzi bağına basıb o ki var

qoxulayır. Sonra onu başının altına qoyub dərın yuxuya gedır. Günülr keçır, sevgılısı tərəfdən yola salınan çiçək dəstələrını gündüzlər iyələyır, gecələr yastıq əvəzınə başının altına qoyub yatır. O, tamamilə sağılıb ayağı qalxır.

Bır gün çoban çay kənarına gəlır. Gözləyır, gözləyır, görür çiçək dəstəsi gəlmədi. İki gün keçır, çiçək dəstəsi gəlmır. Çoban bilır ki, sevgılısının başında qəza-qədə r var. Yol alıb doğma obalarına qayıdır. Sevgılısının hicrana dözməyib tələf olduğunu görür. Çoban bu ağırdərdə dözə bilmır.

Deyirlər ki, o vaxtdan güllər solduqça çoban təzəsini dərib başı altına qoyar, yatarmış. Həmin vaxtdan o çiçək Çobanyastığı adlanır.

LALƏ

Deyirlər ki, Lalə gözəl, boylu-buxunlu, tayı-bərabəri olmayan bır qız imiş. Dərd, kədə, nə olduğunu bilməzmiş.

Günülr keçdikcə Lalə böyüyüb boya-başa çatır. Onların da qapısını tez-tez elçilər döyür. Nəhayət, Laləni ürəkdən sevdiiyi bır oğlana nişanlayırlar.

Vaxt çatır. Laləyə toy edirlər. Günülr ötdükcə Lalə daha şən, daha gözəl, daha qəşəng olur.

Bır gün Laləğilin yaşadığı şəhərin hökmdarı adamları müharibəyə aparır. Hökmdar carçılarla hər yana bəyan edir:

– Xoşbəxtlik, səadət, var, dövlət müharibədədir. Kim böyük sərvət sahibi olmaq istəyirsə, ömrünün axırına kimi firavan yaşamaq istəyirsə, hökmən qılınc götürüb qan tökməlidir.

Minlərlə Lalələr irəli durub ərlərini, sevgililərini vermək istəmir:

– Müharibə ancaq fəlakət, səfalət gətirir, ananı oğulsuz, arvadları ərsiz qoyur. Bizə yazığınız gəlsin, rəhminiz olsun, gözümüzü yaşlı, bağırimızı qanlı qoymayın.

Hökmdar xalqın səsini eşitmır. Laləni sevgilisindən ayırırlar. Son anda Lalə deyir:

– Mən baharın qızıyam. Geri qayıdanda məni tapmasan əlini üzmə, baharda, çəməndə axtar məni.

– Hökmən, baharda qayıdacağam!

Lalə həsrətlə baharı gözləyır, sevgilisini gözləyır. Nəhayət, güllü-çiçəkli bahar gəlir. Lalə sevgilisini düzənliklərdə, yolların kənarında

qarşılamaq üçün qıpqırmızı donunu geyinib həsrətlə gözlərini uzaqlara dikir.

Lalə çox gözləyir, göz yaşları axıdır. Lakin sevgilisini gördüm deyən olmur. Dərd əlindən Lalənin bağı qapqara qaralır. O, ayrılığa dözmür göylərə yalvarır. Lalə qıpqırmızı donundaca çiçəyə dönür.

Bir gün bahar vaxtı Lalənin sevgilisi miskin və yaralı halda qayıdır. Müharibə onu ömürlük bədbəxt, şikəst etmişdir. Oğlan Laləni nə qədər axtarırsa tapmır. Görür başqaları da onun kimi öz lalələrini axtarır. Əlacsız qalıb çəmənə gəlir. Dizləri qatlanır, gözlərindən yaş axır. Görür ki, çəməndə minlərlə bağı qapqara yanmış lalə ona baxır.

Bahar gələndə Lalə düzənliklərdə, yol kənarında, dağların döşündə bitərək həsrətlə sevgilisinin yolunu gözləyir

QUŞLAR, HEYVANLAR

SƏMƏNDƏR QUŞU

Səməndər guya qarlı-buzlu ölkələrdə yaşayan qar quşudur. Özü də gödək ömürlü quşdur Bu quşun dimdiyi polad, caynaqları çaxmaqdaşı, tükü isə qovdur.

Səməndər quşunun iki balası olur. Balalar bir ilə pərvazlanır. Səməndər quşu balaları uçan gün sevincindən hər şeyi unudur, dimdiyini caynağına vurub od saçır, onun qov tükü həmin oddan alışı. Səməndər quşu yanıb kül olur.

ŞANAPİPİK QUŞU

Şanapipik əvvəllər gəlin imiş. Bir dəfə başını yuyurmuş. Bu vaxt qayınatası içəri girir. Gəlin utanır. Allaha yalvarıb deyir:

– Ay Allah, qayınatam saçlarımı gördü, mən xəcalətdən onun üzünə baxa bilmirəm; məni ya daş elə, ya da quş.

Gəlin quşa çevrilir. Darağı başında qalır, şanapipik olur. Şanapipik çöldə yaşasa da, abadlıqdan çox uzağa getmir, axı onun gözü istəqli ərində, doğma evində qalır.

BÜLBÜL VƏ QARATIKAN KOLU

Bir xan qəfəsdə bir bülbül saxlayırmış. Bülbül üçün hər cür şərait yaradılmışdı. Hər cür güldən onun qəfəsinin ətrafında varmış. Ancaq o bahar fəslinin gəlməsinə baxmayaraq, bir dəfə də səsi ilə oxumumuş. Elə məyus-məyus durub baxırmış.

Xan deyir mən ki, onu o cür bəsləyirəm, yenə oxumur. Buraxın onu, çıxıb getsin. Ancaq onu izləyin, görün hara gedir. Xanın adamları görürlər ki, bülbül uça-uça bir qaratikan kolunun üstündə qurulmuş bir bülbül yuvasının yanına qonur və “vətənə gəldim, imana gəldim” deyərək cəh-cəh vurmağa başlayır.

Bütün bunları xana çatdırırlar. Xan öz-özünə fikirləşir:

Hər kəsin öz yurdu, öz vətəni. Vətən şirindir. Onun qədri bilinməli, qorunmalıdır.

KEÇİ SÜDÜ VƏ İLAN ZƏHƏRİ

Çox keçmiş zamanlarda bir kişi möhkəm xəstələnir. Onun xəstəliyi gündən-günə artır. Bütün tanınmış loğmanlara müraciət edirlər. Dərdinə əlac tapılmaz.

Nəhayət, onu çox məşhur bir loğmanın yanına aparırlar. Loğman onun xəstəliyinin əlacı olmadığını söyləyir. Ümitsiz xəstə artıq öləcəyini yəqin edib, yaşadığı yerdən baş götürüb gedir. Gəlib bir xarabalığa çatır. Yerə uzanıb inildəyirmiş.

Görür ki, bir qara keçiyə peyda oldu. Haradansa bir arvad gəlib keçini sağdı və südünü əlində gətirdiyi qaba töküüb, oradaca qoyub getdi. Azacıq sonra bir ilan gəlib həmin südün içini və həmin südün zəhəri ilə birgə ağzından qaba tökdü.

Əziyyət çəkən xəstə həmin ilanın zəhər qarışığı qusduğu südün içini bu əziyyətdən birdəfəlik qurtarmaq istəyir. Bu niyyətlə sürünüb qaba yaxınlaşır. Gözünü yumaraq həmin zəhəri başına çəkib içir. Uzanır, öləcəyi anı gözləyir. Günlər keçir. Vəziyyətinin yaxşılaşdığını gören xəstə yavaş-yavaş qalxıb evlərinə tərəf üz qoyur. Gəlib evlərinə çatır. Çox keçmir ki, tamamilə sağdır. Xəstənin ilan zəhərinin köməyi ilə sağaldığı hər tərəfə yayılır. Belə söyləyir ki, ilan zəhərinin dərman kimi istifadə edilməsi təbabət aləminə elə o vaxtdan məlum olmuşdur.

İLAN VƏ QARANQUŞ

İlanla arı qonşu idi. Arı çiçəkdən-çiçəyə qonur, şirə sorur, şan düzəldir, qışda da yuvasına çəkilib baldan şirin-şirin yeyir, təzə yaza kefi kök, damağı çağ çıxırdı. İlan isə aylarla ov dalınca sürünür, girinə keçəndən də bir həzz, bir ləzzət duymur, çox zaman ağzının acısını almağa heç bir şey tapa bilmirdi.

Bir gün arıya dedi:

– A qonşu, boş-boşuna sürünməkdən canım yerdə, daşlarda, qayalarla qalır, tapdığım da heç bir əmələ yaramır. Məni bu əzab-əziy-yətdən qurtar.

– Nə kömək istəsən, mən hazır!

İlan dedi:

– Bircə günündən mənə görə keç. Gör hansı canlının qanı şirindir.

Arı şən-şən güldü:

– A qonşu, elə bildim məni müşkül işə buyuracaqsan. Bundan asan nə var ki!..

Qaranquş öz yuvasını hörürdü. Bu qonşuların söhbətini eşitmişdi. İlandan zəhləsi gedirdi, çünki bu ilan neçə dəfə onun da balalarını yemişdi.

Qaranquş arının dalınca düşdü.

Arı gah qoyunun, gah keçinin, gah cüyürün, gah da maralın boy-nuna qondu. Vızıldayıb uçdu. Axırda yol gedən bir qoca kişinin alnına yapışdı. Geriyə doğru uçanda qaranquş bildi ki, arı xəbərə qaçır. İlana deyəcək ki, ən şirin qan insanın qanıdır. Bundan sonra ilanlar yer üzündə salamat insan qoymayacaq, hamısını çalacaq. Qaranquş insanlardan razı idi, çünki insanlar onun yuvasını dağıtmırdılar, balalarına toxunmurdular.

Qaranquş arını qabaqlayıb onu dilə tutdu:

– Xoş gördük, a ellər yaraşığı, neçə vaxtdır səni görmürəm, necə-sən, necə dolanırsan?

Arı:

– Çox sağ ol, – dedi, – yaxşıyam, yaxşı dolanıram.

Qaranquş onun ağlını oğurlamağa başladı:

– O gün qarğa yaman öyünürdü ki, hamı mənim səsimi tərifləyir. Deyirəm, səsım yox, dilim şirindir.

Mən də ona dedim, heç öyünmə, mənim qonşum arının dilinin şirinliyinə şirinlik çatmaz. Dilini çıxaran kimi yerə bal damır. Qarğa gəlməmiş dilini göstər görüm düzmü demişəm, yalanım çıxmasın.

Arı dilini çıxaran kimi Qaranquş onun dilini dimdiyi ilə kökündən qopardı, qaçdı.

Arı lal oldu, vızıldaya–vızıldaya qaldı. İlan heç bir şey başa sala bilmədi.

İlan işin niyə belə olduğunu duydu. Qaranquşu tutmaq istədi, ancaq dişi onun quyruğundan birçə lələk qopardı. Qaranquşun quyruğu o vaxtdan haça qaldı. İnsanlar bu işdən xəbər tutdular. Qaranquşun yuvasını öz evlərinə köçürdülər.

OVÇU PİRİM VƏ ÜÇ CEYRAN

Ovçu Pirim kəmənd atıb bir ceyran tutur. Ceyran ağlayıb deyir:

– İnsaf elə, Piri baba, biz üç gün olar ki, evlənməmişik.

Ovçu Pirim ceyranı buraxır.

Ovçu Pirim dağın o biri üzündə kəmənd atıb başqa bir ceyran tutur.

Bu ceyran da ağlayıb deyir:

– Piri baba, mən də o tutub apardığın ceyranın yoldaşyam. Mura-dımız gözümdə qaldı. Biz bir qayanın dibində durmuşduq. Səni görüb hərəməz bir tərəfə qaçdıq. Əvvəl kəmənd atıb onu tutdun. İndi də ki, mən ilişdim.

Ovçu Pirim ceyranı buraxıb deyir:

– O biri yoldaşını da azad etmişəm, gedin xoşbəxt yaşayın.

Ovçu Pirim başqa ovlağa gedir. Örüşdə başqa bir ceyrana rast gəlir və bunu da kəməndə salır. Ceyran zülüm–zülüm ağlayıb deyir:

– Mən ölməyim üçün deyiləm. Bir cüt bala qoyub gəlmişəm. Bax yelinim südlə doludur. Otlayıb onların yanına qayıdırdım. Ah, yazıq balalarım!

Ovçu Pirim bu ceyranı da buraxır, evə əliboş qayıdır. Arvadı boş gəlməyinin səbəbini soruşduqda deyir:

– Mən əvvəllər heyvanların dilini bilmirdim, istədiyim kimi ov eləyirdim. İndi onların dilini bilirəm, anlayıram ki, heyvanların dərdi bizimkindən də çoxdur. Mən daha onları ovlaya bilmərəm.

Rəvayətlər

YER ADLARI İLƏ BAĞLI RƏVAYƏTLƏR

AĞRIDAĞ

Türkiyə ərazisində

Nuh Nəbi yer üzünü su basacağını qabaqcadan bildiyi üçün böyük bir gəmi qayırdırmışdı. O, hər cins heyvandan, insandan bir cüt götürüb gəmiyə yığmışdı. Yer üzünü su alanda gəmi suyun üzünə qalxır. Nuh Nəbi yetmiş beş günlük azuqə də götürmüşdü. Gəmi yetmiş beş gün suyun üzündə qalır. Bir gün Nuh Nəbi görür ki, bir dağın başı qaralır, gəmisini həmin dağa tərəf sürür.

Dağın başı darısqallıq imiş, gəmidəki insanları, heyvanları tutmur. Bu dağa o zaman Qısırdağ deyirmişlər. Onun övladı olmur, qısır qalır-mış. Qısırdağ Nuhun yanında xəcalət çəkir ki, gəmidə olan canlıları zirvəsində yerləşdirə bilmir. Nuh Nəbi onun xəcalət çəkdiyini görüb deyir:

– Ey Qısırdağ, sən qısır olmayacaqsan, sənin övladın olacaq.

Həmin gün Qısırdağ hamilə qalır, az sonra ağrı çəkir, bir oğlu olur. O ağrı çəkdiyi üçün adını Nuh Nəbi Ağrıdağ qoyur. Oğlunun adını Bala Ağrı qoyurlar. Bala Ağrı da anasının yanında baş qaldırır. Gəmidə olanlara yer verirlər, onlara hörmət eləyirlər. O zamandan Ağrıdağ oğlu Bala Ağrı ilə yan-yana durub göylərə baş qaldırır.

BİBİHEYBƏT

Bakıda

Deyildiyinə görə, İrandan iki qız Heybət adlı bir adamın gəmisini ilə Şıx kəndinə gəlir. Heybət bu qızlara bibi deyərmiş. Az sonra Heybətin gəmisini ilə İrandan bibilərin yanına qırx qız gəlir. Bu qızlara hamı hörmət edir, onları ziyarətə gəlirlərmiş.

Bir müddət keçir, qızların hamısı ölür. Heybət bunların qəbirlərinin üstündə günbəz tikdirir.

Heybət öləndə də qızların qəbirlərinin yanında dəfn edilir. Beləliklə, bura Bibiheybət adlanır.

ƏSHABİ-KƏHF

Naxçıvanda

Keçmişlərdə Dağyanus adlı bir adam Ölən şəhərdə çoban imiş, başqalarına qoyun otarırmış. Günlərin bir günü onun qulağına bir milçək qonur. Dağyanus milçəyi qovur. Milçək gedib bir oyuğa düşür. Dağyanus oyuğu qurdalayır ki, milçəyi tapıb öldürsün. Görür ki, oyuqda bir yastı daş var. Bu daşın üstündə yazılıb:

– Bu daşın altı xəzinədi. Hər kəs daşı qaldırıb xəzinəyə girərsə ölür.

Dağyanus qorxusundan daşı qaldırmır. Ölən şəhərə gedib, Molla Əhmədəli adlı bir nəfərə deyir:

– Filan yerdə bir yastı daş var, dalı xəzinədi. Gedək daşı qaldır, xəzinənin yarısı sənə olsun. Mənim qolum ağrıyır, qaldıra bilmirəm.

Molla Əhmədəli sevinə-sevinə onun dalınca düşür, oyuğa gedir. Daşın üstünü oxuyur, görür ki, doğrudan da daşın dalında xəzinə var. Amma yazılıb ki, kim bu daşı qaldırırsa ölür.

Dağyanus çox bic adam idi. Onu dilə tutub dedi:

– Əşi, bu yazılana inanmaq olmaz. Daşı qaldır, xəzinəyə sahib dur.

Molla Əhmədəli əvvəl qorxur. Dünya malı şirin olar. Xəzinə onu şirnikləndirir. Qolunu çırmayıb daşı qaldırır. Nə görür: bura böyük xəzinədi, içi ləl, cavahir və qızıl doludur. Dağyanus da onunla birlikdə xəzinəyə girir. Görür ki, bir qılnc var, üstündə yazılıb “Xəzinəyə ilk girəni bu qılnc ilə öldürsən, xəzinəyə sahib ola bilərsən. Dağyanus tez qılncı götürüb Molla Əhmədəlini öldürür. Gecə ikən xəzinəni yığır, varlı adam olur. Az zaman içərisində Naxçıvanda padşahlığı öz əlinə keçirir, zalım bir padşah olur.

Dağyanus hər yerə elan edir:

– Allah mən özüməm. Sizin tanıdığınız Allahu tanımıram.

Dağyanus şahın zülmü ərşə dayanır. Günlərin bir günü Dağyanusun qulağına yenə bir milçək girir. Şah nə qədər çalışır, milçəyi çıxara bilmir. Vəzirə, vəkilə deyir:

– Başıma döyün milçək çıxсын.

Vəzir ona deyir:

– Şah, sənin ki bir milçəyə gücün çatmır qulağından çıxarasan, bəs niyə özünü Allah adlandırmısan?

Dağyanusun acığı tutur, hamısının boynunu vurmaq əmrini verir. Vəzirlərdən Təmirxan, Müslim, bir də bir nəfər qaçırırlar. Bunların qabağına bir çoban çıxır. Çoban onlardan soruşur:

– Hara gedirsiniz?

Ona deyirlər:

– Zalım Dağyanusun zülmündən baş götürüb qaçırıq.

Çoban deyir:

– Mən də o padşahın zülmündən cana gəlmişəm. Sizlə qaçacağam, ona rəiyyət olmaq istəmirəm.

Çobanın Qıtmir adlı bir iti var imiş. İt də bunların dalına düşür. Nə qədər eləyirlər, it onlardan əl çəkmir. Vurub bir qıçını, iki qıçını, sonra da üç qıçını sındırırlar, yenə də əl çəkmir. Dağa çatanda görürlər ki, itin qıçları sapsağdı. Onu qovmaq istəyəndə dilə gəlib deyir:

– Niyə məni qovursunuz? Mən də Dağyanusun zülmündən qaçıram.

Gethaget bir kahaya çıxırırlar. Gecə olduğundan bu kahada qalmalı olurlar. Hərə başını bir daşın üstünə qoyub yuxuya gedir. Bir vaxt yuxudan oyanırlar. Bir-birlərinə deyirlər:

– Ədə, qalxın, günorta olmuşdur. Gör nə qədər yatmışıq, aclıq bizi əldən salır.

Təmirxanı başqa dona salıb göndərilər ki, gedib şəhərdən çörək alıb gətirsin. Təmirxan şəhərə gedir. Baxır ki, heç bu gördüyü şəhərə oxşamır. Hər şeyin yeri dəyişmişdir. Gəzib bir çörəxana tapır. Çörək alıb pulunu vermək istəyəndə çörəkçi onun yaxasından tutub deyir:

– Yəqin sən xəzinə tapmısan. Səni padşahın yanına aparacağam.

Çörəkçi onun yaxasından əl çəkmir. Səs-küyə adamlar tökülür. Təmirxanı padşahın yanına aparırlar. Təmirxan bütün əhvalatı padşaha söyləyir. Padşah deyir:

– Sən evinizi tanıyırsanmı?

Təmirxan deyir:

– Əlbəttə, tanıyıram.

Təmirxan bunlarla gedir, öz evlərinə çıxır. Bu evdə bir qoca kişi olmuş. Ondən kim olduğunu soruşurlar. O cavab verir:

– Mənim babamın cəddi babasının adı Təmirxan olmuşdur.

Hesablayırlar ki, Əshabi-kəhf adamları kahada üç yüz əlli il yatmışlar. Hamı bu işə təəccüb edir. Padşah, vəzir, vəkil, camaat Təmirxanın başına toplaşib yola düşürlər ki, gedib onları dəbdəbə ilə şəhərə gətirsinlər.

Kahanın yaxınlığına çatanda Təmirxan deyir:

– Siz burada dayanın, mən gedim yoldaşlarıma xəbər verim, yoxsa qorxarlar.

Təmirxan gedib bütün əhvalatı yoldaşlarına nağıl eləyir.

– Evi yıxılmışlar, möcüzədir. Üç yüz əlli il yatmışıq. İndi ayrı qərinədi, ayrı zamanadı, hər şey dəyişib.

Bunu eşidəndə hamısı əl duaya götürüb deyirlər:

– İlahi, bizi həmişəlik yuxuya apar!

Ağızlarının sözü qurtaran kimi iki qaya gəlib ağız-ağıza qovuşur, adamlar içəridə qalırlar.

O gündən bu dağ Əshabi-kəhf adlanır.

QIZ QALASI

Bakıda

Rəvayətə görə, bir zaman ərəblər atəşpərəstlərin məbədgahını dağıdıb, ocaqlarını söndürüb, onlara islam dinini qəbul etdirirlər. O vaxtlar atəşpərəstlər ərəblərin əlindən qaçıb başqa ölkələrə gedirlərmiş.

Atəşpərəstlər ocaq axtara-axtara gəlib gözəl bir yerə çıxırlar. Görürlər ki, bu yerin ab-havası çox yaxşıdır. Özü də burada yerdən od çıxır. Bunu görəndə atəşpərəstlər gedib öz xanlarına xəbər verirlər.

Xan bu yeri bəyənir. Dəniz qırağında yeddi mərtəbə hündürlüyündə iki qapılı üstü də açıq bir qala tikdirir. Bunların adətlərinə görə, varlı adamlar yeddi ilin azuqəsini götürüb gəlmiş həmin qalaya, alt mərtəbədə başlayıb, ildə qalanın bir mərtəbəsində oturub, ibadət edərmiş. Yeddi mərtəbəni qurtarandan sonra moltanı adını almış.

Bir müddətdən sonra ərəblər gəlib bura çıxır. Atəşpərəstlərlə ərəblərin arasında dava düşür. Atəşpərəstlərin bir hissəsi başqa ölkələrə, bir hissəsi isə Şüvalana gedib orda yaşamağa başlayır. Burada özlərinə məbədgah tikirlər.

İllər, aylar keçir. Səməd adında xan peyda olur. Səməd xanın Sona adında gözəl bir qızı varmış. Səməd xan bu gözəlliyi öz qızında gö-

rəndə min könüldən bir könülə öz qızı Sonaya aşaq olur. Sonanın Həsən adında bir sevgilisi var imiş, hər gün onunla görüşürmüş.

Bir gün Səməd xan qızını yanına çağırtdırıb, ürəyindəkini ona söyləyir. Sona atasının bu təklifini rədd eləyib ağlaya-ağlaya anasının yanına gəlir, əhvalatı ona danışır. Sonanın anası Ceyran xanım gözünün yaşını tökə-tökə əri Səməd xana deyir:

– Gəl sən bizi el içində biabır eləmə, ata da öz qızını alarmı?

– Ay arvad, heç elə şey olar? Qızımı sinayırdım.

Ceyran xanım ərinin sözünə inanır, gedib qızını da başa salır.

Bir müddət keçir. Bir gün Səməd xan arvadını öldürür. Yenə bir müddət keçir. Səməd xan qızının yanına gəlib fikrini ona deyir.

Sonanın əlacı kəsilir, atasından yeddi gün möhlət istəyir. Atasız rızılıq verir. Sona sevgilisinin yanına gedir, əhvalatı ona söyləyir.

Sevgilisi Həsən deyir:

– İndi ki, belədi, get atana deyinən ki, filan yerdə atəşpərəstlərdən qalma bir qala var, yeddi mərtəbəyə kimi tikilibdi, amma üstü örtülməyib. Bir mərtəbə də onun üstündə tikdirib səkkiz mərtəbə elə, ondan sonra sənə gəlim. O vaxtatan atanın başı qarışar, mən də səni götürüb qaçaram.

Sona razı olur. Atasının yanına gəlib necə ki, Həsən demişdi, onun təklifini atasına söyləyir. Ata qızının təklifini qəbul eləyib həmin gün moltanların yeddimərtəbə qalasının üstündən bir mərtəbə də tikdirməyə başlayır. Bir neçə gündən sonra qalanın səkkizinci mərtəbəsi hazır olur.

Sona qalanı görüb ağlaya-ağlaya Həsənin yanına gəlir:

– Bu gün axşam atam məni qalanın səkkizinci mərtəbəsinə aparır. Sən də əlinə bir xəncər alıb dayanarsan pilləkənlərin birində, atam gələndə kimi onu öldürərsən.

Həsən əlinə xəncər alıb qalanın üst pilləkənində dayanır. Səməd xan gələndə kimi ona bir xəncər vurub cəhənnəmə vasil eləyir. Bu hadisəyə Sona xanım yuxarıdan baxırmış. O, sevindiyindən nə edəcəyini bilmir. Qalanın üstündən boylanıb Həsəni səsləmək istədikdə ayağı büdrəyir, qaladan aşağı yuvarlanır.

Bu mənzərəni gören Həsən Sonanın meyidi üstünə gəlir, əlindəki xəncəri ürəyinə soxub, sevgilisinin yanına yığılır.

Camaat yığılır, Sona ilə Həsənin meyitini qalada dəfn edir. O vaxtdan qalanın adı Qız qalası olur.

TARIXİ ŞƏXSLƏRLƏ BAĞLI RƏVAYƏTLƏR

NİZAMİ VƏ GƏNCƏ ƏMİRİ

Rəvayətə görə, bir gün Nizami ilə Gəncə Əmiri ova çıxırlar. Çox gəzib dolaşdıqdan sonra gəlib bir xarabalığa çatırlar. Onlar burada üç quru kəlləyə baxıb düşüncələrə dalır, nəhayət, Əmir çevrilib Nizamiyə deyir:

– Nizami, əgər sən, həqiqətən, söz qoşununun sərkərdəsi, ariflər məclisinin bəzəyi, şahların xeyirxah məsləhətçisi, sirlərin açarı Nizamisənsə, bu kəllə sahiblərinin necə adam olduqlarını bəyan elə.

Nizami xeyli fikirləşdikdən sonra yerdən bir çubuq götürüb kəllələrin birinə yaxınlaşır. O, çubuğu kəllənin bəri qulağına toxundurur kimi, çubuq sürüşüb kəllənin o biri qulağından çıxır. Sonra o biri kəlləyə yaxınlaşıb çubuğu qulağına taxmağa çalışır. Lakin içəri daxil ola bilmir, elə bil daşa dirənir. Növbə üçüncü kəlləyə gəlir. Nizami bayaqkı hərəkətləri təkrar edir. Kəllə çubuğu qəbul edir, amma buraxmır. Hər şey şairə aydın olur. Üzünü Əmirə tutub kəllə sahiblərinin necə adamlar olduğunu izah edir:

– Əmir sağ olsun, çubuq birinci kəllənin bu qulağından girib dərhal o biri qulağından çıxdı. O kəllə sahibi ömür boyu gördüklərini, eşitdiklərini bu qulağından alıb o biri qulağından ötürüb. Deməli, bu kəllə sahibi dünyadan bixəbər köçüb. Gördüyünüz kimi, ikinci kəllənin gen qulağına nə qədər çalışdımsa nazik çubuğu sala bilmədim. Bunun beyninə söz girməyib. Bir quru daş parçası kimi atılıb bir küncdə qalıb. Bax, qibleyi–aləm, üçüncü kəllə adamı heyrətə gətirir. Bənzərindən o saat aqıl adamın kəlləsinə oxşayır. Çubuğu tutub saxlayan bu kəllədə həyatın bütün kəşmə-kəşləri iz salıb, həkk olunub.

Nizaminin həkimanə hərəkətlərini diqqətlə izləyən Əmir mahir sənətkarın təfəkkürünə bir daha heyran oldu.

XACƏ NƏSRƏDDİN TUSİ İLƏ BOSTANÇI

Belə rəvayət edirlər ki, isti bir yay günündə Xacə Nəsrəddin Tusi bir neçə atlı ilə Mağaraya gedirmiş. Yolda Xacə bərk susuyur, susuzluğunu yanındakılara da bildirir. Bu yerləri yaxşı tanıyan atlılardan biri Xacəyə deyir:

– Qarşıda ki bu kiçik dağdan o tərəfə, dərə boyunca bostanlıqdır. Bu yerlərin qarpızı çox məşhurdur. Atları bir az sürətləndirsək, oraya tez çatarıq.

Onlar atlarını çaparaq sürüb, dağa dırmaşırlar. Çox keçmədən, bağ-bağatlı dərəyə enirlər. Nəsrəddin Tusi qarpızı çox sevirmiş. Belə bir havada bostan kənarında qarpız yemək, ona hər cür şahanə qonaqlıqdan ləzzətli olardı. Onlar bostanın qırağına çatdıqda, başına ağ dəsmal bağlamış, üzü günəşdən yansa da, çox nurani görünən bir qoca qabağa gəlib salam verir. Nəsrəddin Tusi salamın cavabını verdikdən sonra deyir:

– Qoca, bizə bir neçə dadlı qarpız gətir. Bir qədər də sərin olarsa daha yaxşı olar.

Qoca bostançı atlıların görkəmindən hörmətli şəxslər olduqlarını bilərək, əlini döşünə qoyub hörmətlə baş əyib deyir:

– Hörmətli ağalar, siz piyada olun, qoy atlarınız da bostanın qırağında bir qədər otlasın. Özünü də dincəlin. Sizi elə qarpıza qonaq eləcəyəm ki, ləzzəti uzun müddət damağınızda qalsın.

Nəsrəddin Tusi ilə yoldaşları atdan düşürlər. Atların cilovlarını başlarından çıxarıb, bostanın kənarındakı yoncalığa buraxırlar. Özləri isə bostançının komasına yollanırlar. Qoca, tağ altında hələ axşam sərinliyini saxlayan bir neçə qarpız seçib gətirir. O, bu neçə dəqiqədə atlıların hörmətindən duymuşdu ki, onların içərisində yaş etibarilə də ağsaqqal “Xacə” deyərək xitab edilən şəxs, rütbə cəhətcə də böyük olmalıdır. Buna görə qarpızları onun qabağında yerə qoyub deyir:

– Hörmətli ağa, bu sarı qarpızdır. Bir o qədər də şirin olmaz. Ancaq susuzluğu tez yatırır. Bu da tünd qırmızı qarpızdır. İçi şərbətdən də şirin olur. Bu isə çəhrayıya çalmalıdır. Bu birisi də sarıdır. Bu da yenə tünd qırmızı.

Xacə Nəsrəddin təəccüblə qocaya baxır, qarpızları bir-bir kəsir. Qocanın dedikləri ilə qarpızları arasında zərrə qədər də fərq olmur.

Xacə Nəsrəddin doyana qədər qarpızlardan yeyir. Sonra da, qocanın əlindən tutub bostana aparır. O, sanki öz peşəsinin kamil ustadı olan bu qocanı sınayır, bir məktəbli kimi imtahan etmək istəyir. Xacə ucu-bucağı görünməyən bostanın bir yerində ayaq saxlayır, bir qarpızı bostançıya göstərib soruşur:

– Qoca, bu qarpızın dadı necədir, nə rəngdədir?

– Qurban, o tünd sarıdır, həm də bayaq yediyimizdən də şirindir.

Xacə dərhal qarpızı ortadan bölüb dadır. Qoca, sanki öz iti baxışları ilə qarpızın içini görmüş, həm də dadmış imiş. Xacə Nəsrəddin deyir:

– Bəs bu qarpız?

– Bu da indi kəsdiyiniz kimidir.

– Bəs bu?

– Bu da ağılı-qırmızılıdır. Hələ yaxşı yetişmədiyindən şirinləşməmişdir.

– Bəs bu, bəs bu?

Xacə Nəsrəddin bir neçə qarpızı kəsdirə-kəsdirə, bostanın ortasına qədər gedir. Sonra isə dayanır, qocanı diqqətlə süzüb deyir:

– Qoca başın yaxşı başdır, heyf ki, qarpıza işləmişdir!

– Qurban, qarpız da Allah nemətidir! – deyə qoca cavab verir.

– Burası doğrudur, lakin mən ayrı cəhətdən düşünürəm. Düşünürəm ki, görəsən öz kamalı ilə xariqələr yaratmaq qüdrətində olan nə qədər adamlar başını bostanda işlədir, ömrü boyu bir qarpızı o birisindən seçə bilməyənlər də saraylarda, müqəddəs məkanlarda mövqə tuturlar!

Xacə fikirli-fikirli pul kisəsini çıxarıb, içərisindəki qızilları öz ovcuna boşaldır. Sonra təvazökar bir əda ilə bostançıya uzadıb deyir:

– Qoca, təcrübə, marağ üzündən az qala bostanının yarısını bıçaqlamışam. Əhli-əyal sahibisən. Bu pulları al, biliyinə layiq olmasa da, zəhmət haqqını birtəhər ödəyər.

Qoca bostançı hörmətlə, lakin qürurla əlini döşünə qoyub puldan qəti imtina edib deyir:

– Qurban, bizlərdə yoldan ötən yolçulardan pul almaq ən pis iş sayılır. Siz isə təkəcə adi yolçu olmayıb, hörmətli şəxslərsiniz. Mənim xahişim odur ki, nə məni elin adətini pozmağa məcbur edəsiniz, nə də yaşımın bu vaxtında günaha batmağa.

Xacə Nəsrəddin Tusi bir müddətdən sonra böyük xahişlə həmin qocanı Marağa rəsədxanasına apardıdır. Öz elmi işlərində onun təbiətlə bağlı müşahidələrindən istifadə edir. Həmin qocanın məsləhəti ilə, o yerlərdən seçdiyi bir çox kəndli balalarını da, atalarının razılığı ilə Marağada, habelə Bağdadın “Nizamiyyə” mədrəsəsində oxutdurur, tərbiyə etdirir. Onların içərisindən böyük alimin dünya şöhrəti qazanan bir çox ardıcılları çıxır...

BƏS KİŞİLƏR HANI

Teymurləng qoşunu ilə gəlib Azərbaycana çatır. O, qarşıdakı kəndə çapar göndərir ki, qızlar, gəlinlər, analar qiymətli şeylərini götürüb kənddən çıxsınlar. Bizim işimiz kişilərlədir. Onlarla vuruşmağa gəlmişik.

Qoşun çöldə gecələyir. Səbh tezdən əsgərlər kəndə girirlər.

Teymurləng kəndi bomboş görüb mat qalır. Əsgərlər ev-ev gəzib bir qoca tapırlar. Onu Teymurləngin hüzuruna gətirirlər. Teymurləng qocadan soruşur:

– Hanı bu kəndin kişiləri?

Qoca deyir:

– Hörmətli hökmdar, siz xəbər göndərdiniz ki, qızlar, gəlinlər, analar ən qiymətli şeylərini götürüb kənddən aralansınlar. Onlar da sizin əmrinizə əməl etdilər.

Teymurləng qocanın sözünün canını başa düşməyib qeyzlə deyir:

– Bəs kişilər hanı?

Qoca aramla deyir:

– Ey böyük hökmdar, dünyada qıza qardaşdan, anaya övladdan, qarıya öz ömür-gün yoldaşından qiymətli nə ola bilər ki?

Qocanın bu cavabından Teymurləng dərin fikrə gedir və sonra qoşunun kənddən çıxmasına əmr verir.

XƏTƏİ

Rəvayətə görə, Şah İsmayılın özü kimi çox cəngavər bir qadını var imiş. Adı Bəyim olan bu sədaqətli qadın ona həm də etibarlı arxadaş, dost imiş. O, Şah İsmayılın keçirdiyi döyüşlərdə əri ilə çiyin-çiyinə vuruşur, düşməni vahiməyə salırmış.

Bir dəfə Bəyim xanım Naxçıvanın Şərur düzündə döyüş zamanı mühasirəyə alınır. O, ərindən, yoldaşlarından aralı düşür. Təkbaşına döyüşdə misilsiz igidlik göstərir. Lakin nə qədər çalışırsa, mühasirədən çıxıb bilmir. Bir neçə yerindən ağır yaralanır. Bundan sonra düşmən onu əsir alır.

Bəyim xanımın əsir düşməsi xəbəri Şah İsmayılın gec çatır. O, vaxtında yağının üstünü kəsdirə bilmədiyinə təəssüflənir. Ömründə ilk dəfə düşməne fürsət verdiyi üçün özünü günahkar sayır. Qəmli-qəmli düşmən gedən yollara baxır, özünü məzəmmət edərək deyir:

– Nə böyük xata elədim, Bəyim düşmən əlinə keçdi!

El-oba böyük şahın kədərinə şərək olur. Ona təskinlik verir. Şah igid xalqına, mərd döyüşçülərinə, özünün şücaətinə arxalanır. Düşməndən amansız intiqam almaq üçün and içir.

Rəvayətə görə, o vaxtdan Şah İsmayıl el arasında Xətəi adlanır.

Təmsillər

BU, TÜLKÜ İMİŞ

Tülkü axşamdan çox vurnuxdu, əlinə bir şey keçmədi, gəzə-gəzə gəlib bir boyaçı damının üstünə çıxdı. Əyilib bacadan içəri baxanda ayaqlarının altındakı torpaq uçdu, o, boyaq küpünün içinə düşdü. Hoppanıb qırağa çıxdı, güzgüdə özünü tanımadı, gördü xoruzquyruğu çaldı. O biri küplərə atıldı, güzgünün qabağında şöngüdü. Özünə hey göz qoyub sevindi ki, daha hara istəsə gedər, heç kim onu tülküyə bən-zədib tufəng atmaz, itlərə boğdurmaz.

Səhər tezdən usta şagirdi qapını açıb içəri girəndə tülkü onun qıçlarının arasından sürüşüb qaçdı, meşəyə girdi.

Belə deyirlər ki, pələngin dərisi bərli-bəzəkli olduğu üçün heyvanlar onu özlərinə şah seçibləmiş. Xəbər pələngə çatdı ki, sənin şahlığın öldü, çünki meşədə səndən çox yaraşlıq xilqət peyda olub.

Pələng onlara dedi:

– Neynək, tapın gətirin, O məndən yaraşlıq olsa, onu şah seçərsiniz, mən isə ona qulluqçu.

Tülkünü tapıb gətirdilər. Pələng baxıb özü də etiraf etdi ki, belə gözəl xilqətə ilk dəfə rast gəlir.

Tülkü şah oldu, pələng ona qulluqçu.

Aylar ötdü. Yazın leysan yağışları başladı. Sel-su yavaş-yavaş Tülkünün bərbəzəyini soldurub, onu öz əslinə oxşatdı.

Bir səhər Tülkü şaha qul kimi qulluq eləyən Pələng ona baxıb, baxıb dedi:

– Rəngin getdikcə tülküyə oxşayırsan.

Tülkü gördü danmağın yeri deyil, “yox” desə Pələng onu parça-parça edəcək, düzünü boynuna aldı:

– Bəli, Tülküyəm.

Pələng əllərini dizinə vurdu:

– Lənət mənim zənnimə, rənginə allanıb, mənim kimi pələng sənini kimi boz tülküyə bir il nökrəçilik elədim.

BÖYÜKLƏRLƏ GƏZİRƏM

Tülkünün könlündən böyükklərlə gəzmək keçirdi. O idi ki, öz quyruğunu yatmış dəvənin quyruğuna bağladı.

Dəvə diksinib, ayağa qalxdı, səhrada çox qaçdı, tülkü qopmadı ki, qopmadı. Dəvə özünü bazara verdi ki, qoy tülkü adamları görüb quyruğundan açılısın.

Görənlər qışqırdılar:

– Tülküyə bax, dəvənin quyruğundan asılıb.

Tülkü onlara göz vurdu:

– Mən ölüm, üstünü vurmayın, böyükklərlə gəzirəm.

ŞİR VƏ TÜLKÜ

Bir Şir meşədə şahlıq edirdi. Hər tayfanın başçısını çağırıb tapşırırmışdı ki, gedin çalın-çapın, başınızı dolandırın, gərək mənə vilayətimdə pis dolanan olmasın.

Heyvanlar dəstələnib uzaqlaşmışdılar, hər bölük meşənin bir ucqarına çəkilmişdi, yeyib yatırdılar.

Bir gün meşəyə arıq bir tülkü gəlib çıxır. Bu tülkü candan elə düşübmüş ki, yeriyəndə bəzən yıxılırmış. Şirə yaxınlaşanda da kəlləmayallaq aşır.

Şir soruşur:

– Bizim məmləkətdənsən?

Tülkü deyir:

– Xeyir, şah sağ olsun, pələngin vilayətindənəm. Pələng təkçə öz nəslinə-kökünə ağ gün verib, bizləri gözdən salıb, bizlərin içinin ən diribaşı, canlısı mənəm ki, sizi deyib gəlmişəm.

Bu zaman ora bir at da gəlib çıxır. Atı görən şirin gözləri irilir, tükləri biz-biz olur, quyruğunu düppədüz düzəldir, sonra şir nəre çəkib atın üzərinə atılır, atı parçalayıb tülküyə deyir:

– Mən toxam, bunu səndən ötrü dağıtdım, ye.

Tülkü doyunca yeyəndən sonra şiri tərifləyir:

– Şah sağ olsun, sən nəre çəkəndə yaman qorxdum, az qaldı ürəyim qopsun, canımda can olsaydı qaçardım, ilim-ilim itərdim. Sənin gözlərin böyüyəndə, tüklərin biz-biz olanda, quyruğun düppədüz düzələndə, az qaldı bağrım yarılısın. Bizim pələngdə belə hünərlik

hardaydı... Bir dəfə lovğalandı, dedi, qollarımı zəncirlə bağlayın, onu qırıq-qırıq eləyim.

Ayı dedi:

– Özündən basma, at bağırsağını qıra bilsən, onda inanaram ki, güclüsən.

Pələng razılaşdı, ayı bir atı basdı, qarnını cırıb bağırsaqlarını çıxartdı, Pələngin qollarını bağırsaqla sarıdı.

Ayı ona dedi:

– Qoy qurusun, hələ dəymə. Hünər onun quruluşunu qırmaqdır.

Bağırsaq iki günə qurudu. Pələng nə qədər güc verdisə onu qıra bilmədi.

Tülkünün bu söhbətini eşidən şir pələngin bivecliyinə güldü, dedi:

– Gətir at bağırsağı ilə qollarımı-qılçalarımı bağla. Pələng iki gün gözləmişdi, mən lap üç gün gözləyəyəm, qoy quruyub qaxaca dönsün.

Tülkü onun qollarını-qılçalarını bağırsaqla sarıyır. Atın ətindən yeyib üç gün kef eləyir, heç nədən qorxmur, bilir ki, şahın yanında onun xətrinə dəyən olmayacaq.

Vaxt gəlib çatır. Şir nə qədər çalışırsa, qollarındakı, qılçalarındakı quru bağırsağı qıra bilmir. Nərə çəkdikcə, güc verdikcə bağırsaq dərisini kəsib ətinə, ətini kəsib sümüyündə dayanır.

Şir Tülküyə deyir:

– Gəl aç məni.

Tülkü onun arxa tərəfinə keçir, istəyir şiri parçalasın, amma qorxur ki, qanrılıb, geri dönüb bircə dəfə ağzını açsa, Tülkü Şirin dişlərindən salamat qurtarmaz.

Tülkü deyir:

– Düyün düşüb, məndə hanı o dırnaq?.. Qoy görüm kimi tapıram, gətirim, bizə kömək eləsin.

Tülkü əkilir ki, Şir belə çox qala bilməz, hirs başına vuracaq, ürəyi partlayacaq, bir müftə yem də mənə qalar, bunu da yeyərəm özümə gələrəm.

Tülkü uzaqlaşan kimi bir kəsəyən gəlir, bağırsaqları doğrayıb Şirin qollarını, qılçalarını açır.

Şir dardan qurtaran kimi qaçmağa başlayır. Onu görənlər soruşurlar:

– Hökmdar, hara belə?

Şir onlara cavab verir:

– Bir məmləkətdə ki, şirin əl-qolunu bağlayan tülkü, açanı da şiçan ola – oradan qaçmaq lazımdır.

PİŞİKDƏN DƏ BALACA OLARDIM

Pişiği meşədə görə pələngi heyrət bürüyür: “Bu ki, bizim nəsil-dəndir, başının yekəliyindən, boynunun nazikliyindən, qarnının sal-laqlığından bilinir ki, yaşı çoxdur, qocalıb, bəs niyə balaca qalıb?”

Pələng bunun səbəbini soruşduqda pişik ona deyir ki, mən tək deyiləm, mənim kimiləri çoxdur, bizim hamımızı bu kökə insan salıb.

Pələng xəbər alır:

– İnsan nə olan şeydir? O, kimdirsə bizim, nəslin düşmənidir, onu mənə tanıt, ondan hamımızın heyfini alım.

Pişik pələngi meşədən düz gətirir. Gəlib görür cütçü kəl-öküzləri açıb otlamağa, sulamağa aparıb.

Xışı yerə sancılmış, boyunduruqları sərili görə Pələng Pişikdən soruşur:

– Bu nədir?

Pişik deyir ki, bu boyunduruqlara kəl-öküz qoşurlar, bu xışla yer əkirlər, hamısı insanındır.

Pələng deyir:

– Bu boyunduruğu mənim boynuma qoy, bunların hamısını meşəyə çəkəcəm, yiyəsi o insan dalımca gələr, onda sizin qisasınızı ondan alaram.

Pələngin yekəliyinə, gücünə arxayın olan pişik boyunduruğun bir tayını onun boynuna qoyur, samıların bağını çənəsinin altında bağlayır.

Pələng ha güc verirsə xışı tərpedə bilmir, elə bu zaman insan gəlib çıxır, Pişik qaçır, Pələngin boynu qalır boyunduruqda.

İnsan ona deyir:

– Kəlimin biri azarlayıb, Allah səni yaman yerimdə yetirdi, yoxsa boyunduruğun bir tərəfini götürən olmayacaqdı.

O, bir tay kəli də, öküzləri də qoşur, bir əli ilə xışdan yapışib pələngi qamçıya tutur. Qamçı bel-buxununda şaqqıldadıqca, pələng özünü boyunduruğa verir, kəllə birləşib xışı irəli dartır.

Kəli bir dəfə başa çıxandan sonra görür yox, gücü tükənir, daha təqəti qalmayıb, yıxılır ki, insanın bəlkə ona yazığı gələ, onu açıb buraxa.

İnsanda harda idi o mərhəmət? Əlinə bir özgə malı düşmüşdü, onun belində bostan əkməsə heç ürəyi soyuyardı?

Pələngi qamçı ilə dağ-dağ eləyir, sonra xış qaşayanla döyür. Pələng canını dişinə tutur, irəli bir də cumuxur, yenə də heydən kəsilir, tir-tap

uzanır. İnsan onu döydükcə qışqırır, “ay öldüm” deyir, “ay yandım” bağırır, harayına heç bir canlı-cinli çatmır. Ölhaöldə necə olursa samıların bağı qırılır. Pələng boyunduruğun altından çıxıb meşəyə sarı götürülür. Meşənin girəcəyində həmin pişiyi görür, tanıyır, lakin pişik onu tanımır, deyir, sən pələng deyilsən, bizim pişiklərin birisən.

Pələng deyir:

– Mən hələ insan əlində bircə saat qalıb bu günə düşmüşəm, o mənə bircə gün yer əkdirsə idi səndən də balaca olardım.

ANDIN İKİ BAŞI OLUR

Sürü dağdan arana enir. Qabaq qolunun biri qırılmış qara qoyun arxacda qalır. Elə bilir sahibi sürünü sağına gətirəndə onu burada görəcək, sınıqçı gətirib qolunu sarıtdıracaq.

Qoyun bir də görür, oba köçüb yurdu qalıb. Yurd yerində bir canavar hərlənir. İstəyir birtəhər aradan çıxsın, görür yox, canavar ona sarı gəlir. Canavarın pəncəsindən hara qaça bilərdi, tərpenməyib, deyir, bəlkə mənə belə gəlir, məni heç gözü almayıb, mən qara, arxac qara, bir az sümsünəcək, ötüb keçəcək.

Lakin canavar düz onun üstünə gəlir, qoyunun qabağında dayanır, onu məzəmmətə başlayır.

– Mənim yurdumda nə gəzirsən?

Qoyun deyir:

– Bura ata-babadan bizim yurddu.

Canavar deyir:

– Sən məni necə inandıra bilərsən ki, bura sizin yurddu?

Qoyunun dili gödədir, axı sahibinin heç olmasa bir atı, ya da bir ulağı burda olsaydı, o, qoyunun sözünü təsdiq edərdi. İndi qoyun lap yüz dəfə and içsin, aman eləsin, canavarı inandıra bilərmə?

Qoyun dedi:

– Bəs sən necə inandırarsan ki, bura bizim yox, sizinkidir?

Canavar öyünə-öyünə deyir:

– Bu saat bura yüz şahid yığaram.

Canavar belə deyib dağın dalına aşır, tülküdən, çaqqaldan birini tapıb gətirsin, şahidlik elətdirsin.

Bu zaman qara qoyunu sürüdə görməyən Bozdar geri götürülür, özünü arxaca salır.

Qoyun onu görüb ürəklənib deyir:

– Sən get, o qayanın altında gizlən, mən öskürəndə çıxarsan.

Bozdar həmin yerdə gizlənir. Canavar tülkünü gətirib gəlir. Tülkü çatan kimi qoyunu hədələməyə başlayır:

– Mən gözümlü burda açmışam. Rəhmətlik babam buraları mənə göstərüb deyirdi ki, gördüyün yerlər canavarın yurdudur, mən bu canavarı həmişə burda görmüşəm.

Qoyun tülküyə deyir:

– İndi ki, belədir, get, çıx o qayanın başına, üzünü göyə tutub and iç. De ki, əgər yalandan and içsəm, bu şirin canımdan xeyir görməyim.

Tülkü gedib həmin qayanın başına qalxır, qabaqca aşağı baxır, görür ki, Bozdar onu boğazlamağa hazırlaşır, amma qoyunun himini gözləyir. Tülkü ondan uzaqlaşmağa başlayır. Canavar soruşur:

– Niyə and içmirsən?

Tülkü ona cavab verir:

– Andın iki başı olur. Düşər-düşməzindən qorxuram. Gəl özün and iç. Qoyun anda inanandır.

Canavar qayanın başına qalxar-qalxmaz qoyun öskürür, Bozdar tez yerindən sıçrayıb canavarın xirtdəyindən yapışıb öldürür.

Qaç-qaç gedən tülkü hələ sağ hesab elədiyi canavara eşitdirmək istəyir:

– Sənə demədim andın iki başı olur?!

TÜLKÜ VƏ İLAN

Bir ilan, bir də bir tülkü var idi. Bunların yuvaları bir-birinin yanında idi. Amma bir-birinin evinə getmirdilər. Bir gün tülkü ovdan gəlirdi. İlan da bir qurbağa tutub, keflə yuvasının ağzında yeyirdi. Tülkü onu görəndə qaçıb yuvasına girdi. İlan qurbağanı yeyib qurtarandan sonra tülkünü çağıraraq dedi:

– Qonşu, bayıra çıx, sənə sözüm var.

Tülkü əvvəl istədi çıxmasın, sonra fikirləşdi ki, qonşuluqda yaxşı iş deyil, kənarda duraram, məni vurmaq istəsə qaçaram. Qapının ağzından başını çıxarıb dedi:

– İlan lələ, nə deyirsən?

İlan dedi:

– Yaxın gəl, söz deyirəm.

Tülkü dedi:

– Yox lələ, mən gələ bilmərəm. Sözünü oradanca de.

İlan dedi:

– Qorxma, yaxına gəl.

Tülkü dedi:

– Üz vurma, gələ bilmərəm.

İlan dedi:

– Qonşuluqda yaxşı deyil ki, bir-birimizdən aralı gəzək. Gəl əhd-peyman eləyək, bir-birimizə dəyməyək.

Tülkü razı oldu. Onlar and içdilər, əhdi-peyman elədilər ki, bir-birinə dəyməsinlər. Bu gündən bunlar dost oldular. Bir müddət belə keçdi. Bir gün bunlar səfərə gedəsi oldular. Yola düşüb üç gün, üç gecə yol getdilər. Qabaqlarına bir böyük çay çıxdı. Tülkü üzmək bilirdi, amma ilan yox.

İlan yalvarıb dedi:

– Ay qardaş, mən üzmək bilmirəm, qoy boğazına dolanım, məni çaydan keçir.

Tülkü razı olub dedi:

– Dolan, çaydan keçək.

İlan tülkünün boğazına dolandı, çayı o taya keçdilər.

Tülkü dedi:

– Di boynumdan açıl, gedək.

İlan gülüb dedi:

– Hara açılıram? Mən elə bundan ötrü sənle yoldaş olmuşdum. Acımışam, qanını içəcəyəm.

Tülkü yalvarıb dedi:

– Bəs əhdi-peyman?

İlan dedi:

– Nə əhdi-peyman?.. Bu saat səni elə vuracağam ki, parça-parça olasan.

Tülkü gördü ilan namərdlik eləyir, onu vuracaq. Kefini kök tutub dedi:

– İlan lələ, onsuz da mən dünyadan bezmişəm, ölmək istəyirəm. Elə sənə deyəcəkdim, qardaş, mənə yaxşılıq elə, vur ölüm, dünyanın qayğısından qurtarım. Amma sənle çörək yemişəm, yoldaşlıq eləmişəm. Ömrümün axır çağında qoy üzündən öpüm, sonra vur.

İlan tülkünün şirin dilinə inandı. Başını onun ağızına tərəf uzatdı ki, üzündən öpsün. Tülkü o saat onun boğazından tutub elə boğdu ki, gözləri kəlləsinə çıxdı. İlan yalvarıb dedi:

– Ay tülkü qardaş, günahımdan keç, ölüncə qulluğunda olaram.

Tülkü dedi:

– Yoldaşına xain olanın axırı bax, budu.

Tülkü ilanın yalvarmağına baxmayıb onu öldürdü.

ŞİR, QURD, TÜLKÜ

Günlərin bir günü şir, qurd, bir də tülkü dost oldular. Bunlar şərt qoydular ki, hər nə tapsalar bir yerdə yesinlər. Həm də bir-birinə kömək eləsinlər. Bir gün şir bir öküz, qurd bir qoyun, tülkü də bir toyuq gətirdi. Şir qurda dedi:

– Bunları bölüşdür.

Qurd dedi:

– Şir ağa, öküz sənin, çünki sən böyüksən. Səndən xırda mənəm, qoyun da mənim. Hamımızdan kiçik tülküdü. Toyuq da tülkünün olsun.

Bu bölgü şirin xoşuna gəlmədi, dartıb qurdun dərisini boğazından çıxartdı, qurdu parça-parça elədi. Tülkü bunu görəndə üzünü şirə tutub dedi:

– Şir ağa, qulaq as, gör mən necə bölürəm.

Boz öküz naharın olsun.

Gündüz yeməyin qoyun olsun.

Şam yeməyin toyuq olsun.

Tülkü kənarında qalsın.

Bu bölgü şirin çox xoşuna gəldi. Tülküyə afərin dedi:

– Bu bölgü qaydasını kimdən öyrənmişən?

Tülkü gülə-gülə dedi:

– Sən qurdun dərisini boğazından çıxaranda mən dərsimi aldım.

– Mərhəba, yaxşı dərs almısan, – deyə şir heyvanların üçünə də yedi.

AC QURD

Biri var idi, biri yox idi, bir qurd var idi. Bu qurd mahalda qoyun, keçi qoymurdu, yeyirdi. Amma yenə də ac idi.

Günlərin bir günü şirlə pələng yol ilə gedirdilər. Az getdilər, çox dayandılar, çox getdilər, az dayandılar, qurdun qazmasına çıxdılar. Qapıdan içəri girəndə gördülər ki, qurd böyrü üstə yatıbdı. Pələng ondan soruşdu:

– A qurd qağa, necəsən?

Qurd dedi:

– Pələng qağa, üç gündü bir şey yemirəm, acam.

Şir dedi:

– Dur, bizimlə gedək, bəlkə qabağımıza bir şey çıxdı.

Qurd dedi:

– Yol getməyə məndə taqət yoxdu.

Pələng dedi:

– İndi ki, belə oldu, sən burda qal, biz gedək. Naharda özümüzü sənə yetirərik.

Şirlə pələng getdilər. Qurd onların getdiyini görə kimisi yerindən qalxdı, o biri qazmaya getdi. O, iki quzu parçalayıb gətirmişdi. Quzuların ətinə qabağına qoyub iylədi, yenə də öz yerinə getdi.

O biri tərəfdən pələng şirdən ayrılıb, qurd qağası üçün ov axtarmağa başladı. Az getdi, çox getdi, bir çayın qırağına çatdı. Gördü bir balıqçı çayın qırağında yatıbdı, yanında bir neçə yekə balıq var. Pələng bir o yana, bir bu yana baxdı, balıqları götürüb qaçdı, özünü qurd qağasına yetirib dedi:

– Qağa, doğrudu mən də acam, amma baxıb görürəm ki, sən acından lap üzülürsən. Al bu balıqları ye. Görək sonrası necə olur.

Qurd dedi:

– Çox sağ ol, pələng qağa, yoxsa lap acından öləcəkdim.

Pələng balıqları ona verib getdi. Qurd öz-özünə dedi: “Yaxşıca peşə tapdım. Nə əlimi ağa-qaraya vuraram, nə də boz köpəyin üzünü görürəm. Bu sarsaqlar özləri ac qalar, ovladıqlarını mənə verərlər”. Qurd tez ayağa durdu, balıqları aparıb cəmdəklərin yanına atdı. Özü də dovşanın yanına gedib dedi:

– Dovşan qağa, belə olmaz. Bostanların şirin yemişini yeyirsən, mənə vermirsən?

Dovşan dedi:
 – Qurd qağa, bu il bostanlarda sən deyən yaxşı yemiş olmayıb ki, sənə də gətirim. Məni bağışla.

Qurd dedi:
 – Heç zad bilmirəm, gərək mənim payımı gətirəsən.

Qurd burdan birbaş qızılquşun yanına gedib dedi:
 – Qağa, on gün olar ki, mənə çolpa vermirsən, belə iş olar?

Qızılquş dedi:
 – Çolpa yoxdu.

Qurd dedi:
 – Bilmirəm, gərək mənə çolpa tapıb gətirəsən, yoxsa balalarımı əlindən alacağam.

Bunlar burda qalsın, sənə deyim pələngdən. Pələng yol ilə gedirdi, gördü bir tülkü bir parça sümük gəmirir. Pələng ondan soruşdu:
 – Tülkü baba, nə yeyirsən?

Tülkü dedi:
 – Görmürsən?

Pələng tülkünün yanında yerə çöküb dedi:
 – Tülkü baba, bir qurd var, lap qocalıb, özü də acından ölür. Bayaq əlimə bir neçə balıq düşmüşdü, aparıb verdim ona.

Tülkü bərkdən güldü.

Pələng ondan soruşdu:
 – Niyə gülürsən?

Tülkü dedi:
 – O qurdda olan cəmdəklər məndə olsa idi, düz bir il yeyib yatardım.

Pələngin ona acığı tutub dedi:
 – Yalan deyirsən?

Tülkü dedi:
 – Gəl mərc çəkişək, gedib yoxlayaq.

Tülkü ilə pələng mərc çəkib yola düşdülər, yolda şirə rast gəldilər.

Şirə soruşdu:
 – Hara gedirsiniz?

Pələng tülkünün sözlərini ona söylədi. Şirə də bunlara qoşuldu.

Yolda qızılquşa rast gəldilər. Qızılquş qanad saxlayıb dedi:
 – Tülkü baba, filan yerdə bir qurd var, lap bizi talayıb, çapıb.

Tülkü gülüb yoldaşlarına dedi:
 – Bu bir.

Bir az gedib dovşana rast oldular. O da qurddan şikayətə başladı.

Tülkü dedi:

– Bu iki.

Pələng dedi:

– Tülkü baba, sən doğru deyirmişsən.

Tülkü, pələng, şir, dovşan, bir də qızılquş bir-birinə qoşuldular, düz qurdun yanına gəldilər. Qurd bunları görəndə kimi qarnını qucaqlayıb yerə oturdu, guya o acından lap ölür. Pələng dedi:

– Qurd qağa necəsən?

Qurd dedi:

– Acından lap ölüürəm.

Sözünü qurtaran qurd özünü ölüyü vurdu ki, çıxıb getsinlər. Tülkü tez irəli çıxıb dedi:

– Qağamız dünyada pis güzəran keçirib. Gəlin onu yaxşıca dəfn eləyək.

Tülkü tez bir qəbir qazıb dedi:

– Daha durmayın, gəlin qurd qağamıza bir az ağlayaq.

Yalandan bir az ağladılar. Qurd gördü ki, xeyir, işlər şuluqdu, bunların əlindən qaçıb qurtara bilməyəcək. Boğazı lap qurudu.

Tülkü pələngə dedi:

– Götürün qurd qağamızın cəmdəyini qəbrə qoyaq.

Tez qurdu götürdülər. Qurd öz-özünə dedi: “bayıra çıxaranda qaçaram”. Tülkü işi duymuşdu, çox ayıq tərənirdi. Qurdu qəbrə qoyan kimi, tülkü üstünü tez torpaqladı, qurd oradaca murdar olub öldü.

Tülkü dedi:

– İndi qurd qağanın qazmasını açın.

Açıb nə gördülər, içi cəmdəklə doludu. Tülkü dedi:

– Xainin özünü sağ basdırıb, malını da yeyərlər. Nə istəyirsiniz yeyin.

Qurdun topladığı cəmdəkləri yeyib üstündən su içdilər, sonra dağılıb getdilər.

BƏHLUL DANƏNDƏ LƏTİFƏLƏRİ

BİŞMİŞ YUMURTADAN DA CÜCƏ ÇIXARMIŞ

Bir tacir səfər üstəymiş. Axşam dükan-bazar bağlandığına görə yeməyə bir şey tapa bilmir. Bir həyətin qapısını döyüb, bir qarıdan on dənə bişmiş yumurta alır. Elə olur ki, tələsdiyindən yumurtaların pulunu vermir.

Tacir mallarını satmaq üçün bu ölkədən çıxıb özgə bir ölkəyə gedir, bir neçə ay keçir, geri qayıdanda aldığı yumurtaların pulunu vermək istəyir. Tamahkar qarı ona belə deyir:

– Əgər yumurtaların pulunu o vaxt versəydin, sözüüm olmazdı. İndi isə aradan gör nə qədər vaxt keçib. Bu müddətdə on yumurtadan on cücə çıxardı, hər biri böyüyüb bir toyuq olardı, hər toyuq da gündə bir yumurta yumurtlardı. Sonra o yumurtaların da hərəsindən yenə bir cücə çıxardı, onlar da böyüyüb toyuq olardılar. Bu toyuqlar da yumurtlaydılar.

Qərəz, qarı bu toyuq-cücə haqq-hesabını o qədər artırır ki, tacir bütün var-dövlətini ona versə, yenə ödəməzmiş. Buna görə tacir onun haqqını verməkdən boyun qaçırır. Qarı isə gedib xəlifəyə şikayət eləyir. Xəlifə qarının sözüünə inanıb tacirin bütün var-dövlətini əlindən aldırıb qarıya verir. Tacir əli qoynunda qalıb, bilmir nə eləsin.

Bəhlul Danəndə bu əhvalatı eşidir. Qardaşının yanına gəlib ona belə deyir:

– Qardaş, həyətdə bir az buğda əkmək istəyirəm, icazə verərsənmi?

Xəlifə fikirləşir ki, yəqin Bəhlul ağullanıb, əkinçiliklə məşğul olmaq istəyir. Odur ki, icazə verir.

Bəhlul elə həmin gün yeri şumlayır, həyətin ortasında yekə bir qara qazan asıb, su qaynadır. Xəlifə külafirəngidən baxıb görür ki, həyətdə qara qazan asılıb, Bəhlul da yeri şumlayıb qurtarıb. Xəlifə vəzir-vəkili ilə birlikdə gəlib Bəhluldan soruşur ki, bu nə əhvalatdır?

Bəhlul deyir:

– İndi bu saat görərsiniz.

Sonra Bəhlul bir torba buğdanı tökür qaynar su qazanına, bişdikdən sonra abgərdənlə çıxarıb şumlanmış yerə səpələməyə başlayır. Xəlifə deyir:

– Bəhlul, mən elə bilirdim, sən ağıllanıbsan, amma görürəm ki, elə həmin Bəhlulsan.

Bəhlul özünü bilməməmzliyə vurub deyir:

– Ey ədalətli, ağıllı xəlifə, nə olub ki?

Xəlifə deyir:

– Nə olacaq, bişmiş buğdadan da taxıl bitər?

Bəhlul deyir:

– Yaxşı, bir halda ki, bişmiş buğdadan taxıl bitməz, bəs bişmiş yumurtadan da cücə çıxar ki, sən tacirin bütün mal-dövlətini alıb, yalançı bir qarıya vermisen?!

Xəlifə səhvini başa düşüb tacirin var-dövlətini özünə qaytardırır.

DƏMİR AL, KÖMÜR AL

Günlərin birində bir nəfər Bəhlulun yanına gəlib soruşur:

– Danəndə Bəhlul, mən nə alım, nə satım varlanım?

Bəhlul deyir:

– Get dəmir al, kömür al, vur anbara, üstünə də su səp. Bir il qalsın, sonra çıxart sat.

Kişi Bəhlulun dediyi kimi eləyir. Üstünə su səpilmiş dəmirlə, kömür rütubət çəkir, ağırlaşır. Kişi satıb xeyli qazanır. Bu qədər qazanc kişini qudurur, heç kimi saymır, hətta Bəhlula salam vermək istəmir. Aradan bir müddət keçəndən sonra həmin kişi Bəhlulu dayandırır yenidən soruşur:

– Ə, Divanə Bəhlul, indi nə alıb-satım ki, yenə xeyli qazanım?

Bəhlul deyir:

– Soğan al, sarımsaq al, vur anbara. Üstünə də su səp. Bir il qalsın, sonra satarsan.

Kişi obaları, kəndləri gəzib nə qədər soğan, sarımsaq var, hamısını alıb doldurur anbara, üstünə də su səpir. Aradan bir il keçir, soğan və

sarımsağın hamısı göyərüb xarab olur, çürüyür. Kişi böyük ziyana düşür, qəzəblənib başı alovlu, Bəhlulun yanına gedir.

– Bəhlul, birinci dəfə mənə ağıllı məsləhət vermişdin, xeyli qazancım oldu, amma ikinci dəfə ağıllı məsləhət vermədin, sözüne baxdım, xeyli ziyana düşdüm!

Bəhlul deyir:

– Sən birinci dəfə gələndə dedin ki, Bəhlul Danəndə, mən də sənə danəndə kimi ağıllı söz dedim. İkinci dəfə gələndə mənə Bəhlul divanə deyə müraciət elədin. Mən də sənə divanə kimi məsləhət verdim.

BƏHLUL VƏ ŞAGİRDİ

Bəhlulun bir şagirdi varmış. Özü nə bilirdisə, şagirdinə də öyrədirmiş. Bir vaxt şagird görür, Bəhlulun bildiklərinin hamısını o da bilir. Bir tərəfdən də Bəhlul şöhrətinin hər tərəfə yayıldığını görüb fikirləşir ki, elə yaxşısı budur, ustadımdan ayrılıq, gedim özümü Bəhlul kimi qələmə verim. Elə bu fikirlə də Bəhlula deyir:

– Usta, daha mən hər elmi səndən öyrənmişəm, indi istəyirəm ayrılıq gedim öz şəhərimizə.

Bəhlul deyir:

– Oğul, əvvəla, hələ öyrənməyə çox şey var, indi ki gedirsən, nə badə ustadına xor baxasan!

Şagird Bəhlula söz verib çıxıb gedir.

Şagird öz şəhərlərinə çatan kimi pal-paltarını dəyişir, bir qarğı at minib camaata deyir

– Mən Bəhlul Danəndəyəm

Şagirdin, doğrudan da, bəzi elmlərdən xəbəri var idi. Oturub bir kitab yazır. Orda göstərir ki, filan dağın ətəyində bir bulaq var, kim onun suyundan içsə, o saat partlayıb ölür. Doğrudan da, elə bir bulaq var imiş. Şagirdin yazdığı bu sözlər hər yerə yayılır. Bəhlul da eşidir ki, şagirdi belə bir kitab yazıb, həm də özünü Bəhlul Danəndə adlandırır. Bu səs-soraq gedib padşaha da çatır. Padşah vəzir-vəkili də götürüb gedir həmin bulağın başına.

Bəhlul Danəndə paltarını dəyişib kənardan baxır.

Adamlar şagirdə deyirlər:

– Bəhlul Danəndə yalan danışan adam deyil, əgər sən Bəhlulsansa o suyu bizə göstər, görək onu içən necə olur?

Şagird adamlarla bulağın lap başına gəlir ki, suyun təsirini onlara göstərsin.

Padşah deyir:

– Əgər sənin dediklərin düz olmasa, başını bədənindən ayırdaçağam.

Camaat kənardan bulağa tamaşa edir. Bir də görürlər bir çoban göy otun üstündə yatdığı yerdən durub getdi bulağın başına, sudan doyunca içdi. Sonra bir xeyli gərnəşib, üstündən də bir sərnic ayran içdi. Başladı qoyunları haylayıb kefi kök, damağı çağ getməyə. Bu əhvalatı gören padşah deyir:

– Ə, səfeh, bu camaatı niyə ələ salırsan? Deyirdin sudan kim içsə o saat partlayıb ölər, bəs çobana niyə bir şey olmadı?

Şagird qalır məəttəl, bir söz deyə bilmir. Padşah əmr eləyir oğlanın qollarını bağlayıb aparsınlar dar ağacından asmağa. Şagirdin əl-qolu bağlananda Bəhlul irəli yeriyib deyir:

– Ey padşah, dayanın, o düz deyir. Hər kim bulağın suyundan içsə ölər. Çoban ona görə ölmədi ki, suyu içəndən sonra həm möhkəm gərnəşdi, həm də bir sərnic ayran içdi. İnanmırsansa, yoxla.

Padşah əmr eləyir, bir qara qul sudan içir. Heç bir-iki dəqiqə keçmir ki, yıxılıb ölür.

Bəhlul deyir:

– Gördünüzmü!

Bu hadisədən sonra padşah əmr eləyir, şagirdin qollarını açsınlar. Bəhlul üzünü şagirdinə tutub deyir:

– Yadındadırmı, məndən ayrılanda dedim ki, məbada ustasına xor baxasan. Sözümə qulaq asmadın, özünü Bəhlul kimi qələmə verdin. Sonra sənə demişdim ki, hələ öyrənməli çox şey var, buna da inanmamısan. İndi gördünü mü sənin yazdığın kitab hələ tamam deyil? Tamam olsaydı, çobanın niyə ölmədiyinin sirrini də bilərdin.

MOLLA NƏSRƏDDİN LƏTİFƏLƏRİ

PALTAR NƏYİNİZƏ LAZIMDIR?

Mollanın bir kök qoyunu var imiş. Məhəllənin lotuları sözü bir yerə qoyub qoyunu yemək istəyirlər. Odur ki, bir-bir gəlib Mollaya deyirlər:

– Molla, sabah dünyanın axırındı. Hamımız ölüb o dünyaya gedəcəyik. Daha bu qoyunu niyə saxlayırsan? Gəl ömrümüzün bu axır günündə qoyunu kəs, bir kabab yeyək.

Molla əvvəlcə inanmır. Amma gələnlərin hamısının eyni sözü deməsi Mollanı xoflandırır. Razılaşıb qoyunu kəsir. Başlayır kabab tədarükünə. Qonaqlar da bir az kənarda ağac kölgəsində oturub öz aralarında Mollanı aldatdıqlarından danışır gülürlər. Molla fikir verib, fəhminən kələyi başa düşür. Odur ki, tez arvadını çağırır ocağın başında qoyur, özü isə gəlib qonaqların əbalarını, başmaqlarını, qurşaq və papaqlarını yığıdır:

– Deyəsən, hava qarışır. Sonra yağıb eləyər, paltarlarımız islanır. Yaxşısı budur, bunları aparım içəri.

Qonaqlar heç nədən şübhələnməyib, bir söz demirlər. Molla yığırdığı şeylərin hamısını göndərir bazarda satdırır, puluna da bir yekə qoç aldırtır gətirir, bağlatdırır kəsilən qoyunun yerində.

Qonaqlar kababı yeyəndən sonra razılıq edib Molladan paltarlarını istəyirlər ki, geyinib getsinlər. Molla çox ciddi halda deyir:

– Balam, paltarlarınızın hamısı getdilər o dünyaya. Nə qədər dedim ki, dayanın bir yerdə gedərik, dedilər, yox, nə üçün qoyun bu gün getsin, biz sabaha qalaq, məgər biz qoyundan əskiyik?

Qonaqlardan biri soruşur:

– Molla, bəs indi biz neyləyək?

Molla cavab verir:

– Heç nə. Onsuz da sabah dünyanın axırındı. Hamımız oləcəyik. Daha paltar nəyinizə lazımdır?

QAZAN DA DOĞARMI?

Molla qonşularından bir qazan alır. Bir neçə gün keçir, Molla bu qazanın içinə balaca bir qazança da qoyub sahibinə qaytarır. Qazan yiyəsi soruşur:

– Molla, bu qazança nədir belə?

Molla gülə-gülə deyir:

– Qonşu, gözün aydın olsun, qazanın doğdu.

Qonşu bir söz deməyib sevinə-sevinə qazanla qazançanı aparır evə.

Yenə bir gün Molla həmin qonşusundan əmanət iri bir qazan istəyir. Qonşu gətirib Mollaya yenə bir qazan verir. Bir gün, beş gün, on gün... Molla qazanı qaytarmır. Hövsələsi daralan qonşu durub gəlir Mollagilə. Elə bu vaxt qapıya çıxmış Molla qazan sahibini görəncə deyir:

– Başın sağ olsun, qonşu, bilirsən, sənin mənə verdiyin qazan öldü.

Qonşu təəccüblə soruşur:

– Nə danışırısan, a kişi. Qazan da ölərmə?

Molla deyir:

– Bəs qazan da doğarmı?

YOLUM O YANA DÜŞDÜ

Məhəllə uşaqları sözü bir edirlər ki, Mollanı ağaca çıxarıb başmaqlarını oğurlasınlar. Onlar bir ağacın altına yığışib “heç kəs bu ağaca çıxa bilməz”, – deyib mübahisə edirlər. Bu vaxt yoldan ötən Molla bu qızğın mübahisəyə qulaq asır. Sonra irəli yeriyib deyir:

– Ay uşaqlar, niyə mübahisə edirsiniz, lap elə mən özüm bu ağaca çıxa bilərəm.

– Uzaqdan hər adama bu iş asan gəlir. Amma yəqin bil bu ağaca çıxmaq hər igidin işi deyil.

Belə-belə sözlər Mollanı lap qızışdırır. O, cübbəsinin ətəklərini qatlayıb başmaqlarını da qoltuğuna vurur və başlayır ağaca çıxmağa. İş belə görə uşaqlar soruşurlar ki:

– Molla, başmaqları niyə özünlə götürürsən?

– Bəlkə ağacdən yolum o yana düşdü, – deyər Molla cavab verir.

İŞİN DÜZƏLDİYİNİ GÖRÜB GÜLÜRSƏN?

Molla yenə bir dükançıya borclu qalır. Nə qədər çalışırsa pul tapıb borcu qaytara bilmir. Dükançı da Molladan əl çəkmir. Hər gün gəlib pulunu istəyir. Molla da çox fikirləşir ki, bu dükançını necə başdan eləsin. Odur ki, oturub arvadı ilə bir tədbir qurur...

Molla pəncərədən baxanda görür ki, dükançı, budur, yenə düz həmişəki vaxtda deyinə-deyinə, söyə-söyə gəlir. Molla tez arvada deyir ki, çıx qarıya necə demişəm dükançıya elə də cavab ver. Arvad qapını açıb həyətdə çıxanda Molla da gəlib gizlənir qapının dalında. Dükançı yetişincə başlayır, nə başlayır:

– Tez ol, kişini çağır, gəlsin borcunu qaytarsın, yoxsa burdan gedən deyiləm. Bütün aləmdə Mollanı biabır eləyəcəyəm.

Arvad Mollanın öyrətdiyi kimi başlayır:

– Dükançı qardaş, bilirəm, hirsələnməyə haqqın var, amma nəhaq yerə. Kişi evdə deyil. Elə sənin işinlə məşğuldu. Yaxşı pul yeri tapmışıq. Bu yaxınlarda sənin borcunu qaytaracağıq. Biz indiyə kimi heç kəsə borclu qalmamışıq.

Dükançı sevincək:

– Hə, pul tapmışız, indi nə vaxt verəcəksiz?

Arvad:

– Bir qulaq as da. Bax, həyətdə Mollanın işlədiyi o yeri görürsən?

– Hə, işləyib. Yerdə də, bundan nə olsun ki.

– O olsun ki, Molla buraya qaratıkan əkəcək. O tikanlar göyərək kollanacaq. Kəndin qoyunu burdan keçəndə yunları ilişib o tikanlarda qalacaq. Mən yunları götürüb ip əyirəcəyəm. Sonra corab toxuyub satacaq, pulun gətirib sənin borcunu ödəyəcəyik.

Arvadın bu sözlərindən pulunu ala bilməyəcəyini başa düşən dükançı ucadan gülməyə başlayır. Elə bunu görüncə Molla tez qapının dalından başını çıxarır deyir:

– Ay lotu, işin düzəldiyini görüb gülürsən?

MOLLA VƏ SƏYYAH

Günlərin birində Teymurləngin məmləkətinə özgə ölkədən bir neçə nəfər əcnəbi alim gəlir. Dilmancın köməyi ilə bir qədər söhbət edib yeyib-içdikdən sonra əcnəbi alimlər deyirlər ki, biz buraya sizin məmləkətin alimlərinin xilqət haqqında fikirlərini öyrənməyə gəlmişik.

Əmir Teymur məmləkətinin bütün alimlərini çağırtdırır, məsələni onlara başa salır. Əcnəbi alimlərin yanında xəcil olmamaq üçün kimi onların qabağına çıxarmağı soruşur. Çox məsləhət-məşvərətdən sonra belə qərara gəlirlər ki, bu işin öhdəsindən gəlsə-gəlsə Molla Nəsrəddin gələr. Mollaya deyirlər, o da onlarla mübahisəni öz boynuna götürür.

Bəli, məclis qurulur. Bütün şəhər əhli tamaşaya toplanır ki, Molla Nəsrəddin əcnəbi alimlərin suallarına cavab verəcək.

Öz aralarında razılaşıb əcnəbi alimlərdən biri çıxır meydanın ortasına, Molla Nəsrəddin də gəlir irəli. Səyyah alim meydanın ortasında yekə bir dairə çəkib baxır Mollanın üzünə. Molla əsas ilə dairənin ortasından bir xətt çəkir. Baxıb görür ki, səyyah alim dinmir. Tez dairəni dörd yerə bölüb üçünü özünə tərəf çəkir, birini isə əcnəbi alimin qabağına itələyir. Bu işdən razı qalan səyyah alim əlinin arxasını yerə doğru, barmaqlarını isə topa halda göyə sarı tutur. Molla Nəsrəddin isə bunun əksini edir. Əlini üstünü göyə sarı tutur, barmaqlarını isə yerə tuşlayır. Alim Mollanın bu cavabından da çox məmnun olur. Nəhayət, əcnəbi alim özünə işarə edib qarnını və əlləri ilə heyvanların yerişini göstərir. Molla Nəsrəddin də tez cibindən bir yumurta çıxarır, qollarını yuxarı qaldırıb quşların uçmasına işarə edir. Əcnəbi alim Mollanın qarşısında diz çöküb əlini öpür. Molla meydandan çıxıb gedir.

Teymurləng dilmanc vasitəsi ilə alimə müraciət edib soruşur:

– Biz sizin bu sual-cavabınızdan bir şey başa düşmədik. Məsələni bizə də anlatsaz yaxşı olar.

Səyyah alim deyir:

– Xilqət haqqındakı fikirlər cürbəcürdür. Bu barədə sizin alimlərin nə düşündüyünü öyrənmək istəyirdik. Onun üçün mən yerdə bir dairə çəkib dünyanın kürə şəklində olduğunu söylədim. Sizin alim də əvvəl bir xətt çəkib ekvatoru göstərdi. Sonra da dairəni dörd yerə bölüb üç hissəsinin su, bir hissəsinin quru olduğunu bildirdi. Mən ikinci sualım-

da bütün nəbatatın torpaqdan qidalandığını söylədim. Sizin alim işə məni başa saldı ki, yağış və günəşi də unutmaq olmaz. Sonra mən insanlar və heyvanlar haqqında onun fikrini bilmək istədim. O, quşları da mənim yadıma saldı.

Əcnəbi səyyah alimləri çox razılıqla yola saldıqdan sonra Mollanı çağırıb bu məsələni ondan soruşurlar. Molla deyir:

– Alim, alim. Mən də elə bildim o dərin bilikli bir adamdı. Sən demə qarınqulunun biri imiş. Əvvəl mənə bir məcməyi göstərib dedi ki, bunun dolusu paxlava olsaydı mən yeyərdim. Mən də dedim ki, xeyir, elə şey yoxdur. İştahanı bir az saxla, mən də varam. Gördüm yox, hərif razı deyil. Onda mən də paxlavanı dörd yerə bölüb üçünü öz qabağıma çəkdim, bir pay da ona verdim. Gördü bir az o yan bu yan olsa onu da yeyəcəyəm, tez razılaşdı. Sonra da başladı ki, nə bilim, bir qazan plov olsaydı nə yeyərdim. Mən də dedim ki, üstünün qarası olsa mən səndən də çox yeyərəm. Ay canım belə də acgöz alim olar?! Səhərdən fikir vermişəm, hökmdarımızın süfrəsində day yemək qalmadı yedilər, indi də mənə deyir ki, bəs uzaq yoldan gəlmişəm, acam. Gedək sizə bir xörək bişirtir yeyək. Mən də dedim ki, canınçün evimizdə bişməyə heç zadımız yoxdur. Vur-tut bir dənə yumurta idi, onu da arvad qaynadıb qoyub cibimə ki, özüm yeyəm.

Qulaq asanlar bu məsələnin hər iki tərəfindən razı qalıb güldülər.

BİR XƏTT OXU GÖRƏK

Bir nəfər uzaq yerdə yaşayan qohumundan məktub alır. Axtarır Molla Nəsrəddini tapır və xahiş edir ki, bu məktubu oxusun. Molla baxıb görür ki, bu çox qarmaqarışq bir yazıdır. Heç nə başa düşmək olmur. Odur ki, məktub sahibini başından eləmək üçün deyir:

– Əvvəla, mən farsı bilmirəm. Sonra, bu xətt türkcə də yazılısaydı oxuya bilməzdim.

Məktub sahibi hirsələnir:

– Farsca bilmirsən, türkcə də oxuya bilmirsən onda bu yekəlikdə əmmaməni başına niyə qoymusan?

Molla:

– Əgər əmmamə ilədirsə, al qoy başına bir xətt oxu görüm.

SƏN PEYĞƏMBƏRLİYƏ DƏ QƏBUL ETMİRSƏN?

Molla Nəsrəddin nə qədər əlləşirsə də, əlinə bir qazanc gəlmir ki, ev üçün ayın-oyun, yer-yemiş alsın. Durub gəlir Əmir Teymurun yanına, deyir:

– Ey mənim hökmdarım, mənə yüz iyirmi dörd min peyğəmbərin adına yüz iyirmi dörd min dinar ver.

Əmir Teymur o saat vəzirinə deyir:

– Mən peyğəmbərlərə həmişə hörmət bəsləmişəm, Molla onların adına pul istəyib. Onların adına açılan əli geri qaytarmaq olmaz, Mollanın istədiyi pulu gətirin verin.

Vəzir:

– Pul çox istənilib. Bu qədər pulu versək xəzinəyə böyük ziyan dəyər.

Əmir Teymur:

– Mən hökm vermişəm. Daha hökmümü dəyişməyəcəyəm ki!

Vəzir:

– Mən bir tədbir tapmışam. Razı olsan elə edərik.

Əmir Teymur:

– De görüm o nə tədbirdir?

Vəzir:

– Molla peyğəmbərlərin adını bir-bir saysın. Sən hər ada bir dinar ver.

Əmir Teymur vəzirin bu tədbirini bəyənilib Mollanı çağırır:

– Molla, peyğəmbərlərin adını bir-bir zikr et, hər birinin adına bir dinar verəcəyəm.

Molla o saat başlayır peyğəmbərlərin adını saymağa. İyirmisinin adını deyib iyirmi dinar alır. Sonra ha fikirləşirsə bir peyğəmbər adı yadına düşmür. Amma özünü itirməyib davam edir: Nəmrud, Firon, Zöhhak, Şəddad. Bu yerdə Əmir Teymur Mollanı dayandırır deyir:

– Əstəğfürullah, Molla, bunlar məlunlardır. Onlara peyğəmbər demək olmaz.

Molla:

– Əstəğfürullah! Bunlar Allahlıq iddiasında idilər, sən peyğəmbərliyə də qəbul etmirsən?!

AÇAR DEŞİYİ

Molla Nəsrəddin hələ mədrəsədə oxuduğu günlərin birində müəllim ondan soruşur:

– Dərsini bilirsənmi?

– Bəli, bilirəm.

– De görüm cisim nədir?

– Dünyada olan bütün cisimlərə cisim deyirlər.

Müəllim görür ki, Nəsrəddin dərsi bilmir. Ancaq müəllim ona yaxşıca bələd imiş, bilirmiş ki, bilmədiyini onun boynuna qoymaq çətin işdir. Odur ki, qəsdən soruşur:

– Yaxşı, cismin xasiyyəti necə olur?

Nəsrəddin deyir:

– Dünyada olan bütün cisimlər cisim xasiyyətində olur.

Müəllim soruşur:

– Yaxşı... Bəs rəngi necə olur?

Nəsrəddin cavab verir:

– Elə hamısı bir rəngdə olur.

Müəllim:

– Yəni?

Nəsrəddin:

– Yəni cisim rəngində.

Müəllim baxır ki, onu belə tutmaq olmayacaq. Bir sual da verir:

– Yaxşı, bəs şəffaf cisim necə olur?

– Şəffaf olur.

Müəllim dərsi bilmədiyini onun boynuna qoymaq üçün qəsdən kömək edərək deyir:

– Yəni bu tərəfindən baxanda o tərəfindən işıq görünür, eləmi?

Nəsrəddin deyir:

– Bəli... Lap düz deyirsiniz. Bu tərəfindən baxanda o tərəfindən işıq görünür, özü də lap aydın.

– Yaxşı, bir misal de görüm!

Nəsrəddin deyir:

– Açar deşiyi.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ QAYNAQLAR

1. Azərbaycan bayatıları (tərtib edənlər B.Abdulla, E.Məmmədli, Q.Babazadə). – B., Elm, 1984.
2. Azərbaycan folkloru antologiyası. İki kitabda (tərtib edəni Ə.Axundov). – B., Azərbaycan EA nəşri, 1968.
3. Azərbaycan folkloru antologiyası – Qarabağ folkloru (tərtib edəni İ.Abbaslı). – B., Səda, 2000.
4. Azərbaycan folkloru antologiyası – Borçalı folkloru (toplayanı V.Hacıyev). – B., 1996.
5. Azərbaycan folkloru antologiyası. Naxçıvan folkloru (tərtib edənlər T.Fərzəliyev, M.Qasımlı). – B., Sabah, 1994.
6. Azərbaycan xalq əfsanələri (tərtib edəni S.Paşayev). – B., Yazıçı, 1985.
7. Azərbaycan xalq söyləmələri toplusu (tərtib edən S.Pirsultanlı). – B., Yazıçı, 1992.
8. Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. Xalq ədəbiyyatı (tərtib edənlər T.Fərzəliyev, İ.Abbasov). – B., Elm, 1982.
9. Azərbaycan mifoloji mətnləri (tərtib edəni A.Acalov). – B., Elm, 1988.
10. Azərbaycan nağılları. 5 cilddə. – B., Azərb. EA nəşri, 1960-1964.
11. Azərbaycan nağılları (tərtib edəni N.Seyidov). – B., Azərənşr, 1976.
12. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı antologiyası. İki kitabda (tərtib edəni B.Abdulla). – XXI-YNE, 2001.
13. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı antologiyası (tərtib edəni B.Abdulla). – B., Çarşıoğlu, 2004.
14. Arazam, Kürə bəndəm (tərtib edəni B.Abdulla). – B., Yazıçı, 1986.
15. Atalar sözləri (tərtib edəni Ə.Hüseynzadə). – B., Yazıçı, 1981.
16. Bəhlül Danəndə lətifələri (tərtib edəni N.Seyidov). – B., Yazıçı, 1979.
17. El çələngi (tərtib edənlər T.Fərzəliyev, İ.Abbasov). – B., Gənclik, 1983.
18. El düzgünləri, elat söyləmələri (tərtib edəni M.Qasımlı). – B., Azərənşr, 1992.
19. Göyər, səmənim, göyər (tərtib edəni B.Abdulla). – B., Gənclik, 1993.
20. Kitabı-Dədə Qorqud (sadələşdirilmiş mətnin müəllifi S.Əlizadə). – B., Çarşıoğlu, 2004.

21. Koroğlu (tərtib edənlər İ.Abbaslı, B.Abdulla). – B., Çəşioğlu, 2004.
22. Köçərli F. Balalara hədiyyə (çapa hazırlayanı B.Nəbiyev). – B., Gənclik, 1967.
23. Qaçaq Nəbi toplusu (tərtib edəni Ə.Axundov). – B., Azərənşr, 1961.
24. Məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün folklor antologiyası (tərtib edəni B.Abdulla). – B., XXI-YNE, 2001.
25. Molla Nəsrəddin lətifələri (tərtib edəni B.Abdulla). – B., Çəşioğlu, 2004.
26. Novruz toplusu (tərtib edəni A.Nəbiyev). – B., Yazıçı, 1989.
27. Səttarxan dastanı. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı (folklor bölməsinin tərtibçisi B.Abdulla). – B., Elm, 1988.
28. Tapmacalar (tərtib edəni N.Seyidov). – B., Elm, 1971.
29. Yanılmaclar (tərtib edəni Ə.Quliyev). – B., Gənclik, 1984.

MÜNDƏRİCAT

<i>Xalq tarixi</i>	4
Laylalar	13
Nazlamalar	17
Sanamalar	23
Çək əlin	23
Sən çıx	23
Əmim oğlu	23
Barmaqlar	24
İynə, iynə	24
Bəli, bəli	24
Motal-motal	25
Hop-hop hoppan	25
Bir, iki	26
Mırt, mırt	26
Əkil-bəkil	27
İki dənə, ha iki dənə	27
Sıradan çıx	28
Birə-birə	28
Biri bizdə	28
Əl, əl, əlpənək	28
Düzgülər, oyun nəğmələri	30
Üşüdüm ha üşüdüm	30
Üşüdüm ha, üşüdüm (<i>Cənubi Azərbaycan variantı</i>)	31
A teşti	32
A vəlli-vəlli-vəlli	32
A teşti-teşti	33
Turşulu aş içmərəm	34
Havalan, ha havalan	34
Bu meşə başdan-başa	35
Usubdu	35
Kəsibdi	36
Hamam hamam içində	37
Tülkü, tülkü	37
Oxutdu	38
Qonşu qızı Püstədi	38

Bacadan baxan	39
Pişik	40
Gəl sənə hannan deyim... ..	40
Oyunlar	41
Qələndar	41
Usta-şagird	42
İynə-iyne	42
Barmaq	43
Çırtı-çırtı	44
Mərə	45
Yoldaş, səni kim apardı?	45
Beşdaş	46
Mozu-mozu	46
Bənövşə	47
Artırma	47
Gözbağlıca	48
Siçan-pişik	48
Dirədöymə	48
Mərəköçdü	49
Dəsmalaldı, qaç	49
Gizlənqaç	50
Laldinməz	50
Say saymaq	50
Hofbana hofban	51
Turnavurdu	51
Çömçəbaşı bəzəmə	52
Dəyirman	52
Oyun – tapmaca	53
Yamanam ha, yamanam	53
Cıratmalar	56
Əmək nəğmələri	62
Holavarlar	62
Heyvanların bəhsi	65
Əkinçi ilə öküz	67
Sarı sünbülüm	69
Dərin, nanəni dərin	69
Əkin, çəltiyi əkin	70
Sayaçı sözləri	70
Təkə	79

Yoxlama və cütləmə	80
Sağın	81
Eydirmələr	81
Çoban və bənək	82
Çoban	83
Mövsüm mərasim nəğmələri	84
Yel baba	84
Yatdı dəyirman daşım	85
Əs küləyim	86
Heydər, Heydər, əsə, gəl	86
Yağış çağırmaq	87
Yağma yağış	88
Çömçəxatun	88
Duman	89
Günəşi çağırmaq	90
Gün çıx	90
Qodu-qodu	91
Aranla dağın bəhsi	91
Aranla yaylağın bəhsi	93
Kosa-kosa	94
Xıdır Nəbi	96
Səməni	97
Səməni	98
Ağırlığım-uğurluğum	98
Bayram gəlir	99
Xonçalı novruz gəlir	100
Qarı ilə martın deyişməsi	100
Küsülüləri barışdırın	102
Məişət mərasim nəğmələri	103
Vəsfi-hallar	103
Haxıştalar	109
Ağılar	113
Ovsun nəğmələri	118
Alqışlar, dualar	123
Dədə Qorqud alqış-duaları	133
Bayatılar	135
Vətən. Qürbət	135
Mərdlik. Namərdlik. Dostluq. İgidlik. Məğrurluq.	
Namus – qeyrət – ar	138

Arxa. Kömək. Dayaq. İftixar	140
Gün – güzəran. Şikayət – narazılıq. Bəxt – tale	141
Eşq – məhəbbət. Vəfa – sədaqət. Etibar	144
Ayrılıq – hicran. İntizar – həsrət. İstək – arzu. Qəm – kədər. Üzüntü – nigarançılıq. Təsəlli. Nisgil	149
Atalar sözü və məsəllər	154
Vətən – qürbət	154
Yazı – kəlam	154
Kamil – cahil	155
Doğru – yalan	156
Gözəl – çirkin	156
Ailə	156
Böyük – kiçik	157
Dost – düşmən	157
Adı var, özü yox	158
Mərd – namərd	158
Yaxşı – yaman	159
Kədər – sevinc	159
Səbəb – nəticə	160
Əməl – qanun	160
İnsan	161
Yemək – içmək	162
Ev – eşik	163
Təsərrüfat	164
Xərc – qazanc	164
Varlı – yoxsul	165
Məqam – dövrən	165
Kainat	166
Mədən – hasilat	167
Bitkilər	167
Heyvanlar	168
Quşlar	169
Tapmacalar	170
Təbiət və təbiət hadisələri	170
Nəbatat aləmi (<i>bitkilər, ağaclar, bağ-bostan məhsulları</i>)	172
Heyvanlar (<i>quşlar, həşəratlar</i>)	175
Heyvandarlıq məhsulları və heyvanlarla əlaqədar nəsnələr	177
İnsan və onun bədən üzvləri	178

Geyim və bəzək əşyaları	179
Məişət və təsərrüfat vasitələri	180
Silahlar	183
Xörəklər, yeyinti məhsulları	183
Musiqi alətləri	184
Elm və texnika	185
Sınamalar	187
Tələ, gün, güzəran	187
Səhhət	189
Yuxu	191
Qonaq	192
Soy-nəsil	193
Hava	194
Qaravəllilər	196
Hadı, Hudu, Kor oğlu, Kosa bir də mən	196
Hadı idi, Hudu idi (<i>Cənubi Azərbaycan variantı</i>)	197
Sizə hardan deyim	199
Yanıltmaclar	200
Xalq tamaşaları	204
Əkəndə yox, biçəndə yox, yeyəndə ortaq qardaş	204
Xıdır Nəbi	208
Kosa-kosa	211
Miflər	216
Yaradılış mifləri	216
Mənşə mifləri	218
Tufan mifləri	220
Təqvim mifləri	222
Heyvan və bitkilərə aid miflər	227
Qeyri-adi varlıq mifləri	231
Nağıllar	235
Sehrli nağıllar	235
Dostluğun sirri	235
Vəfalı at	249
Məişət nağılları	264
Üç şahzadə	264
İlyasın nağılı	274
Zəmanənin hökmü	282
Padşahla pinəçi	287
Heyvanlar haqqında nağıllar	291

Tülkü, tülkü, tünbəki	291
Şirlə tülkü	296
Tülkü ilə canavar	298
Əfsanələr	302
Dağ, daş və qayalar	302
Laçın qayası	302
Çoban və daşa dönən sürü	303
Dağların ayrılığı	303
Kürsəngi dağı	304
Bulaq, çay və göllər	305
Qanlı göl	305
Göyçə gölü	306
Göy Göl	306
Mincivan bulağı və Tərtər çayı	308
Pəri bulağı	309
Çiçəklər və güllər	311
Qızılgül	311
Bənövşə	312
Çobanyastığı çiçəyi	313
Lalə	314
Quşlar, heyvanlar	315
Səməndər quşu	315
Şanapipik quşu	315
Bülbül və qaratikan kolu	316
Keçi südü və ilan zəhəri	316
İlan və qaranquş	317
Ovçu Pirim və üç ceyran	318
Rəvayətlər	319
Yer adları ilə bağlı rəvayətlər	319
Ağrıdağ (<i>Türkiyə ərazisində</i>)	319
Bibiheybət (<i>Bakıda</i>)	319
Əshabi-kəhf (<i>Naxçıvanda</i>)	320
Qız qalası (<i>Bakıda</i>)	322
Tarixi şəxsiyyətlərlə bağlı rəvayətlər	324
Nizami və Gəncə əmiri	324
Xacə Nəsrəddin Tusi ilə bostançı	325
Bəs kişilər hanı?	327
Xətai	328

Təmsillər	329
Bu, tülkü imiş	329
Böyükrlə gəzirəm	330
Şir və tülkü	330
Pişikdən də balaca olardım	332
Andın iki başı olur	333
Tülkü və ilan	334
Şir, qurd, tülkü	336
Ac qurd	337
Lətifələr	340
Bəhlul Danəndə lətifələri	340
Bişmiş yumurtadan da cücə çıxarmış	340
Dəmir al, kömür al	341
Bəhlul və şagirdi	342
Molla Nəsrəddin lətifələri	344
Paltar nəyinizə lazımdır	344
Qazan da doğarmı?	345
Yolum o yana düşdü	345
İşin düzəldiyini görüb gülürsən?	346
Molla və səyyah	347
Bir xətt oxu görək	348
Sən peyğəmbərliyə də qəbul etmirsən?	349
Açar deşiyi	350
<i>İstifadə olunmuş qaynaqlar</i>	<i>351</i>

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*
Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*
Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*
Kompyuter səhifələyicisi: *Emil Məmmədov*
Korrektorlar: *Elmira Teymurova*

Yığılmağa verilmişdir 08.08.2004. Çapa imzalanmışdır 10.02.2005.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 22,5. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 21.

Kitab “PROMAT” mətbəəsində çap olunmuşdur.